

رئبوار سبوه یلی

کالی

منندی اقرا الشقاقی

www.iqra-ahlamontada.com

تصویر انوار محمد علی

200

کتابی نالی

ریڙوار سیومیلی

۲۰۰۱ - ۲۰۰۲

■ دەرگاى چاپ و بىلواکر دنهوهى موکریانى
کورستان ت «۲۲۹۹۹۲»

e.mail:mukriani@yahoo.com

■ کتیبى ژماره: «۶۷»

■ کتیب: کتیبى نالى

■ نووسینى: ریبوار سیوهیلی

■ باهت: خویندنهوهى تىگستى شيعر

■ دهرهینانى هونهرى: ناوات خضر

■ بهرگ: قاسم قادر

■ تابلوى بهرگ: پۇل کلی (نهرشیفی مالی شهره فغانى بهتلیسى)

■ چاپى يهکههه: ۲۰۰۱ - کورستان

■ ژمارهى سپاردن: (۲۶۲) ى سالى ۲۰۰۱ ى دراوهتن

■ تیراژ: ۱۵۰۰ داننه

■ چاپخانهى: وهزارهتى پهروهده

مافی له چاپدانهوهى بۇ دەرگا پاریزراوه

ناومرۆک

- به‌رایى - (هېرمېنوتیکا له نېوان نه وه کاند).....7
- باسى يه کهم: چه مکی میتولۆژیا و جیهانیینی شیعرى نالى.....21
- هه ندی روونکردنه وهی پتویست 23
- به‌شى يه کهم: چه مکی میتولۆژیا.....31
- (کات) ی پیرۆز له میتولۆژیا دا 34
- (شۆین) ی پیرۆز له میتولۆژیا دا 37
- به‌شى دووهم: ره‌گه‌زى میتولۆژى بنه‌ماله‌ی بابان و
به میتولۆژیکردنى دروستبوونى شارى سلیمانى.....39
- به‌شى سێیه‌م: جیهانیینی شیعرى نالى
- پێشده‌ستى 47
- قه‌له‌مه‌وى خه‌یالى نالى 49
- چه‌قى گه‌ردوون، پیرۆزترین شۆین 55
- به‌شى چواره‌م: ده‌ستنیشانکردنى په‌یوه‌ندییه‌کان
- په‌یوه‌ندیی یه‌که‌م: ده‌ره‌وه‌/ ناوه‌وه‌، یان: پیری/ لاوى...61
- په‌یوه‌ندیی دووهم: ده‌سه‌لات/ چاره‌نووس 68
- به‌شى پێنجه‌م: دوو تایبه‌تمه‌ندیی ئاو:
- (١) مه‌رگ‌خوازی.....73
- (٢) ئه‌به‌دییه‌ت.....73
- باسى دووهم: «مه‌ستوره» له روانگه‌یه‌کى تره‌وه 81
- پێشه‌کییه‌کى گشتى 83
- به‌شى يه‌که‌م: ترۆرى جه‌سته و نیگای هه‌رام 87
- به‌شى دووهم: - ربوایه‌ت 101
- مه‌سخبوون 107
- به‌شى سێیه‌م: وه‌همى مه‌ستوره‌/ مه‌ستوره‌ی وه‌هم
- کورته‌یه‌ک له به‌شى پێشوه‌وه.....119

- 122..... - دیمه‌نی وه‌همی وه‌ک چه‌مکیتی ده‌روونشیکاری
- 137..... به‌شی چواره‌م: ته‌مه‌نی نالی له «مه‌ستوره» دا
به‌شی پینجه‌م: په‌یوه‌ندی ده‌قه‌کان:
- 143..... یه‌که‌م: په‌یوه‌ندی ده‌قه‌کان له‌گه‌ل ده‌روه‌ی خو‌یاند:
- 145..... (۱) سه‌رچاوه‌ی رو‌شنبیری دوور
- 146..... (۲) سه‌رچاوه‌ی رو‌شنبیری ناماده
- 147..... (۳) سه‌رچاوه‌ی رو‌شنبیری بیسراو
- 150..... دووه‌م: په‌یوه‌ندی ده‌قه‌کان له‌گه‌ل یه‌کترا
- 155..... نه‌نجام: شیعر و جه‌سته

- 167..... باسی سییه‌م: له ستایشی که‌ردا
- 169..... - پیشه‌کی: «عاق‌ل» و «که‌ر»
- 173..... به‌شی یه‌که‌م: - میژووی که‌ر
- 175..... - نه‌ده‌ب و که‌ر
- 181..... به‌شی دووه‌م: به‌ده‌نگه‌اتنی که‌ر
- 197..... به‌شی سییه‌م: بیرکردنه‌وه له‌ حیوان
- 203..... به‌شی چواره‌م: که‌ری ناو مرو‌ف، مرو‌فی ناو که‌ر
- 211..... به‌شی پینجه‌م: بیرکردنه‌وه به‌ شیعر
- 216..... - تیروانینی نامراز‌گه‌رایانه له‌ سروشت

- 225..... باسی چواره‌م: شاعیری‌ک له‌نیوان دوو تیک‌شکاندا

- 237..... په‌راویزه‌کان
- 252..... سه‌رچاوه‌کان
- 255..... پاشکوی یه‌که‌م: ده‌قی قه‌سیده‌کان
- 317..... پاشکوی دووه‌م: وینه‌کان

«هېرمىنىۋىكا» لە ئىۋان نەۋەكاندا

سالى ۱۹۸۶، كە ئەۋدەم لە رۆژھەلەتتى كورستان، لە گوندى (گەرماۋ لە نىزىك شارى بانە) ئاۋارە بوۋىن، پىياۋىكىم سەرلەنۈي ناسىيەۋە كە نۆزدە سال بوۋ من كورپى ئەۋ بوۋم و ئەۋىش تەمەنىكى لە چاۋەرۋانىي گەرپانەۋە بۆ گۈندە سوۋتاۋەكەي بەسەر بىردىبوۋ.

ئەۋ پىياۋە شەۋانە خەۋى لىنەدەكەۋت و ھەمىشە چاۋەرۋانىي گەرپانەۋە بوۋ بۆ مەلەندى خۆمان، كە ھەمۋى سەعات و نىۋىك لىمانەۋە دوۋر و دەكەۋتە ئەمدىۋ چىاي (سوۋركىۋى) بنارى سىۋەيل. ئەۋ شەۋانە، من و ئەۋ پىياۋەيان لە رىگەي خويندەنەۋەي دىۋانى «ئالى» يەۋە لىكىدى نىزىكخستەۋە و من لە كەسايەتتى باۋكەمدا عاشقىكى دىگەرم و شىعەردۆست و لە خوداترس و نىشتىمانپەرۋەرم ناسىيەۋە، بەلام ئەۋ بە پىچەۋانەي زۆرىەي عاشق و شىعەردۆست و خوداناس و نىشتىمانپەرۋەرانەۋە، خويندەۋارىي نەبوۋ.

غورىەتتى ئەم پىياۋە بۆ شۋىنى لەدايكىۋونى خۆي، بۆ باخى نەمامى دەستىيژ و ژىر سىبەرى دارگۈيژ و بەر خورەي كانىاۋەكانى گۈند و پاشان يادى مزگەۋت و مەرقەدى پىياۋچاكانى ئەۋى، لە خەمىكى قوۋل و گۈيۋادىرەننى بەردەۋامدا بۆ رادىۋىكانى جىھان رەنگى داپۋە، بەۋنىازەي «خەبەرىكى دىخۆشكەر» لەبارەي چارەنۋوسى نەتەۋەي ئىمەۋە بىلاۋىكەنەۋە. ئەۋ خەمە قوۋلە، ئەگەر خويندەۋارىي رىگەر نەبايە، دەبوۋ جگە لە فرمىسك و پارانەۋە لە يەزدان و گەلى جارىش توۋرەيى و ھەلشاخان بەرەۋ روۋى ئاسماندا، شىعەرى لى بەرھەم ھاتبا. ۋەلى كاتىك نەخويندەۋارىي رىگەرى سەرەككىي بوۋ لەبەردەم دەرپىنەكانى ئەۋدا، ئەۋە پەنابردن بۆ گۈيگرتن لە

شیعر و ته ماهی کردن له گه لَ دنیای شاعیراندا، تاقه ریگایه ک بوو ئەو پیاوه
 بۆ هیتور کردنه وهی ناخی خۆی په نای بۆ ده برد. من یه که مجار گه لیک شیعرى
 (نالى و مه حوى) م ئەو کاتانه به وردى ده بیست، که باوکم دواى نوێژ کردن
 گوێشه یه کى به رماله کهى به لای خویدا هه لده دایه وه و ده که وته دۆعا کردن و
 مونا جات و زه مزه مه کردنى به یته شیعره کانى ئەو دوو که له شاعیره .

به لام هه له یه کى گه وره یه ئە گهر وا تیبگه یین، هۆی په نابردنى ئەو پیاوه بۆ
 دنیای شیعر، هه ر ته نیا ئە وه بوو که دوور بوو له مه لبه ند و شوێن و
 جیگا و ریگای خۆی. شیعر هه ر ته نیا یادگار ه کانى ئەوى له ئاست نیشتمانیان
 و گوند و سروشتى ناوچه که دا هیتور نه ده کرده وه؛ به لکو شیعره کان خوێان
 ده بوونه شوێنى که ئەو دهیتوانى به و هاوړی و خوشه و یستانه شى بگاته وه، که
 دنیای شیعرى (نالى) یان پێ ناساندبوو، دیاره له پێش هه مووشیا نه وه «مه لا
 فه ره ج (شه کیب) و مه لا سه یید بیلالى کورى مه لا مووسای شاهه دین» .

به و جوړه، شیعرى نالى بۆ باوکم، هه م شوێنى بوو که تیایدا ته عبیریک
 هه بوو بۆ غوربه ت و ته نیایی، هه م هیتزیکیشى پێده به خشى بۆ به زیندوویى
 راگرتنى یادگار ه کانى له گه لَ ئەو دوو زاته دا، که زۆربه ی شیعره کانى هه ر
 له زمان ئە وانه وه، به تایبه تیش له زمان (مه لا سه یید بیلال) وه گوێ لیبوو.
 شیعرى نالى ئەویان په لکیشى دوو لا ده کرد: نیشتمانیان و مړۆف، سروشت و
 بوون، خاک و فه نتازیا و بیر ه وه رى.

***

ئێستا که پاش پتر له سیازده سال تێپه رین به سه ر یه که م هه ولدا مدا بۆ
 به ره مه یینانى تیگه یشتنیکى دیکه له سه ر دنیای نالى، بیر له شیعره کانى
 ئەم شاعیره نه مره ده که مه وه، ده بینم ئەم شیعرانه هه مان رۆلێان له ژبانى
 مندا بینیه که له ژبانى باوکمدا دیتبان: دیوانى نالى بۆ من له سالانى
 تارا و گه دا، هه م شوێنى بوو که تیایدا ته عبیرم بۆ غوربه ت و دوورى له
 نیشتمانه وه ده دییه وه، هه م شوێنیکیش بوو که تیایدا به یادی ئەو شه وانه ی

روژ هه‌لاتی کوردستانه‌وه، یاده‌وه‌ری پیاوێک، مروڤێک، یان روڤیکی مه‌زن به‌ زیندوویی ده‌مایه‌وه، که ئیدی مه‌رگ راپێچی ناو زولمه‌تی هه‌میشه‌یی قه‌بری کردبوو. منیش به‌هه‌مان شێوه‌ی باوکم ته‌نیا و چاوه‌روانکردوو، گوێ قولاخێ رادیۆکانی جیهان بووم، تاکو خه‌به‌ریکی دلخۆشکه‌ر له‌سه‌ر چاره‌نووسی ئیمه‌ بلاو بکه‌نه‌وه..

به‌مجۆره‌ش ئهم کتێبه‌ی ده‌یخوێنیته‌وه ئه‌نجامی په‌یوه‌ندیی نێوان چه‌ند مروڤه‌ به‌ دنیای شاعیره‌که‌وه، که هه‌م ئه‌و مروڤانه و هه‌م شاعیره‌که‌ش به‌چه‌ندین فرسه‌خێ زه‌مه‌نی له‌یه‌کتیرییه‌وه دوورن، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئه‌و شیعرانه‌ نرخێ خۆیان بۆ دنیای ئه‌و مروڤانه‌ دۆرانده‌بن. لی‌ره‌وه شیعرێ نالی بۆته‌ شوێنی پێکه‌وه‌بوونیکی «شوێن/کات» به‌زێن و چه‌ندین نه‌وه‌ی پێکه‌وه به‌ستۆته‌وه، که هه‌ریه‌که‌یان به‌جۆرێ دنیای شیعرێ شاعیره‌که‌مان ده‌دوێن و گفتوگۆی له‌گه‌ڵدا ساز ده‌کهن.

به‌لای هاوڕێکانی باوکمه‌وه، نالی مسوڵمانیکی ئیماندارو زمانشیرین بووه، که جگه‌ له‌ شیعر، شاره‌زایه‌کی وردی یه‌کیک بووه له‌ ده‌رسه‌ بنه‌رته‌یه‌یه‌کانی هه‌ر فقه‌ی و مه‌لایه‌کی ئه‌و سه‌رده‌مه، واته‌ ده‌رسی به‌لاغه‌ی عه‌ره‌بی (به‌لگه‌شیان بۆ ئه‌مه‌ قه‌سیده‌که‌یه‌تی له‌وه‌سفی پێغه‌مبه‌ر و رێگاوبانی حه‌ج و سه‌رحه‌می شیعره‌ دینییه‌کانی دیکه‌یدا و راستیشیان کردوو). ئه‌وان نالیان له‌و شوێنگه‌ په‌روه‌رده‌یه‌یه‌وه بینیه‌ که سیسته‌می خوێندنی حوَجَره و فقه‌یه‌تی پیتی به‌خشیون. به‌لای باوکمه‌وه، نالی ئه‌و شاعیره‌ نیشتمانی‌په‌روه‌ره‌ هه‌ستاسکه‌ بوو، که ته‌عبیری له‌ غوربه‌تی ناو ناخی ئه‌م ده‌کرد و ناچار کرابوو نیشتمانی و زیدی خۆی «شاره‌زوور و سلیمانی» به‌جێ به‌یلتیت (به‌لگه‌شی قه‌سیده‌که‌یه‌تی بۆ «سالم»ی هاوڕیتی و ئه‌و شیعرانه‌ی که تیاياندا باسی شکواریی بابانییه‌کان ده‌کا و له‌مه‌شدا جوانی پێکا‌بوو). باوکم له‌ شوێنگه‌ی خۆیه‌وه، وه‌ک ئاواره‌کراو و گوند سووتاوێک، ته‌ماهی له‌گه‌ڵ غوربه‌ت و ئاواره‌یی نالیدا ده‌کرد و له‌ زمانی ئه‌ودا هه‌ستیاریی خۆی به‌یان ده‌کرد. ئه‌وه‌تا منیش له‌م کتێبه‌دا ده‌مه‌ویت

به شیوهیه کی دیکه (نالی) بهیمنه زمان و له دهقه کانیدا بۆ وهلامی نهو
پرسیاران دهگه پریم که پرساری ئیستای ئیمه و به لگه کانیشم لهم کتیبه دا
خستونه ته روو که نهو تا له بهرده ستایه.

***

له نیتوان ئهم سێ نهوهیه و نهو سێ جوړ جهختکردنه وهیه له سه ر گرنگیی
شیعری نالی، شتیکی هاوبهش ههیه که «دهقی شیعره کان» خویان.
شیعره کان سنووری بازنه ی چالاکیوونی ئیمه یان پیکهینانه وه و دهکری جوړی
چالاکییه که ی ئیمهش به «لیکدانه وه و ته ئویلکردن: یان به هیرمینۆتیک» ی
شیعره کان ناو به رین. واته ئیمه هه موومان له ناو بازنه ی هیرمینۆتیکای دهقی
شیعری شاعیریکی میژووبیدا ده سوورینه وه و به پیتی هه لومه رج و ئاسوی
تیروانین و سه رقالبوونی خو مان به جیهانه وه، نهو دهقانه دههینینه قسه و
گفتوگۆیان له گه ل ساز دهکین و بهو جوړهش تیکه لیان دهکین به دنیای
خو مان.

که واته خالێکی هاوبهش که باسه کانی ئهم کتیبه پیکه وه گریده دات،
بریتیه له: هه ولدانێکی هیرمینۆتیک بۆ به ده نکهینانی هه ندیک له
دهقه کانی نالی و خوشکردنی زه مینه یه که بۆ په یوه ندی به ستن له گه ل گو تار ی
ناو نهو دهقانه دا به یی خۆ به ستنه وه به «کات» ه وه. بۆیه ده مه ویت لیره
به دوا وه که می له باره ی به کارهینانی مانای چه مکی (هیرمینۆتیک)، وه ک
نهو ی لهم کتیبه دا به کار هاتوه؛ روونکردنه و ی پتوبست بدهم به دهسته وه.

***

وشه ی هیرمینۆتیک (یان: ته ئویل) له چا وگی «hermeneuین» ی
گریکییه وه هاتوه، که مانای تیوری، یان هونه ری تیگه یشتن و لیکدانه وه
دهگه یه نیت و ئامانجی ئهم تیورییهش بریتیه له ئیشکردن له مانای
تیکستی کدا به مه به سته یهینانه سه ر زمان ی خو مان، روشنکردنه و ی

ماناکانی و شیکردنه‌وه‌ی به‌شیوه‌یه‌ک که ئیمکانی تیگه‌یشتنیمان هه‌بیّت. له‌به‌ره‌تدا ئەم تیۆرییه‌ له‌ کاتی ئیشکردندا له‌سه‌ر تیکسته‌ کلاسیکییه‌کانی یۆنان و رۆم، به‌مه‌به‌ستی هه‌ینانه‌دی «تیگه‌یشتنتیکی راسته‌قینه‌» له‌و تیکستانه‌، به‌کارهاتوه‌. هه‌لبه‌ت ئیستاش هه‌ر ده‌توانین هه‌رمینۆتیک وه‌ک «هونه‌ری تیگه‌یشتن له‌ تیکسته‌کان» پیناسه‌ بکه‌ین. به‌لام له‌ کو‌تایی سه‌ده‌ی نۆزده‌ و به‌دریژایی سه‌ده‌ی رابردوو، هه‌رمینۆتیک بووه‌ ئاراسته‌یه‌کی تایبه‌تی فله‌سه‌فی و خاوه‌ن میتۆدی سه‌ربه‌خۆی خۆی.

خالی یه‌که‌م: له‌ هه‌ر کارێکی هه‌رمینۆتیکیه‌یانه‌دا، لیۆرده‌بونه‌وه‌ و پرسیارکردنێکی ره‌خه‌یه‌یه‌ له‌ شتێکی به‌رجه‌سته‌، دیارده‌یه‌کی به‌رچا، ره‌فتاریکی جه‌سته‌یی، یان ده‌قیکی دیار و ئاشکرای ئه‌وتۆ، که‌ بتوانین به‌ روونی بیخۆنینه‌وه‌ و په‌یه‌ندایی پێوه‌ بیه‌ستین. **من ناتوانم ته‌ئویلی شتێک بکه‌م که‌ نه‌توانم له‌ ریگه‌ی هه‌سته‌کانه‌وه‌ شوناسی بکه‌م.** له‌و حاڵه‌ته‌دا، یا باوه‌ر (ئیمان)ی پێده‌هه‌ینم، یاخود ته‌ئویلی ده‌که‌م و به‌ پرسیار و گومانه‌وه‌ رووبه‌رووی ده‌به‌وه‌: ئیماندارێکی یه‌هوودی، مه‌سیحی و مسو‌لمان، دوا‌ی خۆتندنه‌وه‌ی ته‌ورات و ئینجیل و قورئان، ته‌ئویلی بوونی خودا ناکه‌ن، به‌لکو‌ یه‌که‌سه‌ر باوه‌ری پێده‌هه‌ین و پتویستیان به‌ هیچ لێکدانه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ نییه‌ له‌و باره‌یه‌وه‌؛ چونکه‌ بوونی یه‌زدان له‌ لای ئه‌وان بوونێک نییه‌ شوونی پرسیارکردن بیّت، به‌لکو‌ بوونێکه‌ یه‌قین هه‌لگره‌ و مرۆفیش پرسیار له‌ شتێک ناکات که‌ یه‌قینی هه‌بیّت له‌ حه‌قیقه‌تی بوونی ئه‌و شته‌. که‌واته‌ ته‌ئوبلکردن به‌ پێچه‌وانه‌ی باوه‌ره‌ینانه‌وه‌، پرۆسه‌یه‌که‌ له‌ریگه‌ی هه‌ست و تواناکانه‌وه‌ له‌ پیناوی شوناسکردنی شتێک، دیارده‌یه‌ک یاخود ده‌قیکدا جیبه‌جی ده‌که‌ین و روونکردنه‌وه‌کا‌مان (واته‌: پرۆسه‌ی ته‌ئوبلکردنه‌که‌مان) به‌هۆی خستنه‌رووی به‌لگه‌ شیکاری و هه‌ندێجار سه‌لمینراوی پتویسته‌وه‌، دیاریی ده‌که‌ین. به‌م پێیه‌ش هه‌رمینۆتیک پرۆسه‌یه‌کی لێکدانه‌وه‌ی فله‌سه‌فی و عه‌قلا‌نییه‌ و نا‌کریت له‌گه‌ڵ ده‌رکی شه‌هودی و میتافیزیکیانه‌دا بۆ جیهان، تیگه‌لی بکه‌ین.

خالی دووهم: ئەوێه لەم کتێبەدا وەک «مرۆڤیەکى میژوویی» مامەلە
 لەگەڵ شاعیرەکەماندا کراوە و بەوجۆرەش نالی کەسیکى تایبەتى ناو
 قوناغیکى تایبەتى کۆمەلگای ئێمە بووە، کە بیروپا و لیکدانەوانى خۆى
 لە چوارچێوەیەکی شیعیریدا بەرجەستە کردوون. نالی نە فریشتەیهک بوو و
 نە قارەمانیکى ئەفسانەیی، بەلکو مرۆڤیکى کوردی ھەستیار بوو بەھەموو
 ئەو توانایانەى مرۆڤیکى کوردی ھەستیار لەو قوناغەى کۆمەلگادا خاوەنیا
 بوو و توانیویەتى بەپێى ئیمکانییەتەکانى زمانى ئێمە خۆى دەربری. نالی
 وەک ھەر مرۆڤیکى دیکەى زیندو و خاوەنى تێگەشتنیک بوو و بە
 تێگەشتنیکى تایبەت و ھوكمى پیشینەشەو ھەرووبەرووی دیاردەکان بۆتەو.
 واتە ئەو کەسیک بوو بە تێگەشتنیکەو لەبارەى ئەو دەرووبەرەو ژباو،
 کە خۆى تێدا بینووتەو و خاوەنى «جیھانبینی» یەک بوو. واتە ئەو
 مرۆڤیکى کراوەبوو لە ئاست جیھانیکى بەرجەستە و واقیعیدا. ئەم قسەى
 پێمان دەلێت: مرۆڤ ھێچ کاتى بى مەرج و لیکدانەو لە دنیاى ناڤى،
 ھەمیشە تێگەشتنیکى پیشینەى لەسەر شتەکان ھەبێ و ھوكمى پیشینەى
 بەسەردا داو. بەبێ ئەو ھوكمە پیشینەییانە ناتوانین لە شت و دیاردە
 تازەکان، یاخود بۆ ئمۆنە لە دەقە ئەدەبییە کۆنەکان تێبگەین. کەواتە
 ھەرچەندە باسەکانى ئەم کتێبە بەوجۆرە بێنە پیشچاو، کە بیانەوى لە
 کەسایەتیی نالی بلیمەتیکى (باغرویی/فوق انسانی) و پەيامبەرئاسا
 دروستبکەن، ئەو ھیشتا تەئولى ئێمە، بریتییه لە تەئولکردنى کۆمەلەى
 دەقى شیعری، کە زادەى توانا و ھەستیارى مرۆڤیکى کۆنکرتى و
 میژوویین. بەم مانایە لەم کتێبەدا «ھێرمینۆتیک» واتە ئەو جۆرە
 لیکدانەوێهەى کە کاراکتەرى مرۆفانە دەبەخشیتەو بە شاعیرەکەمان، ئاسۆى
 لیکدانەوێهەکانى ئاشکرا دەکات و رووتى دەکاتەو لە ھەموو خەسلەتیکى
 ئەفسانەیی و بان مرۆیی و پیروزمەند.

خالی سیههه: نه و په بگوتی: له بهرهمی هر مروفتیکی میژووید،
 ناستیکی لیکدانه وه و تیگه یشتن و دواچار دهرپین ناماده، که موزکی
 فیکری، نه ده بی، فلهسه فی و ئیستاتیکی و ئایینی سهردهم و ژینگه ی
 خویانیان هه لگرتووه. بویه هر ته ئویلکردنیک بو نه و بهرهمانه که رولی
 فیکر و نه ده ب و فلهسه ف و جوانی و ئاین به کهم بگریت و بیهویت شاعیر
 دابر بکات له و سیاقه میژوویده که تیایدا په روه رده بووه، سیمایه کی
 تاکړه هند و نه نجامگیریه کی ناراسته کراومان پیشکesh ده کات، که ده یه وی
 خه سله تیکی ئینسانی له و شاعیره بستینیته وه. لیره شه وه سنووریک هیه له
 نیوان «ته ئویلی کراوه» و «ته ئویلی داخراو» دا: یه که میان خه سله تیکی نه مر
 و زیندوو ده به خشیته ئاسوی ده ق و دووه میشیان خه سله تیکی ئایدیولژی
 ده داتی. یه که میان ریخوشکهری ده کا بو نه وه ی ده ق خوی بیته زمان و له هر
 زهمه نیکدا به ئازادی قسه ی خوی بکات؛ دووه میشیان ده ق ناچار ده کا
 به پیی هه لومهرج و بهرژه ونه ندیه کانی هه نوکه، نه و قسانه بکات که خزمه تی
 ئایدیولژیایه کی دیاریکراو ده کهن، جا نه و ئایدیولژیایه نه ده بی، فلهسه فی،
 ئیستاتیکی یا خود ئایینی بیت. که واته هر ته ئویلیک که بیه وی له سر
 ئاستی شیعره کانه وه، ته نیا وهک «ناسیونالیستیک»، وهک
 «مسوولمانیک» یان وهکو «یاخیهک» نالیمان پی بناسینی، ته ئویلیکی
 داخراوه و ده یهویت خه سله تی مروفتیکی هه ستیار له م شاعیره وه بگریته وه،
 که مروفتیکی کراوه بووه بهرووی جیهاندا و دنیای له فرهره هه ندیدا نه زمون
 کردووه. وه لی به پیچه وانه وه، هر ته ئویلیک که بیهویت شیعریه تی
 بهرهمه کانی نالی و تاییه تمه ندیی رهنگاورهنگی نه و بهرهمانه وهک
 بهرهمی ئیبداعی بخوینیته وه، ته ئویلیکی کراوه یه و بهدوره له
 به ئایدیولژیکردنی شیعر. ته ئویلی کراوه، واته خو ناماده کردن بو وازهینان له
 حوکمه پیشینه کافان و قه بوولکردنی تیگه یشتنی پالیتوراوتر و نویتر
 له سهریان.

خالی چواره: وهختیک نه مانه ویت ته ئوبلیکی داخراو بو دهق بکهین،
 نه وه زیاد له ریگایهک و زیاد له میتۆدیکمان ههیه بو چوونه ناو جیهانی نه
 دهقه وه. هیرمیتۆتیک، واته گرتنی زیاد له ریگایهک بو گهیشتن به
 ئامانجهکانی دهق و لهم ریگهیه شه وه بو «بهردهوامی» بهخشین به ژبانی نه
 دهقه. لیته دا زهمهنی بهرهمهاتنی دهق و زهمهنی خۆتندنه وهی دهق تیکه
 بهیه کتر دهبن و ئاسۆی روانینیان به ره و رووی یه کدی دهبنه وه. هانس جۆرج
 گادامیر نه مه به «یهکانگیربوونه وهی ئاسۆکان» ناو ده بات، چونکه به وهی
 ئاسۆی تیروانین و حوکمهکانی من روویه رووی ئاسۆ و حوکمهکانی دهقیکی
 دیرینه ببنه وه، بۆم ده رده که وێ که لیکدانه وهکانی من سنووردان و ناچار ده ب
 بیر له گۆرینیان بکه مه وه و پرسیری نوێ بهه ژینم. بهم پیتیهش «دووری» و
 «کۆنی» زهمهنی سه ره له دانی دهق و «تازهیی» و «نزیکی» زهمهنی
 خۆتندنه وه که ی نابه پارسه نگ بو بایه خپیدان و کهمبوونه وهی گرنگیه که ی.
 له هه موو ده قتیکی «دوور» و «کۆن» دا، هیتنه بایه خ و گرنگی هه یه، که
 نه وه بیتیت «تازه به تازه» و لهم «نزیکه وه» به ده نه ئی بهتین و «ئیتستایه کی
 هاوبه ش» ی له گه لدا دروستبکه یین تا کو شتیک دروست بیت که ناوی
 «بهردهوامی» یه.

به مانایه کی دیکه: لهم کتیبه دا به وڅوړه بیر له دهقی نالی کراوه ته وه، که پیوستییه کن، ئیمه ئیستا و هه نوکه له رابردو وه وه وریانده گرین بو بهرده و امیی خو مان له تاینده دا. بو ئه وهی ئهم رو له به دهق بیه خشین، ده بیت به شپوه یه کی کراوه بیخو ټینینه وه و ته ئویلی بکه ین و سوود له هه موو، یان به شیک کی زوری ئه و ئیمکانییه ته ره خنه یی و مه عریفیانه وه ریگرین که له ئامانجه کانی دهق نزیکمان ده خه نه وه، زوړترین قسه به دهق ده که ن و ئاسوی بیر کردنه وهی نیمه ش به رفراوان ده که ن. پو له ریکوړ لهم باره یه وه ده لیت: ئامانجی هه ر نه ئویلیک زالبوونه به سه ر ئه و دووری و مه و دایه دا که له نیوان ئه و قو ناغه که لتوورییه جیا وازانه دا هه ن، که دهق و لیکنده ره وهی دهق لیوهی سه ر یان هه لدا وه. ته ئویلی که ره به هو ی سه ر که وتن به سه ر ئهم مه و دایه دا، واته به

خۆخستنه رۆژگاری دهقهوه، ده توانیته مانای دهق بکاته هی خۆی. واته ئهوه غه رببه یهک ئاشنا دهکات و ده یکاته به شتی له خۆی. که واته ئهوه ی لیکنده ره وه له راره وی تیگه یشتنی ئهوانیتره وه بۆی ده گهریته، بریتییه له تیگه یشتنیکی زیاتر له خودی خۆی. بهم پێیهش: ههر ته ئوبلیک، به شیوه یهکی راشکاو یان شاراهه، بریتییه له تیگه یشتن له خود له ریگه ی تیگه یشتن له «ئهوانیتر» هوه.

که واته خالی پێنجهم: ئهوه یه که بگوتری: ههر به ته نیا دهق قسان ناکات، به لکو ئیمهش له بواری دهقه کانه وه دێینه قسه کردن: ئیمه له ئاسۆی بیر و سنوره کانی هزری خۆمانه وه ته ئوبلی دهقه کان ده که یان و به روونا کایی تیروانی نه کانی خۆمان رووناکیان ده که ینه وه. ئهوه ههر ته نیا روونا کایی دهق نییه هزر و خه یالی ئیمه روشن دهکاته وه، به لکو ئهوه روونا کایی ناو خه یال و ئه ندیشه کانی ئیمه یشه که به سه ر تاریکاییه کانی ده قدا ده پژیته و په خش ده بیته وه. چه نده دهقه کان هی داهینره کانیان، ئه وه ندهش هی خوتنه ره کانیان، بۆیه ههر خوتنه وه یه کی کراوه بۆ دهق، به ره مه هینانی دهقیکی کراوه یشه و پرۆسه یه کی دیموکراتییانه ی ئیشرکردنی مه عریفی و ئیستاتیکی ره خه نییه له بواری ئه ده ب و روشن بیردا.

لیتره شه وه، بێمانایه له بواری ره خه ی ئه ده بی و ته ئوبلیکردنی شیعریدا ئیدیعی «خوتنه وه ی باب ته ییانه» بکه یان. چه مکی «خوتنه وه ی باب ته ییانه» ئه و چه مکه خه له تینه ره یه که له بواری لیکۆلینه وه ئه کا دیمییه کانی ئیمه دا له بهر دوو هۆی سه ره کی زۆر دوو باره ده کهریته وه: یه که م: بۆ شار دن وه ی قسه ی لیکۆله ره وه و را کردن له ههر بهر پر سیارییه ک له ئاست دهقی ئه ده بییدا، بۆ ئه وه ی دوا جار پیمان بلێت: «ئه وه ی له لیکۆلینه وه که دا ها تو وه قسه ی شاعیر خۆیه تی و ئهم ده خلی نه بو وه و باب ته ییانه لیکۆلیوه ته وه». دو وه له پێناوی شار دن وه و دا پۆشین ی ئه و راستیی ه کی ده ری ده خات، له واقیعه دا لیکۆله ره وه که مان هیچ قسه یه کی له سه ر ئه ده ب و ماده دی لیکۆلینه وه که ی

نییه و نایه ویت له نهنجامی رووبه روو بوونه وهی له گهڼ ئاسوی دهقیځدا دهست له حوکمه پیشینه کانی هه لږگرت و تیگه یشتنیکی نووی بهرهم بهیئتیت. لیکۆلینه وهی زۆر له سهه ژبانی شاعیرانمان و کردنی ئه مه به «دهرسیکی ئه کادی» له کۆلیژدا بو وردوخا شکردنی زهوقی ئه ده بیی قوتابیانی ئیمه، خوی له خۆیدا راکردنه له ههر جوړه رووبه روو بوونه وهیه کی جیدی له گهڼ دهقی شیعیماندا و خۆیه ستنه وهیه کی وشکه به حوکمی پیشینه وه له سهه یه ک تیگه یشتن بو ئه ده ب. ههروه ها ده رهینانی ئه کادیمانه ی «گول له شیعی نالی» دا و لیکدانه وهی ته عبیری «کانیه کی روون» له شیعی گۆراندا به وهی که «له کوردستان ده ریا نییه بۆیه گۆران وشه ی کانی به کارهیناوه»، کۆمیدیا یه که مه گه ر ته نیا له زانکۆکانی کوردستاندا ناوی «لیکۆلینه وهی ئه کادی» و «بابه تییه» و «زانستی» ی لیبنریت. بۆیه هیرمیتۆتیکا و ههر ته ئو یلیکی جیدی بۆ به رهه می ئه ده بی، له هه مان کاتدا که رووبه روو بوونه وهیه کی شه خسییه له گهڼ ده قدا، هینده ش زیاتر خو دروست کردنیکی شه خسییه له ریگه ی ده قه وه. له و کاته وه که ده قیک ته ئویل ده که یه، وه کو که سیکی زیندوو دینه قسه و ئه وهی ده یلین لیکدانه وهی تاکه که سیی ئیمه یه چونکه ئیمه له زماندا ته ئویل ده که یه و زمانیش ئیمه یه.

خالی شه شه م: له ئیشکردنی هیرمیتۆتیکییانه دا، بریتییه له روونا کردنه وهی سه رهجه می ده قیک به هو ی «به شه پیکهین ره کانییه وه» و روشنایی خسته سه ره به شه پیکهین ره کانی ده قیک به هو ی «سه رهجه م» ی ده قه که وه: کاری من له م به رهه مه دا ئه وه نه بووه، له پیناوی تیگه یشتن له شیعیکی نالی، ته نیا خو م به ستم به لیکدانه وهی مانای تاکه وشه یه ک، یان دیریک یا خود هیما یه ک به جیا جیا؛ چونکه ئه مه ناچاریده کردم «فه رهنگی وشه» بو شیعی نالی ساز بکه م. به پێچه وانه شه وه، ئیدیعی ئه وه نا که م به بی تیگه یشتن له به شه پیکهین ره کانی ههر قه سیده یه ک بتوانین

له كۆي قه سیده كه تیبه گه ین. بۆیه ده بیت دان به وهدا بنییم، كه بۆ تیگه یشتن له به شه پیکه پهنه ره کانی شیعی نالی، گه لیک منه تباری لیکدانه وه ورد و پر حه وسه له کانی ماموستایانی «موده ریس» م، به لام بۆ به ره مه پتنانی مانای گشتیی دهقی نالی، ریگایه کی ته و او جیا و ازم گرتۆته بهر و ویستوومه به شیوه یه کی دیکه گفتوگو له گه ل دهقه کاندای بکه م. له م کاره دا سوووم له هیرمینۆتیکای فله سفی، وه ک هه لبرژاردنیکی شه خسی له زماندا وه رگرتوه، به جوړی که له یه ک کاتدا زمان بیته رووناککه ره وه ی ده قیکی کۆن و له هه مان کاتیشدا رووناکایی ئیمکانیه ته رۆحی، که لتووری، جوانناسی و فیکری و ره خنه ییه کانی خویشم په رچ بکاته وه. مه به ستم نه بووه له ریگهی هه ندی لیکدانه وه ی فله سفی و فیکریه وه، که سایه تی فله یله سووف و بیرباریک له نالی داباشم، به لکو ویستوومه فیکر و لیکدانه وه ی فله سفی بخمه خزمه ت به ده نگه اتنی شاعیریکه وه له سه رده می ئیستاماندا. بیگومان نه مه ش پیچه وانه ی ئه و مامه له یه یه که میژووی ئه ده ب له گه ل نالی و شیعه ره کانی دا کردوویه تی و ته نیا وه کو به شیک له رابردو ئاویری لیدانه ته وه.

خالی حه وته م: هیرمینۆتیکای فله سفی، چ وه کو تیۆری و چ وه ک هونه ری تیگه یشتن له ده ق، پرۆسه یه کی جیا وازی قه بو لکه ره، پێشبینیی مه رگی لیکدانه وه کان و به تالبوونه وه ی ته ئوبلی نه وه کان ده کات، به لام مانای ده ق به کراوه یی ده هیلێته وه: هاوړیکانی باوکم نالییان به زمان شیرین ناو بردبوو و له بهر رۆشایی پرنسیپه به لاغیه کانی حوچه و سیسته می خوتندی مه لایه تیدا مانا کانیان لیکدابوونه وه. باوکم له گه ل ئه و ئیمان قووله شیدا به دین و ته فسیری ئایینی، متمانهی به ته ئوبلی هاوړیکانی بۆ ده قی نالی نه بوو. هیشتا نه یتوانی خۆی له ته ئوبلیکی شه خسی رزگار بکات و بارودۆخی ئاواره یی و دلشکانی خۆی تیکه ل به لیکدانه وه کانی نه کات، چونکه ئه و له شوێنگه و له ئاسۆی تیگه یشتنی خۆیه وه تیکه ل به شیعه ره کان

دەبوو، ئەو نەیدەتوانی «بابەتیانە» بیر بکاتەو. دلتیاشم ئەم لیکدانەوانە ی لێرەدا من بۆ شیعرێ نالیم کردوون، لەلایەن کەسانێک و لە ئاسۆی قوئاغیکی دیکە ی فەرھەنگییەو، نیشانە ی پرسیاریان دەچیتە سەر و سەلماندن و بەلگەکانیان پووچ دەکرتەو و کەسیکی دیکە دیت بەجۆریکی جیاواز «نالی» دەدوین. بەلام ئەو ی بە نەگۆری دەمینیتەو، بریتی یە لە خالی ھاوبەشی نێوان ھەموومان: واتە «دەقی شیعرەکانی نالی»، ئەو دەقانە ی بە تێپەرینی زەمەن و گۆرانی ئاسۆ فەرھەنگی و میژووییەکان بەردەوام بیرمان دەخەنەو، کە شتێک ھەیە بەناوی «دەقی کراوە» و «ئازادی تەئویلکردن» وەک ئیمکانێک بۆ ژيانیتکی ئازاد و ئازادییەکی ھەمیشەیی لە رێگە ی وازھێنانی بەردەوام لە حوکمە پیشینەکان و لە پێناوی کرانەو لە ئاست جیھانی دەورو بەرمان و بۆ تێگە یشتنی تازە تر لە خۆمان. رەنگە ھەر ئەمەش بێت پالئەری سەرەکی نووسینی بابە تەکانی ئەم کتیبە، چونکە شیعرێ کراوە دەعوە تێکی ھەمیشەییە بۆ خۆناسین و دەربازبوون لە سنوورەکانی رەقھە لاتن، بەو جۆرەش دەعوە تە بۆ رزگار بوون و رێگایە کە بۆ گە یشتن بە ئازادی لە بیرکردنە وەدا کە بەردی بناخە ی ژيانیتکی ئازادانە یە.

***

سەبارەت بە چاپ و بلاوکردنەو ی ئەم باسانە لە یەک بەرگدا منە تباری گەلێ کەسم، کە بە شێو ی جۆراو جۆر ئەرکیان کێشاو، سوپاسی ھەموویان دەکەم و نمونە یان زۆر بێت..

ر. س

٢٠٠١ / ھولیر

- Jesper G & Martin M. : Hermeneutik. En antologi om forståelse. Gyldendal, København: 1999.
- Poul Lubcke (red.): Vor tids filosofi II. Politikens Forlag, København: 1988.
- Hans Fink: Menneske, Samfund, Natur. Gyldendal, København: 1993.
- بابک احمدی، م. مهاجر، م. نبوی: هرمنوتیک مدرن، گزینهء جستارها، مرکز، تهران: ۱۳۷۷.

بئاسى يەكەم

چەمكى مېتۇلۇژيا و جىھانىيى شىئىرىي نالى

هه‌ندی روونکردنه‌وه‌ی پێویست

یه‌که‌م: ئەم باسه به‌ نیوی (چه‌مکی میتۆلۆژیا و جیهانبینی شیعریی مه‌لا خدری نالی) یه‌وه پێشکەش ده‌کری. ئەمەش به‌و مانایه‌ی ده‌مانه‌وێت ره‌گه‌زی میتۆلۆژیا له‌جیهانبینی شیعریی نالی - دا بکه‌ینه ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی لێکۆڵینه‌وه‌که‌مان، تا بتوانین هه‌ندی پرسیار ئاراسته‌ی لایه‌نه جیاوازه‌کانی شیعریی نالی بکه‌ین.

مخابن، مه‌به‌ستمان وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیاره‌کان نییه‌، هه‌نده‌ی مه‌به‌سته‌ چۆن پرسیاره‌کان دا‌پێژین. دیاره وه‌دی‌ارخستنی لایه‌نی «میتۆلۆژی» له‌ جیهانبینی شیعریی نالیدا، ناچارمان ده‌کات هه‌لوێسته‌یه‌ک له‌ ئاست چه‌مکی میتۆلۆژیا دا بکه‌ین، که ره‌نگه به‌لای هه‌ندی که‌سه‌وه کاریکی زیاده‌ بیت. ئەمەش تارا‌ده‌یه‌ک دروسته‌، چونکه له‌ زمانی کوریدا به‌ میتۆلۆژیا ده‌گوتری ئەفسانه‌. ئەفسانه‌ش «خو‌رافیات و پر‌وپوچی و درۆ و بی‌رو‌رای گشتی چاخه‌ دێ‌رینه‌کانی ناعه‌قلانیه‌تی بی‌ری مر‌و‌ف» مان دێ‌نێته‌وه‌ یاد! بی‌گومان ئەمەش بو‌ خۆی پێ‌ویستی به‌ تو‌یژینه‌وه‌ی گ‌رنگ هه‌یه تا‌کو ره‌هه‌ندی هه‌ر یه‌کی‌ک له‌و زارا‌وانه به‌ روونی و له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی زانستی ئاشکرا بکات.

په‌یوه‌ندیی چه‌مکی میتۆلۆژیا به‌ باسه‌که‌ی ئێمه‌وه‌، له‌وه‌دا نییه‌ به‌رپه‌رچی ئەو بی‌رو‌رایانه‌ بده‌ینه‌وه‌، یاخود زیاده‌یه‌کیان بخه‌ینه‌ سه‌ر، به‌ل‌کو په‌یوه‌ندییه‌که‌ له‌ ئاستی به‌ ته‌نگوچه‌له‌مه‌کردنی بینینی نالی له‌ چوارچێ‌وه‌یه‌کی میتۆلۆژیدا خۆی ده‌نوی‌تی. دیاره بو‌ ئەو مه‌به‌سته‌ش به‌ر له‌ هه‌موو شتی‌ک ناچارین پێ‌ناسه‌ی میتۆلۆژیا بکه‌ین.

دووه: مه به ستمان له چه مکی میتولۆژیا زیاتر کۆسمۆسی بوونی (الکونیه) ئەم چه مکه یه، نهک میتولۆژیای کورد. وەرگرنتی ئەم چه مکه بهو شیوه فراوانه بواری ئەوه مان دەداتێ تاکو له ئەزەلییه تی جیهانبینی و نااگایی به کۆمه لێ مروۆفی کورد تیبگهین که نالی به جوانترین و ئاشکراترین شیوه دهبرپه تی و دهکری به کۆی بیروهه ریه دیرینه کافان ناوی بهرین، ئەو بیروهه ریه یانه ی زانستی «ئەسل و فەسل» مان پێکدههین و په یوه ندیمان به رووداوه ئەزەلی و ئەفسانه ییه کانه وه، له ئاستیکی پیروژدا ده پاریزن.

سێیه م: به مه به سستی ئاشکراکردنی زه مینه ی نااگایی به کۆمه لێ کورد (کۆنه سستی کورد)، که نالی له شیعردا ده برپوه ته وه و ههروه ها له پیناوی ئاشکراکردنی هه ندێ لایه نی بیرى کۆسمۆسی کورد -دا، که به شیوه یه کی ره مزى خویان ده نویتن، به شی دووه می ئەم باسه بۆ لیدوان له ره گه زه میتولۆژییه کانی بنه ماله ی (بابان) و به میتولۆژیکردنی دروستبوونی شاری (سلیمانی) ته رخان ده که یین. بنه ماله ی بابان وهک ئاکامیکی شارستانییه تی کورد، رۆلێکی گرنه گ له ناخودئاگای مروۆفی کورددا ده گیریت و ئەمه ش له هه ندێ میتولۆژی و داستانی کوردیدا به روونی ده بینرێ.

ههروه ها دروستبوونی شاری سلیمانی وهکو پتیو سستییه کی مانه وه ی بنه ماله ی نیو براو له سالی ۱۷۸۴ دا وه و لێ مروۆفی کورد بۆ به میتولۆژیکردنی ئەم پرۆسه یه و دا برکردنی له «سه رد می، یاخود زه مه نی میتووی» گرنگی تایبه تیان هه یه له ئاست جیهانبینی (نالی) دا.

چواره م: ئیمه بۆ ئەوه ی له دنیای به رینی شیعر و ئەندیشه ی نالیدا سه ره گه ردان نه بین، ته نیا قه سیده ی (قوربانی توژی رێگه تم ئەى بادی خوش مروور...) ده که یه نه برپه پشتی باسه که مان. ئەم هه لبژارده نش هۆی تایبه تی و گشتیی خۆی هه یه، که پاشان ده ستینیشانیان ده که یین، به لām به

مه به ستيشه وه به م كار هه لده ستين، تا سه رنجي خوينه ري كورد به شيويه كي
دي بو ناوه روكي قه سيده كه ي (نالي) رابكيشين. هيوادارم مه به ستمان
پيكا بيت.

پينجه م: له م باسه دا زور جار هه ندئ رسته و چه مكي هاومانانا دووباره
ده بنه وه، ئه م كار همان به ئاگاييه وه كردووه و مه به ستمان له م دووباره
كردنه وان ه زياتر گرنگي ئه و چه مكانه يه له باسه كه دا. ههروه ها مه به ستمان
نه بووه له سه رجه مي باسه كه دا خاليكي هاوبه ش بدوزينه وه و ئه نجام و
به رهه ميك بو ئه و خاله له به رچاو بگريه. به پيچه وان وه هه و ئي ئه وه مان
داوه له گوشه نيگاي جيا وازه وه سه رنجه مان ئا راسته ي لايه نه كانى ئه ندیشه ي
نالي بكه ين، دلنياشين له وه ي تيبيني و شيكردنه وه كان پيويستيان
به ده وه له مه ند كردني زياتر هه يه.

دهقى قه سیده تاراوگه ییه که ی نالی

(۱)

قوربانی تۆزی ریگه تم ئه ی بادی خوش مروور!
ئه ی په یکی شاره زه به هه موو شاری (شاره زوور)!
ئه ی لوظفه که ت خه فییه وه وا خواه و هه مده مه!
وه ی سروه که ت به شاره تی سهر گوشه یی حوزوور!
ئه ی هه م میزاجی ئه شکی ته ی و گهرمی عاشقان:
طوفانی دیده وو شه ره ری قه لبی وه ک ته نوور!
گاهئ ده بی به ره وح و ده که ی باوه شینی دل
گاهئ ده بی به ده م ده ده مینی ده می غوروور
مه حوی قه بوولی خاطری عاطر شه میمه
گهردی شیمال و گیتی جه نووب و کزه ی ده بوور

(۲)

سووتا ره واتی خانه یی سه برم، دل و دهرون
نه یماوه غه ییری گوشه یی ذیکرتیکی یا سه بوور
هه م هه م عه نانی ئاهم و، هه م هه م ریکابی ئه شک
ره حمی به م ئاه و ئه شکه بکه، هه سته بی قوصوور
وه ک ئاهه که م ده وان به هه تا خاکی کوئی یار
وه ک ئه شکه که م ره وان به هه تا ئاوی (شیوه سوور)
به و ئاوه خۆت بشۆ له کودووراتی سه رزه مین
شاد بن به وه صلی یه کدی: که تۆی طاهیر، ئه و طه هوور

(۳)

ئه مجا مه وه سته تا ده گه ییه عه ینی (سه رچنار)

ئاويٽكە پەرلەنار و چنار و گۈل و چنور
 چەشمىكە مىشلى خۆر كەلە سەد جى، بەرۋىنى
 فەورانى، نوورى صافە لەسەر بەردى وەك بىلور
 يا غەكسى ئاسمانە لە ئاوينەدا كەوا
 ئەستىرەكانى پاكىشىن وەك شەهابى نوور
 يا چەشمەسارى خاڧرى پرفەيىنى عارىفە
 يەنبووعى نوورە دابىزىنى لە كىيوى طور
 دەم وت دو چاوى خۆمە ئەگەر (بەكرەجۆ) يى ئەشك
 نەبوايە تىژ و بى ئەمەر و گەرم و سۆتەر و سوور

(٤)

داڧل نەبى بە غەنبەرى سارايى (خاك و خۆل)
 ھەتا نەكەى بە خاكى (سولەيمانى) يا عوبور
 يەنى رىاضى رەوضە كە تىدا بە چەند دەمى
 موشكىن دەبى بە كاكۆلى غىلمان و زولفى حور
 خاكى مىزاجى غەنبەر و، دارى رەواجى عود
 بەردى خەراجى گەوھەر و، جۆبارى غەينى نوور
 شامى ھەموو نەھار و، فووصلولى ھەموو بەھار
 تۆزى ھەموو غەبىر و، بوخارى ھەموو بوخور
 شارىكە غەدل و گەرمە، لە جىگىكە خۆش و نەرم
 بۆدەفعى چاۋەزارە دەلەن شارى شارەزور
 ئەھلىكى واى ھەيە كە ھەموو ئەھلى دانشن
 ھەم ناظىمى عوقودن و ھەم ناظىرى ئومور
 سەيرى بکە لە بەرد و لە دارى مەھەللەكان
 دەورى بەدە پەرسش و تەفتىش و خوار و ژور
 داخۆدەروونى شەق نەبوو (پەردى سەرشەقام) !؟

پير و فوتاده تن نه بووه (داری پیرمه سوور)؟!
 ئیسته ش به بهرگ و باره عه له م داری (شیخ هه باس)،
 یا بئ نه و اوو بهرگه گه راوه به شه خسی عوور؟!
 ئایا به جه مع و دائیره یه ده وری (کانی با)،
 یاخو بووه به ته فریقه یی شوړش و نوشوور؟!
 (سه یوان) نه ظیری گونبه دی که یوانه سه بز و صاف،
 یاخو بووه به دائیره یی ئه نجومی قو بوور؟!
 ئیسته ش مه کانی ئاسکه یه (کانی ئاسکان)،
 یاخو بووه به مه لعه به یی گورگ و لووره لوور؟!
 ئیسته ش سوروشکی عیشقی هه یه (شیوی ئاودار)،
 یاخو بووه به صوفی یی وشکی له حه ق به دوور؟!
 داخو دهروونی صافه، گورپی ماوه (تانجه رو)،
 یاخو ئه سیری خاکه به لیلی ده کا عو بوور؟!

(۵)

سه یریکي خوش له چیمه نی ناو (خانه قا) بکه
 ئایا ره بیعی ئاهووه، یا چایی ستوور؟!
 سه بزه له ده وری گول ته ره وهک خه ططی روویی یار
 یا پوشی وشک و زووره وه کو پشی (کاکه سوور)؟
 قه لبی مونه ووره له حه بیبانی نازنین،
 یاوهک سه قهر پره له ره قیبانی لهنده هوور؟
 دهس به ندیانه دین و ده چن سه رو و ناره ون،
 یا حه لقه یانه صوفی یی مل خوار و مهنده بوور؟
 مه یلی بکه له سه بزه دره ختانی مه دره سه:
 ئه وراقیان موقه ددیمه یی شینه یا نه سوور؟
 حه وزی پری که ناییبی دیده ی منه له وئی،

لِیلاوی دانەھاتووە وەک سەیلی (شیوەسوور)؟
 ئیستەش کەناری ھەوشەکە جیی باز و کەوشەکە،
 یاری تیاہ، یا بووئە مەعرەضی نووور؟
 چاوێ بخە لە سەبزوو سییرابی دائیرە
 جێ جیلوگاہی چاوہکە مە نەرمە یا نە زوور؟
 توخوا فەضایی دەشتی فەقێکان ئەمێستە کەش
 مەحشەر میثالە یا بووئە (چۆلی سەلم و توور)؟

(٦)

واصیل بکە عەبیری سەلامم بە حوجرەکەم
 چیی ماوە چیی تەماوە، لە ھەیان و تاق و ژوور؟
 ئەو غاری یارە ئیستە پڕ ئەغیارە، یا نە خۆ
 ھەر غاری یارە، یا بووئە غاری مار و موور؟

(٧)

زارم وەکو ھیلال و نەحیفم وەکو خەیاڵ!
 ئایا دەکەومە زار و بە دڵدا دەکەم خۆطوور؟
 لەم شەرحی دەردی غوربەتە، لەم سۆزی ھێجرەتە
 دڵ ڕەنگە بێ بە ئاو و بە چاوا بکا عوور!

(٨)

ئایا مەقامی روخصەتە لەم بەینە بێمەو،
 یا مەصلەحت تەوہ ققوفە تا یەومی نەفخی صوور؟
 ھاتی بکە بە خوفیہ: کە ئەی یاری سەنگ دڵ
 «نالی» لە شەوقی تۆبە دەنیرێ سەلامی دوور...

چەمكى مېتۆلۆژيا

تا سەددى نۆزدەيەم و سەرەتاي ئەم سەددەيە لىكۆلەرەوكان لە باسکردنى مېتۆلۆژيادا شىلگىر نەبوون و ئەم زاراوەيەيان بە مەبەستى جياواز بە کاردەهينا. لە گشت ئەو بەکارهينانەشدا روخسارىكى نىگەتيشانە دەبينرا كە مېتۆلۆژياي لە بابەتى «خەيالپلاو» و «رووداوى ھەلبەستراو» نزىك دەخستەو. بەلام لە سەرەتاي ئەم سەددەيەو، چەمكى مېتۆلۆژيا، ھەكو سەرچاوەيەكى بە نرخ بۆ ناسينەو ھەلسەنگاندنى «بىر و رەفتارى مەرقى كۆن» سەرنجى لىدرا، بە ھەمان دىد و بۆچوونەو شىكردنەو لە سەر ئەنجام درا، كە لىكدانەو ھىز و تىگەيشتن لە ئاوەزى مەرقى كۆن خاويارى بوو.

راستە لە سەددى بىستەمدا چەمكى مېتۆلۆژيا برەوى جارانى خوى سەندەو ھەو لەبوارى شىكردنەو ھەكو مەلایەتى، ئايىنى، دەروونشيكارى و رەفتار و ئاكارى مەرقدا، رىگەي بۆ لىكۆلەرەوان تەخت كرد، تا ئەنجام و ھەلەيتانى قوول لەسەر مەرق و شارستانىيەتە جياوازەكان بەدەست بەيتن، بەلام بەدەگمەن رىدەكەوئە دوو باسكار ياخود دوو رىبازى شىكردنەو ھە سەريەك پىناسە بۆ ھەمان چەمك رىكەكەون. ئەم رىكەكەوتنەش فراوانى و دەولەمەندىي ئەو جىھانە ئاشكرا دەكات كە بىنىنى مېتۆلۆژى دەيگىرەتە خوى.

«ماكس مۆلەر»، مېتۆلۆژيا بەو ھىزە دادەنيت كە زمان لە ھەريەكەك لە قەلەمەرەكانى چالاكىي زەيندا، دەيخاتە خزمەتى بىرى مەرقەو ھەو دەگاتە ئەو ئەنجامەي كە بليت، ئەگەرچى مېتۆلۆژيا لەسەردەمى دىرىنى بىرى مەرقدا زياتر رەواجى ھەبوو، بەلام ھەرگىز لەناو ناچيت و لەناو نەچوو. بەلام ئيمە تواناي دەرک پىكردنيمان نىيەو لەبەرەمبەر پىرشنكى حەقىقەتى رەھادا

خۆمان پى راناگىریت (۱). ئىرنست كاسىرەرىش باسى جادووى وشە دەكات و لەبوارى زاماندا لە چەمكى مېتۆلۆژيا دەكۆلېتەو دەگاتە ئاكامېكى ئەوتۆ كە وشە وەكو ھېزىكى مېتۆلۆژى تەماشىا بكات و بەسەرچاوەى وجودى لە قەلەم بدات. (۲)

كەسانى وەكو «مالېنۆفسكى و رافاييل پىتازۆنى» ش، ھەر يەكەيان روونکردنەوێ زانستىيانەيان لەسەر مېتۆلۆژيا پېشكەش كردووە. بەلام لەنيوەى يەكەمى سەدەى بېستەمدا، ئاينناسى رۆمانىي بە نيويانگ مېرچا، يان مېرسىيا ئېليادە (Mircea Eliade) بەدانانى پېناسەيەكى بنەمايى و ھەمەلایەنى بۆ چەمكى مېتۆلۆژيا و كاركردهكانى و سامۆئيل ھنرى ھوك (S.H.Hook) بە دابەشكردن و خانەكردنى ھەمان چەمكى نيويرو، توانييان مېتۆلۆژيا لە مانا گشتى و باوەكەى رزگار بكەن و لەبوارى شىكردنەوێ زانستە مەرقايەتى و كۆمەلایەتییەكاندا برەوى پى بدەن (۳)

بەر لەوێ ئىمە خۆمان پابەندى پېناسەكەى ئېليادەو خانەكردنەكەى ھېنرى ھوك بكەين، پېويستە رۆلى دەروونناس و رۆحانىي بەناوبانگ (كارل گۆستاڤ يۆنگ) لە ياد نەكەين كە لەبوارى دەروونناسيدا مېتۆلۆژياى وەكو زەمىنەيەكى لەبار بۆ ناسينەوێ ھىما و سېمبولەكانى مەرۆڤ بەكارھىنا و كرديبە دەروازەيەك بۆ چوونە ناو نەھىنىيەكانى ناخى بەشەرەو، كە ئەمەش بەتايبەتى لە كتيبە گرنگەكەيدا بەناوى «مەرۆڤ و سېمبولەكانى» رەنگى دايەو.

شايانى باسە، لەدواى ئەم سى كەسەى ناومان بردن زۆرىەى پېناسەكانى دى بۆ چەمكى مېتۆلۆژيا، يان دووبارەكردنەوێ ياخود پېناسەى دەستى دووھەم و بە رەنگى ديكە رازىتراونەتەو. مېرسىيا ئېليادە لەژىر ناوئيشانى (ھەولدانىك بۆ پېناسەى مېتۆلۆژيا) دا، دەلێت: «مېتۆلۆژيا مېتروويەكى پىروژمان بۆ دەگىرپېتەو، باس لە رووداويەك دەكات لەسەرەتاي كات (زمن) ھەو رويدايت، بەلام گىرپانەوێ مېترووي پىروژ واتە ئاشكراكردنى نەھتى، چونكە كەسايەتییە مېتۆلۆژيەكان ئادەمىزاد نين، بەلكو خوداوەند و

پالەوانانی ژیارن. بهم پیتیەش بیت، میتۆلۆژیا بریتییه له میتۆوی ئەو رووداوانە «کاتی خۆی» ئەو سەرەمەدا روویانداوه. گوتەی میتۆلۆژیاش، واتە ئاشکراکردنی ئەسل و فەسل» (٤) لەم پێناسە چەرە ئەوەمان دەستگیر دەبێت کە میتۆلۆژیا ناوە بۆ ئەو رووداوانە لە سەرەتای بوونەوه روویانداوه، کەسایەتیی ئەم رووداوانەیش خوداوەندان و ئەو پالەوانانەن کە نەیتنی و سیرپی پرۆسەی دروستبوون -خلاق- یان لەلایە. ئێیلادە، لەسەرچاوەیەکی دیکەشدا کە چوار سال دوا پێناسەکەی لەمەوبەرەوه نووسیبووەتی، دەلێت: «میتۆلۆژیا بەیانکەری کرداری دروستبوون، ئەوەمان بۆ باس دەکات چۆن شتیک دروستبوو و جودوی پەیدا کردووه. باسی پلە لە کەمالتی ئەو رووداوانە دەکات کە بەراستی روویانداوه» (٥). ئەم پێناسەیە دوو خالی رۆشنتری تیدا بەدی دەکەیت: یەکم، پلە لە کەمالتی ئەو رووداوانە، دووهم: پلە لە کەمالتی ئەو رووداوانە بەراستی روویانداوه.

لەم روانگەیهوه بیت، میتۆلۆژیا بریتییه له سەرگۆزەشتەو میتۆوی ئەو رووداوه پیرۆزانە لە پلە لە کەمالتا روویان داوه. جا لەبەر ئەوەی خواوەندان و پالەوانەکانیش دەوری گەرنگیان لەم رووداوانەدا هەبووه، ئەوا بێ هیچ گومانیک ئەم رووداوانە راستن و نەگۆتییان لێ ناکرێ.

لەلای (برۆنسیلا مالدینۆفسکی)ش، میتۆلۆژیا بریتییه له حەقیقەتە زیندووەی لەسەرەتای کاتەوه هەبووه و لەپاشانیشتا چارەنۆسی جیهان و مەرۆقایەتیی خستۆتە ژێر کاریگەری خۆیەوه (٦). ئەوجا بۆ ئەوەی لە (سەرەتای کات)ی مالدینۆفسکی و (میتۆوی پیرۆزی) ئێیلادە بگەین، پێویستە بگەرێنێهوه بۆ رافاییل پیتازۆنی، کە دەلێت: «میتۆلۆژیا ئەفسانە نییه داستانیکی واقعییه کە بەهۆی ناوەرۆکە کەیهوه له رووداوه راستەقینەکان دەدۆی. واتە سەرەتای رووداوه ئەزەلییهکانی وەک: سەرەتای دروستبوونی کەون، هاتنە ئارای ئادەمیزاد، ژیان و مردن، پەیدا بوونی جۆری زیندووهرو رووهک، سەرەتای راو، کشتوکال و ئاگر، ئایین و بۆنە پیرۆزەکان... بە کورتییە کە سەرەتای هەموو ئەو رووداوه دێرینانە لە

کاتی پیرۆزدا روویان داوه و بوونه ته بنه ماو پایه ی ژبانی ئه ورۆکه» (۷).
 ئه گهر به پیتی ئه م پیناسانه ی سه ری بیت، ئه وه بۆمان هه یه بلیین: له
 روانگه و جیهانبینی مرۆقی دینداره وه ئه و شته ی پایه ی ره گه زی گشت
 دیارده و بووه کان دیاری ده کات، له سه ره تای «کات» هه وه روویداوه و ئه م
 سه ره تایه ش سه ره تایه کی پیرۆزه، چونکه خواوه ندان و هیزه میتافیزیکیه کان
 رۆلی سه ره کییان تیدا گێراوه. مرۆفیش، بۆ ئه وه ی هه رده م په یوه ندیی خۆی
 به و (کات) هه و به پارتیزیت، ئه و له سه ریته ی ئه و رووداوه پیرۆزانه به هۆی بۆنه
 و ئاههنگه جوړاوجۆره کانه وه دووباره و نوێ بکاته وه تا کو ره سه نیتی ره گه زی
 خۆی به پارتیزیت. لیره ی شه وه چه مکی «بیره وه ری ئه زه لی» وه کی بیره وه ری به
 کۆمه لی هه ر نه ته وه یه ک، یاخود «سه رجه می مرۆفایه تی» سه ره له ده دات و
 لایه نی کۆسمۆسی، واته گه ردوونییه تی (Cosmos) میتۆلۆژیا له
 ناخودئاگای به کۆمه لی گه لاند ده رده که ویت.

«کارل یۆنگ» به وردی له م لایه نه ده کۆلیتسه وه ده گاته ئه و ئاکامه ی
 بلیت، به شیکێ ناخودئاگای مرۆف بریتییه له «مه خزه نی ئه سرار» و
 به شیوه یه کی چر رابردووی ئه فسانه یی مرۆقی تیدا سه قامگیر بووه. هه ر ئه م
 رابردووه ئه فسانه ییشه که جه وه ره ی ده روونی مرۆف پێکده هینیت.

(کات) ی پیرۆز له میتۆلۆژیا دا

ئه گه رچی له پاشاندا به شیوه یه کی دووردریژتر له مه سه له ی (کات) ی
 پیرۆز له لای نالی، ده دویتین، به لām چاکتره لیره دا به شیوه یه کی گشتی هیتا بۆ
 ئه و خاله بکه ین که جه خت له سه ر ئه زه لییه تی زه مه ن ده کات و ئه مه یش له
 ئاههنگ و بۆنه ئایینی و کۆمه لایه تییه کاند ره نگ ده داته وه. دووباره
 بوونه وه ی هه ر رووداوێک که له سه رده می پیرۆزدا رووی دابیت، په یوه ندیی
 به و ئه زه لییه ته وه هه یه که چاره نووسی به ره ی ئاده میزاد له چوارچێوه
 میتۆلۆژییه که یدا ده ستنیشان ده کات.

هه روه کو له پاشاندا دێینه وه سه ری، دووباره کردنه وه ی رووداوه سه ره تاییه

پیرۆزه‌کان ته‌نیا هه‌ر راهاتنیککی عاده‌تی نییه، به‌لکو ئه‌م کرده‌وانه هه‌ولدانێ مرۆڤن به‌نیازی به‌شداریکردن له‌ پرۆسه‌ی (دروستکردن/خلق)دا. ئه‌م به‌شداریکردنه‌یش له‌سه‌ر بانه‌مای خۆدۆزینه‌وه له‌ زه‌مه‌نی ئه‌زه‌لیدا و ئه‌زه‌لییه‌ت به‌خشین به‌ زه‌مه‌نی می‌ژوویی، خۆی دهنۆتێ. هه‌ر کاتیک مرۆڤ توانی له‌ ریگه‌ی په‌یوه‌ندی به‌ستن و به‌شداریکردنه‌وه له‌ پرۆسه‌ی (دروستکردن)دا هاوبه‌شی خۆی پێشان بدات، ئه‌وه مانای وایه له‌ کات و سه‌رده‌می می‌ژوویی خۆی رزگار ده‌کات و له‌ ناو شه‌پۆلی تیشکی (ئیشراق)دا ده‌بووژیته‌وه. به‌م پێیه‌ش زه‌مینه‌ی دووباره له‌ دایکبوونه‌وه‌ی گه‌ردوون (Cosmos) ده‌ره‌خسێ. به‌ کورتیه‌که‌ی تراژیدیای سه‌رده‌می می‌ژوویی مرۆڤ، به‌ کۆمیدیا و که‌رنه‌قالی تیشکی ئه‌به‌دییه‌ت کۆتایی پێدیت. (٨) له‌ ناوه‌رۆکی زۆریه‌ی ئه‌و جه‌ژنانه‌ی له‌ ره‌وتی سالتیکدا خۆیان دووباره ده‌که‌نه‌وه، ده‌لاله‌تی ئه‌م له‌ دایکبوونه‌وه‌یه به‌دی ده‌کری. جه‌ژنی نه‌وڕۆز، له‌ نیوه‌رۆکی میتۆلۆژیانه‌ی خۆیدا ئه‌م قسه‌یه به‌ روونی ده‌سه‌لمێنێ. (٩)

خالیکی گرنگ لی‌ره‌دا ئه‌وه‌یه، که‌ سه‌رده‌م (کات)ی میتۆلۆژی له‌ فره‌هنگی ئایینه‌کانی جیهاندا روخساری جیاوازه‌ به‌ خۆیه‌وه ده‌گریت. به‌لام ئامانجی هه‌موو ئه‌و فره‌هنگانه هه‌میشه یه‌ک ئامانجه، ئه‌ویش بریتیه له «خۆده‌ربازکردن له‌ سه‌رده‌می نیسبی و خۆیه‌ستنه‌وه به‌ سه‌رده‌می پیرۆزی ئه‌به‌دییه‌وه» (١٠) دیاره لی‌دوان له‌و روخساره جیاوازانیه‌ی (کات) له‌ ناو کولتسووره جیاوازه‌کانی به‌شه‌رییه‌دا، توانایه‌کی زی‌ده‌تری له‌م هه‌ولدا نه سه‌ره‌تاییه‌ی ئیمه‌ گه‌ره‌که، بۆیه ته‌نیا له‌ ئاست چه‌ند نمونه‌یه‌کدا هه‌لۆسته ده‌که‌ین که‌ زی‌اتر خزمه‌تی ئه‌و ئامانجه ده‌که‌ن، که‌ بۆ لی‌کۆلینه‌وه له جیهانبینی نالی، له‌ به‌رچاومان گرتوه‌وه.

له‌ ئایینه‌کانی هیندستاندا، کات سه‌ره‌تاو کۆتایی هه‌یه، به‌لام هه‌موو کۆتایی هاتنیک سه‌ره‌تایه بۆ زانه‌وه‌و دووباره بوونه‌وه‌یه‌کی دی، واته هه‌موو مه‌رگیک زیندوو بوونه‌وه‌یه‌کی له‌ دوايه‌و هه‌ر له‌ دایکبوونه‌وه‌یه‌کیش

دووباره بوونه وهی پرۆسه ی خه لک کردنه وهیه. له لای ئایینزای شیعه (کات) ی پیروژ سهرده می هاتنی چه زه تئ (مه هدی) یه و به گشتیش ئایینی ئیسلام باس له «روژی چه شر» ده کات. هه ر دووباره له دایکبوونه وهیه کیش شیوه ی بازنه ییبوونی (کات) مان بو دهنه خشیئت. واته سووپانه وهیه کی ده ورانییه که ره گه زی هه مسوو بووه کان ده باته وه سهر بنه چه ی خو یان و بواری له دایک بوونه وه یان بو دابین ده کا. ته نیا له ئایینی مه سیحی دایه که سهرده می میتۆلۆژی شیوه ی بازنه یی و ده ورانی خو ی ده گۆریت و له سهر ئاستیکی ئاسۆیی، که (سهره تا، ناوه راست و کۆتایی) هه یه، گوزه ر ده کات. نه مه ییش له بهر ئه وه ی خودا له سهرده م و کاتی میترووییدا فه رمانه کانی خو ی نارده خوارێ. به م پتیه ش سهره تای کات بریتیه له روژی له دایکبوونی (مه سیح) له چوارچێوه ی سهرده می میترووییدا.

(قه دیس ئاگۆستین) ی فه یله سووف و خواناسی مه زن، شانازی به میترووی بوونی (کات) ی مه سیحیه وه ده کات و ده لیت: «به راستی مه سیح یه کجار و بو هه میشه له پیتاوی گونا هه کاغاندا مرد» (۱۱)

ئه م قسه یه ی ئاگۆستین هێما بو ئه و شه به قه ده کات که ده که ویتته بازنه ی (کات) ه وه به «میترو و په رستی ئایینی مه سیحی و مه رگی میتۆلۆژیا کۆتایی پتدیت» (۱۲)

ئیدی لیره وه، چه مک و کارکردی بیره وه ری ئه زه لی پیروژی خو ی له ده ست ده دات و له شیوه ی بازنه یی خو یه وه ده گۆرێ بو خه تیکی راست، که په له روودای میترووی. ئه و رووداوانه ی له روژ و کاتی زانراودا روویان داوه و کاره کته ره کانیشیان نه خواهنده کانن و نه پالنه وانه کانی ژیا ری مرۆڤ! ئه م گۆرانه کارییه له شارستانیه ته خۆرئا وادا به «مه رگی خواکان» ناوی ده بری و نیهیلیزم و زه مه نی پووجی و سهرگه ردانی له ده سته که وته کانی ئه م گۆرانه کارییه ن.

(شوین) ی پیروژ له میتولۆژیا دا

ئەگەرچی زیاتر مەبەستەمە لە ئەنجامی قسەکانمەوە لەسەر جیهانبینی نالی، لەمەر پیروژی شوین (قدسیە المکان) ی میتولۆژیاوە بدویم و لەروانگە ی جیاوازەو سەنجی ئاراستە بکەم، بەلام بەو ھۆیەو کە (شوین و کات) لە فەزای میتولۆژیدا، نرخ بەیەکتەری دەبەخشن، بەپێوست دەزانرێت ھیما بۆ چەند خالتیکی گەرنج بکەیت. دەبێ ھەر لە سەرەتایشەو ئەو بەگوتری، لێدوان لەم بارەو بەپێی ئەو میتوودە فیکرییە ی بۆ شیکردنەو بەکار دەبریت، دەگوێی و لە ئاستیکی شیکردنەو دا بەند نابیت. ئەو ی لە باسە کە ی ئیمە دا گەرنج، سیمبولی بوونی (شوین) ەو رەنگدانەو ی ئەم سیمبولانە یە لە ژبانی مروڤدا. لە کاتی باسکردنی (شار = مدینە) لە جیهانبینی شیعری نالی - دا زیاتر خۆمان بەم لایەنەو دەبەستینەو.

لە روانگە ی مروڤیکەو، کە ئەم جیهانە بە نمونە ی جیهانیکی مەزنتەر بزانی و ھەموو بوو روڤی و ماددیەکانی ئەم جیهانە ییش نمونە ی روڤ و ماددیاتی ئەو جیهانە بن، ئەو ھیچ شتیک سەرەخۆ (مستقل) و سروشتی (طبیعی) نییە. بەلکو لە بازە ی پیروژی جیهانی مەزندا سروشتیکی گەورە تر و پیروژتر ھە یە، کە ھەموو دیاردەو شتەکانی ئەم جیهانە بە رەچەلە ک دەچنەو سەر ئەو. بە پێچەوانە ی (کات) ەو، کە تەنێ لە رێی دووبارە دروستکردنەو ی نیو ئاھەنگ و جەژنەکاندا، رەھەندی پیروژی بە خۆیەو دەگریت، تەماشای دەکەین (شوین) ھەردەم رەھەندی پیروژی (قدسیە) ی خۆی پاراستوو. بەبێ دوودلی دەتوانی بگوتریت: شوین لە میتولۆژیا دا، مروڤ خۆی تە... واتە شوین و مروڤ لە پەیوەندییەکی ریشەیی و بنەمایدان و لیکدی ھەلاواردنیان مەحالە:

لە لایە کەو، مروڤ خۆی جیهانی بچوو کە (العالم الصغیر) و نمونە ی جیهانە گەورە کە یە. لە لایەکی دیکە شەو، ئەم مروڤە بەردەوام لە زانەو و پەیوەندی بەستن لە گەل جیهانی گەورە دا یە و بەھۆی دەورانی ئاھەنگ و بۆتەکانەو دەیەوێت خۆی بە بازە ی سەردەمی پیروژەو گری بدات و

ئامادەبوونی ئەم سەردەم و کاتەیش لەویدا پیشان بدات.

ئەم پرۆسەی گەڕانەووە دروستکردنەووە، پلە ی پیرۆزی بۆ جوگرافیای جەستە ی مرۆڤ دابین دەکات و ڕێگە ی تۆانەووە گەڕانەووە ی بۆ سەر رەگۆریشە پیرۆزەکانی بۆ تەخت دەکات. بیری سۆفیزی ئیسلامی ئەمە بە «تۆانەووە لە خوادا» ناو دەبات، چونکە خوا ریشە ی ئەزەلی گشت بوو یە کە. غەزەلەکانی مەولانای رۆمی و عەتار و حەللاج و گەلیکی دی نمونە ی بەرزی ئەم رەنگدانەووەن.

کەواتە گەر بمانەوێت رۆشنایی ئاراستە ی جوگرافیای میتۆلۆژیا بکەین، پتۆستە ئەم کارە بە پشتیوانی و بەراوردکردنی جەستە ی مرۆڤ و جەستە ی سروشت لە ئاست یە کەیدا، ئەنجام بدەین (۱۳). هارمۆنیای نێوان جەستە ی مرۆڤ و جەستە ی سروشت لە فەزای میتۆلۆژیا دا، نە ک هەر تەنیا بە لگە ی پیرۆزی و نمونە یی جیهانی بچووک دەدات بە دەستەووە، بە لکو نرخی و پلە ی ئەم جیهانەیش لە ئاست جیهانە گەورە کە دا ئاشکرا دەکات. لێرە دا یە کە مرۆڤ دەبێتە خاوەنی جوړیک (ناوەندیتیی پیرۆز) لە چەقی گەردووندا. ئەم ناوەندیتییەش بە هۆی (ماندالا) یاخود (بازنە ی گەردوون) کە مرۆڤ دەکەوێتە ناوەراستییەووە، لە زۆریە ی ئایینەکانی جیهاندا رەنگی داوە تەووە. لە ئایینی مەسیحیدا، ئەم بازنە یە سیمبۆلی پلە ی (کەمال) ی مەسیح دەردەخات و لە شێوە ی تاجی نووریندا بە سەر سەری عیسا و حیوارییە کەنەووە دەبینرێت. هەمان بازنە لە ئایینی ئیسلامیشدا خۆی لە تەواف بە دەووری کابە (کعبە) دا بە دیاردە خات. (۱۴)

ره‌گه‌زی میتۆلۆژیی بنه‌ماله‌ی (بابان) و به میتۆلۆژیکردنی دروستبوونی شاری سلیمانی

هه‌ر به‌پیتی ئه‌و بنه‌مایانه‌ی میتۆلۆژیای گه‌ردوونی، که له به‌شی پێشودا لییان دواين، ده‌مانه‌وێت لێره به‌دواوه چه‌ند سه‌رنجێک له‌مه‌ر سێمبولیزمی بنه‌ماله‌ی بابان و دروستبوونی شاری سلیمانییه‌وه، بخه‌ینه پێش چاو. ئه‌وه‌ی له‌م باسه‌دا به‌لای منه‌وه گرنگه‌ لایه‌نه‌ میتۆلۆژییه‌که‌ی ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌ نییه، مه‌به‌ستی گرنگم ئه‌وه‌یه ئاشکرای بکه‌م، که چۆن میتۆلۆژی هه‌ندی ره‌مزی میتۆلۆژی له‌ خۆی گرتوون. دیاره وه‌رووخستنی بابه‌تیکه‌ی ئه‌وتۆو خۆبندنه‌وه‌یه‌که‌ی له‌م جو‌ره، توانایه‌که‌ی گه‌لیک زیاتری گه‌ره‌که، له‌وه‌ی من پیتی هه‌ستاوم، به‌لام پێویستی ئه‌و ئاکامانه‌ی که ده‌مه‌وێت له‌به‌شی سێیه‌می لیکۆلینه‌وه‌که‌دا، له‌جیهان‌بینی شیعری نالی وه‌ده‌ستیان به‌یتم ناچاریان کردم ئه‌م لایه‌نه‌ له‌بیر نه‌که‌م.

مامۆستا عه‌لئه‌ددین سه‌جادی، له «میتۆلۆژی ئه‌ده‌بی کوردی» یه‌که‌یدا، له زمان «مستهر ریچ» هه‌وه داستانی بنه‌ماله‌ی (بابان) مان به‌ شیوه‌یه‌ک بۆده‌گێڕێته‌وه که: «ئه‌فسانه‌یه‌کی ده‌وری ترواده» مان بێته‌وه بیر (١):

{له‌ ناوایی (دارشمانه‌) دا دوو برا هه‌بوون: خدر و فه‌قی ئه‌حمه‌د له‌ ده‌ست عه‌شیره‌تی بلباس به‌ ته‌نگ هاتبوون. فه‌قی ئه‌حمه‌د پریاریدا سه‌ری خۆی هه‌لگرێ و نه‌یه‌ته‌وه به‌ خاکی دارشمانه‌دا تا به‌ جو‌ری نه‌بی که (بتوانی) تۆله‌ی خۆی له‌م بلباسانه‌ بکاته‌وه. لی (ی) داو روشت بۆ ته‌سته‌مبول، شای ته‌سته‌مبول له‌ گه‌ل فه‌ره‌نگه‌کانا له‌ جه‌نگا بوو، نه‌میش چوو خۆی کرد به‌

سەرباز و چو و بۆجەنگە. ئەو دەورە يەككى يەككى دەبوایە بچوونایە مەیدان و شەپ بەشیر و تیر دەکرا. سوارىكى فەرەنگى لە مەیدانەكە پێنج رۆژ مابوو، گەلێ کارەساتى گێتێرا بوو: هەرکە دەچوو مەیدانى دەیکوشت، فەقێ ئەحمەدیش پارايمەوه لە پادشا کە بینىرتە مەیدان، پادشا ناو و شوین و جىگەى پرسى بۆ ئەوێ ئەگەر سەرکەوت خەلاتى بکا، نینجا ئەسپ و تەدارەکتى چاکى دايمەو چوو مەیدان لەگەڵ فەرەنگىيە کەدا کەوتنە جەنگەوه لە پاش چەند سەرىک (فەقێ ئەحمەد) فەرەنگىيە کەى دايمەو عەرزە و چۆکى دادايمەو سەر سنگى (تا) بیکوژى. ئەویش وتى مەمکۆزە بەکەلتکت دیم و مێردت پێ دەکەم. رووبەنەکەى لە روومەتى لادا. فەقێ ئەحمەد سەیری کرد ئەمە ئافەرەتتىكى شوخ و شەنگە و ئەم چەند رۆژە ئەم کارەساتەى گێتێراوه!...}.

لە درێژى ئەم میتۆ- داستانەدا بۆمان ئاشکرا دەبێت، کە فەقێ ئەحمەد، ئافەرەتە ئازاکە واتە (کەيغان) خاتوون مەرە دەکات و دوو کورپان دەبێ بەناوى (بابا سەلىمان و بوداغ کەيغان)، کە پاشان (بابا سەلىمان) دەبێتە بناوانى بنەمالەى بابان (۲)

میتۆ- داستانەکە گەلێک زانیاری دیکەيشمان دەدات بە دەستەوه، کە دەتوانین بۆ شیکردنەوهى بنەما میتۆلۆژىيە کەى بنەمالەى بابان سوودیان لێوەرگیرن: رۆژێک فەقێ ئەحمەد لە مال نايبێت، بلباسەکان فرسەت لەمە دەهێن و هێرش دەبەن، بەلام (کەيغان) خاتوون هەلمەتيان بۆ دەباو دەیانشکينى. دواى ئەم کارەساتەش پێرە دەدات سەرى خۆى هەلگرى و بگەرپیتەوه بۆ ولاتى خۆى. کاتێک فەقێ ئەحمەد دەگەرپیتەوه بە کوچى کەيغان دەزانیت، ئارامى لەبەر دەبێ و رەدووێ دەکەوێ، بەلام کەيغان خاتون مى گەراندەوه نادات و فەقێ ئەحمەد بێ هۆمێد دەبێ....

لەپاش ماوێهەک، فەقێ ئەحمەد، دیسانەوه یادى کەيغان دەکەوێتەوه سەرى و تا ولاتى فەرەنگستان بە شوینان دەروات!:

{چوو شارىكى گەورە، سەیری کرد دەنگى دەهۆل و زورنا و ئاهەنگى

زهماوهند لهم شارهدا گوټی ناسمانی کهړ کردووه. سهری سرماو نه‌یزانی روو بکاته کوټ؟ هه‌روا جل‌ه‌وی ته‌سپه‌که‌ی به‌ره‌لا کردو خوی دا به‌ده‌ست قه‌زاو قه‌ده‌روه، ته‌سپ هه‌ر روټشت تا له‌به‌ر مالی پیرټژنیکا وه‌ستایه‌وه. نه‌ویش بوو به‌میوانی پیرټژنه‌که. له‌پاش به‌ینی لټی پرس‌ی ته‌م شایی و نا‌ه‌نگه‌چییه؟. پیرټژنیش وتی: کچی پادشای ته‌م شاره وه‌ختی خوی چوو‌بوو بو جه‌نگی مسول‌مانه‌کان و به‌دیل گیراو چهند سالتیک مابووه‌وه. ټیسته‌وا تازه‌هاتوته‌وهو ماره‌کراوه له‌کورټکی ناموزای، ته‌م زهماوه‌نده بو‌ته‌وانه‌ا. فقه‌ی ته‌حمده دلی داخوریوا گه‌لټ له‌پیرټژنه‌که پارایه‌وه، به‌لکو نیشټیکی واکا بیخاته‌ناو ته‌م شاییه‌وه. پیرټژن به‌پاری دایه، به‌لام به‌و شهرته‌ده‌بت جلی ژنانه له‌به‌ر کا ته‌گینا ناتوانی (له‌گه‌ل خوی) بو‌شاییه‌که‌ی بیات. نه‌میش (فه‌قی ته‌حمده) ده‌ستی جلی ژنانه‌ی له‌به‌رکرد و له‌گه‌ل پیرټژن به‌رټکه‌وتن و چوونه‌ناو شاییه‌که‌وهو چوو له‌نزیک شوټنی هووک و زاوا وه‌ستا}.

ته‌م میتو-داستانه، هه‌ر چوټنیک بیت و زاده‌ی هه‌ر قو‌ناغ‌یکی بی‌ری مرو‌قی کورد بیت، نرخ‌ی ره‌چه‌له‌کی بنه‌ماله‌ی بابامان له‌بی‌ره‌وه‌ری به‌کو‌مه‌لی نه‌ته‌وه‌ی کورددا بو‌ناشکرا ده‌کات. گه‌ر له‌پټکه‌هاتووه میتو‌لوژی‌یه‌کانی ورد وه‌بین، ته‌ماش ده‌که‌ین زمان، زمانیکی گه‌ردوونییه‌و پاله‌وانه‌کان سهر به‌هه‌ر ره‌گه‌زیکیش بن، به‌همان زمان قسان ده‌که‌ن. فه‌زایه‌کی بی‌سنوور له‌داستانه‌که‌دا ده‌بینری و پاله‌وانه‌کان هه‌ستی نامو‌بوون به‌(شوټن) له‌بیر کردنه‌وه‌ی‌اندا به‌دی ناکریت و شوټنگو‌رکیتی قاره‌مانه‌کان شتیک‌ی ناساییه. ئافره‌تیک‌ی وه‌ک که‌یغان خاتوون ئازایانه شه‌ر ده‌کات ته‌مه‌ش به‌لگه‌یه بو‌به‌هټیزی ره‌گه‌زی (نی‌رینه‌یی، ذکوریه) له‌که‌سایه‌تیدا. به‌پټچه‌وانه‌یشه‌وه، فه‌قی ته‌حمده لایه‌نی (می‌نینه‌یی/انشوی) لاوازه. به‌مجبوره‌ش هه‌ردوو‌کیان له‌دوای پرو‌سه‌یه‌کی ئالو‌گو‌ر ده‌بنه‌ته‌واو‌که‌ری که‌سایه‌تیی به‌کدی و هه‌ردوو ره‌گه‌زی نی‌رانه و می‌پانه‌ی کاراکته‌ره‌کان هارمونی‌ه‌تی خو‌یان له‌یه‌ک جه‌سته‌دا ده‌دو‌زنه‌وه. مه‌رجی (که‌یغان) ته‌وه‌یه،

گەر فەقئ ئەحمەد دەست لە کوشتنی ھەلگرئ ئەوا ئەم شوی پێدەکات. دەست ھەلگرتنی فەقئ ئەحمەدیش لەکوشتنی کەیفان خاتون، لە ھەمان کاتدا وەستانەوێهە لە دژی لایەنی (نیرینەیی) خۆی. ھەر وەکو چۆن ملکہ چکردنی نیریتی کەیفانیش، گەرانیوێهە بۆ دۆخی سروشتی کەسایەتیی ئافرەتانە. ئەگەر ئەم دوو پالەوانە بەر لە ھەموو شتێک دەگەرێنەوێهە سەر دۆخی سروشتیی خۆیان، ئەوا زەمینەیی داستانە کەیش بە پیت دەبێت و بەرھەم وەبەردەھێنێ. واتە پرۆسەی خەلقکردن و لەدایکبوونەوێهە بە ئەنجام دەگات.

لەم میتۆ-داستانەدا لایەنی خۆمالیبوون زۆر کەزە. ھەندێ ناوی وەک (دارشمانە)، (بەلباس)، (فەقئ ئەحمەد) و ھەندیکێ دی کە بەلگەن بۆ بەخۆمالیکردنی بابەتە کە بەشیوێهەکی میتروویی، لەلایەن بیرەوێهەیی نەتەوێهەییمانەوێهە بە مەبەستی پیرۆزی بەخشین و دۆزینەوێهە دروستکردنی ئەسل و فەسل بۆ بنەمالەیی بابان لە چوارچێوەی پیرۆزی میتی-دا، ئیدی سەرپای رەمزەکانی، رەمزی گەردوونین.

لەبەشی یەکەمدا ھێما مان بۆ ئەوێ کرد، کە لە بیرکردنەوێهە مرۆڤی دینداردا، ھەرگیز شت و بووێکان سروشتی نین و پەردەیک دایپۆشیون. پێویستە مرۆڤ ئەو پەردەیک لایەت تاکو بگاتە جەوھەر و سنووری نێوان کاتی میتروویی و کاتی ئەبەدی و پیرۆز بپێت. ئەم پرۆسەیکەش جوړیک دۆزینەوێهە (اکتشاف) کە مرۆڤ دەتوانێت لە رێگەیکەوێهە شوێن و رۆلی خۆی لە جیھانی پیرۆزی ئەبەدییەت-دا دیاری بکات.

لادانی رووبەنەکی کەیفان، نەک ھەر تەنیا کەشفی راستییەک پێشان دەدات، بەلکۆ لە پرۆسەی دروستکردنەوێهەیدا بەشدار دەبێت (۳). ملدانی فەقئ ئەحمەد بۆ لەبەرکردنی جلویەرگی ئافرەتان وەکو رەمزیک، سنووری درندایەتیی میتروو = (پیرێژنەکە) دەپێ و لەپێناوی گەیشتنەوێهە بە کەیفان و حەقیقەت پێ بەخشینی (بوونی کەیفان) لە خودیتیی خۆیدا، ھەموو رێگایەک دەگرێتە بەر تاکو بتوانێت درێژە بە ژبانی خۆی لە بۆتەیکە

پیرۆزدا، بدات.

ئەلبەتە دەکرێ چەند لایەنێکی دیکی ئەم میتۆ-داستانە لەبەر روونایی
رەمزە میتۆلۆژیەکاندا شی بکێتەوه، (وەکو جەلەو شلکردن بۆ ئەسپەکه)،
بەلام ئیدی لە باسەکه مان دەچینه دهڕی، بۆیە ئەم قسانە بە تییینیەک لەمەر
بونیا دی ئەندیشه و جیهانبینی میتۆ-داستانەکه، کۆتایی پێدەهێنم تاوهکو
بەم کارە شتیەک لەسەر قوناغی بیرکەرەوهی سازینهری ئەم بابەتە بدەین
بەدەستهوه.

ئێمە لایەنی زالی کەسایەتیی کە یغانمان بە نیرینهییەکی ناوێرد و
گوتیشمان لایەنی مێنەیی لە کەسایەتیی فەقێ ئەحمەددا زۆر لاوازه. بۆ
ئەوهی هەر دوو کەسایەتییەکی بچنەوه دۆخی سروشتیی خۆیان، پێوستە
بە ئالوگۆریکدا رەت ببن. بەلام ئەوهی جێگەکی سەرنبجە، کۆتایی و بەرھەمی
ئەم ئالوگۆرییە بریتییه لە ئاکامێکی نێرانە. واتە لە دایکبونی (بابا
سلیمان و بوداغ کە یغان). بەم پێشەش دەتوانین بڵێین بنەمای بیرکەرەوهی
میتۆ-داستانەکه، بنەمایەکی (نێرخوازه)، چونکە رەمزە میتۆلۆژیەکان
ملکەچکراون بچنە ژێر رکێفی بیری دەسەلاتدارەوه. دیارە لێرەشدا مەبەست
لە دەسەلاتی سیستەمی باوک سالاری و یاساگانیتی.

لە فەرھەنگی ئایینی یەھوودیدا، باسی ئافەرەتێک ھاتووە بە ناوی
لیلیت (Lillith) گوايە ئەمە یەكەم ئافەرەتە خوا دروستی کردبێ لە پیش
ئادەمەوه، بەلام بەو ھۆیەوه کە ناتوانی بە تەواوی ملکەچی ئادەم بێ و
لاقرتیی لە بریارەکانی دەکا، خوا لەلای چەپی ئادەم (حەوا) دەخولقینێ و
بەمچۆرە سزای لیللیت دەدات. مەسەلە ی زالبوونی بیری پیاو رەچەلەکیکی
میتۆلۆژی ھەبێو ئەم میتۆ داستانە کوردییەش ھەر لەگەڵ ئەو رەچەلەکەدا
پەيوەندیدارە.

ئێستا با بێینە سەر مەسەلە یەکی دی: واتە بە میتۆلۆژی بکردنی
دروستبوونی شاری سلیمانی و ناو بۆ دۆزینەوهکە ی..
ئەو زەینییەتە بیرکەرەوهی رەگەزی بنەمالە ی بابانی بردووە سەر (بابا

سلیمان) که ئەویش زادهی پرۆسهی ئالوگۆری کەسایەتیی دوو پالەوان بوو، دیارە دەبێ پرۆسهی دروستبوون و ناولێنانی شاری سلیمانیش، وەک پێتەختی بنەمالەیی بابان و یادگاری ئەو شارستانیەتە، بخاتە ژێر جوۆرە سیمبولسازی و پیرۆزییە کەوێ.

ئەلبەتە بە پیتی سەرچاوە بەلگەنامەی میژوویی، دروستبوونی شاری سلیمانی دەگەرێتەوێ بوو دوو هۆی سەرەکی لە ناوێ هەڵدەگرێ و پەڕێندیی بە: «دووری، بنەستی و نزیکیی، کەم ئاوی و شاخاوی» بوونی پێتەختی پێشوو بابان، واتە قەلاچوالانەو هەیه، کە ئەم هۆیانەش رێگر بوون لە بەردەم: «گەشەسەندن، سەرەخۆیی بوون، فراوانبوونی قەلەمەرەو چالاکیی» دەوڵەتی باباندا.

هۆی دووهم، پەڕێندیی بە ئاستی رۆشنبیری و پلەیی گەشەسەندنی کەسایەتیی کوردەوێ هەیه لەو قۆناغەدا. لە لایە کەوێ گواستەوێ پێتەخت، شکاندنی سوننەتەو عەوداڵ بوونە بە دووی رەوتی سەرەمدە، رەتکردنەوێ مەندیی ژیانە لە پێناوی بزاون و چالاکیدا، کە ئەم سەر بزویی و چالاکییەش لە ژێر دەسەلاتی پاشاکانی ئێران و لە ناوچەیی کە وەک قەلاچوالاندا مەیسەر نەدەبوو. لە لایە کە دیکەیشەوێ چاکراوێیی سەرکردەکانی بابان، کە نەیان دەوێست لە میللەتانی دراوسێ کە مەتر حسیبیان بوو بکری، خۆی هاندەرێکی باش بوو تا پێتەخت گواستەوێ کە سەرکەوتن بە دەست بەیتیت. (٤)

بە کورتییە کە: لەم قۆناغەدا خەوێ کانی مەرۆقی کورد بواریکی بەرفراوانتریان گەرک بوو تا بێتە دی، کە ئەمەش لە پێتەختی کۆندا مەیسەر نەدەبوو. رەنگە یەکیک لەو بەلگەنەیی ئەم بۆچوونە توندوتۆڵ دەکەن، ئەو چارەنووسە بێت کە قەلاچوالان لە بیرەوێیی کورددا تووشی هات: مەبەستم لەبیر چوونەوێتی!

سەبارەت بە ناولێنانی پێتەختی تازه چەند رێوایەتیک لەبەر دەستدان،

به لām ئه وه یان که هیما بۆ دۆزینه وهی ئه موستیله، له بناخه ی شاردا ده کات و ئه م ئه موستیله یه ش نیوی (سلمان) ی له سه ره له لکه ندراره، زیاتر به لای ئیسه وه شوینی سه رنجه... ئه گهر بیته و له جیهان بینی سیمبولیزی میتۆلۆژیاه، له ئه موستیله دۆزراوه که بکۆلینه وه، دوو ره گه زی میتۆلۆژی به هیزمان چنگ ده که ون که زاده ی بیرى مرۆڤی کوردن له و سه رده مه دا، جا ئه م ره گه زانه له سه ره تای دروستبوونی شاره وه زهینی کوردیان بزواندبێ و خولقابن، یاخود له وه دوا، ئه مه یان زۆر گرنگ نییه. گرنگی له وه دایه ئاشکرا بیته که چۆن بیره وه ربی نه ته وه یی کورد پیروزی به دروستبوونی شاری سلیمانی، له سه ر ئاستی (ئایینی-میتۆلۆژی) به خشیوه بۆ ئه وه ی له سه رده م و روخساره میژوویه که ی پاک بکاته وه و به رگێکی (پیروزی) به به ردا بکات. په یوه ندیی ناوی (سلیمان) به ناولینانی شاری سلیمانییه وه (به مه رجیک بروامان به ناوه رۆکی میتافیزیایی ناوه که، وه کو هیما کردنیک بۆ ناوی حه زره تی سلیمان پیغه مبه ر(5) له بیرکردنه وه ی ئه و قوناغه دا هه بیته)، ئه وه شیوه ی بازنه یی ئه موستیله که، ئیستیعاره یه بۆ په له ی که مائی پرۆسه ی دروستبوونی شار، که ئه مه ش (ماندالا) یاخود بازنه ی گه ردوونیمان به بیر ده هیئتیه وه. سه یر له وه دایه هه مان بابته له قه سیده که ی نالیشدا دووباره ده بیته وه که پاشان لییده دویم.

ئه م دوو سه رنجه ئه گهر له گه ل لۆژیکى میژوویی و به لگه نامه یشدا ته با نه بن، گرنگیه کی ئه وتۆی نابێ، چونکه مه به ستمان هه ر ئه وه نده بوو تیشکیک ئاراسته ی بیرکردنه وه ی میتۆلۆژیانه ی مرۆڤی کورد بکه ین و سیمبولیزی ئه و بیرکردنه وه یه پیشان بده ین، تاکو بتوانین له جیهان بینی شیعریی نالیدا، که پیشتر به کۆی بیره وه ربیه نه ته وه ییه کاغان و ده رپری نااگایی به کۆمه لی میلیله تی کوردمان ناوهرد، سوودیان لی وه ربگرین.

جىھاننى شىعەرىي نالى

پىشەستى:

بەر لەوھى بچمە نىو بېرە پىشتى باسەكەو، ھەز دەكەم چەند خالىك
بەخەمە روو.

يەكەم: لەسەر جەمى ئەم باسەدا، قەسىدە دوورو دىرئەكەى نالى:
(قوربانى تۆزى رىگەتم، ئەى بادى خۆش مروور)، دەكەينە بەلگەى
قەسەكاغان. جارى ئەم دەقە شىعەرىيە بۆ خۆى يەكەكە لە شاكارەكانى
(تېكرای شىعەرى سەرانسەرى رۆژەلات...)(۱) و لە ئەدەبىي كلاسېكىي
كوردىشدا نمونەيەكى بى ھاوتايە.

دووەم: باسى شارى سلىمانى دەكات لە دواى رووخانى شارستانىيەتى
بابانەكان، كە ئەم شارستانىيەتەش وەكو يۆتۆپىيائى نااگايى مروقى كورد خۆى
دەنۆيتت.

سىيەم: ھەر وەھا نمونەيەكى دەولەمەندى تېكستى شىعەرىيە كە
خوتىندەنەوھى بەردەوامى جىاواز ھەلدەگرتت و سەرچاوەيەكى بە نرخە بۆ
دۆزىنەوھى ھەندى لايەنى بنەمايى ئەو دەمەى كۆمەلى كوردەواری و تەنانەت
دروستكردنەوھى نەخشەى شارى سلىمانى (۹) لەدواى ئەمانەيش،
قەسىدەكە لە غوربەتدا نووسراو، ھەتا كوردىش چ لە ھەندەران و چ لە
نىشتمانىدا (غوربەتى) بىت، بى ھىچ گومانىك ئەم قەسىدەى نالىشە
(قوربەت)ى دەبىت و يەكەك دەبىت لەو قەسىدانەى خۆراكى رۆحى بە
مروقى ئىمە دەبەخشىت.

ھەر وەكو لە بەشى يەكەمى ئەم باسەدا ھىما بۆ ئەو كرا، دەمانەوئى
دووبارەى بکەينەوھە كە شاعىرىكى وەكو نالى رۆحى بىرەوھەرىيە

نه زه لیه کاهانه و دووباره بونه وهی باز نه یی سهرده می پیروژه. تراژیدیای
دووباره وه بووی عه شقی ئینسانی کورده به نیشتمان که یه وه و یاد و نه مه کی
نهم مروقه مان له ناست سهرده می پیروزی سهرده تادا بو ناکرا ده کات. نالی،
لهم شاکاره دا نهک ههر په ی به ره مزنی باز نه ی زه من ده بات و هه ندی
پرسیاری نه زه لی ده هه ژینتی، به لکو له ریگه ی پرسیاره کانیشیه وه به رده وام
هه ولتی خه لک کرده وهی رابردووی پاک و سهرده می سهرده تای وجود ده دات!

پرسیاره کانی، جارتیک له نرخ میژوویی شاری سلیمانی یا خود (چه قی
که ون له لای نالی) نزیکمان ده خه نه وه، جارتیکش نرخ می سهرده می پیروژ،
به رجه سته ده که ن. به ناکرا دیاره، نالی دهیه ویت له پتی به شیعر
دروست کرده وهی شاری سلیمانییه وه، په ی به (ماندالا) ی بوون به ریت و
شوینی شیای خوی له ویدا ده ستیشان بکات. ئایا نالی لهم پروسه دا
سهرکه وتن به ده ست ده هینیت؟ ئایا ده توانی سهرده تای زه منی پیروژ به ده ست
بهینیتیه وه؟ یان ره وتی کاره ساته کان به لایه کی دیکه دا ده شکینه وه؟ ئایا
(نالی) به کام پله ی زمانی شیعر ده دوئی؟ ده کری خروشی نالی به دوان و
ئاخاوتنیتی ئاسایی ناو به رین، یا خود نهم ئاخاوتنه ته قینه وهی زمانی شیعره
و خولقاندنی گوتار (خطاب) یکه له پیناوی له دایکبونه وه دا؟ ئایا مه به سستی
نالی، له ئاماده یی ده رپین له فه زای شارداد و دروست کردن و لیکدانه وهی
پارچه هه لوه شاهه کانی بیره وه ری، پیشبینی کردنی مه رگیتک نییه که نالی
به چاوی دل بینویه تی؟

ئهی خودا، تو بلیتی نهم قه له نده ری زبرده سته ویستبیتی بلتی: به
یاد کرده وهی شاری سلیمانی و دروست کرده وهی له شیعر دا، به ری ری له
مه رگ ده گرم؟ نه گهر نالی نه ی توانی لهم به رده می مه رگ گرته دا سهرکه وتوو
بیت، ئهی بوچی ئیمه هه تا ئیستاش به خوتنده وهی نالییه وه سهرگه رمین؟
هیچ دوور نیبه ئیمه ش به هو ی یاد کرده وه دووباره خوتنده وهی نالییه وه،
مه به ستمان بیت به شداری له پروسه ی خه لک کرده وهی سهرده می پیروژماندا
بکهین و نه به دییه تی نه فسانه ییمان به ده ست بهینیتیه وه؟

قه‌له‌م‌په‌وی خه‌یالی نالی

(قوریانی تۆزی ریگه‌تم ئه‌ی بادی خوش مروور)

فه‌ره‌ه‌نگی «معین» ده‌لێت: قوریان، واته‌ نزیك‌بوونه‌وه‌، شتیك‌ به‌هۆیه‌وه‌ مروۆش له‌خودا نزیك‌ ببیته‌وه‌، ئه‌وه‌ی له‌رتی خودا قوریانی بكریت. (۳)

نالی ده‌لێت: قوریانی تۆزی ریگه‌تم.. لی‌رده‌دا شاعیر قوریانی ئه‌سلی قوریانی بۆ‌كراو نابێ، به‌لكو قوریانی تۆزی ریگه‌یه‌تی، قوریانی تۆزی ریگه‌ی با. به‌م‌ كاره‌ش (با) له‌ جێی خودی، یان ئه‌وه‌ی قوریانییه‌كه‌ی بۆ ده‌دری، داندراوه‌!

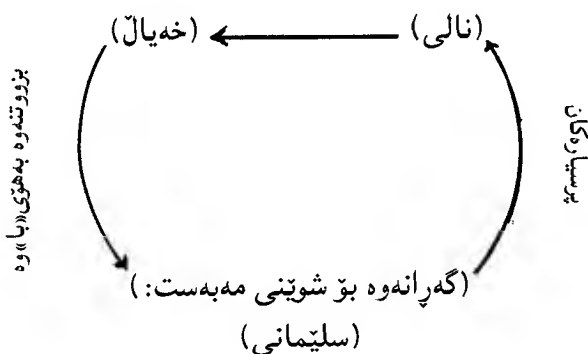
نه‌ك‌ هه‌ر ئه‌وه‌، نالی ئه‌گه‌ر یه‌ك‌سه‌ر قوریانی (تۆزی) ریگه‌ی با ده‌بێ، واته‌ بۆ (با) له‌ قوریانییش گه‌وره‌تر شك‌ ده‌با! ئه‌گه‌ر ئه‌م‌ دلفراوانیه‌ شاعیرانه‌یه‌ نه‌بایه‌، ده‌یتوانی راسته‌وخۆ بلی: قوریانتم، قوریانتم ئه‌ی.... سه‌یر له‌وه‌دایه‌ نالی گوتویه‌تی (تۆزی ریگه‌ت)! تۆز له‌باوه‌ هه‌ل‌ناستی، به‌لكو تۆزه‌ه‌ستان ئه‌نجامی جووله‌ی (با) ئاشكرا ده‌كات. پاشان بۆچی ده‌لێ تۆزی ریگه‌ت؟ (با) ریگه‌ی نییه‌. بای باشوور و بای باكوور ده‌گوتری. واته‌ ئاراسته‌ی (با) هه‌یه‌ نه‌ك‌ ریگه‌. نیوه‌ی دووه‌می شیعه‌رکه‌ وه‌لامی پرسیاره‌ك‌انمان ده‌داته‌وه‌:

(ئه‌ی په‌یکی شاره‌زا به‌هه‌موو شاری ساره‌زوور)

كه‌واته‌ رووی قسه‌ی نالی له‌ (با)ی سروشت نییه‌. سیفه‌تی په‌یکی شاره‌زا ده‌ستكردی خه‌یاله‌ شیعه‌رییه‌كه‌یه‌تی و پێ به‌خشینی سروشتیكی دیکه‌یه‌ به‌ توخمی (با). ئه‌م‌ كارهی نالی ئه‌گه‌رچی زاده‌ی خه‌یاله‌، به‌لام هه‌ر ده‌شچیته‌وه‌ خزمه‌ت خه‌یاله‌كه‌ خۆی، تا به‌ شاره‌زووری بگه‌یه‌نیته‌وه‌. نالی زه‌مینه‌ی تۆز هه‌ستانه‌ك‌یش ناو ده‌بات: واته‌ قوریانی تۆزی خاکی شاره‌زوور ده‌بێ كه‌ له‌ ئه‌نجامی جووله‌ی باوه‌ به‌رز ده‌بیته‌وه‌. ئه‌گه‌ر رۆلی خه‌یال له‌م‌ دپه‌رده‌دا وه‌د‌ه‌رنرابا، نالی‌ش جگه‌ له‌وه‌ی كه‌ بلیت (به‌قوریانی شاره‌زوور به‌م‌ هیچی دیکه‌ی بۆ نه‌ده‌هات!

له دپړې يه که می ئەم قەسیدە یه وه، نالی ستراتیژی بیرە که ی داده پړیځی.
 ئەو لاری له سیفه ته سروشتیه کانی (با) نییه، به لام ناشیه وی لیمان
 بشاریته وه که بای خه یالە شیعریه که ی له (با) ی سروشت جیا وازه.
 پرسینه وه و ههست و سۆزه کانی نالی، گهرم و گورن، بای سروشتیش ناتوانی
 ئەم گهرم و گورپیه به ریتته وه بۆ نیشتمانی نالی....

نالی، له هه مان دپړی یه که مه وه، راناوی تاکه کهس به کار ده با: (قوربانی
 تۆزی ریتگه تم)، واته (من) قوربانی تۆزی ریتگه تم: نالی. که واته قەسیده که
 له (نالی) خۆبه وه دهست پیده کات، پاشان بزووتنه وه یه کی خه یالایی (با)
 ده خاته جووله، ئەو جا شوینی مه بهستی بزووتنه وه که، یا خود ئەو شوینه ی
 خه یال (با) ی تیدا چالاک ده کات، به رجهسته ده بی: (نیشتمان) و پاشانیش
 هه موو په یوه ندییه کان له (نالی) دا به رجهسته ده بن. گهر بیت و نه خشه ی ئەم
 په یوه ندییه بکیشین، ئەو بازنه یه کی پیکه وه گریدراوی له م جوهرمان دهست
 ده که ویت:

ئەم بزووتنه وه بازنه ییه، هه ر ته نیا له پیناوی دروستکردنه وه ی نیشتماندا
 نییه، به لکو هه ژاندنی پرسیاریشه له ئاست ئەو (بوون) هی نالی-ی
 به نیشتمان وه به ستوته وه. سهیر نییه که نالی له دوا دوا ی قەسیده که دا ئەم
 مه سه له یه بهروونی باس ده کات: ده لێ ئایا ئەم بوونه خه یالاییه ی من

نرخیکی ئەوتۆی ھەبە و بایی ئەوەندەم کە باسەم بکەیت؟

(زارم وەکو ھیلال و نەحیفم وەکوو خەیاڵ

ئایا دەکەومە سەر زار و بە دڵدا دەکەم خۆتوور)؟

یان راستەوخۆ رووبەرپرووی زەمەنی ئەبەدیان دەکاتەووە دەلێت ئەگەر
خەلقکردنەووەکە، ئەگەر لەدایک بوونەووە گەرانەووەکەیش وەکو بوونە
خەیاڵیەکە و ابیت، ئیدی چ پێویستە لە (کات)ی دنیایی و نیسبی
بدوین؟

نالی ئامانجی گەرانەووە، بەلام ئەگەر ئەمە مەیسەر نابێت و نامومکینە،
ئیدی (کات)ی دنیایی کوتایی پێھاتووە. چاکتر وایە رەتکردنەووی ئەم
سەردەمەش بە خۆبەستەنەووەمان بە (یەومی نەفخی سوور)ووە پیشان بدەین:

(ئایا مەقامی روخسەتە لەم بەینە بێمەووە

یا مەصلەحەت تەوہەققوفە تا (یەومی نەفخی سوور)!

* * *

لای گاستۆن باشلار، چوار توخمەکان: (ئاو، ئاگر، خاک، ھەوا)، لە
وێژدانی مەرۆقدارەنگدانەووی قوول و بەمانایان ھەبە. لەلای شاعیریش،
خەیاڵ دەورێکی گەرنە، لەناشکراکردنی ئەم رەنگدانەووەبەدا دەگیرێ.
پێویستە شاعیر، وێنە و کەرەستە شیعەرەکانی لەگەڵ تاییبەتەندیی رەگەزێکدا
بگۆنچینێ بۆ ئەووی بتوانیت، بەردەوامیی، یەکگرتوویی و مانەووی خەیاڵە
شاعیرانەکە دەستەبەر بکات.

لەم روانگەبەووە، خەیاڵی نالی لە قەڵەمپەووی (با)دا بەرەو مەبەستێکی
دیاریکراو دەبزوێت. مەبەستی ئاشکرای نالی، گەرانەووەکە خەیاڵیە بۆ
ولاتی سلیمانی و دەورپشتی: لەناسمانی خەیاڵەووە، بەرەو گۆرەپانی
بیرەوہربەبەکانی دەفڕێ. لەمەنزلی ھەر یادیکا، بە گومانەووە «ھەلویستەبەک
و دوو پرسیار دەکات» دواجاریش بەرەو ھەبوانی خانەقا و کونجی حوجرەکە

دهكشې. واته دهگهړيتهوه بولای خوی و خولگه ی بیره وه ریبه کانی. کوششی نالی له م پرس و جویده، به مه بهستی ودهسته یتانی وه لامیکه تا بتوانیت پیناسه ی خوی پې بکات. پیناسه ی خوی وه کو مړیه کی دووره ولاتی و ئاواره. ئه و له رابردوویه کی پیروز دهویت. دهیه ویت به رابردو و بردنه ژیر پرسیاره وه، وه سفی ئیستا (حاضر) ی خوی بکات. به لام ئایا مړوقی ئاواره ده توانیت به نقومبونی نوستالیزیانه له رابردوودا، ریگه ی (سووتانی ره واقعی خانه ی صهر) بگریت؟ سهر له وه دایه، نالی وه لامی ئه م پرسیاره ش ده دانه وه و هر له سهره تاوه تیکشکانی پرژه که ی پیده زانیت:

قوربانی توی ریگه تم، ئه ی «باد» ی خوش مروور (با) توخمیکې نه دیده یه. هه و بهو ی رهنگه وه دهستنیشان ناکریت، به لکو ههستی پیده کری، ئه ویش له نه نجامی بهرکه وتنی به ته نه مادیه کانی دیکه وه. که چی نالی گهره کیه تی بهو ی ئه م توخمه نادیاره وه، وینه ی خه یال له شیعریه که یان بۆ ره سم بکات و رهنگی یادگار کانی له زهینماندا حقیقه ت پې ببه خشیّت!

ئایا ئه مه بته ووده یی و عه به س نییه؟ ئایا دژایه تی ناخاته نیوان ئامانجه شیعریه که ی و که رهسته شیعریه کانیه وه؟ له دایکبونه وه که ی نالی، گهړانه وه که ی، سازدانه وه شیعریه که ی، ته نانه ت له خیالیشدا روونادات، ئه مه ش چاره نووسی شاعیر و مړوقی ئاواره یه.

بزوتنه وه ی خه یال له شیعریه که ی نالی، بزوتنه وه یه کی ده ورائیه، شیوه یه کی باز نه یی پیکه وه به سترای هیه. خالی سهره تای ئه م بزوتنه وه یه له (نالی - ئیستا - ی غوربه تی) یه وه ده ست پیده کات: (واته ساته وه ختی نووسینی شیعره که). ئه و جا له خه یالدا بهو ی (با) وه بزوتنه وه یه ک دیته دی، که ئه رکی ئه م بزوتنه وه یه گپړانه وه ی (نالی) یه بۆ ئه و زه مینه یه ی له دایکبونه وه که ی تیدا مه سهر ده بیت، واته بۆ (نیشتمان).

به لام به و هو به وه که جهسته ی نالی، له بیره وهریدا، له گه ل جهسته ی نیشتمانه که ی تیکه ل بووه، ئه و هه موو گهړانه وه یه کی نالی بۆ نیشتمان

گه‌رانه‌وه‌یشه بۆ‌لای خودیتیی خۆی... هه‌موو پرسیاریک له‌قه‌له‌م‌په‌وی
جه‌سته‌ی نیشتمان، پرسیاریشه له‌جوگرافیای بوون (وجود)ی خود. لی‌ژه‌وه
گه‌رانه‌وه‌ی نالی، گه‌رانه‌وه‌یه بۆ‌جه‌وه‌هر، به‌مه‌به‌ستی گه‌لا‌له‌کردنی
پیتاسه‌یه‌ک، یان به‌ده‌سته‌هینانی نرخیک بۆ‌بوون. هه‌ر بۆ‌یه‌شه کاتی‌ک له‌م
پروژه‌یه‌دا هه‌ست به‌تیک‌شکان ده‌کات، گومانیش له‌بوونی خۆی په‌یدا
ده‌کات:

(زارم وہ کو ہیلال و نہ حیفم وہ کو خہ یال
ٹایا دہ کومہ سہر زار و بہ دلدا دہ کم خطوور؟)

* * *

یه کیټک له گړنگترینی ټپ وینانه ی خه یالۍ قه لږ مړه وی (با) دروستیان دهکا، فرینه. هموا نازادییه و نازادیش فرینه. هه ناسه دان نازادییه، واته لیږدها پیوستیمان به بال نییه، چونکه «فرینه که، فرینیکی خه یالۍ-یه» (۴) یا خود نازادییه که، نازادییه کی شاعیرانه یه.

نالی دهیه‌وئ بفری، دهیه‌وئ له‌خۆی بیته‌ده‌ر و هه‌ناسه‌بدات، ئه‌مه‌ش به‌مانای ئه‌وه‌یه: ئه‌و ئازاد نییه. دووری له‌ نیشتمان ئازادی بۆ مرۆف فراهه‌م ناکات. شوینی به‌دیها‌تنی ئازادی، شوینی زانه‌وه و سک‌پ‌پ‌وونه‌وه‌ی خه‌یا‌له. ئه‌و شوینه‌ی هارمۆنیای ته‌بایی رۆحی تاک له‌گه‌ڵ رۆحی کۆمه‌ڵدا چۆ ده‌کات. لێره‌دا مه‌به‌ست له‌ ئازادی، بریاری سه‌ر کاغه‌ز، یان به‌یانیتکی (ئه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شوێش) نییه، به‌ڵکو مه‌به‌ست له‌ ئازادی مه‌عنه‌وی و رۆحیه.

نالی-ی دووره ولاتان، نالی-ی عهدالتي سهردهمی پيروز و له تاو زيتد و
نيشتمان هراسان بوو، نالی-ی مسولمان و پروادار، به ناشکرا ژيان و
سهردهمی (دووري) له زادگايه وه رته ده کاته وه، روحي مه زني نالی له پهريزي
ثا زادي ولاتي غوريه تدا نارام ناگريت:

«وهك ٿاهه ڪم وان به هه ٿا خاڪي ڪڍي يار»
 «وهڪ ٿه شڪه ڪم ره وان به هه ٿا ٺاوي شيوه سوور»
 «ٿه مڃا مه وهسته ٿا ده گه بيهه عيني سه رچنار...»
 «داخل نه بي به عه نهر ي سارايي خاڪ و خول»
 «هه ٿا نه ڪي به خاڪي سوله يمانيا عوبور...»
 «مهيلي بڪه له سه بزه دره ختاني مه دره سه...»
 «چاوي بخه له سه بزه و و سترابي دائيره...»

ئەگەر ئۇم ھەولانەى نالى و ئۇم عەودالبونەى بەدواى گەىشتنەو بە زىد و نىشتماندا، رەنگدانەوہى چەمكى بىرەوہرىبە ئەزلەىبەکانان نەبىت، ئەى داخو ناوى بنىن چى؟! ئايا مسولمان بوونى نالى و پرواو خوۋشەوىستىيەكەى بو پىغەمبەر، ئىستىعارەىەك نىبە، كە نالى دەىەوئە بە ھۆبەوہ خوۋشەوىستىى نىشتمانەكەىان بو بسەلمىنن؟ باشە ئەگەر ناسنامەى نالى لە مسولمانىيەتەكەىدا بچووك بكەىنەوہ، نەدەبوو (قورب)ى نالى لە (مەككە) و (مەدىنە)وہ گرتى زور تەنگ و چەلەمەى بو كەردباوہ و ئارامىى بو رۆحى ماندووى داىن كەردبا؟ ئايا نزىكىى نالى لە مەزارگەى گەورەترىن كەسايەتبى ئىسلامەوہ (حەزرتى محمد) باىى زورشت نەبوو بوى: ياخود (بوعد)ى نالى لە ولات و ناگرى دوورىى لە سلىمانىيەوہ ناچارى دەكەن ھەزار (قورب) بكاتە قورىانى (بوعد)ىك؟! جىگەى سەرنج و سەر سوورمانە كە نالى بە درىژابى ئۇم قەسىدەىەى نىوى خودا و پىغەمبەر بە لىوانىدا ناىەت، تو بلەىى ئەوہى لە ياد چووبەت كە رۆزگارەىك بەم جوورە باسى (حەوشى حەرەمى مەككە)ى كەردوہ؟

«شوتوربانا! تہمہ پھرژینی باغی رہوضہیہ، یاخود

عەرار و عەرعر و بانى خيابانى بيابانه...

چ ره‌وضه؟ ره‌وضه‌یی جه‌ننه‌ت! چ جه‌ننه‌ت؟ جه‌ننه‌تی قوربه‌ت!

چ قوربه‌ت؟ قوربه‌تی راحت! چ راحت؟ راحتی جانه» (۵)

چه قی گەردوون؛ پیروژترین شوین

ئەم قەلەمپەرەوی خەیاڵە شیعرییە لە درێژە قەسیدە کەدا، ئاراستە (شوین) ی مەبەست دەکریت. شوینی مەبەستی بیرە وەرپێهەکانی نالیش و لااتی سلیمانی و دەوروپەرەتی، یاخود جەستەتی توایەتی لەناو جەستەتی نیشتماندا.

بە لای نالییەوه، و لااتی سلیمانی پیروژترین شوینی ئەم گەردوونەیه و ماندالای کەمالتی مەرقایەتییه. لە بیرو جیهانبینی ئەودا و لااتی سلیمانی هەمان پلەیی پیروزی و هەمان نرخێ هەیە، کە زەمینە میتۆلۆژییەکان هەیە. سیمبولیزمی شوین (رمزیه المكان) لە بیری زۆریی گەلانی جیهاندا گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. زۆر شارستانییهت پێمان دەلێن، هەندێ چیا، هەندێ شوین دەکەونه ناوەراستی گەردوونەوه و سەرپای جیهان لەوتۆه دەست بەدروستبوون دەکات: بەلای هیندییهکانەوه چیا (البرز) یان (هەرەرزایەتی) و لە ئایینی زەردەشتیشدا و لااتی ئێران بە گشتی دەکەوتێ ناوەراستی گەردوونەوه (٦). هەمان شیکردنەوه پێمان دەلێت، شارو پەرستگا پیروژەکانیش، دەکەونه دلی گەردوونەوه، ئەمەش ناچارمان دەکات هەلۆتێستەیهک بکەین.

ئەو پێناسانە، چرپی دانێشتوان (کثافة السكان)، دامەزراوی ئابووری و پێشەسازی، خەتی شەمەندەفەر و تەلەفۆن و دەزگا مەدەنییهکان دەکەنه بنەمای لیکۆلێنەوه (شار)، کەمتر پەییوەندییان بە باسەکی ئێمەوه هەیە (٧)، چونکە هەر وەکو روونکردۆتەوه، من زیاتر خۆم بە سیمبولیزمی هەندێ دیاردەوه دەبەستمەوه کە نرخێکی پیروزیان بە لای مەرقای بریادارەوه هەبێ. کاتێک دەگوێری، شوین بەلای ئەم مەرقەوه پیروژه (مقدس)، واتە ئەو شوینە رەهەندیکی مەعنەویی هەیە. نالی، کاتێک باسی شاری (سلیمانی) دەکات، باسی «پێشکەوتن» و «دواکەوتن» ی ئەوی

ناکات... به لکو له په یوه نډی له گهل کومه لیک حاله تی دهر وونیدا باسی دهکات که خودی نه م حاله ته دهر وونیانه فهزای شیعری نالیان پیکهیتاوه. نهو هارمونیایه ی روحي تاک له گهل روحي کومه لدا ته با دهکات، شوتنی لیخوردبونه وهی نالییه نهک میژووی سهره لدانی شاری سلیمانی! نالی له روانگه ی (ریاضی رهوض و جواری عهینی نوورو عه دل و دانشه وه) به ولاتی سلیمانی هه لده لئی و نه شکي (پرسشی ته فتیشی خوارو ژوور) ی بو هه لده پیتزی...

* * *

له یونانی کوندا شار دهوړتکی گرنگی هه بوو، نهک هر له رووی ریکخستنن کومه لایه تییه وه، به لکو له رووی مه عنه وی و روحيشه وه. لهو روژگار هدا، هاوولاتیان هر وهکو چون گوټیان بو فره رمانی ده ولت راده گرت و نومایشی قوربانیدان و سزادانیان به چاوی خوټان ددی، ئاوهایش گوټ قولاخ دی دنگ و باسی نه ده بی بوون: قه سیده شیعریه کانی هو میرؤس سهره تا له نیوژووری کوشکدا ده کرانه گوړانی و رتی نه وه یان نه بوو به ناو خه لکدا بلاو بینه وهو روخساری قه سیده ی میللی نیو ئاوه ننگ و جه ژنه گشتییه کان به خووه بگرن. به لام دروستبوونی شار، نه م ده قه ی شکاند و نه ده ب بووه روژنبیری گشت و ریگه ی گوړه پانه کانی شاری گرت. به م پییه ش، شار نه رکیتکی روچانیی که وته سهرشان تا ئارامگاهه کی پر ئاساییش بو مروث دابین بکات.

فرانسوا شوای دهنووسی: «کوبونه وهی مروث له چوارچیه ی گوند و شاروچکه کاندا، هه سترکدن و دهربری هه وټنی نهو ئارامییه یه که مروث خودیتیی خوئی تیدا گه شه پیده دات و له ئاست سروشتدا (جیهانی دهره وهی مروث) شانازی پیوه دهکات» (۸)

جه غدکرده وهی نالی له سهر دروستکرده وهی شوټنه له ده ست چوه وه کی به هیزی شیعر، جگه له وهی ئاگادار بوونی شاعیرمان له سهر روئی

شارستانییهانی شار بۆ ئاشکرا دهکات و بهم پێیهش نالی دهبیته یه کهم
 روشنبیری کورد ئەم مهسهلهیهی هژاندهی. له ههمان کاتیشدا لهو
 «ئارامی» یه فرانسوا شوای به زهمینهی گهشه نه نندی خودیتیی مروقی
 دادهنی، دنیامان دهکاتهوه. نالی تهنیا به باسکردنی شار و نه خشه
 کیشانهوه کهی رازی نابیت به لکو پتوبستی به چوونه ناوه و هیش هیه.
 نهوهش سهفه ریکه به رهو ناخ، به رهو سه ره تایی بێگهره، به مه به سستی
 دۆزینه وهی خود! مامۆستای مه زن، مه لا عه بدولکه ریعی موده ریس ده فهرموی:
 «نالی لهم پارچه شیعره پر سۆزهیدا تا دێ میگناتیزی ههستی زیاتر به
 شویتیکی تایبه تیه وه گیر نه بی، وهک دیمان «شاره زوور» و «شیوه سوور» و
 «سه رچنار» و نه نجا خوارو ژووری سوله یانی و پاشان سهیرانگاکانی دهوور
 پشتی و روباره کانی، هیچ کامی له ههستی بیر و یادی خۆی بی بهش
 نه کرد. به لام بنیادهم ههر چند باز نهی خۆشه و یستیشی به ده ره تان و گوشاد
 بی و که سان و جی و شویتیکی زۆر بگرته وه، شتیک یا که سیک هیه له
 ههر شتیک یا له ههر که سیک زیاتر هه لا و تری و جیگای لای سهرووی له
 دلایا بۆ نه و ته رخا ن کردی. نه گهر نه و جیگایه بهش به حالی نالی له جیهانا
 کوردستان و له کوردستانا سوله یانی بووی، که وایشه، له سوله یانیشا
 خانه قای مه ولانایه و وهک پاشتر ده ره نه که وی، له خانه قایشدا به تایبه تی
 ژووره کهی خۆیه تی» (۹)

ئهم سه فهره {له (من) ی نالی غوره تیه وه} به رهو شویتیک ده ست پی
 ده کا که { (من) ی نادیار- (غیاب) ی نالی} تیدا جی ماوه! سه ره تا ده یه ویت
 غاییب بوونی خۆی له شارو دووری لهو سه رده مه وه به سرتیه وه و ئاماده بوونی
 خۆی به (باسکردنی نه وی) پێشان بدات. واته ئیمه دوو نالیمان هیه،
 یه کیکیان نه وه یه که له ئیستای قه سیده که دا به راناوی که سی یه که می
 قسه که ره ده ویت و ئەم که سه ش مروقیکی تاراوگه کراوه، واته له نیشتمانی
 خۆیه وه دووره و تاقه هۆی په یه ونه دیکردنیشی به و نیشتمانه وه له ریگه ی
 زمانه وه یه. لیره وه له ناو زمانه شیعریه کهی نالمیدا (من) یکی دیکه

دروستده بیت که له رابردوودایه و نه و رابردووهش به نیسبته ئیستای
تاراوگه بی شاعیره که مانه وه، رابردوویکی غایبه:

پروسه ی گه رانه وه

نالی: (۲) → نالی: (۱)

(من - رابردو - غایب) → ..... (من - ئیستا - غوربه ت)

که واته: کیشهی نالی، کیشهی دووله تبوونی (خود) ی ئینسانیکه، که
ته نیا به گریدانه وهی (ئیستا) و (نه و کاته)، (ئیتره) و (نه و) مانا به بوونی
خوی ده به خشی. نه م پروژیه هیش کومه لیک پرسیاری گومان لیکراو ده وریان
داوه که باز هه لدان به سهر سهرده می میژوو بییدا، مه حال ده که ن و مروڤ به
کویره پتی وه لامدان وه ده گیه نن. نالیش به گومانیکه شاعیرانه وه ده چرئ:

« زارم وه کو هیلال و نه حیفم وه کو خه یال.

تایا ده که ومه سهر زار و به دلدا ده که م خطوور

له م شهرحی دهردی غوربه ته، له م سوژی هیجره ته

دل رهنگه بی به ئاو و به چاوا بکا عوبوور»

نه م به یثانه، نه گهرچی دهربری به کویره پتی گه یشتنی روچی نالین، به لام له
هه مان کاتیشدا دهربری به کویره پتی گه یشتنی بیره وه ریبه کانی مروڤی کوردن.
نه و مروڤه ی نزیک به دوو سه ده یه له دوو ریانی (که وتنه سهرزار و به دلدا
خوڤوور) کردندا هه مان پرسیاری نالی دوو باره ده کاته وه:

تایا مه قامی پوخصه ته له م به یینه بیجه وه

یا مه صلحه ت ته وه ققوفه تایه ومی نه فخی صوور؟

*** **

سهرده می پیروژ به لای نالییه وه، کاتی به (به رگ و باری داری شیخ

هه‌باس، به‌جهمع و دائیره‌یی ده‌وری کانیبا و ده‌روونصافی و گورپی
 تانجه‌رۆ) بوو، که ده‌یویست به‌هۆی تقووسی شیعریه‌وه باز بدات به‌سه‌ر
 کاتی میژوویییدا و ماناو نرخێ بۆ بوونی خۆی، له‌سه‌رده‌میکی دیکه‌دا به
 ده‌ست به‌یئیتیه‌وه. سه‌رده‌میک که (من)ی نالی ده‌ردی دووله‌تبوونی
 نه‌ده‌ناسی، سه‌رده‌می پاکی و بێگه‌ردیی بیره‌وه‌رییه‌کان... سه‌رده‌میک که
 تیایدا نالی نه‌ک هه‌ر گومانی له‌ بوونی خۆی نه‌ده‌کرد، به‌لکو ته‌واو برۆی
 به‌نرخێ ئینسانیی خۆی پته‌و بوو.

نالی ده‌یه‌ویست به‌هۆی دووباره‌کردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان، شوێنیکیش
 ده‌ستیشان بکات که به‌لای خۆیه‌وه‌ پیرۆزترین شوێن بوو، شارێک که تیایدا
 نالی بۆ به‌شیکێ گرنگی وجودی خۆی ده‌گه‌رێ و به‌هۆی هێزی خه‌یاله‌وه
 ده‌یه‌وی پڕۆسه‌ی له‌ دایکبوونی خۆی دووباره‌ بکاته‌وه، ولاتی، که
 گۆره‌پانی که‌له‌که‌ بوونی ئه‌زموونی نالییه‌کانه‌ له‌سه‌ر بوون. ئاوینه‌ی جه‌سته‌ی
 نالییه‌و به‌شیکه‌ له‌و. لیڤه‌شه‌وه‌ نالی و نیشتمان، نیشتمان و نالی دوو
 هاوکیشه‌ن ره‌مزی ماندا لای (خود)ی مرو‌قی کورد پێکده‌هێن. په‌ی بردن به
 نه‌یئیی ئه‌م ره‌مزی ماندا لایه، دۆزینه‌وه‌ی نرخیکه‌ بۆ ژیان.. بۆ به‌رده‌وامی..
 به‌ ده‌سته‌یئانی ئازادیی رۆحی و مه‌عنه‌وییه‌..

ئایا خۆتندنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی نالی و په‌ی بردن به‌ رازی جیهانبینییه
 شیعریه‌که‌ی، چ یاریده‌یه‌کمان ده‌دات له‌ خۆتندنه‌وه‌ی رازی (بوون)ی
 (خود)ی ئینسانی کورد و ئاسۆی بیرکردنه‌وه‌یدا؟ ئایا دووباره‌ خۆتندنه‌وه‌ی
 نالی و په‌نا بردن بۆ په‌یامه‌که‌ی، ئیمکانی له‌ دایکبوونه‌وه‌یه‌کی دیمان بۆ
 ده‌ره‌خسێنێ؟ مه‌به‌ستم ئه‌و پڕۆژه‌یه‌یه‌ که نالی تیایدا به‌ کوێره‌پێگه‌ گه‌یشت:
 پڕۆژه‌ی گه‌رانه‌وه، پڕۆژه‌ی سازدانه‌وه‌ی نیشتمان و شوێنێ که رۆح و جه‌سته
 تیایدا به‌ هاوسه‌نگی و هارمۆنیی خۆیان ده‌گه‌ن؟!

بهشی جوار ۳۰:

دهستنیشانکردنی په یوه نندییه کان

په یوه نندیی یه که م:

دهر دوه / ناو دوه، یان: پیری / لاوی:

له م به شه دا تیشکی سهرنج ده خهینه سهر تهو په یوه نندییه ی نالی له نیوان جهسته و هیتلی درامیی شیعه که دا دروستی کردوه. مه به ستمانه بزانیڼ په یوه نندیی نیوان جیهانی دهر دوه ی جهسته ی نالی چوڼ له قه سیده که دا رهنګی داوه ته وه و شاعیریش، به چ شیوه یه که له ریګه ی باسکردنی تهو رهنګدانه وه یه وه وینه ی شه پوډلی ته نندیشه ی سهر دمه که یان بو ده کیشی. گرنګه بتوانیڼ له جیهان بینیی نالیدا تهو هو یانه بدو زینه وه که له نه نجامدا برپاره که ی خوځی له سهر یانه وه پته و ده کا.

ماموستا عه لاته د دین سهر جادی ده لی: «نالی له ۱۸۳۰ دا نه چی بو حج و سوله یانی به جی دی لی» (۱) پاش تهو ی ده که ریته وه بو شام، چهند سالیکیش لهو مه لېه نده یا به سهر دها، نه و جا له ۱۸۳۴ قه سیده که ی دهنو سی. به م پییه نه که ر بیت و سالی ۱۷۹۷ یش به سالی له دایک بوونی نالی له قه له م بدری، تهو له ته مهنی ۳۸ سالی دا قه سیده که له دایک بووه. به لام تهو بونیاده ی قه سیده که ی له سهر به نده چ له رووی که رهسته ی شیعه ری و چ له رووی کامل بوونی ته زموون و بوچوونه شیعه ری به کانیه وه تهو رایه دهوله مهند ده کن که له لاپه رهی (۴۱) ی دیوانی نالیدا ده لی: «نالی ته م نامه یه ی یا دوا به دوا ی شکانی ته حمه د پاشا و بانګکردنی بو ته سته موول ناردووه، که نه کاته سالی ۱۸۴۷ ی زایینی، یا پاش تیجگاری دهس له کار کیثانه وه ی عه بدوللا پاشای برای و نه مانی دوا

دهسته لاتی بنه ماله‌ی بابان، واته سالی ۱۸۵۱ زاین که ئەکاته سالی ۱۲۶۸ کۆچی» (۲) که وای ئەگەر سالی ۱۸۴۷ یش وه‌کو ناوه‌راستی رایه‌که‌ی مامۆستا سه‌جادی و سالی ۱۸۵۱ وه‌ر‌بگیرئ، که نالی قه‌سیده‌که‌ی تیا نووسی، ئەوه به‌م پێیه ده‌بیت له ته‌مه‌نی نزیکه‌ی ۵۰ سالی‌دا بووبیت. ئەم رایه به‌لای ئیمه‌وه زیتر جێگه‌ی سه‌رنجه‌و به‌لگه‌ش بۆی له سه‌راپای قه‌سیده‌که‌دا هه‌یه که له‌مه‌و دووا ده‌یان‌خه‌ینه به‌رده‌ست. ئەو ته‌وژمه‌ فکرییه‌ی مرۆقی کوردی دوا‌ی ده‌وله‌تی بابان تیا ژیاوه‌و به‌روونیش له ولامه‌که‌ی سالم- دا ده‌بینرئ (۳)، رووناکایی به‌رده‌م دیده‌ی نالیش لیل ده‌کات و ئیدی ئەزموونی ته‌مه‌ن و واقعی رووداو ده‌بنه‌ دوو زه‌مه‌ینه که نالی به‌هۆی ئەویانه‌وه‌ سه‌ره‌ت بۆ ئەمیان ده‌کیشئ و له ئەنجامی سه‌ره‌ت‌کیشانی‌شی بۆ سه‌رده‌می لاوی و تافی جوانی، سه‌روشتی ته‌روبوو بزه‌هیتنه‌ری نیشتمان‌که‌شی به‌سه‌ر ده‌کاته‌وه. له به‌شی را‌بردووی باسه‌که‌دا گو‌ترا کیشه‌ی نالی، کیشه‌ی دووله‌تبوونی «خود» و ناوه‌ی ئینسانیکه، که به‌ته‌نیا گرێ‌دانه‌وه‌ی ئیستا (سه‌رده‌می نووسینی قه‌سیده‌که) به‌و سه‌رده‌مه‌ی دیکه‌وه یا خود به‌گرێ‌دانه‌وه‌ی (ئیره) و (ئه‌وی) مانا به‌بوونی خۆی ده‌به‌خشئ. ئاکامی ئەو پرۆژه‌یه‌شمان وه‌ها لیک‌دا‌یه‌وه که نالی به‌هۆی ره‌گه‌زی خه‌یاله‌ شیعریه‌که‌یه‌وه، ده‌وری را‌بردوو ده‌داته‌وه‌و ئەمه‌ش په‌رسیاری لا دروست ده‌کات. له ئەنجامی په‌رسیشه‌وه‌ گومانی لا‌دروست ده‌بی، پاشانیش به‌قوناخی کوژانه‌وه‌و کو‌یره‌رئ ده‌گات و هه‌موو ولامه‌کانیش له‌ دوو‌ریانی چاوه‌روانی (تا یه‌ومی نه‌فخی صوور) دا را‌ده‌گرئ!

به‌لام ئیستا ده‌مانه‌ویت ئەم مه‌سه‌له‌ی تیکشکان و کوژانه‌وه‌یه به‌لایه‌نی فیزیکی جه‌سته‌ی نالییه‌وه‌ گرئ بده‌ین و بزاین داخۆ نالی چۆن مامه‌له‌ی شیعری له‌گه‌ڵ ئەم لایه‌نه‌دا ده‌کات؟ چۆن جارێک سلیمانی و ده‌رویه‌ری ده‌کاته‌ ئاوینه‌ی سه‌رده‌می گه‌نجیتی و جارێکیش له ئەنجامی په‌رسیارکردنی له‌ وێرانه‌یی ولاتی سلیمانی، باسی وێرانه‌یی و په‌رییه‌که‌یان بۆ ده‌کات؟

با له‌و خاله‌وه‌ ده‌ست‌پێ‌که‌ین که چۆن شاعیره‌که‌مان هه‌ندئ سیفه‌تی

ناسک و هه‌ل‌ب‌ژاردەى بۆ پالەوانە خەيال‌بە‌کەى، واتە بۆ (با) قايل دەبێ و دە‌پ‌را‌ز‌ت‌ن‌ي‌ت‌ت‌ه‌وه؟ ئە‌وه‌تا نالى لە د‌ت‌پ‌رى يە‌ک‌ه‌م‌ه‌وه تا د‌وا بە‌ي‌تى بە‌شى يە‌ک‌ه‌مى قە‌س‌ي‌دە‌کەى با‌سى (خ‌وش م‌رو‌ورى)، (ل‌وط‌فى خە‌فى)، (س‌رو‌ى بە‌شارە‌ت) (هە‌م م‌ي‌زاجى) و گاهى بە‌ (ر‌ه‌وح) بوونى (با) دە‌کات و ئە‌ن‌ج‌ام‌ي‌ش بە‌م ج‌ۆ‌ره دە‌ش‌ک‌ي‌ت‌ت‌ه‌وه:

مە‌ح‌وى قە‌بو‌ل‌ى خ‌اط‌رى ع‌اط‌ر شە‌م‌ي‌م‌تە،

گە‌ردى ش‌ي‌مال و گ‌ي‌ژى جە‌ن‌ووب و ک‌زه‌ى دە‌بو‌ور.

(با) لە‌م بە‌ي‌تە ش‌ي‌ع‌ري‌يانە‌دا و بە‌ پ‌يى ئە‌م بە‌کاره‌ي‌ت‌نانە چ‌رو دە‌ولە‌مە‌ندە، هە‌ندى ئەرک و فەرمان و پ‌ي‌رە‌وا‌ي‌ن‌ي‌نى دە‌چ‌ي‌تە سەر‌شان، کە ئە‌م ئەرک و فەرمان و پ‌ي‌رە‌وا‌ي‌ن‌ي‌نانە زيات‌ر پە‌يوە‌ند‌ي‌يه دە‌روون‌ي‌يه‌کانى ناليمان بۆ‌نا‌ش‌ک‌را دە‌کەن، وە‌ک ئە‌وه‌ى مە‌بە‌ست ل‌ي‌يان هەر با‌س‌ک‌ردنى (با) ب‌ي‌ت، راستە (با) وە‌کو کارە‌ک‌تەر‌ي‌کى ب‌زووت‌نە‌وه‌ى خە‌يالە ش‌ي‌ع‌رە‌کەى نالى، لە‌ سەر‌اسە‌رى قە‌س‌ي‌دە‌کە‌دا ر‌ۆ‌ل‌ى خ‌ۆى هە‌يه‌و تە‌نانە‌ت لە‌ د‌وا بە‌ي‌ت‌ي‌ش‌دا (سە‌لامى دو‌ور)ى هەر بە‌ ئە‌ودا بۆ (يارى سە‌نگ د‌ل) دە‌ن‌ي‌رد‌ر‌ي‌ت‌ت‌ه‌وه؛ بە‌لام ئە‌مە بە‌ش‌ي‌کى ئە‌و داخ‌وا‌زى و فەرمانانەن و د‌يو‌ي‌کى ئە‌و چالاک‌ي‌يه‌يه کە شاع‌ير بە‌ رە‌گە‌زه هە‌ل‌ب‌ژي‌رد‌را‌وه‌کەى ر‌ادە‌ب‌ي‌نى. د‌يو‌ى دو‌وه‌مى ئە‌و چالاک‌ي‌يه‌و ئە‌و دە‌ورک‌ردنە‌وه‌يه ب‌ر‌ي‌ت‌ي‌يه لە‌وه‌ى نالى خ‌ۆى ب‌ي‌رى ل‌ى دە‌کاتە‌وه‌و دە‌يه‌وي‌ت ب‌ي‌ت. ش‌ت‌ي‌کى ئە‌وت‌ويە لە‌ دە‌ره‌وه‌ى بازنە‌ى ر‌يال‌ي‌ستى شو‌ي‌نى نالى، بە‌ل‌کو تە‌نيا بە‌ه‌وى خە‌يال ل‌ي‌ک‌ردنە‌وه‌يه‌وه دە‌ک‌ر‌ى دە‌ست‌ي‌کى کاتى، (بە‌ پ‌يى د‌ر‌ژى و ک‌ور‌ت‌يى خە‌يال ل‌ي‌ک‌ردنە‌وه‌کە) بە‌سە‌ردا ب‌گ‌ي‌ر‌ي‌ت. هەر ئە‌م خە‌يالە بە‌ه‌ي‌زە‌يشە کە ئەرکى ش‌ي‌ع‌رى نالى-ى ک‌رد‌ۆ‌تە بە‌خ‌ش‌ي‌ن و عە‌تا، نە‌ک وەر‌گ‌رتن و دە‌ست پ‌ان‌ک‌ردنە‌وه: ئە‌وه‌ى کە نالى دە‌کاتە کائ‌ي‌ن‌ي‌کى ل‌ي‌وا‌ل‌ي‌و لە‌ و‌ج‌ود و ژيان‌د‌ۆ‌ست و لە‌ م‌شە‌خ‌ۆرى بە‌ سەر س‌رو‌شتە‌وه ر‌زگارى دە‌کات؛ خە‌يالە ق‌وولە‌کان‌يە‌تى لە‌و ش‌تانە‌ى کە دە‌ب‌ي‌ت هە‌بن، يان لە‌و ش‌تانە‌ى لە‌دە‌ست چ‌وون و دە‌ب‌ى خ‌ول‌ق ب‌ک‌ر‌ي‌نە‌وه، نە‌ک ئە‌وانە‌ى کە هە‌ن.

نالى بە‌ با‌س‌ک‌ردن و پ‌ي‌بە‌خ‌ش‌ي‌نى ئە‌و خ‌رو‌شى ب‌زووت‌نە‌وه‌يه بە‌ رە‌گە‌زى (با)

ناراسته و خو سهرده می خرۆش و هه پەتی گەنجی تیی خویشیمان به بیرده هینیتته وه. ئەو وهسفی به هاریانە ی با دهکات، هەر وهکو چۆن هه موو وهسفکردنێکی گەنجی و تافی خۆین گەرمیش، به هارین. ئەو شوێنانە ی پرۆژه کتەری خەیاڵی نالیان بهر دهکهوئ، تەرو پرو شیدارن و بۆنی زیندوویی و پێکه نینان لی دئ، به لام چونکه وهسفکردن و خەیاڵکردنه وه که ی لهو دیوی رندووی هه ره سی زستانی پیرییه وهن، تەماشای دهکهین ئەو شوێنە ی پرسیارهکانی لێوه دهکرتن، وشک و برینگه و خه زانه. بهشی دووه می قه سیده که به هه وائ ده سپیده کات:

«سووتا...»

نالی سووتانی پیربوون و خه زانی عومر دهکاته دهنگ و وهک زه مینه جهسته ییه که ی خو ی پرۆژه کتەری ناراسته دهکات. مروقی خهسته و لاواز ناتوانئ هه تا سه ر به بیرکردنه وه له تافی لایه تیی خو ی، ماندوویی پیرتیییه که ی له بیر خو ی بباته وه. به لکو واقعی (ئییستاش) ده بیسته به شیکێ گزنگی سه رجه می په یوه ندیه کان و دابرا نیککی ریا لیستی یان به له گه ل (هه ریمی خه یا لدا) دروست دهکات. تەماشای ئەو هه ولّه خو به دهسته وه دان ئامیزه ی بکهین، که چۆن دابرا نه که ی پیدروست کردووه: له م به یته دا وهک ئەوه ی نالی به (با) بلیت: ئیدی با بهس بی، ناتوانم هه ر له سه ر وهسفی تو برۆم، هه دادانم له بهر برا.. ئیدی ئاوا به دیارمه وه دامه نیشه به نیازی گو بگرتن له وهسفی خو ت چونکه:

سووتا.. ره واقعی خانه یی سه برم، دل و دهروون
نه یماوه غهیری گو شه یی ذیکرێکی یا سه بوور
هه م هه م عه نانی ئاهم و، هه م هه م ریکا بی ئه شک
ره حمی به م ئاه و ئه شکه بکه ههسته بی قو صوور.

* * *

جیگه ی سه رسورمان نییه نالی له ده جار زیاتر به شپوه یه کی راسته وخۆ، یان ناراسته وخۆ باسی ئاوی کردووه: (ئاوی شیوه سوور، عهینی سه رچنار،

به کره جو، پردی سهر شه قام، کانیبا، کانیسکان، شیوهی ئاودار، تانجه پۆ،
 حهوزی خانه قا..) ئایا به بیتهوهی خویمان به شیکردنهوهی ده لاله ته کانی ئاو
 لهم به کارهیناناندا خهریک بکهین، ناتوانین جه غد له سهر توونییه تی
 سهردهمی پیری شاعیر بۆ تاڤگهی جوانییه کهی بکهین؟ ئایا گهرماو کهم
 ئاویی ولاتی «شام» ی ئهو سهردهمه لهم دپرانده کاریه گهرییان به سهر
 قه سیده کهوه جی نه هیشتهوه؟ بیگومان ئهم قوناغهی ژیا نی شاعیر قوناغی
 تیپه ربوون و دهست چزانه به قوناغیکی دیکه دا. قوناغیکه ناوه راستی نیوان
 دوو دژه: (پیری) و (لاوی). ههر بۆیه شه له پرسه کانیشدا جارێک
 ده مانگی پرتیهوه بۆ سهردهمی لاوی شوینه کان و (گهنجیتی خۆشی)،
 جارێکیش گومانی ویرانهیی و تیکشکان و پیریانمان ده خاته دلوه، به لام
 سهیر له وه دایه تا کوتهی نیوهی یه کهمی بهشی چوارهمی قه سیده که نالی بهو
 چاوه وه ته ماشای بیره وه ربیه کانی دهکات که گهنجیتی خۆی تیا یاندا دیاره.
 زمانی بیرهینانوه وه هسهفه کانی زمانیکه باس لهو شتانه دهکات که (هه ن)،
 نهک ئهو شتانهی گومان له بوونیان پهیدا بووه. نالی دهفه رموی:

ئاویکه....

شاریکه...

ئه هلیکی وای ههیه...

ئهم ده پربیرانه دلنیا بوونمان له گوته ده زنگینهوه، دلنیا بوونیکی پشت
 به بیره وه ری و خه یال به ستوو، به لام ئهو ده می، ئهو چرکه ساتهی خروشی
 بیرکردنهوه به شاعیر ده بری و چاویلکهی گهنجیتی لیده ستی پرتیهوه وه قه له می
 پیری ده داته دهست، ئیدی ده پربینه کانی نالیش، زمانه جه غد که رو برهوا به
 خۆ بووه کهی ده که ویتته له رزۆکی و به گومان وه دپته گۆ:

«داخۆ، دهروونی شوق نه بووه»

«یاخۆ...»

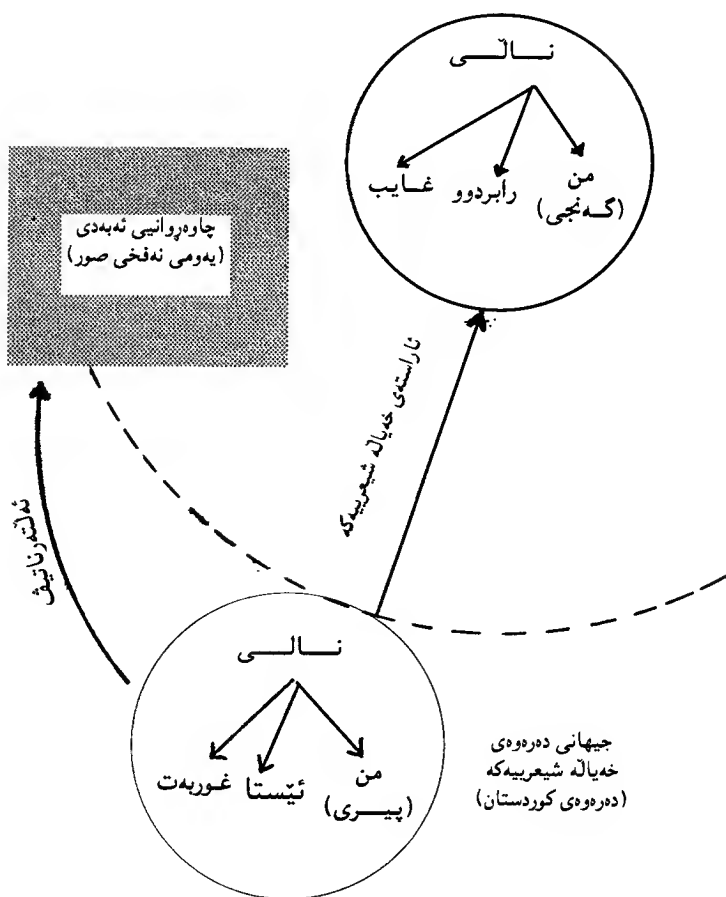
له ناوه راستی بهشی چواره مه وه، هه موو نیوهی یه کهمی بهی تیک شاییه و
 نیوهی دووه می هه مان بهیت شینه. ئهو شاییه شاییه سهرده می که نالی

تیایدا گەنج بوو. ئەم شینەش، شکستی پیری دروستی کردوو. ئەو شاییه وێنەى خوشی و ئارامی و تەبایی سەردەمێکمان بۆ دەکێشێ، کە جوانی و خرۆشی تەمەنی شاعیریشی تێدا براوەتە سەر. ئەم شینەش شینی شاعیرێکی حەسەت دیدەى پەککەوتەیه بۆ ئەو سەردەمەو ئەو جوانییە.

هەر وەکو پێشتریش هێمای ئەوەمان کرد، نالی لە شێوەى بازەنە کدا جیهانبینییهکەى بە مەبەستى گەشتنەو و خۆ دیتنەو دادەپێژێ و هەتا دیت بازەنە بە رووی خۆیدا دادەخات، تا ئیدی خۆى دەبێتە مەرکەزى ئەو جیهان و نیشتمان و شوێنەى کە پێشتر بەهۆى ئیستیعارەو سۆراغى دەکردو دەیویست مانای بۆ بدۆزیتەو (٤). بەمجۆرەش شێوەى بازەنە کە بچووک و بچووکتەر دەبێتەو، حوجرەکەى یەکیکە لەو شوێنانەى کە زیتەر سەرنج رادەکێشێ و ژوورەکەشى دوا شێوەى ئەم بازەنەى جیهانبینیى نالییە. نالی کاتێک سەر دەکات بە ژوورەکەیدا، وەک ئەو وایە لە جەستەى خۆى پروانێ. راستە لێردا بەخۆى دەگاتەو، بەلام بە وێرانەى خۆى و بەهیچ جۆرێکیش بواری هاتنە دەرەوێ نییه. جەستەیهک بۆتە (غارى مارو موور)، هەر وەکو چۆن حوجرەکەشى خالییه (یارو ئەغیار). سەیر نییه کاتێ نالی حوجرەکەى خالی لە یارو ئەغیار دەبینێ، لە باسکردنى بیرەوهرییهکانیشى دەووستێ.. بیرەوهرى لە گەڵ کێ؟ ئایا دەردى غوربەت و لێکدانەو پر عەزابەکان، کە وەکو مارو موور لە جەستەى نالیدا لانەیان کردوو، بواری مانەوێ بیرەوهرییهکان دەدەن؟ ئایا ئەزموونى دوورە و لاى رێگە دەدات مەرۆڤ لە نێوان (رابردو) و (ئێستا) دا تەرازووى رۆح بە یەكسانی رابگرێت، یاخود (ئێستای غوربەت) هێندە قورسە کە هیچ کێشێکی رابردو هاتوای ناکات؟

ئەم هەولەى نالی لە جیهانى (دەرەوێ کوردستانەو) بەرەو (ناخی بیرەوهرییهکان) و، لە سەردەمى (پیری) یەو بەرەو (گەنجیتى) و لە (ئێستای غوربەتییهو) بەرەو (رابردووى لە دەست چو) میتۆدى پرۆژەى گەرانەو کەى پێکدەهێنێت:

جیهانی خه‌یاله شیعریه‌که (کوردستان)

به‌لام کاتی‌ک نالی له‌م پرۆژه‌یه‌دا شکست ده‌هێنیت و ناتوانیت خۆی له‌ ناوه‌راستی بازنه‌ی وجوده‌ پیرۆژه‌که‌دا به‌رجه‌سته بکات و باز به‌سه‌ر زه‌مه‌نی می‌ژوویدا هه‌لدات، چ پێشنیاز و ریگایه‌ک هه‌لده‌بژێری؟ ئایا ئه‌م پێشنیازه‌ چ پاشکویه‌کی فهره‌نگی و چ رابردوو‌یه‌کی زه‌ینی پش‌تی‌وانه‌؟ بۆچی نالی چاره‌نووسی وجودی خۆی ده‌به‌ستێته‌وه‌ به‌ سه‌رده‌می زێڕینی بابانییه‌کانه‌وه‌ و

ئەگەر نەتوانىت ئۇ سەردەمە بەدەست بەيىنىتەو، ياخود ئەگەر ئۇ سەردەمە گۆرابى (كە بىگومان ھەر وایشە) بۆچى بە (رۆژى نەفخى صوور) مان دەسپىرى؟

بەيوەندىي دووہم:

دەسلات - چارەنووس

نالى لە قەسىدەكەيدا بە شىۋەيەكى راستەوخۆ باسى (دەسلات)ى نەكردوۋە بەلام لەو دەمەدا كە دەگاتە ئۇەي مەسەلەي (مەسلەحتە تەۋەققوفە تا يەومى نەفخى صوور) بەيىنىتە پىشى، تەماشە دەكەين دەسلات دەۋرى خۆي بە جوانى بىنيۋە، بە جۆرى كە نالى ۋەكو بوويىكى دەسلاتخواز (سلطوي) ئاشكرا دەبىت. با جارى ئۇە بلپىن ھەركات چەمكى (دەسلات) بەكار دەھىپىن مەبەستمان دەسلاتدارى و شىۋەي پەرۋەردەيى سىستەمى بابانە كە بىگومان بە شىۋە «تەقلىدى، خۆرھەلاتى، ئىسلامى» يەكە مومارەسەي ھوكمى تىدا كراۋە. نالپش ۋەكو كەسايەتپەكەي زۆر نىك (۵) لە خوانى دەسلاتدارى فەرمانپروايى بابانىيەكانەۋە بە شىۋەيەكى رەمى و لە ناناگايىدا ھەمان پەپرە دووبارە دەكاتەۋە، ۋەكو ھەموو مەۋقەيىكى دىكەي ئۇ قوناغە نەيتوانىۋە لە ژىر تەۋژمى ئۇ سىستەمى پەرۋەردەيەيە خۆي رزگار بكات كە فەرمانپروايانى بابان بە ھۆيەۋە بىروراي خۇيان ئاراستە (توجىيە) دەكرد. بە بىئەۋەي خۇمان بە جۆرى ئۇ ياسا پەرۋەردەيەيە ھەرىكە بىكەين، چاكترە سەرنجى خوتنەر بۇ ئۇ و تارەي ھەلەكەۋت ھەكىم (۶) رابكىشەم كە تپايدا بە ئونۋەۋە ھەندى ھەلۋىستى ھوكمدارانى بابانى لە ئاست تەرىقەتى نەقشەندى و كەسايەتپەي مەولانا خالىد روون كەردۆتەۋە. ئەگەرچى ناۋبراۋ نەيۋىستۋە سەرجەمى ئۇ ھەلۋىستانە بە زەمىنەي بۆچونى ئىسلام بۇ دەۋلەت و دەسلاتدارىيەۋە بىەستىتەۋە و ئۇ ئاكامە بە دەست بەيىنىت كە (عەبدوللا عەرەۋى) بە «كەمايەسىي نازادى لە سىستەمى سولتان» دا ناۋى دەبات، بەلام بە جوانى

دهستنیسانی ئەو (گرێتی پهستی = عقدة الحقارة) یه ی کردوو که دهسه لاتدارانی بابان له بهران بهر دهروهی خویاندا بوویانه. به یی ئەوهی زیاتر بچینه مهیدانی ئەو باسهوه، گه ره کمانه هیتا بو ئەو رهنگدانهوه ره مزیهی دهسه لاتخوازی میرهکانی بابان بکهین له ئەندیشهی نالیدا و ئەمهش بیهستینهوه بهوهی ئایا ئەم رهنگدانهوهیه له ئەنجامی خوشهویستی نالی بو فهرمانهوایانهوه هاتوه، یا خود به لگهیه بو دهسته سه ره بوونی فیکری شاعیر و ملکه چوونیتی له ئاست جیهانبینی سیاسی دهسه لاتداریتی باباندا، که ئەمهش به «نیشتمان پهروه ری نالی» لیکدراوه تهوه. له ئەنجامیشدا به پتووستی ده زانین خۆمان بو پرسیاریک ئاماده بکهین که چەندین سه دهیه له بیر کردنهوهی مرۆفی کورددا خۆی دووباره دهکاتهوه. ئەو پرسیاره ی به یی ئەوهی جهوه هری ئەنجامه که ی بیر لیکرایستهوه، هه ز به وه لامدانهوهی ده کری..

به لام با جاری بچینهوه به لای ره مزیه تی دهسه لات له جیهانبینی نالیدا و خالی هاوبهشی نیتوان نالی و فهرمانهوایانی بابان دهستنیسان بکهین. له شوینهکانی دیکه ی ئەم باسهدا، به شیوهیهکی فراوانتر باسی پرۆسه ی گه رانهوهی شاعیرمان به مه بهستی به دهسته پینانهوه و خولق کردنهوهی رۆژگاری (پیرۆز) کرد، ههروه ها باسی ئەوهش کرا که نالی سه ردهمی گه نجیتی خۆی لهو رۆژگاردا به سه ر بردوووه ئەمهش ریکهوتی سه ردهمی حوکی بابانییهکان دهکات. مامۆستا محهمه دی مه لا که ریمیش له باسی چامه که ی نالیدا ده لیت: «را بردوو له م شیعرانهدا سه ردهمی حوکی «به به» یه و کاتی پرسیاریش سه ردهمی رۆمیه کانه. که واته نالی لایه نگیری خۆی بو سه ردهمی بابانهکان ده ره ئه بری و ری چوونی خراپتر بوونی باری ژبانیش بو سه ردهمی رۆمیه کان دانه نی (۷). هه ره له هه مان باسدا مامۆستای نیوبراو ئەم «لایه نگیری» یه ده به ستیت به «نیشتمان پهروه ری» یه وه. بیتگومان ئەمانه دوو چه مکی جیاوازن و پتووسته له به کاره پیناندا به دیکهت به کار بری. ری تیده چیت له قوناغی ژبانی گه لیکدا لایه نگیری فهرمانهوایانی ئەو گه له

نیشانه‌ی نیشتمانپه‌روه‌ری بیت، به‌لام ئەمه رێسا نییه. ئەوه‌ی ئیمه گهره‌کمانه جیای بکه‌ینه‌وه ئەم دوو چه‌مکه‌ن له یه‌کتر، واته ئەوه‌ی ماموستا به لایه‌نگری نالی بۆ بابانه‌کان ناوی بردووه به‌لای ئیمه‌وه بریتیه له (چاره‌نووس) به‌ستنه‌وه به‌و رۆژگاروه که بابانییه‌کان فه‌رمانه‌واییان ده‌کرد و ئەوه‌یش که نالی ناچار کردووه چاره‌نوسی خۆی به شیوه‌یه‌کی ره‌ها به‌و رۆژگاری حوکه‌مه‌وه به‌ستیته‌وه بریتیه له‌و سیسته‌می په‌روه‌ده سیاسییه‌ی ده‌سه‌لاتداری بابانه‌یه‌کان بۆ ئیحتیواکردنی عه‌قڵیه‌تی سه‌رده‌م. هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی نیشتمانپه‌روه‌ری نالیشه ئەوه بابه‌تیکه‌ی دیکه‌یه و بواری دیکه‌ی گهره‌که.

به‌لام ئایاچۆن بیر ده‌سه‌لاتدار له جیهانبینی شیعری نالیدا خۆی ده‌نوین؟

ئهو ده‌مه‌ی نالی له پرۆسه‌ی گه‌رانه‌وه‌که‌یدا به تیکشکان ده‌گات و ئەو نه‌جمه‌ی نایه‌ته ده‌ست که بیر لیکردبووه و ناتوانیت به‌و (المدینه الفاضله) یه بگاته‌وه که نرخ و جوودی خۆی تیا ده‌بینی، ئیدی ئەو پرسیاره سه‌ره‌لده‌دات که ئایا ده‌توانیت له ژێر سایه‌ی ده‌سه‌لاتیکه‌ی تر دا بژی؟ بێگومان وه‌ختیک پێشنیازه‌که‌ی نالی خۆی ده‌نوین، وه‌لامی ئەم پرسیاره‌یش ده‌دریته‌وه: نالی ناتوانیت جارێکی دیکه له ژێر ده‌سه‌لاتیکه‌ی دیدا، جگه له هی بابانییه‌کان درێژه به ژبانی دنیایی بدات. چونکه سیسته‌می بابان له لای نالی سیسته‌میکی ئایدیالییه، ئایدیالیش قاییلی نه‌مان و تیکشان نییه. بۆیه کاتیک شاعیره‌که‌مان به هه‌والی مه‌رگی ئەم ئایدیاله‌ی ده‌زانیت، نایه‌ت خۆی به هۆی نه‌مان و تیکشانیه‌وه خه‌ریک بکات و بیر له ئایدیالیکه‌ی دی بکاته‌وه، چونکه هیچ یه‌کیکی دی جێی له ده‌ستچووه‌که‌ی بۆ ناگریته‌وه. «نازادی، سه‌ربه‌ستی، عه‌داله‌ت و پروا» ته‌نیا له‌ژێر سایه‌ی ئەو ئایدیاله‌دا مومکین بوون و جه‌وه‌ه‌ری راسته‌قینه‌ی خۆیان ده‌خسته‌پوو؛ به‌لام ئیستا، که ئەوه نه‌ماوه، ئەوا ئەو چه‌مکه‌نیش له مانای خۆیان به‌تال ده‌بنه‌وه و نرخیان نامین. نالی که ده‌لتی:

ئایا مەقامی روخصەتە لەم بەینە بێمەو،

یا مەصلەحەت تەوەققوفە تا یەومی نەفخی صور

مەرجی ھەبە، مەرجە کەیش ئەو ھەبە ئەگەر بارودۆخی ولات بەو جۆرە بێت
کە نالی خۆی بێنێبووی و روخساری بە ھەشتی نیشتمان نەگۆرا بێت (۸).
ئەوا ھەلبەت ھەلیکی باشە بۆ ھاتنەوێ و نالیش پرسیار لەو ھەلە دەکات. خۆ
ئەگەر بارودۆخ بە لای وێرانە بێدا روشتبێت، ئەو چاترە خۆمان بەو رۆژە
بەسپێرین کە لە دایکبوونەو ھەبە کە ی تیدا دیتە ئەنجام، واتە «یەومی
نەفخی صور». بەم پێیە، ئەگەر کۆششی شاعیر بۆ گەرانەو بە مەبەستی
بە دەستھێنانی نرخیکە بۆ وجود، ئەو ئەم نرخەیش لە گەڵ ئایدیالیکدا
پەیوەندیدارە کە لای نالی بریتیە لە رۆژگاری حوکمی بابانییەکان. ئەو
رۆژگاری دەسەلاتە ی لە رووخان و نەمان بەدەرە و ئەگەریش شتیکی ئەوتۆ
رووبدات پێویستە رەتی بکەینەو و ھەکو سیمبولیکی ئەبەدی و نەمر تەماشای
بکەین. نالیش بە شیوہیەکی نەبێراو (غیر مرئی) مامەڵە لە گەڵ ئەم
سیمبولیزمی دەسەلاتەدا دەکات و ھەکو ئایدیالیکی نەمر تێروانییە
پۆزەتیفانە کە ی خۆی لە سەر چەمکی «دەسەلات» دادەپێژێ.

ئێستا با بێینەو ھەبە ئەو پرسیارە ی کە پێشتر نیازی خستەرویمان
ھەبوو: ئایا ئەم تێروانییە پۆزەتیفانە یە لە سەر چەمکی دەسەلات و دەولەت،
کە تا کو رۆژگاری ئەو رۆکەیش زەینی مرۆفی کوردی بەخۆیەو گیرداو و
لە چەندین گوتاری ئەدەبی و رۆشنبیری و فیکری و سیاسیدا رەنگیداو تەو؛
تا چ رادەیک تیشکیک بەرھەم دەھێنێ بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانمان؟ ئایا
ئەم کابووسی دەسەلاتە ی ئێمە ھەکو مەسەلە یەکی ئایدیالی تەماشای دەکەین،
تا چ ئەندازەیک لە بەدیھاتنی دوا رۆژماندا دەوری دەبێت؟ ئایا
ئەو دەسەلاتە ی بە درێژایی چەندین سەدە یە ئیحتیوای فیکری و رۆشنبیری
کردوون، لە حەقیقەتدا چییە؟ ئەمانە ئەو پرسیارانەن تەنیا ئەو قەیرانە
و ھەلامیان بۆ دەدۆزیتەو، کە سیستەمی ئەو دەسەلاتە دەبێتێتە کایەو.

دوو تاییه‌ته‌ندی ناو

۱- مه‌رگ‌خواری

۲- نه‌به‌دییه‌ت

به ئاسانی تپیه‌ربوون و گوێ نه‌دان به ره‌هه‌نده‌کانی ناوی نیتو قه‌سیده‌که‌ی نالی، شه‌به‌قێکی مه‌زن ده‌خاته ده‌زگای خه‌یالی شاعیره‌وه. ته‌نیا له ئه‌نجامی شیکردنه‌وه‌ی ئه‌و ره‌هه‌نده‌وه ئیمکانی تێگه‌یشته‌نمان له بیروکه میتۆلۆژییه‌کانی (Myth) ناو ئه‌ندیشه‌ی نالی بو‌ه‌لده‌که‌وێ. نه‌ک هه‌ر ئه‌وه، به‌لکو هه‌رگیز له نیتوهرۆکی ئه‌و ململانێ میتافیزیکیه ناگه‌ین که شاعیر ده‌یه‌وێ به هۆی ده‌ستنیشانکردنی جه‌مسهره‌کانیه‌وه شوێن و پله‌ی بوونی خۆی قامک نیشان بکات.

خۆشه‌ختانه بوونی توخمی «ناو» وه‌کو یه‌کێک له بنه‌ما هه‌ره دیاره‌کانی قه‌سیده‌که، بواری ئه‌وه‌مان بو‌ده‌ره‌خسێتی، له‌م به‌شه‌ی باسه‌که‌دا چه‌ند تێبینیه‌کی سه‌ره‌تایی ده‌رپرین. له‌م تیکسته‌دا گوته‌ری ئاو هێنده ئاشکرا دیاره، پێویست به‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر هێنانه‌وه ناکات، ئاو نه‌ک هه‌ر ته‌نیا توخمێکی سروشتیه به‌لکو سروشتی سه‌رحه‌می قه‌سیده‌که‌یش ده‌ستنیشان ده‌کات و له‌گه‌ڵ هه‌موو بنه‌ما شیعریه‌کانی دیکه‌دا، له‌ په‌یه‌ه‌ندییه‌کی هارمۆنیایی پته‌ودایه. ته‌نانه‌ت پالنه‌وانی خه‌یاله شیعریه‌که‌یش که (با)یه سیفه‌تی ناوی هه‌یه و وه‌کو (هه‌م میزاجی ئه‌شکی ته‌ر و گه‌رمی عاشقان) حسێبی بو‌کراره. به‌لام قورسایی ئاو کاتیکی بێ هاوتا خۆی ده‌نوێتی که ده‌بینین له‌گه‌ڵ وشه‌ی (خاک/نیشته‌مان) و چه‌مکی (یار)دا دوا‌لیزمیک پێکده‌هێتی، که ئه‌م دوا‌لیزمه خۆی له خۆیدا جه‌مسهره‌کانی ئه‌و ململانیه

دەردەخات كە شاعىرى تىدا دەتلىتەو: (مردن / ژيان) و (وشك بوون / سەوز بوونەو).

پروڧسەى بوونە ئاو (بوون / ئاو) لەگەل ئەنجامىكىشدا پەيوەندىدارە كە نالى بە (حوضوور)ى ئاو دەبا. بەلام باجارى لە چۆنايەتتىى سروشتى ئاوەكەى نالييەو دەست پىيەكەين.

لەلای نالى نەك ھەر ھىچ شتىك بە پاكى نەماوەتەو و «گەرد» و «كودووراتى زەمەن» ھەموو شتىكى داپۆشيو، بەلكو (ئاو) ىش ئەبەدىيەتى پاكيى خۆى لە دەست داو و بۆتە توخمىكى دوو لايەنەى دژ بە يەك و پىويستى بە خوشتنەو ھەيە تاكو سيفەتى ژيانبەخشى ئاو زال بىت بەسەر سيفەتى ئىستىبادى و ئەھرىمەنيانەى ئاودا. چاوى نالى سەرچاوەيەكى ئاو، يان سەرچاوەى ئەشكە. ئەشكىش ديوى ئەھرىمەنى و مەرگخوازيى ئاو. شاعىر خۆى دەلتى: ئەگەر فرمىسكى چاوانم (تيژ و سوئىر و بى سەمەر) نەبوونايە، دەمگوت لە جۆگەى بەكرەجۆ دەچن. تيژى و سوئىرى و بى سەمەرى دەلالەت لە سروشتى مەرگخوازي ئەشك دەكەن ھەر كاتىكىش ئەشك ھىندەى جۆگەى (بەكرەجۆ) زۆر بىت، واتە لايەنى ژيانبەخشیى ئاو دەمرى. مەرگى ئاو بەفرمىسكبوونى ھەموو ژيانە كە ئاو سەرچاوەكەى بوو. لەم كاتەدا دەبى رىگايەك ھەبى تا مەرگى لايەنە ژيانبەخشەكەى ئاو لە ئىستىبادىيەتى ئاو رزگار بكرى، واتە شوشتنەوى ئاو بە ئاو... نالى رىگای چارەسەرى ئەم كىشەيە بە خۆ شوشتن لە ئاو سەرچاوە پىروژەكە دەستىشان دەكا، واتە خوشتنەو لە ئاوى پىروژى: (شيوەسوور، بەكرەجۆ سەرچنار و ھتد)دا:

وەك ئاھەكەم دەوان بە ھەتا خاكى كۆبى يار
وەك ئەشكەكەم رەوان بە ھەتا ئاوى شيوەسوور
بەو ئاو خۆت بشۆ لە كودووراتى سەر زەمین
شاد بن بە وەصلى يەكدى: كە تۆى طاھىر ئەو طەھوور

که واته ئاوی شیوه سوور (له پاشانیشتدا ئاوی: سه چنار، به کهره جو،
 هه زوی خانه قا و هتد) سه رچاوه پیروژ و ژيانبه خشه کانی ئاون، یان وه کو
 نالی ده لیت: (طه هوور) و پاکه ره وهن. ئەم گه رانه وه و شاد بوونه له
 (وه صل) دا، خوێ له بنه رتدا (وشکاو داهاتنی) لایه نی ئەهریمه نی ئاو
 پیتشان ده دات، که ئەمه ش مانای (حوضوور) پهیدا کردنه له بوونه
 ئەبه دییه که دا، ئەمه ش دواي ئەوه ی (خود) ی بووه که خودیتیی خوێ نه فی
 ده کات. ئەم بیره فله سه فییه به جوانترین و قوولترین شیوه لهم به یته
 شیعه ری نالیدا ده رپراوه:

«لهم شهرحی دهردی غوریه ته، لهم سوژی هیجهرته

دل رهنکه بی به ئاو و به چاوا بکا عوبوور»

«شهرحی دهردی غوریه ته و سوژی هیجهرته» ده لاله تیکی دیکه ی ئەشک
 رشتن و مویته لا بوون به بیماری ئەو مهرگه ی که غوریه تی شاعیر و دووری
 له سه رچاوه بیتگه رده که یه وه، به هوێ لایه نی مهرگخوازی ئاوه وه هیناوتیییه
 دی. نالی پیتشر گوتووبه تی:

همم همم عه نانی ئاهم و همم همم ریکابی ئەشک

به لام گریمانی ئەوه ی که (دل رهنکه بی به ئاو) خوێ به ته نیا مانای
 پاکبوونه وه، گه یشتنه وه به سه رچاوه ده گه یه نیت. واته شاعیر به حه قیقه تی
 (وه صل) ده گاته وه و له ئەنجامیشتدا ده بیته ئاو، ده بیته جه وهه ر و که ی نوونه
 چونکه به چاوا عوبوور ده کاته وه. ئەمه ش ده لاله ته له ئارامی و هپوور
 بوونه وه ی ره وتی ژيانه پیروژه که ده کات. ئەم بیره، هه ر (وحدة الوجود) ده که یه
 که پیتشره وانی سو فیزم په ی ره ویی لیده که ن و له سه ر ئاستی په ی وه ندییه کی
 یه کلا یه نی بروایان پیتی هیناوه. ئەو په ی وه ندییه ش بریتیی به له خو نه فی کردن له
 ئاست وجودی خوا دا، چونکه خوا سه رچاوه ی پاکه هه موو (بوو) یه که و
 مروژ کاتیک به قوناغی «توانه وه له خوا دا» گه یشت، ئیدی خوێ له یاد
 ده کات و حه للاج گوته نی ده بیته خوا.

له لای نالی ئەم پرۆسه یه کیشه یه کی مهرگه ساتیییه و له به رده و امیییه کی

هه‌میشه‌بییدایه. نالی ده‌لٔیت: له ئه‌نجامی به‌رده‌وامبوون له‌م شه‌رحی ده‌ردی غوربه‌ته، که به هۆی ئه‌شکه‌وه ده‌ری ده‌برئ، واته به هۆی زمانی مه‌رگ‌خوازی ئاوه‌وه: ره‌نگه (دٔل)، که خۆی له خۆیدا سه‌رچاوه‌ی ژبانه، پاش مه‌رگی غوربه‌تی و له‌هه‌نده‌ران سه‌رئانه‌وه، بی‌سته‌وه به (ئاو). چونکه «شه‌رحی ده‌ردی غوربه‌ت واته: ئه‌شک رشتن» له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا به‌لگه‌ی مه‌رگی یه‌که‌می شاعیره، له هه‌مان کاتیشدا به‌لگه‌ی گه‌یشته‌وه‌یه به سه‌رچاوه، له به‌ر ئه‌وه‌ی «دٔل» وه‌کو سه‌رچاوه‌ی ژبانه‌که نه‌فی ده‌کرئ و ده‌بیته‌وه جه‌وه‌هر که «ئاوه». ئاویش به چاوا عوبور ده‌کاته‌وه. واته پرۆسه‌که به نه‌فیکردنی خودی شاعیر و تٔیکه‌لبونه‌وه‌ی له‌گه‌ل سه‌رچاوه‌ی پیرۆزدا کوتایی دٔیت.

ئه‌م تٔیگه‌یشته‌وه دوو چۆنایه‌تی بۆ سروشتی ئاو له سه‌ر بنه‌مای دوالیزمی قایل ده‌بٔ: یه‌که‌میان ئاویکه «تٔیژ و بٔ سه‌مه‌ر و گه‌رم و سؤر و سوور» که ئه‌م خه‌سه‌له‌تانه‌ش هه‌موویان بۆنی مردنیان لٔیدئ و سه‌رچاوه‌ی ئه‌م ئاوه‌ش چاوی نالی خۆیه‌تی. دووه‌میشیان ئه‌و ئاوه پاک‌که‌ره‌وه‌یه‌ی شاعیر له شٔیه‌ی خۆرٔیکی رۆشندا ده‌بیینئ و سه‌رچاوه‌که‌شی له ده‌ره‌وه‌ی خۆیه‌تی.

ئاو/خۆر:

په‌یوه‌ندیی ئاو و خۆر له‌م قه‌سیده‌یه‌دا چهند ئاستٔیکی به خۆیه‌وه گرتوه، بۆ نمونه: نالی له کاتی باسکردنی ئاوی سه‌رچناردا ده‌لٔیت:

چه‌شمٔیکه‌ میثلی خۆر که له سه‌د جٔ به رۆشنی
فه‌ورانی نووری صافه له سه‌ر به‌ردی وه‌ک بلوور

ئه‌و جا کاتٔیک ئه‌و به‌یته و نیوه‌به‌یتی:

«دٔل ره‌نگه بٔ به ئاو و به چاوا بکا عوبور» به‌راورد ده‌که‌ین، به ئاشکرا ده‌رده‌که‌وئ که نالی خۆر و ئاو له یه‌ک پله‌ی گرنگیی وزه به‌خشیندا سه‌باره‌ت به دٔی خۆی ده‌بیینئ. چونکه لٔیدانی دٔل به‌لگه‌یه بۆ زیندوو‌یه‌تی

ههروهكو چۆن تيشكى خۆريش پيويستيه بۆ بهردهوامىي ژيان. جا له بهر نهوهي شاعير دهلتى: «چشميكه ميثلى خۆر» و پاشان ئيمكانى/دل بوون به ئاو (كه له هه مان كاتيشكدا بوون به تيشكه) دهخاته بهردهست، نهوه ماناي پرکردنهوهي وشهه «تيشك» و «ئاو» به ناوهروكتيك كه نهو ناواخنهيش ژيانه. ژيانيش نهوهيه به چاوا بكا عيوور و تيشك بداتهوه، يان له روخسار و سيمادا رهنگ بداتهوه. له زمانى كورديدا گهليک نمونه ئاخواتنى واهيه كه دهيسهملتین دهم و چاو، يان روخسار بهگشتى «ئاوتنهى ناخه» و زيندوويى ژيانى ناوهوهي مروف پرچدهكاتوه. بۆ نمونه كورد دهلتى: چاوى گهش، چاوى قرژالى (له بهر برىسكانهوه و گهورهيهي چاوى قرژال)، چاوى قهترانى (قهتران پهشاييهتى رهشيهكه له تاريكيان دهبرىسكيتتهوه)، ياخود دهگوترى: دهلتى مانگه، دهلتى تۆيه گوله و گهليكى دى لهم بابته.

ئاو/خۆر/خاك:

دواى نهوهي خۆر و ئاو وهكو دوو سههراوهي ژيانبهخش له شيعرهكهى ناليدا ئاشكرا بوون، پيويسته هيتما بۆ پهيوهندييهكى ديكهش بكهين كه نه دوو توخمه زياتر له تهبايدا دههيتلتهوهو بهلگهه قسهمان پتهوتر دهكات. نالى فهرمانى رويشتنهوهي رهگهزه ههلبژاردهكهى، واته «با» تاكو «خاكي كۆيى يار» دهردهكات و نهوجا رايدةسپيترى كه «بهو ئاوه» واته ئاوى «خاكي كۆيى يار» خۆ له كودورراتى زهوى پاك بكاتهوه. چونكه له «خاكي كۆيى يار» دا ئاويك ههيه به ناوى «شيوه سوور» كه پيويسته نهو خۆي بهو ئاوه بشواتهوه تا نه مى «طاهير» و نهوى «طه هوور» له «وهصل» ي نه بهدييهتى ژياندا پتيك بگه نهوه. نهو تهئويله له كاتيكا ئامانجى خۆي دهپيكتى، كه ئاگادارى نهوهبين چه مكي (خاك/نيشتمان) سيمبوليزمى «دايك» يش له خويدا جيدهكاتوه: دايك و نيشتمان له وهدا ههردوو كيان شويى فهرر و زانهوهن، نهوه يهك سروشتيشان ههيه. پيشتريش له لايهنى ژيانبهخشي و نه بهدييهتى ئاو دواين و نالى خويشى نه مهى ناو ناوه پاك

بوونهوه و «وهصل». دياره هه موو گه يشتنه وه به سه رچاويه كي پيرؤزيش ده لالهت له به ده ست هيتاني نه مري ده كات. ئه مهش هه مان پرؤسه يه كه خدر (خضر) ده يو يست به هو ي دؤزينه وه ي (ئاو ي حه يات) وه نه مري به ده ست به يتييت. هه روه ها په يوه ندي ي (خؤر/ئاو) يشمان سه بارهت به ژيان، له يه ك ئاستي گرنگيدا ليكدا يه وه، بؤيه ليتره وه ده گه ينه ئه وه ئه نجامه ي كه بليين: هه ر يه كي يك له وه ره گه زانه له گه ل ئه وه ي دي كه ياندا تا يبه تمه ندييه كي هاويهش كو يان ده كاته وه، كه ئه وه تا يبه تمه ندييه هاويه شهش بري تيه له هه بووني ماهيه تي ژيان تيا ياندا و ليتره شه وه ده بنه كه ره سته ي گونجاو له به رده م شاعيردا تاكو ژيان دؤست يي خؤي له رپنگه يانه وه ده ر يبرؤ.

به رد/سه نگ:

سروشتي خاك (به له به رچا و گرتني ئه وه يش كه گوتمان له گه ل خؤر، ئاو و دا يكدا هاويه شه) له گه ل سروشتي «به رد/سه نگ» يشدا هه مان شته. به ر له وه ي بچينه سه ر شي كرده وه ي ئه م لايه نه با ده ستنيشاني ئه وه بكه ين كه نالي چؤن و له چ كا تي كدا «به رد/سه نگ» به كار ده يتي و په يوه ندي ي ئه م به كار هيتانهش له دوا هه مين دي تري قه سي ده كه دا چؤن خؤي ده نويني؟

به كار هيتاني يه كه م: فه ورائي نوور-ي صافه / له سه ر به رد-ي وه ك بلوور {كو كرده وه ي (نوور/به رد)}.

به كار هيتاني دووهم: يه نبووعى نووره دا برژيني له / كي يوى طوور {كو كرده وه ي (نوور/كيو)}.

به كار هيتاني سيته م: به رد ي خه راجي / گه وهه ر و.. {كو كرده وه ي (به رد/گه وهه ر)}.

به كار هيتاني چوا ره م: ئه وه يه كه نالي له دوا به يتي قه سي ده كه دا «ياري سه نگ دل» و «شه وقى تو» كو ئه كاته وه.

ئه مجا بؤ ئه وه ي خؤمان له تي گه يشتنه ته قليدييه كه ي «ياري سه نگ دل» كه به ماناي «ياري دلره ق» ليكدا وه ته وه رزگار بكه ين، پتيويسته

روونکردنه‌وه‌ی زیاتر له‌سەر چۆنیه‌تیی ئه‌و چوار به‌کاره‌یتانه‌ی نالی بده‌ین به ده‌سته‌وه:

له به‌کاره‌یتانانی یه‌که‌مدا نالی («عه‌ین» ی سهر چنار) به خۆریک ده‌چوینتی که تیشکی خۆی به سهر به‌ردی وه‌ک بلووردا په‌خش ده‌کاته‌وه و به‌و جوهره‌ش وزه‌ی ژیان له ریگه‌ی (ئاو/خۆر) وه‌ه ده‌کریته‌وه ده‌روونی به‌رده‌وه. واته به‌رد ده‌بیته هه‌لگری تایبه‌مه‌ندیی خۆر و ئاو، که بریتیی به‌ ژیان و زیندووویه‌تی.

له به‌کاره‌یتانانی دووه‌مدا کیتی طور (له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا سیفه‌تی ره‌قی و وشکی له‌گه‌ل به‌رد کۆیان ده‌کاته‌وه)، ده‌بیته سه‌رچاوه‌ی رووناکی. واته وشکی و ره‌قیی به‌رد/ کیتی ریگر نییه له‌به‌رده‌م هه‌بوونی نوور و رۆشنایی/ ژیان و به‌رده‌وامیی تیا‌یانداندا..

له به‌کاره‌یتانانی سییه‌مدا، ئه‌گه‌رچی گه‌وه‌هر هه‌م به‌هۆی به‌نرخ‌ی و هه‌م به‌هۆی بریقه و رووناکییه‌وه به‌های تایبه‌تی خۆی هه‌یه، به‌لام هه‌شتاکو به‌رد گره‌وی لێده‌باته‌وه و له گه‌وه‌هر به‌نرختر ده‌خه‌ملێندری! که‌واته له‌به‌رده‌کانی نالیدا نوور و رۆشنایی و ژیان خۆیان هه‌شار داوه. کاتیکیش ده‌لێت:

حالی بکه به‌خوفیه: که ئه‌ی یاری سه‌نگ دل

«نالی» له شه‌وقی تۆبه ده‌نیری سه‌لامی دوور

دیسانه‌وه جه‌خت له‌سهر ئه‌و په‌یوه‌ندییه ده‌کاته‌وه و روو ده‌کاته یاری دل وه‌کو به‌رد رۆشنایی تیا هه‌شار دراوی و پیتی ده‌لێ، له ئه‌نجامی شه‌وق برینته من وزه‌ی سه‌لامی دوور ناردنه‌وه‌م تیدا ماوه.

ئێستا پرسباری ئه‌وه دێته پێشه‌وه: ده‌بی ئه‌م یاره کێ بیت که جورمی رۆژگار رۆشنایی ژیان‌ی له دلدا پێ شاردۆته‌وه؟ تۆ بلیتی که‌سیک بیت یان نه‌ستیمانێک؟ یاخود ته‌نیا بوویکی رۆحیه که نالی بۆ هه‌یورکردنه‌وه‌ی نازاره‌کانی په‌نای بۆ ده‌بات؟

ناوه‌راستی سالی ۱۹۹۱

بانیسی دوووم

«مہستوورہ» لہ روانگہ یہ کی ترہ وہ

(لیکھنہ وہ یہ کہ لہ نیروٹیکای شیعری نالی)

پیشہ کی گشتی

لہبہ شی یہ کہ می ئەم کتیبہ دا بەدوای ئەو رەگەزانەدا ویل بووم کہ نالی دەبویست بە ھۆیانەو، وەلامیک بۆ کیشە روحيیەکانی خوێ بدۆزیتەو، واتە عەودالی ئەو بووم پەییوەندی نالی بە دەرەوێ خوێو (نیشتمان) وەکو سەرەتایەک بدۆزمەو تا دواجار ئاکامیک بەینم دەست کہ ئەو ئاکامەش جیھانبینی شاعیرانە نالییە و دەرپری بەشیکە لەسەر جەمی ناگایی بە کۆمەڵی ئینسانی کورد.

لەم باسەدا دەمەوێت لە کلاورژنە یەکی ترەو سەرنجی خوێنەر بۆ جیھانبینی شاعیر رابکێشم. ھەلبەتە ئەم باسەش لە رووی مەبەستەو درێژدانە بە بەشی یە کہ می پرۆژە کەمان، بەو مانایە لیژشدا کۆششم لەسەر ئەو بەندە لە ریتی بە کیشە کردنی ھەندێ دیاردە و پاشانیش قسە لەسەر کردنیان بپێک لەو پێناسە یە نزیک بکەومەو کہ نالی ویستوویەتی لە رەوتی پرۆسە شیعرییە کەیدا، تاریفی بوونی ئینسانییانە ی خوێ پێ بکات.

دیاردە ئەزموونی نالی لە قەسیدە ی **قوربانی توژی رێگەتم** - دا بە نیسبەت ئەزموونی قەسیدە ی (مەستوورە) وە جیاوازە، بەلام وەک لەم باسەدا ئاشکرا دەبێت، ئەو ئەنجامە ی شاعیر لە ھەردوو قەسیدە کەدا دیتە دەستی ھەر یەک شتە. ئەمەش بۆ قەلەندریکی مەزنی مەرگە ساتبینی وەکو مەلا خدری نالی، کہ دیدیکی تایبەتی بۆ ژیان و دنیا ھەیە، نابێتە جیتی سەرسورمان. بۆ چوونە نیو ئەم باسەش وا لە خوارەو چەند تیبینییەک دەخەمە روو:

یە کہم: ھەركات ناوی قەسیدە ی مەستوورە دیت، یە کسەر لایەنی روو ھەلمالینی ئەم قەسیدە یە مان بیر دیتەو، یاخود سەرپای کۆششمان

تەرخان دەكەين بۆ سەلماندى ئوۋى كە مەبەستى شاعىر روو ھەلماين
 نەبوۋە مەبەستى پىيا ھەلگوتن بوۋە، لە كاتىكدا ھىچ كام لەو دوو زاراۋىيە
 لە باسەكەى مندا روۋبەرىكى ئوتتۇرە خۇيانەۋە ناگرن. ئو بەشەش كە بۆ
 لايەنى جنسانى قەسىدەكە تەرخان كراۋە، جىياۋازە لە ھەموو ئو بۆچوون و
 لىكدانەۋانەى پىشتەر لەم بارەيەۋە بە ئىنجام گەشتوون و من لەبەر درىژە
 نەدان بەم باسە نامەھوئە سەرچەمى ئو بۆچوونانە بەسەر بىكەمەۋە.

دوۋەم: خوتنەر نابىت چاۋەپى ئوۋە لەم دىرپانە بىكات كە لە ئاستە
 مېژوۋىيەكەدا لە مەستوورە دەكۆلرەتەۋە. واتە بە پشت بەستىنمان بە
 سەرچاۋە بەلگەنامەى مېژوۋىيە، چونكە بەلای مەۋە گىرگى نىيە، ئو
 مەستورەيەى نالى باسى كرۋوۋە، ھەمان مەستوورە بىت كە سەرچاۋەكان لىي
 دەۋىن. نەك ھەر ئوۋە بەلكو ھىچ بەلامەۋە گىرگى نىيە كە مەستوورەى نىو
 قەسىدەكە ھەر دەبىت ناۋى مەستوورە بىت، بگرە دەكرى ناۋىكى دىكەشى
 ھەبىت، ئەمەش لەبەر ئوۋەى من لە «فەزەى خەيالى نالى» دەكۆلمەۋە كە
 «زمان»ى كرۋتە دەرپى راستەوخۆى ناۋەۋە و توانىۋىەتى كائىنىكى
 ئىنسانى بىخولقەنى تا لەرگەى قەسىدەكەيەۋە (دەرپىنە زمانىيەكەيەۋە)
 باسى پەيۋەندىيەى خۆى و ئو كائىنەى دىكەمان بۆ بىكات. بۆيە دوۋبارەى
 دەكەمەۋە، كە ھىچ گىرگى نىيە لەم باسەدا مەستوورەى نالى ھەمان «ماھ
 شەرەف خانم»ى بنەمالەى ئەردەلانى سەۋ خىزانى «خوسرەۋ خانى ناكام»
 بىت، ھىندەى ئوۋەى مەبەستە مەستوورە لە بۆتەى «شىعەرىيەتى نالى» دا
 بىيىنمەۋە.

سېھەم: بىگومان من نامەھوئە لە روانگەى تەكنىكى رەخنەى كلاسكى
 عەرەبىيەۋە، بەتايىبەتەش بەلاغەى عەرەبىيەۋە، تەماشەى شىعەرى نالى
 بىكەم. بەلام پىتۋىستە خوتنەر ئاگادارى ئوۋە بىت كە تىگەشتىنى ئىمە بۆ
 قەسىدەى نالى بناخەيەكى بەلاغىيە ھەيە و سەرچاۋەى ھەرە گىرگىش بۆ ئو

تیگه‌یشتنه دیوانی گه‌وره‌ی نالییه که مامۆستایان مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس، فاتح عه‌بدولکه‌ریم و محهمه‌دی مه‌لاکه‌ریم لیکیان داوه‌ته‌وه. واته هه‌رچه‌نده ئیمه له ده‌روه‌ی ته‌فسیری نیو دیوانی نالی قسان له‌سه‌ر شیعی نالی بکه‌ین، دواجار هه‌مان ته‌فسیر و شه‌رح بو‌خۆی یه‌کیکه له‌و سه‌رچاوه گرنه‌گانه‌ی تیگه‌یشتنه‌مان له نالی بو‌ئاسان ده‌کات و له هه‌مان کاتیشدا بواری ئه‌وه‌مان بو‌ده‌ره‌خسێ له مه‌نه‌ه‌جی شه‌رح و ته‌فسیر بچینه ده‌روه و بو تیگه‌یشتنی زیاتر له شیعی نالی په‌نا ببه‌ینه به‌ر مه‌نه‌ه‌جی دیکه.

چواره‌م: هه‌ر ده‌قیک خاوه‌نی کۆمه‌لیک زه‌مینه و پێشه‌زمینه‌ی تایبه‌ته به‌خۆی، که ئه‌م زه‌مینه و پێشه‌زمینه‌ش له پێکهاتنی گوتاری هه‌مان ده‌قدا رو‌لێکی گرنه‌گ ده‌گێرن و سنووری جیهانه‌بینیی ئه‌و ده‌قه ده‌ستنیشان ده‌که‌ن و دواجار ئیمکانیه‌تی ئه‌وه ده‌ره‌خسێتن تا ده‌قیک بتوانی خۆی له ده‌قیکی دیکه جو‌ی بکاته‌وه. من بو‌ئاسینه‌وه‌ی بونیاده‌کانی ده‌قی مه‌ستووره زیاتر خۆم به‌ستوته‌وه به ده‌قی مه‌ستووره‌وه نه‌ک په‌نا بردن بو‌ده‌قه‌کانی دیکه‌ی نالی. واته گوتاری نیو ده‌قی مه‌ستووره به به‌راورد له‌گه‌ڵ گوتاری ده‌قه‌کانی دیکه‌دا ناخوینمه‌وه. چونکه ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره بکه‌م ئه‌وا له ستراتیژی لیکۆلینه‌وه‌که‌م ده‌چمه ده‌ری و ئه‌و ئاکامه‌م ده‌ستگیر نابیت که ده‌شی دوا‌ی خویندنه‌وه‌ی ده‌قی مه‌ستووره بپته ده‌ستمان. دیاره شتیکی ئاشکرایه که ره‌خنه‌ی ئیمه زۆر که‌م ئازادیی ئه‌وه‌ی به ده‌قیک ره‌وا دیتووه که ئه‌و ده‌قه ته‌نیا له‌به‌ر رو‌شنایی بونیاده‌کانی هه‌مان ده‌قدا بخوینرته‌وه، که ئه‌مه‌ش به پله‌ی یه‌که‌م به‌ره‌نجامی ئه‌و میتۆده‌ سواوانه‌ی نیو رو‌شنییری ئیمه‌یه له بواری لیکۆلینه‌وه‌ی ده‌قی ئه‌ده‌بیدا.

ترۆری جهسته و نیگی حهرا

قهسیده‌ی مه‌ستووهره به هۆی گه‌لێک به‌لگه‌وه خۆی له سه‌راپای ئه‌و ده‌قانه جوێ ده‌کاته‌وه که شاعیرانی قه‌له‌مه‌روی ئیسلام له‌باره‌ی ئه‌ندامه‌کانی له‌شی ئافره‌تانه‌وه به‌ره‌مه‌یان هێناون. زۆریه‌ی ئه‌و شاعیرانه مه‌لی خه‌یاڵ و بیرکردنه‌وه‌یان چه‌ندێ ئازاد و به‌رزه‌ فر‌ بویت، له‌ باسکردن و وه‌سفی ئه‌ندامه «قه‌ده‌غه» کراوه‌کانی له‌شی ئافره‌تدا بوێر نه‌بوون (۱). خۆ ئه‌گه‌ر چه‌ند که‌سیکیشیان ئه‌سپی سه‌رکه‌شی خۆیان به‌ره‌و رووبه‌ری جه‌سته‌ی ئافره‌ت تاودابن، ئه‌وا زیاتر به‌سه‌روسیمما و شان و مل و گه‌ردن و سینه‌وه گیرسانه‌ته‌وه، یا خود له‌ ژێرپراوه ئه‌وپه‌ری ناوی ساق و پێیان به‌ زاردا هاتوووه له‌ نه‌رمه‌ی راندا وه‌ستاون (۲).

نابێ ئه‌و راستیه‌ی له‌ یاد بکه‌ین که ئه‌و شاعیرانه وه‌سفی ئه‌و ئه‌ندامانه‌یان به‌ چ ئاستیکی جوانکاری و داهێنان گه‌یاندوو، جا ئیدی ئه‌وان له‌ سیمای دل‌داره مه‌جازیه‌کانیاندا، سیمای دل‌داری راسته‌قینه‌ی خۆیان دیبێته‌وه، یان هه‌ر به‌راستی مه‌به‌ستیان ئافره‌ت بووبی و وه‌سفی ئه‌و، ئه‌مه‌یان باسکی تهره‌و ئیره‌ شوێنی نییه‌. ئه‌وه‌ی ئیمه‌ ده‌مانه‌وێ قسانی له‌باره‌وه بکه‌ین، ده‌قی مه‌ستووهریه که شاعیری گه‌وره‌مان نالی تیایدا پیتی ناوه‌ته شوێنیک و قه‌له‌مه‌روێ، که‌مه‌تر که‌سانێ وێراویانه لیتی نزیک ببنه‌وه. ئایینی ئیسلام به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌ها دیمه‌نی ئیرویتیکای ئه‌ندامه‌کانی له‌شی ئافره‌تی یاساخ کردوو، قورئان به‌ ئاشکرا و چه‌ند جارێ حوکمی ترۆری جه‌سته‌ی ئافره‌تانی داوه. ئه‌وجا بۆ ئه‌وه‌ی له‌ گرنگی ئه‌و هه‌نگاوه بکه‌ین که مه‌لا خدر له‌ کۆمه‌لگایه‌کی موته‌له‌قی ئیسلامیدا سه‌باره‌ت به‌ باس و تاریفی

ئەندامى جىنسى ئافرەت ھەلپھىناوئەتو، پىتويستە لەو خالەو ھەستىيەكرىت
 كە قورئان ئەو دىمەنانەى ياساخ كىرەوون كە دەبنە ھۆى بىدار كىرەنەو ھى ھەستى
 شەھوئە تىرانى. لۆژىكى قورئان و ئامۆزگارىيەكانى بۆ مسولمانان بەردەوام ئەو ھە
 دووپات دەكاتەو، كە نابىت مسولمان دىدەى بچىتە سەر قەلەمپەو ھى ھەرام.
 قورئان فەرمان بۆ پىغەمبەر دەنىرى تا ئافرەتانى مسولمان ئامۆزگارى بىكات
 و پىيان بلى كە چاوى خۆيان بىسەست و دامەن و نامووسى خۆيان بىپارىزن.
 سەرپۆشەكانىيان بئالەين لە گەردن و مليانەو ھە (سورەى نور ئايەتى ۳۱).
 ھەر لىرەشەو، ژنانى پىغەمبەرىش نمونەى ئافرەتانى تەقواكار و لە خوا
 ترسن. ھەر بۆيەشە كاتىك قورئان روويان تىدەكات قورسايى
 ئامۆزگارىيەكانى چەندىن جار زىاد ئەبى چونكە: ئەى ھاسەرانى پىغەمبەر
 ئىو ھەكو ھەر ئافرەتتىكى تر نىن، ئەگەر تەقواكارن، ئاگادار بن لە قسە كىرەندا
 نەرمىى ژنانەى و پەيشى شەھوئە ئالوود دەكار مەھىتن، نەبا بىنە ھۆى
 تەماحى چاچنۆكان (سورەى ئەحزاب، ئايەتى ۳۲) پاشان داوايان لى
 دەكات لە نىو مالاكانىياندا ئۆقرە بگرن و ھەكى سەردەمى جاھىلى بۆ خو
 نواندن و ئاراش كىردن نەچنە دەرەو ھە (احزاب، ۳۳).

بىدار بوونەو ھى ھەستى جىنسانى بەھۆى باس كىردنى ئەندامە
 قەدەغە كراوكانى لەشى ئافرەتەو، مەسەلەيەكە لە ھەدىس، فەرمايش و
 فەتواى زۆرىرى رىبەرانى ئايىنى ئىسلامدا باسى لىو كراو و بىرىارە
 مسولمانەكانى ھاوچەرخىش لەسەر ھەمان بىنەماو ھەر جۆرە بەركەوتتىكى
 جەستەى نىوان ئافرەت و پىاو بە ھەرام ناو دەبن. چونكە پىدەچىت ئەو
 بەركەوتنە ھەستى شەھوئە تىرانى بە دووى خۆيدا بەھىتن، تەنانەت تەوقە
 كىردنىش بە دەسكىشەو، ئەگەر نىيەتى چىژ و رەببە لە ئارادا بىت ھەر
 ھەرامە (۳).

ئەم بونىادە ئايىنىيە لەسەر ئاستى گوتارى شىعەرىشدا رەنگى داوئەتەو و
 شاعىرانى قەلەمپەو ئىسلام بە شىوئەيەكى گىشتى پەپرەوييان لە
 «قاعەدە» يەك كىرەو، كە بە پىتى ئەو قاعىدەيە باس كىردنى ئەندامى جىنسى

ئافرهت پشتگوى خراوه (٤). بىم پىيەش ئىدى دەرەۋەى ياسا نەبۆتە جايىز و بەگومراکەر و (خىلافى شەرىع) حىسبى بۆكراۋە و دەرچوونىكى ياخيگەرەنە بوۋە لە خىتابى قورئانى. جا لەبەر ئەۋەى كەباس و تارىفکردنى ئەندامى نىسورەو پىتوبىستى بە بەكارهينانى وشە و پەيشە و پەيشىش لە روانگەى ئىسلامەۋە دەچىتە خانەى دوالىزمى (چاك و خراپ) ۋە، ئەۋا نەك ھەر خودى باس و تارىفکردنەك گومراكارىيە، بەلكو ئەۋ زمانەيش كە تارىفەكەى پىدەكەرى، زمانىكى بەدو خراپە، زمانىك كە دوۋچارى گەۋرەترىن عەزاب دەكرىت. چونكە «خۋاى گەۋرە بە شىۋەيەك زمان سزا دەدات كە ھىچ ئەندامىكى ترى لەش ۋەھا سزا و ئەشكەنجەيەكى بەخۆيەۋە نەبىنىبىت، جا ئەۋ زمانە روو دەكاتە خۋاى گەۋرە دەلەت: ئەى خۋاى گەۋرە بە سزايەك ئەشكەنجەت داۋم كە ھىچ شتىكى تەرت ۋەھا ئەشكەنجە نەكردوۋە، لە ۋەلامدا پىتى دەۋترىت: وشەيەك لە تۆدەرچوۋە كە رۆژھەلات و رۆژئاۋاى زەۋىي گەرتۆتەۋە، بە ھۆيەۋە خۋىنى حەرام رۆژئەرا، مالى حەرام ئالان كرا، نامووسى حەرام پى شىل كراۋ قەترەى تەكتىرا و دەستدريژى كرايە سەرى، بە گەۋرەيى و شكۆى خۆم سۈپىند دەخۆم بە شىۋەك سزاۋ ئەشكەنجەت بدەم كە ھىچ ئەندامىكى ترى لەش ۋەھا سزايەكى نەدرايىت» (٥).

ئىدى بە پىتى ئەم روانگەيە، نەك ھەر تەنيا نالى لە باسى جوگرافىيەى ئازاد بوۋى لەشى ئافرهت لايداۋە و فەرمانى خوداى پشتگوى خستوۋە، بەلكو بەھۆى گومراكدنى وشە و زمانىشەۋە سزايەكى سەختى بەخۆى رەۋا دىتوۋە. ئەمە جگە لە خۆجياكردنەۋەى شاعىرەكەمان لە بەشىكى زۆرى ھاۋەلە شاعىرەكانى.

ھەنگاۋى نالى لەۋ ئاستەدا ھەنگاۋىكى ياخييانەيە، كە كوردستانى سەردەمى نالى و ناۋچەى رۆژھەلاتى ناۋەرەست، بىرى لەۋ جۆرە ياخيىبونە نەكردبۆۋە كە مەلا خدر رچەكەى شكەند. نالى بەم كارەى نرڭ و بەھەى ئەندامىكى لەشى ئافرهتەى لەپانتايى نووسىندا ھىتايەۋە گۆرۈ، كە دەبوۋ ئەۋ ئەندامە لەسەر سوۋننەتى موحەمەدى خەتەنە كرابا و لەسەر جەمى بوۋنى

ئىنسانىيەتنى ئافرىقا جودا بىرگىچە. ياخىگەرىي ناخودئاگايەنى نالى (۶) كاتىك بە پەلەي ھەرە بەرزى خۆي دەگات كە دەبىنن تىروانىن و بىننى شاعىر بۆ ئەندامى جىسى ئافرىقا سەرجەم و بە شىتوئەكى ئاشكرا، «شىرنەيەتى» ئەو ئەندامە دەردەخەن، نەك ژاراي بوونى و گومرايى (۷).

گومان لەو ھەدا نىيە كە دەروونى شاعىر دەيەوئى لە رىگەي زامانىيەو خۆي ئاشكرا بىكەت (كە پاشان بە دوورودرىژى دىيەنەو سەرى)، بەلام پىتويستە لە ئىستەو ئاگادارى ئەو بەين كە «دەروون»ى نالى دەروونىكى پاك و بىگەرە، ھەر بۆيەشە لەسەر ئاستى زامانىشدا شىرىن خۆي بەيان دەكات، كە دوا جار ئەم زامان شىرىنىيە دەبىتە بەلگەيەك بە رووى ئەو تاوانانەدا كە دەشتى بۆ گوناھباركردنى شاعىر خۆيان قوت بىكەنەو.

ھەرچونىك بىت ئەم دەقە بەرلەوئى گوزارشت لە ناخى ھەراسانبووى مەرقىك بەدات و رووى پەردە لەسەر كەلپنى جىسانى ئەو مەرقە ھەلداتەو، دەقىكە راپۆرت لەسەردەم و ژىنگەيەكى ئايىنى ئەوتو دەدات كە تەركردنى جەستەي ئافرىقا و بەھا ئىنسانىيەكانى، يەكەك بوو لە خاسىيەتە ھەرە ديارەكانى ئەو ژىنگەيە. ئەم دەقە بە پەلەي يەكەم گوزارشتىكە لەسەر رەنگدانەوئى گوتارى قورئانى لە ئاست لەشى ئافرىقا. بەرلەوئى نالى پەردە لەسەر بوونى فەردىي خۆي ھەلمالى، پەردەي لەسەر ئەو ژىنگە شارستانىيە ھەلمالىيە كە سزاي ئافرىقا بە شەللاق و زەرىت لىدان بىرپەتەو و بە كىلگەي پىوانى ناوېردوون (و نساكەم حەت لىك).

بە بۆچوونى مەن گەنگىي ئەم دەقە لىرەدا دەردەكەوئى، چونكە تا ئىستە نەك ياسا ئايىنى و دەزگاكەي فەكرى دىنى لە ناوچەي ئىمەدا نەيانتوانىو ياساخى بىكەن، بەلكو خۆشيان لىحالى نەكردوو و نەيان وىستوو بەر ياسا ئايىنىيەكاندا ئەم دەقە لىك بەدەنەو، ئەگەرچى لە ناوەرەكدا دەقىكە تەجاووزى ھەموو حەرامىكى ئايىنى كەردو.

ئەگەر رۆژگار ئىزوتنەوئەكى فەيمىنىستانە لە ناوچەي ئىمەدا لە پىناوى كىرەنەوئى بەھا لە دەستچووەكانى و جودى بايولۇجىي ئافرىقا، لە دەست

ترۆریزمی دینی و باوک سالارییه کهیدا سهره لډات، گومانی تیدا نییه ئەم
قه سیده یه نالی به شپوهیه کی شیلگیرانه ئاوری لیده درتته وه.

دهقی قه سیده ی «مهستووره»

سهره تا: (ریوایه ت)

(۱)

مهستووره که هه سناو و ئەدیبه به حیسابی
هاته خهوم ئەمشه و به چ نازیک و عیتابی

بهشی یه که می خه ونه که:

(۲)

هاتووم، وتی، عوقدهم هه یه، قهط مومکینه وابی؟
هیی تۆم ئەگه رهم مه سئه له حل کی به جه وابی؟

(۳)

هه ر مه سئه له بیکری که به تۆ شه رچی کرابی
مومکین نییه که س ده خلی بکا (چین و خه طا) بی

(۴)

ٲايننه به مايننه دهبي رنگ نومابي
(مهستوره) بهم نهستوره دهبي موهره گوشابي

(٥)

نوكتيكي ظهريفه به نهصيبي ظورهفا بي
تهعريفى دهكه م، بهلكو له بو دهره شيفابي:

(٦)

نهم سيرپه چيه ميثل سوها بي، نه سوابي؟
دورپي كه وهكو دورپي سه مابي، نه سمابي؟

(٧)

دوكانى توحف، كاني حيا، كاني بهقا بي
قوبه ي له قيبابي نوقه بابي، نه قويا بي

(٨)

وهك خهيمه به پهرديكي دوو نهستونه به پا بي
سه رتيله كي نهختي به نه زاكه ت قلله شابي

(٩)

وهك هيممه تي صوفي كه له نيو خه لوه خزابي
مهستور و عهزيزي شهره ف و ريفعه ت و جا بي

(١٠)

ياكومه له زيوي بوخه لا دور له سه خابي

موغله ق به به خیلی، به مه‌ئه‌ل مشتی مه‌لا بی

(۱۱)

کاسی کی بلوورینی نخوونی له‌سه‌رابی
نه‌ختی کی له‌به‌ر مه‌وجی له‌طافه‌ت قله‌شابی

(۱۲)

یاخو په‌له‌ به‌فری کی که ئه‌سله‌ن نه‌شکا بی
قه‌ندیلی مونی‌ر و گوزهری ئاب و هه‌وا بی

(۱۳)

کام ئاب و هه‌وا؟ موعته‌دیلی نه‌شنو‌نوما بی
یه‌عنی له‌ وه‌سه‌ط کانیه‌ گهرمی کی تی زابی

(۱۴)

له‌و کانیه‌ده‌ا چووزهره‌ ریواسی رووا بی
به‌و چووزهره‌ ریواسه‌ که‌می کی قله‌شابی

(۱۵)

یا قه‌صری موعه‌للا که له‌ ئاوینه‌ کرابی
یا غونچه‌یی نه‌شکوفته‌ که ئاوی نه‌درابی

(۱۶)

یا گومبه‌دی نه‌زه‌تگه‌هی نیو باغچه‌ سه‌رابی
ئه‌لوانی گولامی‌ز و شه‌که‌ریزی تیا بی

(۱۷)

یا قورسی نهک هر وه کو مه پر به ضیا بی
جیی قه طرهیه ئاویکی له نیودا قلّه شابی

(۱۸)

یا گرده کی گردیکی که شیرین هه ئیدا بی
گردی نه کین، یه عنی گییای لی نه روا بی

(۱۹)

دامینی به نه نواعی گول و مل خه مالا بی
گه نجیکی تیدا بی که طیله سمی نه شکابی

(۲۰)

حوققیکی زه پری صافی له سه ر بانی نرابی
نه ختیکی به سه د سه نعه تی (مانی) قلّه شابی؟

(۲۱)

یا ره ئسی یه تیمیکی که بی بهرگ و نهوا بی
غه لطان و سه راسیمه: نه دایکیک و نه بابی

(۲۲)

فیسیکی سپی و توندی له که لله ی که لی نابی
هیشتا کو له حق جیگه بی خاصی نه درابی

(۲۳)

چه سپیده و وخر هه روه کو به رقالبی دابی

نهختيکي له بهر توندی و سفتی قلّه شابی

(۲۴)

دورچيکي موجه وهه ر که هه موو حوسن و به ها بی
دورپړيکي مونه ووهه ر که هه موو ناوی صفا بی

(۲۵)

به یضیکی شوتور مورگی که و تازه کرابی
وهک به یضه یی به یضا به ضیاو به سنا بی

(۲۶)

خرچيکي موده ووهه ر، به عسه ل ناوی درابی
نهختيکي له بهر حوسن و حه لاوه ت قلّه شابی؟

(۲۷)

یاخود وه کو خوی شاهیده، با وه صفی وه ها بی:
سیمین مه مکيکی هه که تازه هه لیدا بی.

(۲۸)

یا تازه هه ناربيکي که ناری گولتي مابی
بی درز و قلشيش میثلي شه ماميکی ته لا بی

(۲۹)

بو ته جر به تا له ذذه تي شیرینی نه دا بی
نهختيکي وکو دیده یی دهرزی قلّه شابی؟!

(۳۰)

یاخو، مه‌ئه‌لا، می‌شلی نه‌وا بی‌ت و نه‌وابی
مه‌شه‌وور و خه‌فی هه‌ر وه‌کو عه‌نقا و وه‌فابی

(۳۱)

صاحی‌ب زه‌ر و زیوی که فریبی عوقه‌لا بی
ئیکسیری طه‌لای نه‌همه‌ری چهند قه‌طره له‌لابی

(۳۲)

ده‌عوای ئومه‌را چهنده له‌سه‌ر ته‌ختی کرا بی
چهند خوین که ر‌ژابیت و چ خوینی نه‌پ‌ژابی

(۳۳)

ک‌ی بی له جیه‌ه‌اندا چ گه‌دا بی‌ت و چ شاب‌ی
ته‌رک‌یکی وه‌ها ناسک و پر له‌ززه‌تی {گا بی}!!

به‌شی دووه‌می خه‌ونه‌که:

(۳۴)

دیوانه که زانیی که ده‌بی عوقده گوشا بی
هه‌ستاوو گوتی: نه‌شکی په‌وانم به فیدا بی!

(۳۵)

ئه‌م صاحیبی ته‌شریحه ده‌بی هه‌یه‌ته‌تی چا بی

ههه شاریح و ههه جاریح و مووضییهه گوشا بی

(۳۶)

به توند و رهقی مهتنی مهتینی هوکه ما بی
تهدقیقی نه میش سیرپه ده بی خوفیه نه دا بی

(۳۷)

نهرم و خویش و مونتیج وه کو به سطلی ئوده با بی
طوولانی و به رجسته وه کو دهستی دوعا بی

(۳۸)

شه و نائیم و قائیم، عهله می بابی رها بی
بی دیده هه لستی، به مه تهل عهینی عه صا بی

(۳۹)

مه جذووی طوروق، مورته عیشتی لهرزش و تا بی
سالیکی رهوشی مه سله کی ریگهی صوله حا بی

(۴۰)

فه رقیکی هه بی: داخیلی میحرابی ره جا بی
چاویتیکی هه بی: غه رقه یی فرمیسکی بوکا بی

(۴۱)

رتی حورمهت و بی حورمه تی هه رگیز نه کوتا بی
چه ند ئاوی رزایت و چ ئاوی نه پزایی

(۴۲)

لەم رینگە سەریشی کە بچتی، یەعنی کوژابی
گەردن کەچی بەر پیتە قەدەم رەنجە کە، سا بی

(۴۳)

تا گەرمەرەوی رینگەیی ظولماتی بە قا بی
(ماء الخضر) ت قەطرە لەسەر قەطرە فیدا بی

(۴۴)

کئی بی وە کو تو بەم شەو رەحمی بە منا بی!
مەجذووبە صیفت، یەعنی صیلە ی رەحمی تیدا بی!

(۴۵)

هەم جا ذیبە و قابیلەیی ئەخز و عەطا بی!
مەستوورە و مەخفی، شەبەهی بادی صەبا بی!

(۴۶)

مەستانە هەلستیت و بە کوێری رو قەبا بی
ئەم باب زەنە گەرم و تەری کا بە کەبابی

بی‌دار بوونەوه:

(۴۷)

«نالی»! وەرە هەزلیکی کە عاری شو عەرا بی
روورەش مە کە پیتی صەفحەیی هەر لەوح و کیتابی

(٤٨)

ته حریری خه یال و خه و نه گهر بیته حیسابی
دهرویش و گه دا شاه و، ده بی شاه گه دا بی

(٤٩)

وا چاکه خه یال و خه و نه سراری هودا بی
نهک به حشی سرور و عه له م و بادی هه و بی..

ریوایه ت

مه‌ستووره که حسناو ئه‌دیه به حیسابی
هاته خه‌وم ئه‌مشه و به چ نازیک و عیتابی!

ریوایه‌ت و گێرانه‌وه‌یه‌کی ساده‌ی خه‌ونی‌که، که تیایدا مه‌ستووره هاتۆته پیش چاوی شاعیر (۸). سه‌ره‌تایه‌که به‌هۆیه‌وه مه‌ستووره‌مان پی ده‌ناسینی، مه‌ستووره‌ی حسناو ئه‌دیپ که به ناز و رازی (عیتاب) هوه خۆی پیشانی شاعیر داوه. ئا لی‌ره‌دا هه‌روه‌کو چۆن له زمان شاعیره‌که‌مانه‌وه ئاشناییه‌کی که‌م له‌گه‌ڵ مه‌ستووره‌دا ده‌به‌ستین، به‌هه‌مان شی‌وه‌ش پاشتر له زمان مه‌ستووره‌وه (نالی) مان پی ئاشنا ده‌بی، به‌م پیتییه (شاعیر) به‌نیسه‌ت مه‌ستووره و نالییه‌وه ده‌وری (راوی) ده‌بینی و له هه‌مان کاتیشدا نووسه‌ری شیعه‌که‌یه.

هاتنی مه‌ستووره، رووداوی‌که له شیعه‌که‌دا که ده‌بیته هۆی ونبوونی شاعیر، یاخود ونبوونی راوی و بوونی به‌که‌سی یه‌که‌می گوێگر:

هی تۆم ئه‌گه‌رم مه‌سه‌له‌ حه‌ل که‌ی به‌جه‌وابی

شاعیر خه‌ونی‌کی دیتووه، پاشان قه‌سیده‌یه‌کی نووسیوه، دێری یه‌که‌می قه‌سیده‌که‌ی ته‌رخانه‌کردوه بۆ گێرانه‌وه‌ی خه‌ونه‌که (واته بۆ ریوایه‌تکردنی). له دێری دووه‌مه‌وه ئیدی خه‌ونه‌که ریوایه‌ت ناکرێ، به‌ل‌کو خۆی خۆی ریوایه‌ت ده‌کات. به‌زمانیکی تر: به‌هاتنی مه‌ستووره (شاعیری راوی) و نه‌ه‌یت و «نالی» له دایک ده‌بیته. نالیش ئه‌وه‌که سه‌یه که مه‌ستووره عوقده‌ی خۆی هیناوه‌ته لا، که‌واته شاعیری قه‌سیده‌که خۆی ده‌کاته قوربانیی بۆ ئه‌وه‌ی

که سایه تیبیه کانی نیو خه ونه که ی خویان بینه گۆ.
به لّام ئەم نالییه کییه له لایه که وه راوی نایه ویت به زمان ئەوه وه بدوی و
له لایه کی تریشه وه ئەگەر «عوقده» ی مهستوره حەل بکات، ئەوا مهستوره
دهبیته هی ئەو؟

هاتووم، وتی عوقدهم ههیه، قەت مومکینه وایی؟
هی تۆم ئەگەرەم مهسئەله حەل که ی به جه وایی؟
بوچی مهستوره ئاوا دهسته مۆی بهرده می نالییه، ئایا جه وه هری
که سیتی نالی چ نهی تیبیه کی له خۆیدا شار دۆته وه؟
هەر مهسئەله بیکرئ که به تۆ شهرحی کرابی
مومکین نییه که س ده خلی بکا (چین) و (خەتا) بی
مهسه له ی مهستوره، «مهسئەله ی بیکره»، (بابه تیکه که س رتی به لیک
دانه وه ی نه بردو وه.) به لّام یه که مین مهسئەله نییه، چونکه مهستوره به
ناشکرا هیما بۆ رابردووش دهکات: (به تۆ شهرحی کرابی)، واته
له مه وه به ریش هەر شتی نالی شهرحی کردبی، مومکین نه بووه له پاشانی شدا
که س ده خلی بکات و خۆی تیوه هه لّقورتی نی ته نانه ت ئەگەر (چین و
خەتا) ش بیّت.

لیژەدا ئیتمه ده که وینه نا کوکییه که وه له گەل ته فسیر و لیکدانه وه ی چه مکی
«چین و خەتا» ی لاپه ره (٦٠٦) دیوانی نالی، که سیفه تی شهرانگیزی به
چین و خەتا دراوه، به بی ئەوه ی ئەم سیفه تدانه پالە له گەل مه به ستنی
مهستوره دا یه ک بگریته وه که پیا هه لگوتنی نالییه. واته من ده مه وئ به
هینانه وه ی به لگه له خودی ئەو شیعره دا ئەو قه ناعه ته دروست بکه م که
چه مکی چین و خەتا هینده ی ئەوه ی یاده ی نه ره وه ی «حیکمه ت و زانایی» چین
و خەتا و خوته نه، ئەوه نده یاده ی نه ره وه ی «هه ستان و هیرش هینانی ولاتی
چین و خەتا و خوتهن» نییه وه ک مامۆستایان له لیکدانه وه ی دیوانی نالیدا
بوئ چوون.

جاری بهر له هه مووشتیک ئەگەر ته ماشای یه که م دیری قه سیده که بکه ین

دەبینین شاعیر کەسیتیی مەستوورە مان زۆر بەریزەوێ پێ دەناسین و دەلێت: مەستوورە کە بە ئافەرەتییکی جوان و ئەدیویی دادەنێن ئەمشەو بە نازەو (کە نازیش سیفەتییکی تری جوانیی ئافەرەتە) هاتە خەوم. بەمجۆرە شاعیر هەر لەسەرەتاو بە پالەوانی خەونەکە ی خۆی هەڵدەلێ. کاتیکیش مەستوورە دیتە گو، ئەویش دەستەواوی ئەو ریزگرتنە نالی دەداتەو و بە «شاریحی مەسئەلە ی بیکر» ی ناو دەبات، واتە حەساسترین مەسئەلە (وادیارە لە زەینی مەستوورە دا پێوانە ی زانست و حیکمەت، زانست و حیکمەتی زانایانی چین و خەتاو خوتەن بوو و ئەمەش یەکێ لە ئاستەکانی رۆشنبیری مەستوورە دەرەخات). بەلام هەر کە نالی هاتۆتە مەیدانی شەرحکردنی مەسئەلە بیکرەکانەو، ئیدی ئیمکانی دەخڵی حەکیم و زانایانی چین و خەتاو گۆرەپان چۆل دەکات. بەم پێیە لەلای مەستوورە حیکمەتی نالی پلەیک بەرەو ژوورترە لە حیکمەتی چینیان، واتە مەستوورە گەرەکیەتی بلێت: مەن بۆیە پەنام بۆتۆ - نالی - هیناوە و نەچومەتە لای زانایانی چین و خەتاو خوتەن، چونکە دلنایام هەر مەسئەلەیک وەکو ئەوێ مەن بیکر بێ و بەتۆ شەرحی کرابێ، ئیدی قسە بۆ زانایانی چین نەماوەتەو. کەواتە عوقدەکەم حەل بکەو بکە بە هی خۆت (۹).

بەمجۆرە تەفسیر و لێکدانەوێ «چین و خەتا» وەک ئەوێ لە دیوانی نالی دا هاتوو لە گەڵ نییەتی مەستوورە دا ناگونجێ، ئەمە لەلایەک. لەلایەکی ترەو، مەستوورە کە هاتۆتە خەونی نالی عوقدەیکە هەیە و داوای «شەرح» ی عوقدەکە ی لە نالی دەکات، شەرحی عوقدەش پە ی بردنە بە نەینێ و نەزانراو ئەویش لە رێگە ی بەکارهێنانی دیققەت و زاناییەو، نەک لە ئەنجامی بەکارهێنانی زۆر و زەبروزەنگەو.

ئێستا پێویستە لەبارە ی وشە ی «عیتابی» وە کە لە کوتایی بەیتی یە کەم دا هاتوو، قسان بکەین:

مەستوورە کە حەسناو ئەدییه بە حیسابی
هاتە خەوم ئەمشەو بەچ نازیکی و عیتابی

من بهردهوام ئەو پرسیاره له خۆم دهکەم، ئایا لێکدانهوهی وشەى عیتابى به مانای «گلهیی و لۆمه کردنى نالى»، تا چ ئەندازهیهک راسته و ئەم لێکدانهوهیه له گهڵ ئەو تاريفه جوانهى نالى بۆ مهستورهى ههلبژاردوه، تا چ ئاستێک گونجاوه؟ مهستورهى ههسناو ئەدیبه بۆچی له نالى به لۆمه و گارندهیه؟ ئایا ئەگەر مانای وشهکه له گهڵ وشهکانى دواى خۆیدا لێک بدهینهوه، کار ههر بهو جوړه دهبیته؟

ئەگەرچی پتوبسته ئاگادارى ئەوه بین که لێکدانهوهی په یقیق به ته نیا له گهڵ وشهکانى یهک لای خۆیدا، (پیشه وه یان دواوه) له وانهیه بپیته هۆى کوشتنى دینامیه تهى ئەو په یقه و دواچار تیکدانى هارمۆنیاى دهق به شیوهیه کی گشتى (۱۰). به لām به بى ئەوهى بهوئ دینامیه تهى ئەم دهقه ههلبوه شینمه وه، ههز دهکەم به نيسبته مانای وشهى (عیتابى) وه سه رنجى خۆتەر بۆ چه ند شتیىک رابکیشم.

مهستوره په نای بۆ نالى بر دوه و نالیش ئيعتراف به مه دهکات:

مهستوره دهلئى: هاتووم،

نالى دهلئى: گوتى: هاتووم.

به لām هاتنى مهستوره هاتنیکی ئاسایی نییه، به لکو هاتنه که له بهر ئەوهیه که مهستوره (عوقده) یه کی ههیه و عوقده کهش «نهینى» یه کی تیا به که مهستوره بۆ خۆى له کردنه وهى دهسته وه ستانه. هه لکردنى عوقده که یشى ههینده به لاوه گرنگه، که ئاماده یی تیدایه خۆى له بهیعا دابنئ و بپیته هى ئەو که سه ی بۆى لێکده داته وه!

شکستى مهستوره له بهرام بهر لێکدانه وهى عوقده کهیدا، بیتوانایی ئەو پيشان نادات، به لکو نيشانه ی بهر پرسیار کردنى نالیه له ئاست هه لهینانى سه رپێکدا که سه رپرى عوقده کهیه. مهستوره هاتوه بلئیت: من بۆیه هاتووم چونکه عوقدهم ههیه، تۆش خاوهنى حیکمهت و زانستى، حیکمهت و زانستى کیش ئەگەر عوقدهیه کی وهک ئەوى منى پى نه کرته وه، ئەوا بۆ

نهمان باشه. ئیدی یهک ریگات له بهردهمدایه: یان ئهوه تا ئینکاری زانایی
خۆت بکه، یان ئهوه تا عوقده کم لیک بهدهروه و لهو ریگه یه شهوه بمکهره هی
خۆت.

به مجۆره ئیمه ده که وینه بهردهم چه مکی دهروونشیکاری - التحلیل
النفسی-ی خودی نالی وهک که سییک، بهلام لیتره داوا له خویتهر ده که م
چاوه ریتی بهشی دووه می لیکۆلینه وه که بیت و ئیستا ده که ریتینه وه سه ره ئه و
مانایه ی که دهشی وشه ی «عیتابی» له خۆیدا شار دیتیه وه.

ههر وه کو پیشتر گوتم: هاتنی مه ستوره، هاتیکی ئاسایی نییه، چونکه
عوقده یهک له ئارادایه که خودی عوقده که حاله تی عیتابی بو مه ستوره
وه پیش هیناوه. ئه و په نای هیناوه بو نالی، ههر بو یه شه لیتره دا جیگه ی ئه وه
نابیته وه، عیتاب و گله بی مه ستوره به لای نالیدا بشکیتینه وه یان ساخی
بکه ینه وه، چونکه له حاله تی په نا بو بردندا هیچ به لگه یهک به ده ست
په نا هینه ره وه نییه به لۆمه کردن و گازنده کردنی په نا بو هینراو ده ست پی
بکات.

به کورتیه که ی ئه گهر بمانه ویت مانای وشه ی عیتابی، ته نیا به په یوه ندی
له گه ل وشه کانی پیش خۆیدا: (حه سنا، ئه دیب، ناز) لیک به دینه وه، ئه و
ئه و فه زایه ی ئه و وشانه دروستیان کردوه ده سه لات به سه ره وشه ی
«عیتابی» شدا ده گری و ئه و ده مه لیکدانه وه ی به یته که به و جوړه ی لیدیت که
له دیوانی نالیدا لیکدراوه ته وه: «مه ستوره که به ئافره تیکی جوان و ئه دیبی
دائه نین، ئه مشه و هاته خه وم، به لام چۆن نازیکی به سه ردا ئه کردم و چۆن به
گله بی و لۆمه بوو لیم؟»، که ئه م مانا کردنه ییش باری وشه ی «ناز» به سه ره
وشه ی «عیتابی» شدا فه رز ده کات و ده یخاته ژیر کۆنترۆلی خۆیه وه.

به لام ئه گهر بیت و مانای عیتابی به په یوه ندی له گه ل وشه کانی دوا ی
خۆیدا لیک به دینه وه (ئه وه ی که ئیمه پیشنیاری ده که یین)، ئه و مانای
وشه که نابیته گله بی و لۆمه کردن له شاعیر، چونکه مه ستوره که سیکی
په نا به ری عوقده داره و پرسپاری «قه ت مومکینه وابی» ی له سه ر زاره، ئه م

عوقدهیه‌ش له دهره‌وه‌ی مه‌ستوره‌دا نییه، به‌لکو له مه‌ستوره‌خۆیدا به‌یوه. بۆیه ریتی تێده‌چیت عیتابی مه‌ستوره‌ش عیتاب بیت له‌ خۆی و له‌ عوقده‌که‌ی، یان عیتاب و لۆمه‌کردنی خۆی له‌ ئاست ده‌سته‌وه‌ستانی و بیچاره‌بیدا له‌ به‌رده‌م نه‌کرانه‌وه‌ی عوقده‌که‌ی بیت، به‌تایه‌تی کاتی‌ک پرسیاره‌که‌ش جه‌خت له‌سه‌ر سه‌نگ و قورسای عوقده‌که‌ ده‌کاته‌وه.

لی‌ره‌دا نابیت باز هه‌ل‌ده‌ین به‌سه‌ر پیتی (و)ی نیوان «نازیک -و- عیتابی» و رۆلی ئهم واوه به‌ نیسبه‌ت هه‌ردوو وشه‌کانه‌وه له‌ یاد بکه‌ین، چونکه‌ ئه‌گه‌ر دوا‌ی لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی پتوبستی زانستیانه له‌ «و»ی نیوان هه‌ردوو وشه‌کان به‌و ته‌نجامه‌ نه‌گه‌ین که رێگه‌مان پێدات شوینی «و»ه که به‌ نیشانه‌یه‌کی دی پر بکه‌ینه‌وه، ئه‌مه‌ش به‌بی ئه‌وه‌ی کیشی به‌یته‌که‌ زیانی پی‌ بگات و ره‌چاوکردنی ماوه‌ی زه‌مه‌نیی ئه‌و نیشانه‌یه‌ له‌گه‌ل ئه‌و ماوه‌ زه‌مه‌نییه‌ی که «و»ه که‌ی تیدا ده‌خویند‌ریته‌وه. بۆ نمونه به‌مجۆره:

مه‌ستوره که‌ هه‌سناو ئه‌دیبه به‌ حیسابی

هاته‌ خه‌وم ئه‌مشه‌و به‌ چ نازیک «...» عیتابی

ده‌لیم ئه‌گه‌ر دوا‌ی لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی ورد نه‌گه‌ینه ته‌نجامی دۆزینه‌وه‌ی ته‌لته‌ناتی‌شیک بۆ شوینی «واو»ه که‌ ئه‌وا پتوبسته‌ بلتین: چ خویندنه‌وه‌ی به‌یته‌که‌ی نیو دیوانی نالی و چ ئه‌وه‌ی ئیمه سه‌رنج‌مان بۆ راکیشا، خویندنه‌وه‌ی پراو پر نین. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خویندنه‌وه‌که‌ی مامۆستایان مانای وشه‌ی عیتابی ته‌نیا له‌گه‌ل وشه‌کانی پیش عیتابی- دا لی‌ک ده‌داته‌وه که به‌لگه‌یش بۆ ئه‌و په‌یوه‌ندییه «واو»ه که‌یه و به‌و جۆره‌ش عیتاب ده‌بیته عیتاب له‌ شاعیر. له‌ کاتی‌که‌دا ئیمه ده‌مانه‌وێت مانای وشه‌که به‌هۆی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌وه لی‌ک به‌دینه‌وه که له‌گه‌ل وشه‌کانی دوا‌ی خۆیدا هه‌یه‌تی و ئه‌و وشانه‌یش بریتین له‌ «عوقده، مه‌سه‌له‌ی بیکر» دیاره لی‌ره‌شدا رۆلی وا‌ی نیوان نازیک و عیتابی ئه‌و گرنگیه‌ی نامینیت و دینامیه‌تی ده‌قه‌که‌ش زوڵمی لی‌ نا‌کریت. ئه‌وه‌ی لی‌ره‌دا به‌لای منه‌وه گرنگه، وه‌ستانیکه، ئیستیکی زه‌ینییه له‌ کاتی خویندنه‌وه‌ی ئه‌و دوو به‌یته‌ی یه‌که‌مدا به‌و

مه‌به‌سته‌ی مانایه‌کی دی له فه‌زای وشه‌کانی دواتره‌وه بۆ وشه‌ی عیتابی به‌یتینه ده‌ست.

مه‌سخ‌بوون

ئێستا بۆ زیاتر ئاشنا‌بوون و گفتو‌گو‌کردنی پتر له‌سه‌ر مۆتیقه‌کانی ئەم قه‌سیده‌یه، سه‌رنج بۆ هه‌ندی مه‌سه‌له‌ی دی راده‌کیشم:

پاش ئه‌وه‌ی شاعیر له‌ دێری یه‌که‌مدا کللی قه‌سیده‌که‌مان ده‌داتی و مه‌ستووره‌مان پێ ده‌ناسینی، ئیدی ره‌وتی قه‌سیده‌که‌ به‌ره‌و ناوه‌ی خه‌ونه‌که‌ ئاراسته‌ ده‌بێت و رۆڵی راوی شاعیر نامینێت. واته‌ نالی و مه‌ستووره‌ هه‌ردووکیان به‌ره‌و زه‌مه‌نی (خه‌ون) هه‌که‌ شوێر ده‌بنه‌وه (له‌ پاشاندا دیمه‌وه‌ سه‌ر باسکردنی سروشتی ئەم خه‌ونه‌) به‌ بۆیه‌ کاتی شاعیر هه‌مان وشه‌ی خه‌ون به‌کار ده‌هێنێت له‌ راستیدا ره‌وا بوونی هه‌مان ده‌داته‌ قسه‌کانی و خۆی له‌و تابۆ و قه‌ده‌غه‌ کراوانه‌ (ممنوعیات) ده‌پاریزی که‌ له‌ جیهانی ئاگادا هه‌ن و نا‌کری له‌ کاتی ئاسایی و بێ‌داریدا به‌ شتیه‌یه‌کی سروشتی و ئاسایی قسانیان له‌ باره‌وه‌ بکه‌ین (١١). لێره‌دا خه‌ون ئازادییه‌ک بۆ دوان و قسه‌کردن له‌سه‌ر تابۆکان ده‌هێنێته‌ ئاراوه‌ و چه‌کێکه‌ به‌ ده‌ستی قسه‌که‌ره‌وه‌ تا به‌ بێ شه‌رم و حسیب بۆ کردنی مه‌سه‌له‌ ئه‌خلاقییه‌کانی کۆمه‌لگا، به‌یانی حاڵی خۆی بکات. چونکه‌ له‌ زه‌ینی کۆمه‌لدا خه‌ون بینین له‌ ئیراده‌ی فەردیی م‌رو‌ف به‌ده‌ره‌، هه‌ر بۆیه‌ شه‌ فەرد له‌سه‌ر نێوه‌رو‌کی خه‌ونه‌کانی دووچار ی ئه‌شکه‌نجه‌ نابێت.

نالی، ئه‌و ئازادییه‌ ده‌خاته‌ ئیختیاری مه‌ستووره‌وه‌ تا سه‌ربه‌ستانه‌ باسی عه‌وره‌تی خۆی بکات و وه‌کو ئافره‌تێک سه‌رنج بۆ هه‌ندی لایه‌نی ئیرو‌تیکی ئەندامی له‌شی خۆی رابکێشێت. هه‌لبه‌ته‌ ئه‌مه‌یش له‌ نالی-ی یاخی چاوه‌روان‌کراوه‌ و «نیشانه‌ی چاوه‌ترسان و بزێوی و جه‌ساره‌تێکی بێ سنووره‌ له‌ نالییه‌وه‌ و به‌لگه‌ی ئه‌و ئاگری یاخی گه‌رییه‌یه‌ له‌ سینهدا کله‌ی سه‌ندبوو» (١٢).

به‌ درێژایی به‌شی یه‌که‌می ئەم خه‌ونه‌ که‌ مه‌ستووره‌ تیا‌یدا تا‌قه‌ سواره‌و

سەرپه‌ستانه عه‌وره‌تی خۆی به هه‌موو دیمه‌نیکی جوان و ناسک ده‌چۆنێ، به‌لگه‌ی ئه‌و یاخیبوونه پته‌وتر ده‌بێت که رووبه‌رووی هه‌موو تراسیون و ئایینی‌ک ده‌وه‌ستیتته‌وه، که ئافه‌رت له ژێر سایه‌یاندا کائینیکی بێ ناسنامه‌ی بێ نرخکراوه. نالی به‌هۆی شوێرکردنه‌وه‌ی رووداوی قه‌سیده‌که‌یه‌وه بۆ جیهانی خه‌ون، ئیحتیمالی هه‌ر دیداریکی هه‌یناوه‌ته ئاراهه، جا ئه‌و دیداره دیدار و (روئیته‌)ی پیربێت، یاخود عه‌وره‌تی مه‌ستووهره. ئایا ئه‌گه‌ر شاعیر ئه‌م ته‌کنیکه‌ی به‌کار نه‌هه‌ینابا، ده‌یتوانی ده‌قیکی شیعیری هه‌ینده به‌زر بخولقی‌نێ که یاخیبون تێیدا مه‌زنترین رووداوی شیعریه‌؟

تائێره باس هه‌رباسی به‌شی یه‌که‌می خه‌ونه‌که بوو، به‌لام ئه‌ی له‌به‌شی دووه‌مدا چی رووده‌دات که نالی به‌هه‌مان شیوه‌ی مه‌ستووهره ده‌که‌وێته وه‌سفکردنی زه‌که‌ری خۆی؟ (دواتر به‌ دووروردی‌ی باسی ئه‌وه ده‌که‌م که بۆچی نالی و مه‌ستووهره ته‌نیا باسی ئه‌ندامی جنسی خۆیان ده‌که‌ن، نه‌ک سه‌ره‌جه‌می له‌شی خۆیان؟)

ئامانجی مه‌ستووهره و نالی له‌وه‌دا که، سه‌رنج بۆ ئه‌ندامی جنسیی خۆیان راده‌کێشن و دیمه‌نی ئیروۆتیکی زه‌ق ده‌که‌نه‌وه، هه‌ر یه‌ک ئامانجه، به‌لام وه‌سفی مه‌ستووهره بۆ عه‌وره‌تی خۆی له‌ ئاست وه‌سفی نالیدا بۆ زه‌که‌ری خۆی، زه‌وی و ئاسمانیان له‌ نێواندايه.

ئیمه‌ ده‌زانین که مه‌ستووهره عه‌وره‌تی خۆی به‌و دیمه‌ن و شتانه ده‌چۆنێ که‌له‌ ده‌ره‌وه‌ی خۆنی:

ئهم سپرپه‌ چیه‌ میثلی (سوها) بێ، نه‌سوابێ؟!
دورپێ که وه‌کو (دورپێ سه‌ما) بێ، نه‌ سما بێ؟!

یان:

وه‌ک (خه‌مه) به‌ په‌ردیکی ...
وه‌ک (هیممه‌تی صۆفی) که له‌ نێو...
یا قورصی (نمک) هه‌ر وه‌کو (مه‌پمه‌ر) به‌ ضیابێ
(خرچیکی موده‌ووهر) به‌ (عه‌سه‌ل) ئاوی درابێ..

واته له وهسفه کانی مهستوورده ده لالت به رهو سه رچاوه يه کي مه دلولي دوور ترمان ده بات وهک له عه وره تي خوځي، که نه مه يش به لگه يه که ده يسه لميښي مهستوورده عه وره تي خوځي وهکو ديمه نيک له دهره وي خوځي ده بيني و مامه له ي له گهل ده کات، نهک وهکو به شيکي جودا نه کراوه له سه رجه مي به دهن ي خوځي. به زمانتيکي دي، له وهسفه کاني مهستوورده نه دامي جنسي له و ديارده و ديمه نانه ده چيت که له دهره وي رووبه ري جهسته ي مروځدان، که چي له لاي نالي وهسفي زه کهر، وهسفر دني تي به سيفاتي مروځ. زه کهر «ديوانه» يه کي پي زاني قسه که ره! نالي لي ره ده به نيوي خوځه وه ناخافي، به لکو هيما بو زه کهر ي خوځي ده کات و ده ليت:

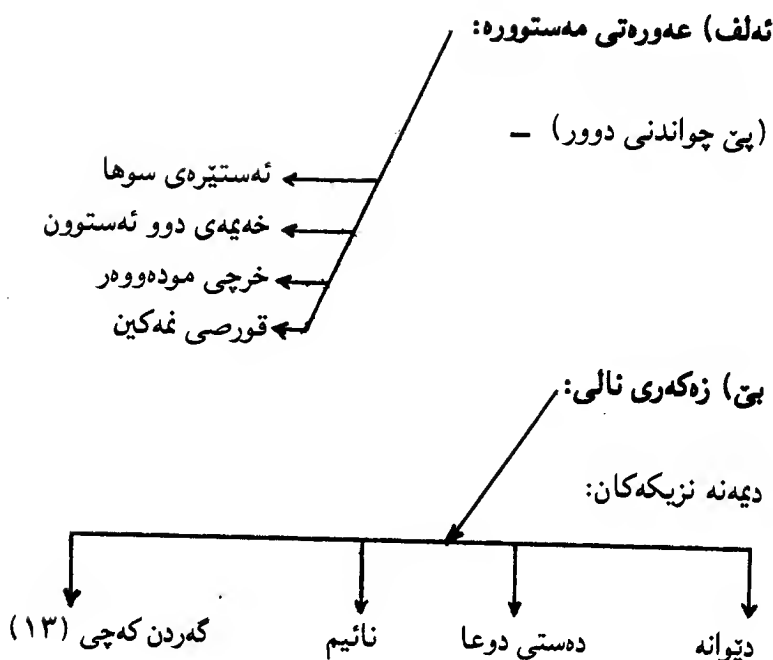
«ديوانه» که زاني که ده بي عوقده گوشا بي

هه ستا و (گوتي): نه شکي ره وانم به فيدا بي..

به م پييه ناشکرايه وهسفه کاني نالي مه سخ بوونيک پيشان ده دن که تيايدا مامه له کردن له گهل «زه کهر» وهکو مامه له کردني ليديت له گهل «نه ووتر» دا. واته زه کهر سه ربه خوځيه کي هه يه و له ژيړ کو نترولي ناليدا نه ماوه، ههر بو يه شه شاعير به «ديوانه» ناوي ده بات. بو زياتر تيگه يشتن له م په يوه ندييه په نا ده بين بو نه م هيل کار يه ي خواري:

(هیتکاری یه کهم):

جیاوازییه‌کی دی له‌ نێوان وه‌سفی مه‌ستوره‌ بۆ عه‌وره‌تی خۆی و وه‌سفی نالی بۆ زه‌که‌ری خۆی، بریتیییه‌ له‌ سروشت نه‌رمی و بوونی که‌شیکێ مامناوه‌ندی له‌لای مه‌ستوره‌ و سروشتیکێ شه‌رانگیز و تووره‌ له‌لای نالی. مه‌ستوره‌، عه‌وره‌تی خۆی به‌و دیمه‌ن و شتانه‌ ده‌چوێنێ که‌ جوۆریک هاوسه‌نگی له‌ سروشتیاندا هه‌یه‌، واته‌ چیر و رقاوی نین و به‌ناوه‌هێنان و به‌کاره‌ینانیان ئاساییش و خۆشی و له‌ززت دێته‌ ده‌ست. له‌کاتی که‌دا ئه‌و دیمه‌ن و شتانه‌ی نالی زه‌که‌ری خۆی پێیان ده‌چوێنێ، سروشتیکێ ڕه‌مووزن، تووره‌ و دیسپلینکراویان هه‌یه‌. له‌م دوو نه‌خشه‌یه‌دا هه‌ندێ نمونه‌ بۆ مه‌به‌سته‌که‌مان پێشان دراوه‌:

خانه‌ی نالی	تەشبیھ‌پێکراو	سیفەتی دیاری تەشبیھ‌پێکراو
زەکەری نالی	دیوانە: جاریخ: مەتەنی مەتینی حوکەما: عەصا: مورتەعیش:	حال لێهاتوو، جەزبە و ھەیت و ھاوار. بریندارکەر، زام و دەستوەشاندن. پتەوی و قورسی، گرانی و نامەفھووم. لێدان و دەستەپاراستن، کوێری و تاریکبین (عەسای کوێران، دیوانی نالی: ل: ۶۲۴) موچرکە پیاھاتوو ئەویش لە ئەنجامی ترس، یان حالەتییکی نااسایی، بۆ ئۆنە: گۆرانی ھەوا لە گەرمەوہ بۆ سارد.

خانه‌ی مەستوورە	تەشبیھ‌پێکراو	سیفەتی دیاری تەشبیھ‌پێکراو
عەوورەتی مەستوورە	ناوینە: نوکتە: دوێر: کانی: خەیمە: مەرەمەر: ئەکین: دوێج: خەرج (کالەکی، گندۆرە):	یادەتێنەرەوہی ناوی سازگار و زوڵال، رووناکیبەخەش، و ھێما بۆ کراوہیی و سەفا و خۆدیتن. قسە و باسی خۆش و پێکەنیناوی پرشنگ و بریسکەدانەوہ. سازگاری، شیرینی، ھەسانەوہ و پشوو. شوێنی ئاساییش، پشودان و خۆپاراستن و مەنزڵگرتن. بە نرخ، جوانی و تیشک و سافییەتی. خۆش و بەتام و خۆی. (قوتوویەکە ژنان زێر و خەشڵ و شتی گرانەهای خۆیانێ تیا ھەلەدەگرن)، جیجەکی پاریزگاریکردن و ئاساییش. شیرینی، ھەلگری تۆو، کە نیشانەکی بەردەوام بەرھەمھاتنەوہیەتی.

دوای چاوگپړان به دوو نه خشه که ی پېشوودا، به ئاشکرا دیاره سیفه ته بهرجه سته کانی ته شبیه پیکراو له خانې مه ستورهدا، سهرجه م رووناکن و رهنګی روشن به سه ریاندا زاله، نه مه له کاتیکدا سی به شی ته شبیه پیکراوه کانی خانې نالی، واته (وشه ی: دیوانه، مه تنی مه تینی حوکه ما و عه صا) له رووناکي بی به رین.

نه گهر بیت و له هه مان نه خشه دا، یاخود به گه رانه وه مان بو خودی دهقه که، ده لاله تی «دهنگ» یش وه رېگرین، نه وا به هه مان شیوه ی ده لاله تی «دهنگ» و سیفه ته بهرجه سته کانی هه ردوو گرووی ته شبیه پیکراو جیاوازی دهرده که وی. بو نمونه له کاتی خویندنه وه ی نه و به شه دا که مه ستوره له باره ی عه وره تی خو به وه ده وی، هیچ به لگه یه کمان به ده سته وه نییه «دهنگ» به رز بکه ی نه وه:

نه م سپر په چیه میثلی سوهابی، نه سوابی؟!

دورپی که وه کو دورپی سه مابی، نه سماپی؟!

یان:

وهک هیمه ته ی صوفی که له نیو خه لوه خرابی

مه ستور و عه زیزی شهره ف و ریفعت و جابی

یاخود:

یاخو، مه نه لا، میثلی نه وایت و نه وابی

مه شهوور وخه فی هه روه کو عه نقاو وه فا بی

واته موناسه به نییه له کاتی خویندنه وه دا دهنګی پیته کانی وهک (س،

ص و هتد) بشپوینین و به دهنګی به رز بلتین: نه م سپر په .. وهک هیمه ته ی

صوفی و هتد... به لام بو خویندنه وه ی نه و به شه ی نالی تیایدا وه سفی

زه که ری خو ی ده کات، به ناچاری ده بیت تو نیکي به رز تر بدریته دهنګ. بو

نمونه، بو خاتری نه وه ی مانای نیوه ی دووه می به یتی یه که م، که کردار

(فعل) ی «هه ستان» ی تیدایه، بگه یه نری، پیوبسته له نیوه ی یه که می هه مان

به یته وه زه مینه سازیمان ناماده بیت، واته دهنګمان هه لبری بی. یاخود کاتی

نالی ده لیت:

مه‌جذووبی طوروق..

مورته‌عیشی..

له‌رزش و تابی..

ئه‌وا وشه‌کانی وه‌ک (مه‌جذووب، مورته‌عیش و له‌رزش) خو‌بان ده‌لاله‌تی
جموجوولیان تیدایه و نائاساین، بویه ئه‌گه‌ر به ده‌نگیکی ئاسایی و تۆنی
لاواز بخو‌تندرینه‌وه، ئه‌وه وینه و سروشتی وشه‌کانی وه‌ک مه‌جذووبی و
مورته‌عیشی و له‌رزشی حاله‌ته شیعریه‌که ون ده‌بیت.

له ئه‌نجامی ئه‌م به‌راورده کورته‌وه ده‌گه‌ینه چه‌ند ئاکامیک. بی‌سوود نابی
گه‌ر که‌می زیاتر له‌باره‌یانه‌وه بناخچین.

هه‌روه‌کو له سه‌ره‌تاوه گوتم، نالی-ی شاعیر ده‌روازه‌ی قه‌سیده‌یه‌که‌مان
به‌هۆی گێپ‌رانه‌وه‌ی خه‌ونی‌که‌وه بو‌ده‌خاته سه‌ر پشت و رشته‌ی قسانیش
ده‌داته ده‌ست مه‌ستوره. به‌م پێیه نالی له‌دێری یه‌که‌مدا «راوی»یه و
که‌سایه‌تیی نالی هه‌مان که‌سایه‌تیی شاعیره که شیعه‌که‌ی نووسیوه. به‌لام له
به‌یتی دووه‌مه‌وه، ئیدی شاعیری راوی ون ده‌بیت و پرۆسه‌که‌یش له‌وه‌دوا
«نووسین»ی شیعر نییه، به‌لکو ده‌بیته پرۆسه‌ی «رووداو»ی نیو قه‌سیده‌که.

به زمانیکی دی: ئیدی نالی-ی شاعیر و راوی نییه که به زمان
مه‌ستوره‌وه ده‌دوێ و شیعر به‌رهم ده‌هێنێ، به‌لکو مه‌ستوره و نالی دوو
که‌سایه‌تین به‌کرده‌وه (فعل) له‌حاله‌تی رووداودان. بویه ئه‌رکی ئیمه له‌وه‌دوا
(دوا‌ی به‌یتی یه‌که‌م) «خو‌تندنه‌وه» نییه، به‌لکو «بینین». ه. بینینی ئه‌و
رووداوانه‌ی له دوا‌ی وشه‌که‌نه‌وه روو ده‌دن. چونکه چ مه‌ستوره و چ نالی
زیاتر له‌وه‌ی بناخچن، سه‌رگه‌رمی نواندن و پێشان‌دانن، نه‌ک گێپ‌رانه‌وه و
ریوایه‌تکردن. له‌به‌ر ئه‌م هۆیه‌شه پتویسته خو‌تنه‌ر خه‌یاڵ و روئیای بخاته کار
بو‌بینینی دیه‌م و رووداوه‌کان نه‌ک لێک‌دانه‌وه‌ی ئه‌قلی بو‌گه‌یشتن به‌مانای
وشه و رسته‌کان.

ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێ که له‌م قه‌سیده‌یه‌دا (له‌زه‌تی بینین و
ته‌ماشاکردن) زاله به‌سه‌ر چێژوه‌رگرتنی لۆژیکی له‌ره‌هه‌ندی زمان و مانای

زمانه وانایی وشه کان (۱۴). به لّام سهیر له وه دایه، کامیرای هه لّگره وهی فیلمی رووداوه کان، یاخود دیمه نه شیعریه کان له هه دوو حاله ته که یا (چ نه و کاته) له دیدی مهستوره وه دهبینی و چ نه و ده مهش له هی نالییه وه) ته نیا به شیکی بچووک دهبینی که نه ویش «ئەندامی جنسی» ی مهستوره و نالییه. نه که سه رجه می له شی مهستوره، یاخود ئەندامه تاره زوو به خشه کانی دیکه ی؛ یاخود سه رجه می جهسته ی نالی. با وای دابننیه مهستوره خو ی رووت کردۆته وه، به لّام ئایا ئیمه سنگ و مه مکی وی به دی ده کهین؟ یان داخۆ ده توانین ورده کاری له شی نالی بهینیه پیش چاوی خو مان؛ ئایا تووکن بووه یان کو سه؟ له ر بووه یان گوشتن...؟ یاخود باواز له جهسته ی که سایه تییه کان بهینن و پرسیار ئاراسته ی «ده ره وه ی نزیک ی» نالی و مهستوره بکهین؛ ئایا نه و شوینه ی مهستوره ها توته خه ونی نالی کو یه؟ ئایا ژووره که ی نالی خو یه تی یان شوینیک ی تر؟ دیمه نی نه و شوینه چۆنه؟ هه و سارده یان گهرم؟ و ده یان پرسیار دی. ئەمانه هیچیان له بونیادی قه سیده که دا رهنگیان نه دا وه ته وه. چونکه هه ر وه کو پیشتر گوتم: کامیرای هه لّگره وه ی روودا و کان به سه ر یه ک رووبه ره وه نیشتۆته وه که رووبه ری ئەندامی جنسی نیر و مییه، به لّام له گه لّ نه وه شدا هه ر خوینه ریک بو ی هیه به پتی سه لیکه و خسته کاری خه یالی خو ی وه لّام بو ئەم پرسیارانه بدۆزیته وه. ئەگه رچی نه وه کاریکی هونه ر مه ندانه نییه، چونکه خه یال له ده قه که دا، ته نیا خه یال کردنه وه یه له دوو ئەندامی جنسی. جا ئەگه ر بیت و خو بنه ر خه یالی خو ی له ده ره وه ی نه و دوو ئەندامه بخاته کار، له خه یال لیکردنه وه ی دیمه نه سه ره کییه که ده پچری و نه و چیرۆی نایه ته ده ست که ده شیت له م ده قه وه ربگیرئ. هه ره کو له به شی دوا ییدا دیمه وه سه ری. له کاتی پرۆسه ی جووتبووندا، بیر کردنه وه (خه یال کردنه وه) له هه ر دیمه نیک خالی بی له ئیحای جنسی، نه وه ده بیته هۆی خا و بوونه وه ی پرۆسه ی جووتبوونه که و مرۆف له جیهانی خه ون و خه یال و خو شی و رو ئیا وه دیته وه حاله تی بیداری و ژیر سته می نا گایی. یان له «حال و جه زیه و فه نای

شه‌هوانییه‌وه» ده‌گه‌ریتته‌وه بۆ ملکه‌چی و فه‌رمانبه‌رداری بونیادی واقع. له‌ گه‌فتوگۆی شکاندنێ تابۆکانه‌وه‌ دیتته‌وه‌ سه‌ر ئاستی بێده‌نگی له‌به‌رامبه‌ر تابۆکاندا.

ئه‌وه‌تا نالیش له‌ به‌شی سیته‌می قه‌سیده‌که‌یدا له‌ دیمه‌نی حاله‌ته‌ ئیروتیکییه‌کان ده‌پچرێ و ده‌بیتته‌وه‌ «شاعیری راوی». جیهانی خه‌ون دانه‌خات و مه‌ستوره‌ش مه‌حو ده‌بیتته‌وه‌. له‌م به‌شه‌دا نالی ده‌بیتته‌وه‌ هه‌مان که‌سیتی به‌یتی یه‌که‌م و «داوا له‌ خۆی ئه‌کا واز له‌م جوژه‌ قسه‌ بێ جیهانه‌ بێنی و، به‌خۆی ئه‌لێ بنیاده‌م به‌ خه‌و و خه‌یاڵ نابێ به‌هیچ و، چاتریش ئه‌وه‌یه‌ له‌ جیاتنی قسه‌ی هیچ و پووج شتی بلێی و بنووسی که‌ بۆ دوا‌روژی پاش مردنی چاک بێ» (١٥). له‌مه‌یش زیاتر ده‌روات و ده‌لێت: وا چاکه‌ رازی په‌ی بردن به‌ راستی و ریگه‌ دۆزینه‌وه‌ بۆ لای خودا بگرێ نه‌ک به‌حسی سروور و ئالای شه‌کانه‌وه‌ به‌ بای «ئاره‌زوو» بازی.

* * * *

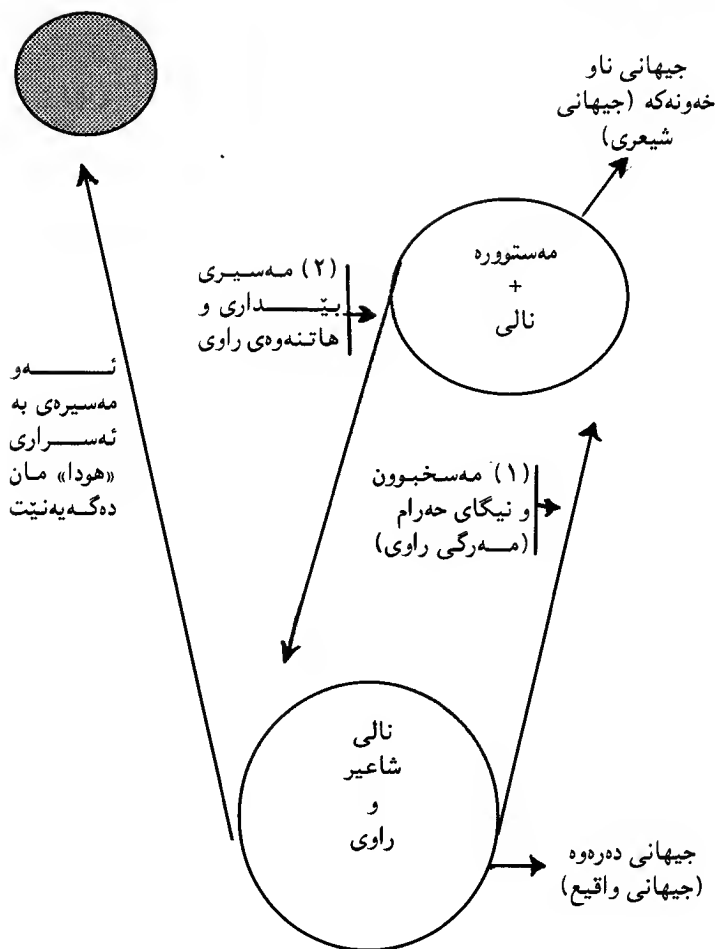
ئابه‌م جوژه‌ نالی جارێکی دی هه‌مان پێشنیازی کۆتایی قه‌سیده‌ی «قوربانی توژی ریگه‌تم ئه‌ی بادی خۆش مروور» دووباره‌ ده‌کاته‌وه‌. مرۆڤ ده‌بیتته‌وه‌ ئه‌و کائینه‌ گوناهاکه‌ری به‌رده‌می ده‌روازه‌ی به‌زه‌یی و شکۆی یه‌زدان، لێره‌دا به‌ گه‌رانه‌وه‌مان بۆ سیته‌مین هێلکاری له‌ به‌شی پێشووی ئه‌م کتێبه‌دا و به‌ به‌راوردکردنی له‌گه‌ڵ ئه‌نجامی قه‌سیده‌ی مه‌ستوره‌ چهند ئاکامی گرنگمان ده‌ستگیر ده‌بیت. دیاره‌ به‌ر له‌ هه‌ر شتی ئه‌و ئاکامانه‌ ده‌لاله‌ت له‌ یه‌ک سه‌رچاوه‌ی ده‌روونی و فیکریی هاوبه‌ش ده‌که‌ن به‌ نیسبه‌ت بونیادی هه‌ردوو قه‌سیده‌که‌وه‌.

نالی نه‌ک هه‌ر له‌ پرۆسه‌ی ته‌ماهیکردن له‌گه‌ڵ نیشتمان و خولق‌کردنه‌وه‌ی روژگار و شوێنی پیروژدا به‌ شکست ده‌گات، به‌لکو له‌ ته‌ماهیکردن و دۆزینه‌وه‌ی (ئه‌ویتتر)یشدا تێک ده‌شکێ و دوا جاریش یه‌ک ریگی له‌به‌رده‌مدا ده‌میێ: ریگی گه‌رانه‌وه‌ بۆ لای خوا، یان ملکه‌چکردن بۆ

رووبه‌ریکی یه‌زدانی و میتافیزیکی، که قورئان مژده‌ی هاتنی به ئوممه‌تی ئیسلام راگه‌یاندوو. بۆ‌گه‌یشتنمان به‌و رۆژه «وا چاکه‌ خه‌یال و خه‌و» مان به‌لاوه‌ نابیت و که‌وتبینه‌ بیرکردنه‌وه له‌ ئه‌سراری هودایا. به‌لای منه‌وه ئه‌م شکسته، شکستی فهد نییه له‌به‌رده‌م ئایین- دا، به‌لکو تیکشکانی بونیادی ژیانه له‌ ئاست بونیادی مه‌رگ- دا. تیکشکانی ئیستای واقعییه له‌ به‌رده‌م ئاینده‌ی وه‌همی- دا. شکستی شارستانییه‌ته له‌به‌رده‌م به‌هه‌شتی ئاسمانیدا. شکستی میژووی خویناویی میلله‌تیکه له‌به‌رده‌م یوتۆپیادا. شکستی چاره‌نووسه له‌به‌رده‌م بوونی بیچاره‌نووسماندا. ئیمه‌ش له‌ نالییه‌وه، له‌ ساته‌وه‌ختی تیکشکانی نالییه‌کانه‌وه، تیکشکانه‌کان دووباره ده‌که‌ینه‌وه، ده‌یانلێینه‌وه، به‌حه‌ماسه‌وه یادیان ده‌که‌ینه‌وه، شانازییان پتوه ده‌که‌ین و شکۆی ره‌نج و خوینی رزاومانی تیدا به‌دی ده‌که‌ین. به‌لام به‌داخه‌وه نایانخوینینه‌وه، ده‌ترسین نه‌با له‌ شکۆمان بیته‌ خواره‌وه و ئه‌و په‌یکه‌رانه‌ی خۆمان له‌ وجوودی خۆمان دامان تاشیون رووبه‌رووی شکاندن بینه‌وه.

هیلکاری دووهم:

یوتوپیا

تیبینی:

لہم ہیلکاریہ دا بازنہی - جیہانی واقع - بریتیہ لہ «خود ناگا» ی شاعیر و بازنہی - جیہانی شیعری - بریتیہ لہ «ناخود ناگا» ی شاعیر. دیارہ دہکری سہ گوشہی «یوتوپیا» ش بہ «سوپہ رئاگا» ی نالی لیک بدریتہ وہ.

وه‌همی مه‌ستووره / مه‌ستووره‌ی وه‌هم

کورته‌یه‌ک له به‌شی پیشووه‌وه:

له به‌شی پیشووی ئەم باسه‌دا کۆششی من بۆ ئەوه بوو که سایه‌تی و سیفه‌تی که سایه‌تییه‌کان و چوارچێوه‌ی گشتی قه‌سیده‌که‌ی نالی ده‌ستیشان بکه‌م. ئەوه بوو له سێ به‌شی قه‌سیده‌که‌ دوام که ئەو سێ به‌شه‌ش بریتی‌بوون له‌مانه‌ی خواره‌وه:

یه‌که‌م: سه‌ره‌تا: که تیایدا (شاعیر- نووسه‌ر- راوی) مه‌ستووره‌مان پێده‌ناسینێ و کلیلێ ده‌رگای خه‌ونه‌که‌یان ده‌داته ده‌ست.

دووه‌م: ئەلف: به‌شی یه‌که‌می خه‌ونه‌که: ئەمه‌یش بریتییه له نه‌مانی ده‌وری «راوی» و په‌یدا‌بوونی مه‌ستووره‌ وه‌ک تاقه‌ بیژهر و تاریف‌که‌ری عه‌وره‌تی خۆی.

بێ: به‌شی دووه‌می خه‌ونه‌که: هاتنه‌ گۆی نالی و تاریف‌کردنی زه‌که‌ری خۆی.

سێیه‌م: بێداری و گه‌رانه‌وه‌ی «راوی»: مه‌حووبوونه‌وه‌ی که‌سانی نیو فه‌زای خه‌ونه‌که و قه‌لپ بوونه‌وه‌ی بونیاده‌کانی به‌شی یه‌که‌م و دووه‌می قه‌سیده‌که له‌وانه‌یش «زالبوونی له‌زه‌تی بینین و ته‌ماشای به‌سه‌ر چێژی خۆتندنه‌وه‌دا، کۆتاییهاتنی دیمه‌نی وه‌همی حاله‌تیکێ ئیرو‌تیکێ.. دوا‌جار زالبوونه‌وه‌ی مانای نه‌قلی و شه‌کان و کۆتاییهاتنی «گێڕانه‌وه‌ی رووداو» که به‌هۆی وێنه‌ شیعرییه‌که‌نه‌وه».

گرنگترین تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی ئەم به‌شی سێیه‌مه، بریتییه له ره‌خنه‌گرتن و

خویندنه وهی سه رجه می خه ونه که له بهر بونیادی خه ونیکی تر دا (واته خوډانه دهست ته سراری هودا و رازی پهی بردن به راستی و ریگه دۆزینه وه بۆ لای خودا).

* * *

له م به شه دا دابه شکردنی قه سیده که وه کو خۆی ده هیلمه وه، هه ولیش ده دم هه ندی نیوه ناچلیی به شی پیشوو زیاتر ده ولته مه ند و پر بکه مه وه. ئەم دێرانه هه ولدانیکن بۆ چرکدرنه وهی مه به ستمان له سه ر زهینی شاعیر، واته مه لا خدری نالی و روانگه یه که بۆ دۆزینه وهی لیکچوونه کانی «بونیادی ده روون» و «بونیادی زمان» که پیشتر په یمانم به خوینهر دابوو بگه ریمه وه سه ر ئەم باسه. هه روه ها ده مه وی هه ندی پرسیار سه باره ت به ژبانی سیکسیی مه لا خدر بهه ژینم، له وان هیش: ئایا نالی هه رگیز ژبانی سیکسیی هه بووه؟ یان به کوردیی هه کی: هه رگیز له گه ل تافره تدا جووت بووه؟ دیاره ته نیا له و رووه وه پرسیاره کان ده کرین چونکه ماقولیه تیان تیا به دی ده کری و ده شبی ئەم پرسیاران ه سه باره ت به ژبانی هه ر که سیکسیی تریش بین ه ئاراهه. به لām سه باره ت به نالی له بهر ئەوه نرخ ی ئەم پرسیاران ه گرن گن، چونکه تا ئیستا لیکۆلینه وه یه کی تایبه ت سه باره ت به ژبانی خێزانیی شاعیره که مان به ره ه م نه ها تووه و بۆچوونی جیاواز له و باره یه وه هه یه. هه ندیک به دوودلییه وه باسی ئەوه ده که ن نالی هاوسه ریکی هه بووی و هه ندیکی دی به دلنیا ییه وه باسی ژن نه هینانی نالی- یان کردوه (۱).

با له و خاله وه ده ستپیکه م، که نالی له حاله تیکدایه تیدا ملکه چی ئاره زوویه کی سیکسیی بووه و بۆ ئەمه ش ده که ویت ه نیو ته لیسمی «دیمه نیکی وه همیه وه». لیره وه «مه ستوره» دیت ه وه همی نالییه وه و ئەمیش به خه یالکدرنه وه له عه وره تی ئەو و ویتان دنی له فه نتازیای خویدا، گه ره کیه تی پیمان بلتی و بروای ئەوه مان له لا دروست بکات که ئەوه ی روویداوه، له «خه ون» ی نالیدا روویداوه. به مجۆره، پرۆسه ی خه ون ده کاته په رده یه ک تا

له و دیوهیه وه چەند شتی کمان لی بشاریتته وه.

یه کهم: ئەو حاله ته ئاره زوومه ندیه ی شاعیری تیدا بووه، واته ئاره زووی بو ئافرهت (مهستوره).

دووه م: دروستکردنی دیمه نێکی وه همی له عه وه ته مهستوره.

سیههم: له قه له مدانی هه موو ئەو پرۆسه یه، که پێویستی سیکسی شاعیره به «ههزل و رووره شکه ری سه فحه ی له وح و کیتاب»

ئێستا ئەگەر توانای ئەوه مان هه بایه گه رانه وه یه ک بو سه رجه می ژیا نی سیکسی پیاو ئەنجام به دین، به بی هه لسه مینه وه ده کرا بلیین: ئەم شیعره زاده ی ئەو ساته وه خته ئاره زوومه ندیه یه که نالی تیایدا به په نابردن بو دیمه نی وه همی، ئاره زووی خو ی له پرۆسه یه کی ته حریفی وه ک ئیستیما: (دهسپه ر) دا به کام گه یاندووه. به لام ئیمه بو چه سپاندنی ئەم تیزه رێگایه کی دوور و درێژمان دپته بهر و ئەویش له وزه ی ئیمه به ده ره و پێویستی به زه خیره یه کی رۆشن بیری فراوان هه یه. هیتده هه یه، به لای منه وه «خه ون و مهستوره هاتنه خه ون» ته نیا له و نومایشه خه یالیه دا حه قیقه تیا ن هه یه که نالی، یا ن هه ر که سیکی دی له کاتی دامرکاندنه وه ی هتزه جنسییه کاند ا په نای بو ده بات. ئەمه ش ئەو خاله یه گه ره کهم له مه ودوا لیتی بدویم.

به کورتیه که ی ئایا ده کری شاکاریکی ئاوا له دایک ببیت به بی ئەوه ی هتزیکی لیبیدوی له پشت خو یه وه حه شار نه دابیت؟ ئایا ده کرا نالی بو دامرکاندنه وه ی ئاره زوومه ندی خو ی به هو ی دیمه نی وه همیه وه، عه وه ته ئافره تیکی له زهینی خویدا به رجه سه ته نه کردبا و له جیاتنی ئەو بیری له قیامهت و عه زابی دۆزه خ کردبا وه؟ یاخود ده بوو قیامه تی له حالێکی وادا فه رامۆش کردایه، ههروه کو چۆن له دوا ییشدا ئەو حاله ته بو قیامهت وه لا ده خات و بگه سه رزه نشتیشی ده کات و به «هه زلی شو عه راو بادی هه وا» ی ناو ده بات.

قبو ل نه کردنی ئەوه ی له ژیا نی نالیدا ئاره زوو دامرکاندنه وه ی جنسی به پرۆسه ی دیمه نی وه همی و ئیستیما دا رهت نه بووه، ئەمه ش له شیعی نالیدا

ره‌نگی نه‌داوه‌ته‌وه (که مه‌ستوره‌که‌ی بی)، وه‌کوئه‌وه وایه بگوتری: قه‌سیده‌ی «قوریانی تۆزی ریگه‌تم» به‌یانی هه‌ستی غه‌ریبایه‌تیی نالی ناکات و شیعی «ئهم تاقمه مومتازه» بۆ «خولامه تاییه‌تییه‌کانی ده‌ریاری بابان» نه‌گوتراوه و قه‌سیده‌ی «وه‌ک قه‌فه‌س ئهم حوجره کۆن تییه» له ئه‌نجامی کیشی شاعیر به‌ده‌ست حوجره کۆنه‌که‌یه‌وه له دایک نه‌بووه.

واته قایل نه‌بوون به‌وه‌ی هه‌ستی ئاره‌زوومه‌ندی له شیعی نالیدا نییه و ئهم ئاره‌زوومه‌ندییه‌ش نالی-ی ناچار نه‌کردوه بیر له عه‌وره‌تی مه‌ستوره بکاته‌وه، قایل نه‌بوونه به هه‌موو ئه‌و به‌لگانه‌ی که ئیمه‌ی کورد تا ئهم کاته به هۆبانه‌وه نالی وه‌کو شاعیریکی می‌ژوویی مه‌زنی گه‌له‌که‌مان پێناسه ده‌که‌ین.

به هه‌رحال، ئه‌گه‌ر هه‌یج نه‌بیت نالی هه‌روا له چوارچێوه‌ی مرۆڤیکدا ته‌ماشای بکه‌ین و رووبه‌ری جنسانیش به لایه‌نیکی گرنکی چالاکییه‌کانی ژیا‌نی مرۆڤ قبوڵ بکه‌ین، ئه‌وه به ئاسانیش له‌وه تیده‌گه‌ین که چۆن شاعیره‌که‌مان له ریزی ئه‌زمونه‌کانی تری ژیا‌نی رۆحی و مه‌عنه‌وی و سه‌رحه‌م ئیسنانیی خۆی ئه‌زمونی سێکسیشی له شیعردا ره‌نگ پێداوه‌ته‌وه. به پیتی تیگه‌یشتنه (لاکان) ییه‌که‌ش، بۆ ناسینه‌وه‌ی مرۆڤ، پێویسته له زمانی و له‌و وشه و ده‌سته‌واژه‌وه‌ ده‌رپرینه زمانیا‌نه‌ی بکوڵینه‌وه که له کاتی ئاخوتن دا به‌کاریان ده‌هینیت (۲).

دی‌هه‌نی وه‌همی وه‌ک چه‌مکیکی ده‌روون‌شیکاری:

دی‌هه‌نی وه‌همی بریتییه له یه‌کی‌ک له ره‌گه‌زه گرنک و سه‌ره‌کییه‌کانی په‌یوه‌ندی به‌ستنی ئاره‌زوومه‌ندانه‌ی پیاو له‌گه‌ڵ له‌شی ئافره‌تدا. له بناخه‌دا ئهم زاراوه‌یه چه‌مکیکی فرۆیدییه و ئیمه بۆ روونکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نالی و مه‌ستوره به‌کاری ده‌هینین، به‌بێ ئه‌وه‌ی زۆر خۆمان به‌که‌لێن و قوژبن و گشت ئه‌و ره‌هه‌ندانه‌وه به‌هسته‌ینه‌وه که ئهم زاراوه‌یه پێناسه ده‌که‌ن، یان به‌بێ

ئەو ھى شۇئىنى ماناى وشەكە لە سەر ھەمى رەوتى دەروونشیکاریدا (التحليل النفسى) بناسینین و پت بخەینە ھەر یمى کیشە تیۆرییە سەختەکانەو (۳)
 (فەنتازم: Fantasm)، پروسەیکە تیایدا ئەندام و بەشە جیا جیاکانى لەشى ئافرەت لە خەيالى پیاو دا بەرجەستە دەبن و ھەر یەکیک لەو ئەندام و بەشە رۆلى جۆراوجۆر لە پروسەى دیمەنى و ھەمى و وینا کردنى جەستەى ئەو بێتردا دەبینن. لێرەدا پتووستە ئەو ەروونبکرتتەو ە غەریزەى جنسیى مەرۆف ھەردەم ئارەزوومەندى و تەمەننا بە دواى خۆیدا دەھینى، کە خەسلەتى بنەمايى ئەو ئارەزوومەندیەش خەسلەتى پیاوانە بوونیەتى (۴). واتە ھیز و رووبەرى لایەنى نیرانەى مەرۆف لە کاتى ئارەزوومەندیى خۆى دەر دەخات و خۆى دەنوینى و بەرجەستە دەبیت. بەمانایەکی دیکە مەرۆف بە نیر و مئ-و، کاتى ئارەزووى دەبزوئ، ئەو ەزە و پالئەرى پشتەو ەى ئەو ئارەزوو، ەزە و پالئەریکی نیرانەى. یاخود دەکری بگوتری: ئارەزوومەندى (الرغبە) دەبیتە خەسلەتیکى نیرانە. ئەمەش بە ھیچ جۆریک بەو مانایە نا کە ئافرەت ئارەزوومەند نییە، یا خود ئارەزوومەندى پیتشان نادات. بەلکو دەبیت و ھا لیک بدريتەو ە کە «نیرانە بوونى پروسەى ئارەزوومەندى دەلالەت لەو ەکات، و پیرای پیاو، ئافرەتیش لە کاتى دەر پین و پیتشان دانى ئارەزووى خۆیدا سوود لە لایەنى نیرینەى کەسایەتیی خۆى و ەردە گرت، ھەر و ەکو چۆن ئەگەر پیاویک دوو چارى عەشق بیت ئەو ماناى وایە لایەنى مینەى کەسایەتییە کەى زالە بەسەریا. بەم پیتەش ئارەزوومەندیى بنەمایەکی نیرانە و عەشق بنەمایەکی مینەى ەى» (۵).

ئیستە بەرلەو ەى لە چەمکی دیمەنى و ەمى دوور بکەوینەو، درتە بە قسان دەدەین. ئەگەر و ەکو (فرۆید) دەلێت (۶) لیبیدۆ، یان ھیزی بزوینەرى ژيانى جنسیى مەرۆف، یەکەم پالئەر و پقدەرى ئارەزووى جنسى بیت بو خو پیتشان دانى ئەو ئارەزوو، ئەوا ەموو ئارەزوومەندیەکی سیکسیانەى مەرۆف بە پلەى یەکەم دەشیت لایەنى «نیرانە» ی کەسایەتیی مەرۆف تیایدا زال بیت، کە خەسلەتى دەستبەسەر گرتن (التسلط) سیفەتى ەره دیارى

لایه‌نی نیرانه‌ی که سایه‌تیییه که به. چونکه «ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی پیاو به له‌شی ئافره‌ته‌وه دیاری ده‌کات، پابه‌ند و پشت به‌ستووه به‌هزی ده‌ستبه‌سه‌راگرتن و به‌هی خو‌کردن» (٧)، که دیمه‌نی وه‌می ئه‌رکی سانا کردنی ئه‌و ه‌زی ده‌ستبه‌سه‌راگرتنه ده‌گریته ئه‌ستۆی خو‌ی. واته به‌بی په‌رینه‌وه له‌که‌نالی پرۆسه‌ی دیمه‌نی وه‌می، پرۆسه‌ی به‌هی خو‌کردنیش روونادات.

که‌وابی ئیستا با بزانی گرنگی کانالی وه‌می به‌نیسبه‌ت پیاوه‌وه چییه؟ بۆ وه‌لامی ئه‌مه‌یش په‌نا ده‌به‌ین بۆ به‌شیکی دیکه‌ی لیکۆلینه‌وه به‌نرخه‌کانی ده‌رووناس (که‌رامه‌تی مووه‌له‌لی) که ئه‌ویش له‌خانه‌ی تیۆری «لاکانی» دا خو‌ی ده‌بینیته‌وه.

نیویراو سه‌باره‌ت به‌گرنگی دیمه‌نه وه‌مییه‌کان ده‌لێت: «پیاو پێداویستی گرنگی به‌دیمه‌نه وه‌می و شانۆنامه خه‌یالییه‌کان هه‌یه، چونکه به‌بی ئه‌وه توانای به‌رده‌وامیدان به‌چالاکی جنسی خو‌ی نامیتێ له‌کاتی جووتبوونی له‌گه‌ڵ ئافره‌تدا، له‌م رووه‌وه دامرکانده‌وه‌ی ئاره‌زووی جنسی پیاو له‌سه‌ر زنجیره‌یه‌ک وه‌م و خه‌یال به‌نده و ته‌نیا له‌م ریگه‌یه‌وه ده‌توانیت په‌یوه‌ندی به‌له‌شی ئافره‌ته‌وه دروست بکات» (٨).

به‌لام ه‌زی ده‌ستبه‌سه‌راگرتن له‌ پرۆسه‌ی ئاره‌زوومه‌ندیدا کاریکی وای کردووه که بکه‌ر، یاخود نه‌فسی ئاره‌زوومه‌ند زۆر جار له‌دیمه‌نه وه‌مییه‌که‌یدا له‌شی ئافره‌ت له‌شیوه‌ی **کۆمه‌له پارچه‌یه‌کی لێک جودایا** بپینێ، نه‌ک وه‌کو یه‌که‌یه‌کی ئۆرگانی و یه‌که‌گرتوو. ئه‌مه‌ش ده‌لاله‌ت له‌وه ده‌کا: پیاو خاوه‌نی توانای پتوبست نییه بۆ چیژ وه‌رگرتن له‌له‌شی ئافره‌ت وه‌ک «ئه‌ویتتر» یاخود وه‌کو نه‌فسیکی دی، چونکه به‌نیسبه‌ت پیاوه‌وه شوینی له‌ززه‌ت بینین له «سه‌رحه‌می» به‌ده‌نی ئافره‌ت وه‌ک بوویکی کاملی سه‌ربه‌خۆ (مستقل) له‌ده‌ست ده‌رچوو. بۆیه ئه‌م پیاوه‌ توانایشی نییه وه‌کو که‌سی دووه‌می موته‌لق رووبه‌رووی بوونی ئافره‌ت بیته‌وه، که ئه‌م حاله‌ته‌ش لای ژاک لاکان پێی ده‌گوترێ «لادانی جنسی هه‌مه‌چه‌شن» (٩). دیاره پێچه‌وانه‌ی ئه‌مه‌ش هه‌ر راسته، به‌و مانایه‌ی ئه‌گه‌ر پیاویک دووچاری لادانی جنسی هه‌مه‌چه‌شن

نه هاتیی، ئەوا له کاتی پرۆسەی جنسیشدا ئەندامه کانی لهشی ئافرهت و جودیکی سهریه خویان ههیه و لهت و پهت و پارچه پارچه نه بوون و ئافرهت وهک بوویکی سهریه خۆی رهها که ناکرێ دابه شبکریته سهر چه ند به شیک، قه بوول ده کړی.

لیره دا پێویسته ئه وهش بگوتری که په نابردنی پیاو بۆ دیمه نی وههمی و کۆنترۆڵکردنی ئەندامیک له ئەندامه کانی لهشی ئافرهت له ژێر دهسه لاتی ئاره زوومه ندانه دا، نهینیه کی له خۆیدا شار دۆته وه، که ئه و نهینیه ش به کورتیه کهی «ترسی له دهستدانی ئاره زووی جنسی و توانای جوتبوونه». یان گهر بمانه وی ئاشکراتر قسه بکهین ده بی بلین: په نابردنی پیاو بۆ خه یال کردنه وه له ته نیا به شیک لهشی ئافرهت و له ویشه وه خۆ رهحه تکردن به هۆی دهست په ر لیدانه وه، په یه ندی نییه به وهی ئه و پیاو له رووبه پرووبوونه وهی (کۆن تاکتی) راسته قینه ی جنسیدا نییه له گه ل ئافره تدا. به لکو ئه مکاره بۆ ئه وهیه که ئه و پیاو دهیه ویت به رده وام له قودرهت، هه رهت و برشتی پیاوانه ی خۆی دلنیا بیته وه و به و جو رهش وزه و متمانه بگێر ته وه بۆ که سی تی خۆی.

هه ره کو (مووه له لی) هیمای کرد وه، ئه م شانۆنامه وههمی و خه یالیانه دوو خه سل ته ی باش و خراپ به خویانه وه ده گرن. باشه که یان ئه وهیه: بو ار بۆ پیاو ده ره خسین به شیوه یه کی کاتی ئاره زوو و ئالۆشی خۆی له ریکه یانه وه دا برکینیت ته وه. به لام خه سل ته ی نیکه تیقی ئه م پرۆسیه له وه دایه، نه ک هه ر ته نیا توانای له ززهت بینینی پیاو له «سه رجهم» ی لهشی ئافرهت وه رده گرنه وه، به لکو به جار یک پیاو له ئاست رووبه پرووبوونه وهی دروست له گه ل ئافره تدا (وهک بوویکی سهریه خۆی کامل و ره ها) دهسته پاچه ده کن و ئافرهت له لایان ده بیته کائینیکی نو قسان. ئه م به «نو قسان» ته ما شا کردنه ی وجودی ئافرهت تایبه ته ندیه کی هه موو کۆمه لگا ئایینی و باوکسالاریه کانه که کۆمه لگای کوردیش له پیش هه مو یانه وهیه و ئه مه ش به ته واوی له هه ندی پراکتیکی کۆمه لایه تی و هک «ته ما شا کردن» ی کچ-دا

پیش داخوایکردن، خوئی به دیار دهخات، بهوئی که وهسفی ته ماشاکه ران بو
 ئەو کچه ده بیته وهسفی به شه جیاوازه کانی جهستهی و دابه شکردنی به سه ر
 کۆمه لئی ئەندامی «جوان» و «ناشیرین» دا: بالائی جوانه به لام دەم و لیوی
 ناشیرینه، چاوی خوماره به لام ملی کورته، بالائی ته واوه به لام ناوچه وانی
 پانه و هتد.

** ** *

ئێستا بهر لهو هی بچینه سه ر باسی زه کهری پیاو له دیه نی وه همیدا با
 بزانی به هۆی ئەو زانیاریبانهی له مه و بهر له فرۆید و شیکردنه و هی لاکانییه وه
 وه مانگرتن، چیمان له بهاری نالییه وه پێده گوتری؟
 وه که له سه ره تادا خوینه رم ئاگادار کرده وه، من له م به شه ی با سه که مدا
 نالی، له سه ر ئاستی دابه شکردنه که ی به شی و وه وه: («راوی شاعیر» و
 نالی نیو رووداوه خه ونییه کان) نابینم.. به لکو وه که سایه تییه که
 تیتیده پروانم که به زهینی خوئی بیرده کاته وه. تاقه رینگه یه کیش بو ئەو هی بزانی
 بیر له چی ده کاته وه په نابردنه بو گوتاره کانی، چونکه: «زمانی گوتار هاواری
 وجوودی ناوه و ده یه و ده لاله ت و وشه و دهنگی زمانی ک فۆرمۆله ی له پیشه وه
 سازکراوین.. زمان له بنه مادا زمانی ره مز و هیما یه (Symbol) .. و
 له گه ل ههستی ناخی مرۆفدا خاوه نی یه که سیسته مه» (۱۰).

ئاره زوومه ندیی نالی له م قه سیده یه دا شتی که به لگه هینانه و هی پتو یست
 نییه. ره وانییه له سه ر ئاستی ئەو ئەده بیاته وه، حسیبی بو بکه ین که له
 مزگه وته کانی کوردستانی جارندا به شیوه یه کی گشتی روانگه ی کۆمه لئی
 پیاوانی له ئاست جهسته ی ئافره تا راده گه یاند و له چوار چیوه یه کی
 گالته جارانه دا مه جلیسی پتی گهرم ده بوو.. هه ندی له مه لاکان و
 خوینده واران ی ئەو سه رده مه ش به «ره سمی سوننه ت» (نظم) یان له هه جوی
 به ده نی ئافره تا ده هۆنییه وه.. چونکه ئەم قه سیده یه جیاوازه و به راستی
 ده توانریت له سه رجه می ده قه که دا خه سه لته کهانی ده روونیکی ئاره زوومه ند
 ده ستیشان بکرتن.

نالی به هیئانه سه ر شانوئی مه ستوره و کردنی به پاله وانی به شیکی دراما شیعریه کهی، خه لقی که سیکی تری له به رامبه ر خویدا نه کردوه، به لکو به یانی ئەو ئاره زوومه ندیهی کردوه که خوئی تیایدا بووه. واته بکه ری سه ره کبی نالییه که له ژیر کاریگه ری هیزی ئاره زوومه ندانه یدا به کاریک هه لدهستی؛ که نیوه روکی ئەو کاره ییش له پروسه ی «دهستبه سه راگرتن» و «کردن به هی خو» پیکهاتوه. له بهر ئەوهش که نالی مرؤفیکی راستبیره، یاخود دهروونیکی پاکه، ئەوا ته ماشا ده کهین ئەم مه سه له ی «به هی خو کردن» سه، که به پله ی یه کهم سروشتی نیرانه ی ئاره زوومه ندیهی که ده خاته روو، له سه ر ئاستی «زمان» یشدا ره نگیدا وه ته وه. به ده رپرنیکی دی، کاتیکی نالی له ژیر کاریگه ری و هیزی ئاره زوومه ندیدا په نا بو دیمه نی وه همی ده بات و مه ستوره دپته خه یالیه وه و وینای ده کات، ئەوا خویشی ده خاته به رده می چاره نووسیک. ئەوه تا به زمان مه ستوره وه (که ئیدی لی ره دا مه ستوره که سیکی تر نییه، به لکو به شیکی دیی که سیتی نالییه)، ده لیت: (هی تۆم، ئەگه ره م مه سه له حل که ی به جه وایی؟)

جه وایی چی؟ نالی ده بیت (چ وه لامیک، یاخود وه لامی چی) بداته وه؟ تا ئەو به شه ی دیکه ی که سیتی بکاته وه هی خوئی؟.. ئەو جه وابه جگه له درپژدهان به دیمه نی وه همی و له و ریگه یه شه وه، دامرکاندنه وه ی ئاره زوو، ده بی چیر بیت؟! ئایا ئەو چاره نووسه ی شاعیر خوئی له به رده مدا ده بینیته وه پیش هه موو شتیک «توانای جنسی خوئی» نییه که له گه ل ئەو توانایه دا دوو چاری مملانی هاتوه و ته نیا له ریگای دیمه نی وه همی و وینا کردنی پارچه یه ک له جهسته ی ئەو ویره وه، ده شی خوئی لی رزگار بکات؟

له راستیدا وه لامدانه وه ی نالی، وه لامدانه وه ی پرسیا ری که سیکی تر نییه له ده ره وه ی خوئی، به لکو وه لامدانه وه ی پرسیا ری دهروونه. پرسیا ریک که شاعیر ناچاره بو وه لامدانه وه ی په نا به رپته به ر سروشتی دهستبه سه راگرتنی نیرانه ی خوئی و له ئەنجامی دامرکاندنه وه ی ئاره زوومه ندیهی که شییه وه له قودرهت و توانای جنسانیی خوئی دلنیا بیته وه. خالی سه ره تاییه هه نگاونان

بۆ ئەو دەستبەسەر اگرتنەش، بریتییە لەخەیاڵکردنەو
 لەعەورەتی (مەستوورە). ئەمەش زۆر ئاساییە. چونکە نالی نایەوێت یان
 ناتوانێت لەریگەیی خەیاڵکردنەو کە یەو سەرپای کەسیتی نافرەتیک و
 لەشی ئەو نافرەتە بەسەر بکاتەو، بەلکو تەنیا ئەندامی جنسیی ئەو نافرەتە
 دەبینی. ئەمەش بەو مانایە کە شاعیرە کەمان توانای نییە لەگەڵ نافرەتدا
 وەک وجودیکی سەرەخۆ پەیوەندی دروست بکات. بۆیە ناخودئاگایانە و
 لە فۆرمیکی سیمبولیدا، ئەو نافرەتە دەبیته «مەستوورە»، واتە
 بە «داپۆشراوی/مەستور» دەمیشتەو و ئیمە رێگەیی ئەو کەمان نییە بزانی
 کێیە! دیارە ھۆبەکی لۆژیکیش ئەو تەلەپشتی ئەم نەینییەو، کە بریتییە
 لەو نالی دیمەنی وەھمی (تەنیا) لە عەورەتی نافرەت ساز دەکات، بۆیە
 دەکرێ ئەو عەورەتە عەورەتی ھەر نافرەتیک بیت و گرنگیش نییە ئەو
 نافرەتە ناویشی چیبە، چونکە «ناو» ئەو چێژە نابەخشی کە «بیرکردنەو» لە
 عەورەت بە نالی دەبەخشی. واتە ئەو نالی لەخەیاڵە کە نالی -دا چێژی
 دەدات، ناو نییە. «مەستوورە نافرەت نییە» بەلکو «عەورەت»..

ئەمبجۆرە خۆبندەو یە قەسیدە کە لەخۆ خەریککردن بەو کێشانەو
 رزگارمان دەکات کە ئایا بەراستی مەبەستی نالی لە ناوھێنانی مەستوورە،
 مەستوورە ئەر دەلانی؟ لەکوێ ئەم قەسیدە یە نوسیووە و لە کام تەمەندا؟
 ئەویش لەبەر چەند ھۆبە ک:

یەكەم: ئەگەر بیت و «مەستوورە» ی نیو قەسیدە کە بە مەستوورە
 ئەر دەلانی شاعیر و میژوونوس و ئەدیب لەقەڵەم بەدین؛ ھەر و ھا بلێن:
 بەلگەمان بۆ ئەمە ماوەی خۆبندە کە نالییە لە شاری سنە (تەماشای لاپەرە
 ٦٨ و بەرەودوای دیوانی نالی بکە)، یان بلێن؛ نالی مەستوورە بە «ئەدیب»
 ناو دەبات و مەستوورە ئەر دەلانییش خۆبندەوار و ئەدیب بوو، ئەمە رێی
 تێدەچێت. ئەویش بە مەرجیک کە بە بەلگەو و روونی بکەینەو زاراوەی
 «ئەدیب» لەسەر دەمی نالیدا بە ھەمان مانای ئەمڕۆ بە کار ھاتوو و پێناسە ی

که سێکی خاوهن قهڵه‌می پێکراوه که بابه‌تی شیعر و چیرۆک و ژانره‌کانی دیکه‌ی ئه‌ده‌بی به‌ره‌م هێنابێ. ئه‌گه‌ر نا کاتیک ئیمه ده‌گه‌ڕینه‌وه بۆ لای تیکسته شیعریه‌که، ئیدی هه‌موو به‌لگه ئاماده‌کراوه‌کانی له‌وه‌وبه‌ره‌ڵده‌وه‌شینه‌وه، چونکه «مه‌ستوره» ی نیو قه‌سیده‌که که سێک نییه، «سه‌رحه‌می ئافره‌ت» یک نییه به‌هه‌موو ره‌هه‌نده ئینسانیه‌کانیه‌وه، به ره‌هه‌نده بایۆلۆجی و فیزیکییه‌کانیه‌وه، به‌لکو ئه‌ندامی جنسی ئافره‌ته و به‌س. ناشکری دلی خۆمان به‌و ئه‌گه‌ره لاوازه خۆشبه‌که‌ین و سیفه‌تی «ئه‌دیبی» بده‌ینه پال ئه‌ندامی جنسی و کاری و نه‌شیاوه...

دووه‌م: راسته نالی مه‌ستوره به‌حه‌سناو و ئه‌دیبا ناو ده‌بات، به‌لام خۆ ده‌کری و هه‌سفی حه‌سناو و ئه‌دیبی بدریته هه‌ر ئافره‌تێکی دیکه‌ش، هه‌ر وه‌کو چۆن دیمه‌نه وه‌همیه‌که‌ی شاعیر له‌باره‌ی عه‌وره‌تی مه‌ستوره‌وه، بۆ عه‌وره‌تی هه‌ر ژنیکیش ته‌فسیر ده‌کریته.. ده‌مه‌وێت بڵیم: نه‌ سیفه‌تی (حه‌سناو و ئه‌دیبا) و نه‌ ئه‌و به‌لگانه‌ی ده‌یان‌ه‌وێ ئیسپاتی (سهنه‌یی) بوونی مه‌ستوره‌که‌ی نالی بکه‌ن؛ له‌ دینامیه‌تی قه‌سیده‌که‌دا، له‌ ره‌وتی ده‌قه شیعریه‌که‌دا ده‌وریان نامیته‌. ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌ی وه‌کو له‌پێشاندا گوتم، نالی باسی که‌سێک یان فه‌ردێک ناکات، به‌لکو باسی «ئه‌ندامی مێینه‌ی ژن» ده‌کات، واته هه‌ر ژنیک به‌هه‌ر ناویکه‌وه که ده‌شیت خاوه‌نی بیت.. یاخود ژنیکێ تایبه‌ت که نالی خۆی زانیویه کتیه و فه‌نتازیای پتوه لێداوه.. چی له‌ مانای قه‌سیده‌که ده‌گۆژی، گه‌ر وشه‌ی «مه‌ستوره» بگۆڕین و ناویکی تری هاوکیشی خۆی، یان نزیک له‌ خۆی له‌جیگه‌ دابنێین، جگه‌ له‌ که‌مه ئالۆزییه‌ک له‌رووی ته‌کنیکی شیعریه‌وه که لایه‌نه‌کانی جیناس و ئیستیعاره و هتد. ده‌گرتیه‌وه؟ بره‌وانه:

مه‌حبویه که حه‌سناو و ئه‌دیه به‌حیسا
هاته‌ خه‌وم ئه‌مشه‌و به‌چ نازیک و عیتابی

یان

تایینه به مایینه ده بی رهنگ نوما بی
«شوکریه» به مه ستوره ده بی موهره گوشابی

هه لئه ته من کاتیک زاتی پیشنیازی ئاوام هه یه که ده بینم له لیکدانه وهی
قه سیده که شدا، وشه ی مه ستوره جگه له وهی وه کو ناویک بۆ ئافره تیک
مامه له ی له گه ل کراوه، هیچ رۆلێکی تری نه دراوه تی. بۆ روونکردنه وهی ئه م
قسه یه ش، لێره دا دوو نمونه له شهرحی خودی دیوانی نالییه وه قهرز ده کم
تا خوێنه ر مه به سه ته که مانی زیاتر بۆ ناشکرا بیت.

نمونه ی یه کم:

(حه سنا: حه سناء، ئافره تی جوان. عیتاب: لۆمه و گله یی واته:
مه ستوره که به ئافره تیکێ جوان و ئه دیبی دا ئه نین، ئه مشه و هاته خه وم،
به لام چۆن نازیکێ به سه ردا ئه کردم و چۆن به گله یی و لۆمه بوو لیم؟!).
ته ماشا ده که یین له م لیکدانه وه یه دا نرخێ وشه ی «مه ستوره» له وه دایه که
ناوه بۆ ئافره تیک، هه ر وه کو چۆن ده شبی وشه ی مه حبووبه ش ناو بی بۆ
ئافره تی.. واته ئه وه ی که ئه و ئافره ته ناوی مه ستوره یه، یا وه کو ناویکی
دی (به مه رجی له گه ل جوانکاری و کیشی به یته شیعریه که دا بگونجی)،
له گۆرینی مانای وشه کانی دوا ی خۆیدا ده ورێکی نییه.

نمونه ی دووهم:

تایینه به مایینه ده بی رهنگ نوما بی
(مه ستوره) به مه ستوره ده بی موهره گوشابی

شه رحه که ی به مجۆره ی خواره وه کراوه:
(تایینه: ئاوینه. مایینه: ئاواوی، تیکه ل به ئاو. (X))

رهنگ نما: ئه‌وه‌ی تیشک بداته‌وه، به‌مه‌ستووره: به‌م ئه‌ستووره، یاخود به‌مه‌ستووره، واته به شتی داپۆشراوه که هینه‌که‌ی نالییه. موهره گوشا: سه‌ر قاپکراوه، کینایه‌یه له‌کچی به‌ژنکراو.

واته: ئه‌بی «ئاوینه‌که‌ی» مه‌ستووره خانم به‌شتیکی ئاواوی و وه‌ک ئاو پاک بکریته‌وه تا ره‌نگ بداته‌وه، سه‌رقاپی مه‌ستووره خۆشی به‌م شته ئه‌ستووره یا به‌م شته شاراه‌یه‌ی نالی بکریته‌وه» (١١).

لێره‌دا ته‌ماشای ده‌که‌ین «مه‌ستووره» ی یه‌که‌م خراوه‌ته‌ دوو که‌وانه‌وه‌و له‌ شه‌رحیشدا هیچ کاریگه‌رییه‌کی به‌لا‌غی و ماناسازی به‌نیسه‌ت و شه‌کانی تره‌وه‌ نییه. بۆیه هه‌ر وه‌کو خۆی، واته وه‌ک ناوی بۆ ئافره‌تیک ماوه‌ته‌وه، که ئه‌م ناوه‌ له‌م قه‌سیده‌یه‌دا، ده‌کری ئاو بیته‌ بۆ هه‌ر مه‌ستووره‌یه‌ک که له‌ سه‌رده‌می نالیدا ژیا‌بی، به‌بی ئه‌وه‌ی مه‌به‌ستی نالی سه‌رحه‌می که‌سایه‌تییه ئه‌و (مه‌ستووره‌یه) بیته‌.

پێشنیازی ئه‌وه‌ی که‌ دانه‌مان ده‌دات بۆ گۆڕینی ناوی مه‌ستووره‌ی نیو قه‌سیده‌که و جوی کردنه‌وه‌ی له «مه‌ستووره‌خانی سه‌دی»، فه‌رزیاتیکن که‌ بۆ شیعی نالی راستن. چونکه، هه‌روه‌کو ده‌زانین نالی له‌هه‌ندێ قه‌سیده‌ی دیکه‌شیدا، بۆ نمونه ئه‌وانه‌ی باسی (حه‌بیبه) و (مه‌حبوبه) یان تێدا‌یه، و شه‌ی حه‌بیبه و مه‌حبوبه ناویکی دیکه‌ن بۆ ئافره‌تیک که ئیمه تائێستاش ناوه حه‌قیقی و ئه‌سلییه‌که‌ی نازانین و نالی به‌شاراه‌یه‌ی هێشتوتێینه‌وه. به‌خۆڕا‌ییش نییه، که‌ پریده و شاعیری گه‌وره‌ی کورد «پیره‌مێرد» له‌مباریه‌وه گوتویه‌تی: «له‌ نه‌ظه‌ر مندا حه‌تتا - حه‌بیبه - ی مایاوه‌ش شه‌خصیه‌تێکی حه‌قیقی نه‌بووه و ته‌نها ره‌مزیکه حه‌ضه‌رتی نالی کردویه به‌واسطه‌ی ئیظهاری ده‌های شاعیرانه‌ی» (١٢).

لێره‌شدا رتی تێده‌چیت و شه‌ی «مه‌ستووره» ناویکی خوازاو بیته‌ بۆ ئافره‌تێکی تاییه‌ت، که‌ دیسانه‌وه بۆ ئیمه نه‌ناسراوه. دووریش نییه ئه‌م مه‌ستووره‌یه ناویکی خوازاوی تر بیته‌ بۆ «حه‌بیبه» و حه‌بیبه‌ش ناوه بۆ

ناویکی تر و بهم پییه نالی ویستبیتی ئه سالی که سه که مان به جاری
 لیبشاریته وه ونی بکات.. دیاره به له بهر چا و گرتنی بارودۆخی کۆمه لایه تی
 سه رده می ژبانی مه لا خدر و ئیستاشی له گه لدا بیت، به تاییه تی بۆ نووسینی
 قه سیده یه کی له م بابه ته، ده بوو ئه و کاره بکات، ده نا بۆ سبه ی لاشه یان به
 ده رازه ی شاره وه هه لده واسی!

**   **   **

ئێستا کاتی ئه وه هاتووه بچینه وه سه ر باسی دیمه نی وه همی و زه که ری
 پیاو له م دیمه نه دا.

ئه گه ر ئیمه جاریکی دی ئه و به شیه قه سیده که بخوینینه وه که نالی تیایدا
 به زمان مه ستووره وه ده دوی، خیرایی و ته وژمی شاعیرمان له وینه سازی و
 ته شبیه اتدا بۆ ئاشکرا ده بی، که ئه مه ش بارودۆخیکه ئاره زوومه ندیی نالی
 هیناویتیه گۆڕی. واته، نالی بۆ هه رچی زووتر گه یشتن به کام و له ززه ت
 بینین له ئه ندامی جنسی مه ستووره وه همیه که ی، ناچاره به توندی هه ولای
 ئه وه بدات له شانۆنامه وه همی و وینا سازییه کانی دانه بری، چونکه به ته نیا
 دا براتی و بیرکردنه وه له هه ر شتیکی دی که ئیحای سیکی نه داتی، ئه و
 ئاره زوومه ندیه که شی ده مرئ و سارد ده بیته وه. لێره شدا به ئاشکرا دیاره که
 نالی عه وهره تی مه ستووره وه کو ئه ندامیکی پاسیف ده بین و نه رمیه کی
 له ئه ندازه به ده ری ده داتی (بروانه: نه خشه ی یه که م). ئه مه یش به پێچه وانه وه ی
 ئه و هه لمه ت و ئاکتیقبوونه ی له وه سفه کانی له وه دوایدا بۆ زه که ری خۆی به
 ره وای ده بین و به هۆیانه وه زه که ر ده خاته چوارچێوه یه کی تووریه ی و
 له تاریکیی موته قدا به ندی ده کات (بروانه: نه خشه ی دووهم). ئه و جا بۆ
 ئه وه ی په یوه ندیی پیاومان له کاتی ئاره زوومه ندیدا به زه که ری خۆیه وه بۆ
 ئاشکرا ببیت، پتووسته به ناچاری بکه وینه وه قه رزکردنی هه ندی ئه نجام له
 کایه ی ده روونشیکاری. ئه مه ش نه ک له پیناوی زۆر گوتن و سه ر له خوینه ر
 شیواندنا، به لکو له به ره وه ی ناچارییه کی مه نه ه جیه و ده چیته خزمه تی
 لیکۆلینه وه که مان له باره ی شیعر نالییه وه.

ئیمه پیشتر گوتمان، پیاویک نه گهر دوو چاری «لادانی جنسیی هه مه چه شن» هاتبی، له کاتی پرۆسه ی دیه نی وه همیشدا له شی ئافرهت دابهش ده کات به چه ند به شیکه وه و له و دیه نه شدا گرنگی ده دات به تاقه نه ندامیکی له شی ئافرهت.. ئیستا ده مانه وی هیما بو ئه وه بکه ین که روانینی پیاو بو زه که ری خویشی به دابه شکردنیککی هاوشیوه دا ده روات. به ومانایه ی وه کو به شیککی جیاواز له سه رجه می له شی خۆی ته ماشای زه که ر ده کات: «وه ک ئه وه ی وجوودی پیاو و نه ندامی نیرینه یی ئه و دوو وجوودی جیاواز بن. چونکه زه که ر له ژیر ده سه لاتنی پیاو دا نییه و به لایه که گۆی به فه رمانه کانی ئه و نادات.. هۆی جودایی زه که ر له سه رجه می که سیتی پیاو به و مانایه یه، که زه که ر خاوه نی سه ره خویشه کی تایبه ته و پیاویش له کاتی جووتبوون و پرۆسه ی جنسیدا وه ک مه وجوودیککی جودا له خۆی ههستی پیده کات. له راستیدا ئه مهش جوداییه کی فیزیکی نییه به لکو په یوه ندیی هه یه به باری ده روونی پیاوه وه» (۱۳)

نالی له به شی دووه می خه ونه کهیدا ده که ویتته تاریفکردنی زه که ری خۆی و ئاوړیک له ویش ده داته وه، یاخود راستره بلیم: زه که ر نالی ملکه چی تاریفکردنی خۆی ده کات!، چونکه هه ر وه کو پیشتریش گوتوومانه، شاعیره که مان له به شی یه که می خه ونه کهیدا به داخلکردنی مه ستوره و باسکردنی دوو ردژێری عه ورده تی ئه و، خۆی خسته به رده م چاره نووسی وه لامدانه وه ی پرسیاریک که ئه و پرسیارهش په یوه ندیی به توانا و هه رته و ئاره زوومه ندیی خودی نالییه وه هه یه. بو وه لامی پرسیاره کهش، پتویسته نالی له پرۆسه ی دیه نه وه همیه کهیدا لایه نی دووه می به زمه که ی به یینیته مه پیدانه وه که زه که ری خو به تی. ئه و جا بو ئه وه ی نیازی سه رجه می پرۆسه کهیش بیته ده ست، پتویسته هیز و قودره تی نیرانه بدریته زه که ر، تا به و هۆیه وه بتوانیت ده سه لات به سه ر پاله وانی به شی یه که می شانۆنامه شیعریه کهیدا بگریت و ملکه چی ژیر فه رمانی خۆی بکات که ئه ویش عه ورده تی مه ستوره یه. به لام هه ر وه کو پیشتر دیمان، نالی

له خه یال کړدنه وه کانیډا ته نیا هینی مه ستووره دی تووه دیمه نی وه می له باره وه ساز داوه. واته مه ستووره دی دابه شکر دووه. بویه به هه مان شپوهش ته ماشای زه کوری خو دی ده کات، بهو مانایه دی وهک به شیکې جو دا بووه له له خو دی. . نهم کارهش وه نه بی کاریکې ئا گایانه بیت به لکو په پره وکړدنه له ههستی ناوه وه (شعور الباطن) و گوزارشیکه، زمان داویتی له دهروونی نالی. با گو دی له بهیتی یه که می نهم به شوی خه ونه که ی نالی بگرین که تیا یدا زه کوری خو دی، واته نه دما تیکې خو دی له سه رجه می جهسته ی خو دی جو دی ده کاته وه وه ده لیت:

(دیوانه) که زانی که ده بی عوقده گوشابی

هه ستا و گوتی: نه شکی ره وانم به فیدابی!

که لیره دا وشه ی «دیوانه» هه ردو و تاییه تمه ندییه که ی له خو گرتووه، واته چ نیرایه تی و شه رانگیزی، چ نه وهش که نالی وهک مه وجودی کی دی ته ماشای زه کوری خو دی ده کات و به «دیوانه» ناوی ده هینی.

لیره دا نامه ویت بیمه وه سه ر به شی کو تایی قه سیده که، واته قوناغی «بیدار بوونه وه»، چونکه له دوا دوا ی به شی یه که می نهم لی کو لینه وه یه دا که م تا زور قسه مان له باره وه کردووه. به لام به لامه وه گرنگه پرسپاری سه ره تای نهم به شوی با سه که مان دوو باره بکه مه وه که تیا یدا سه رنجمان راکیشا بو نه وه ی تیا نهم قه سیده یه ده کړته به لکه بو بوونی نافرته له ژبانی مه لا خدر دا؟

بیگومان نهمه پرسپاری کی قورسه، بهر له هه موو شتیکیش پتوبسته ئا گاداری نه وه بین که ژبانی سیکیسی راسته قینه ریگر نییه له به رده م په نابردنی مروت بو دیمه نی وه می و دامرکاندنه وه ی ناره زووی جنسی به هو ی ده ستپه پره وه، چونکه وهک (مووه له لی) ده لیت: نهم پرؤسه یه وه کو ئیمکانییه تیک بو به ده سته ینانی چیژی دوا ی ناره زوو دامرکاندنه وه: «هه رگیز له ناو ناچیت و په یوه ندی نییه به هه بوون، یان نه بوونی ژبانی

سیکسیی راسته قینه وه». هەر له بهر ئه وهیشه که هه ندیک جار دیمه نی وه همی
 بۆ پووچکردنه وهی راپایی و تارانندی «له ئاست ئاره زوومه ندیی مرۆڤدا په نای
 بۆ ده بریت. به مانایه کی دیکه، به هۆی ئه و کاره وه، واته به هۆی ویناکردنی
 دیمه نه وه همیه کان و دهسته پرلیدانه وه، پیاو هه ولده دات بیسه لمینی که
 هیشتا پیتی ماوه و کوتایی به ئاره زوومه ندیی نه هاتوه» (١٤).

به لام ئه گهر بمانه ویت وه لامی ئه م پرسیاره به شیویه کی دی بدهینه وه، واته
 راستی و ناراستیی وه سف و وینه شیعییه کانی نالی له بابته عه وره تی
 ژنه وه له گه ل پیکهاته ی ئانا تۆمیی کلێشه ی ئه ندای میینه ی ئافره ت
 به راورد بکه ی، ئه وه کاری ئیمه نییه و ناشمانه وێ خۆمانی له قه ره بده ی.
 له گه ل ئه وه شدا ئه و رایه ی مامۆستا محمه دی مه لا که ریم ده هیمنه وه که
 له راستای ئه م کیشه یه دا ده ربیره و هیمما بۆ بێ ته جربه یی نالی ده کات:
 «قه سیده که ی له مه ر» مه ستوره «به بۆچوونی من {بۆچوونی کاکه حه مه }
 نیشانه یه کی «شاره زایی» تیا نییه و وای ئه گه یه نێ نالی تا ئه و کاته ش که ئه و
 قه سیده یه ی گوتوه، له م بابته دا چتوی هه ر له تاریکی وه شانده وه، ئه گینا
 شتی وا زۆر بوو به باسکردنیان بتوانی بایه ختیکی تر به قه سیده که ی بدات و
 ئه وسافه کانی که هینا و نییه وه زیاتر و رازاوه تر بکات» (١٥).

به پتووستی ده زانم خۆینه ر ته ماشایه کی تری هیلکاری یه که می ئه م باسه
 بکات، که تیایدا هه ندێ له پێچواندنه «دووره کان» ی نالی بۆ عه وره تی
 مه ستوره پێشان دراوه. ئه م پێچواندنه دوورانه ش، واته ته شبیه کردنی
 عه وره تی مه ستوره به «ئه ستیره ی سوها، خه یه ی دو ئه ستوون، خرچی
 موده وه...» ده لاله ت له «دووری» شاعیر ده که ن له بواری پراکتیکی
 ئه زمونی راسته قینه ی جنسیدا. به لای منیشه وه ئه مه ساته وختیکی ژبانی
 تراژیدیانه ی شاعیره، ساته وهختیک که نالی تیایدا پێ ده نێته قه له مه وه ی
 حه رامه وه ده بێته یاخیه کی بێ په روا، که چی له هه مان کاتیشا ملکه چی
 هینێکی میتافیزیکیه... هه م رۆحیکی سه رکه ش و هه م ده روونیکی
 شه رمه زار، لوتکه ی ئه م ساته وهخته تراژیدییه ش له وه دایه که نالی ناکامه،

بيءَ ٺهڙمونه و به ٺوميد نه گه ښتووه، ٺينساني ڪي موته لاشي سه رده مي ڪي
شڪستي مي ٿرووي روحي و فيڪري ٺيمهيه ڪه به دوور بووه لههه
پراڪتي ڪي ڪي راسته ڦينه ي جنسي و ده توانين له گه ٺه زاران لوي ٺيستي
ناو ڪو مه ٺه گاهه مان به راورد ي بڪهين ڪه ويرا ي هه ٺه ڪشانيان له ته مه ندا،
هيشتا له رووي جنسييه وه سته ملي ڪراون.

ته‌مه‌نی نالی له « مه‌ستووره » دا

بیسوود نابیی ئه‌گهر له‌م به‌شه‌دا سه‌رنجی له‌ قه‌سیده‌ی مه‌ستووره و په‌یوه‌ندی به‌ ته‌مه‌نی نالی-ی شاعیره‌وه بده‌ین.

زۆربه‌ی ئه‌و لی‌کۆله‌ره‌وانه‌ی من ده‌ستم به‌ به‌ره‌میان راده‌گات، کاتی‌ک باسی مه‌ستووره‌که‌ی نالیان کردیی، مه‌سه‌له‌ی ته‌مه‌نی شاعیران هیناوه‌ته پیش.. پی‌موا‌بیت زۆربه‌شیان له‌سه‌ر ئه‌وه ریک که‌وتوون، که ئه‌م قه‌سیده‌یه زاده‌ی ئه‌و قوناغه‌یه نالی تیا‌یدا له‌ پیت‌ه‌ختی ئه‌ماره‌تی ئه‌رده‌لان، واته شاری «سنه» خو‌یندوویه‌تی.

به‌کورتیه‌که‌ی، ئه‌و قوناغه‌ش سه‌رده‌می گه‌نجی‌تی شاعیر و هه‌ره‌تی ته‌مه‌نی جوانیی ئه‌و بووه.. ئه‌وه‌تا مامۆستا محه‌مه‌دی مه‌لا که‌ریم له‌ کتیی «نالی: له‌ کلاو‌پۆژنه‌ی شی‌عه‌ره‌کانی‌یه‌وه» لاپه‌ره: (ل ۲۶) دا ده‌ل‌یت: «قه‌سیده‌ در‌یژه‌که‌یشی که‌باسی خه‌وبیننه‌که‌ی خو‌یی به‌ (مه‌ستووره‌ی ئه‌رده‌لان) ه‌وه تیا ئه‌کا، دیاره له‌ سنه و توویه‌تی، چونکه‌ بابه‌ته‌که‌ی دیاره بابه‌تی سه‌رده‌می لا‌وییه‌تی» (۱).

ئیمه‌ لی‌ته‌دا هه‌لو‌یسته‌یه‌ک ده‌که‌ین و به‌گه‌رانه‌وه‌مان بۆ ده‌قی شی‌عه‌ره‌که‌ هه‌ول‌ده‌ه‌ین سه‌رنجی خو‌ینه‌ر بۆ چه‌ند شتی‌ک راب‌کیشین.

به‌ته‌ماشاکردنی به‌شی دووه‌می ئه‌م لی‌کۆلینه‌وه‌یه «وه‌می مه‌ستووره/ مه‌ستووره‌ی وه‌هم»، ده‌رده‌که‌و‌یت پایه‌ی کاره‌که‌ی ئیمه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه به‌نده که ئه‌م قه‌سیده‌یه‌ی نالی، هی‌زی‌کی لی‌بی‌دویی له‌ پشت‌ه که‌ نالی-ی به‌ره‌و کرده‌یه‌کی جنسی راپیچ کردووه. بۆ دامرکان‌دنه‌وه‌ی ئه‌و هی‌زه‌ش شاعیر په‌نا

دهباته بهر ویناندن و پرۆسه‌ی سازدانی دیمه‌نی وه‌همی. به پیتی ئه‌و پیناسه‌یه‌ش که له‌بهر ده‌ستایه دیمه‌نی وه‌همی پرۆسه‌یه‌ک نییه ته‌نیا تاییه‌ت بیت به سه‌رده‌می جوانی و تافی لاویتی‌یی مرۆقه‌وه، تا به‌هۆبه‌وه هه‌ستی ئاره‌زوومه‌ندیی دابهرکیترتیه‌وه، به‌لکو جه‌ختم کرده سه‌ر ئه‌و راستییی که په‌نابردن بۆ دیمه‌ن و شانۆنامه‌ی وه‌همی هه‌ندی جار بۆ ئه‌وه‌یه که پیاو له‌ مان و نه‌مانی ئاره‌زوو و توانای جنسانی خۆی دلتیا بیته‌وه. ئه‌و لیکۆله‌ره‌وانه‌ی سه‌رده‌می نووسینی ئه‌م قه‌سیده‌یه به‌سه‌رده‌می گه‌نجیتی شاعیره‌وه ده‌به‌ستنه‌وه، به‌لگه‌ی ئه‌وه ده‌خه‌نه‌روو، که وه‌سفه‌کانی نالی بۆزه‌که‌ری خۆی، وه‌سفی که‌سیکی «شۆخ و قۆز و بره‌مین» مان دینه‌وه یاد که خاوه‌نی ته‌کان و هه‌لمه‌ت بێ، .. به‌لام به‌پیتی ئه‌و بارودۆخه ده‌روونییه‌ی که ئیمه‌ نالی-ی تیدا ده‌بینین و له‌ لاپه‌ره‌کانی پیشوودا که‌م و زۆر لیوه‌ی دواين، به‌پشتیوانیی ئه‌و تیزه‌شه‌وه که ده‌لێت دیمه‌نی وه‌همی «خۆ تاقیکردنه‌وه» ی پیاوه له‌ ئاست مان و نه‌مانی توانای جنسیی خۆیدا، ئه‌وا ریگه به‌خۆمان ده‌ده‌ین که بلێین: ریتی تیده‌چیت ئه‌م قه‌سیده‌یه له‌ دایکبووی سه‌رده‌میکی ته‌واو کامل‌بووی ته‌مه‌نی شاعیر و له‌وانه‌یشه هی قۆناغی پیری ژبانی بیت، چونکه مه‌سه‌له‌ی راپایی و دوودلیی پیاو له‌ ئاست مان و نه‌مانی وزه‌ی شه‌هوه‌ترانیدا، هی سه‌رده‌می که پیاو تیايدا چووبیته ته‌مه‌نه‌وه و گومانی له‌ ئاست توانای جنسیی خۆیدا په‌یدا کردبێ، نه‌ک هی ته‌مه‌نیکی وه‌ک ئه‌وه‌ی ده‌یده‌نه پال نالی و له‌ سییه‌کانی عومر تیپه‌ر ناکات (٢). چونکه لۆژیکی نییه نالی، یان هه‌ر که‌سیکی دی له‌و ته‌مه‌نه‌دا گومان له‌ قوده‌رتی خۆی بکات.

بۆچونیکی دی که ده‌کرێ بۆ ئه‌م بابه‌ته سوودی لیوه‌ریگیری، په‌یوه‌ندی به‌ره‌فتاری کۆمه‌لایه‌تی کورده‌وه هه‌یه .. نووسینی قه‌سیده‌یه‌کی ئه‌وتۆ و ناوبردنی مه‌ستوره‌ی «ئه‌دیب و هه‌سناو» ی هاوسه‌ری «خوسره‌و خانی ناکام» تیايدا، وه‌کو سه‌رچاوه‌کان باسی ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها مانه‌وه‌ی ئه‌م قه‌سیده‌یه و چه‌ندین جار له‌بهر نووسینه‌وه‌ی و (٣) دوا‌جار به‌ئاسایی باسکردنی له‌ نیتو

گۆرەپانی ئەدەبی و کۆمەلایەتیی ئێمەدا، ھەموو ئەمانە رینگە ی ئەو ھەمان نادەنێ کە نەیسەتیی ئەم دەقە بەدینە پال تەمەنی لاوتیی شاعیر. چونکە بە لەبەرچا و گرتنی بارودۆخی ئەو سەردەمە و ئیستای کوردستانیش لەھیچ گەنجیک و دەستە کوڕی چاوپۆشی نەدەکرا تەجاوەزی ھەموو ئەو مەسەلە ئەخلاق و داب و نەرتانە بکات و بە روژی رووناک قەسیدە یەکی و ھا بنووسێ، بێ ئەو ی بۆی بێتە مایە ی تەنگەتاوی. بۆیە زۆر ریی تێدەچیت نالی ئەم قەسیدە یە ی لە تەمەنیکی پیرتردا نووسی بێ و بارودۆخی ئەو سەردەمەش لەبەر ئەو پیرتییە لیتی خوش بوو بیت.. واتە «پیری و شاعیریتی و نزیکیی نالی لە بابانەکانەو» ئەو خەسلە تانە بووبن، شەفاعە تیان بۆ نالی و سەرچەمی قەسیدە کە یشی کرد بێ.. کە ئەمەیش لە کورد چاوەڕێکراو و پتووستیی بەو نینە بەلگە ی لەسەر بەینینەو.

بۆچوونیکی دی بە دەست ئێمەو، بریتی یە لەو بەیتە ی کە مەستوو رە تیا یا بەنالی ھەلەلێ و لەگەڵ زانایانی «چین و خەتاو خوتەن» بەراووردی دەکات:

ھەر مەسئەلە بیکرێ کە بەتۆ شەرحی کرابێ
مومکین نی یە کەس دەخلی بکا چین و خەطابێ

ھەر وەکو لەبەشی یە کە مەدا مەبەستی خۆمان لەم بەیتە روون کردۆتەو، لێرەدا قسە لەسەر حیکمەت و زانایی نالی یە. دیارە مروشیش لە تەمەنیکی وەک ئەو ی بۆ سەردەمی نووسینی ئەم دەقە پیشبینی کراوە نابیتە حەکیم و زانایەکی وا لێھاتوو، تا بکریتە «شاریحی مەسئەلە ی بیکر»، کە مەسەلە یە کە ھەموو یە کێ ناتوانێ خۆی لە ھەندەر بدات، ئەگەر ئەو کەسە پلە یەکی دیاریکراوی لە زانست و حیکمەتا نەبێ کە ئەو یش تەمەنیکی دیاریکراوی دەوێ.

ھەر وەھا لەسەر بنەمای ئەو بۆچوونانە ی پیشەو، ئیمکانی ئەو ھەمان لەبەر

دهستایه وشه‌ی «دیوانه» به مانایه‌کی جیاوازتر له‌و مانایانه‌ی پیشوو لی‌ک بدهینه‌وه و بلّین: ئەگەر نالی به‌هۆی به‌کاره‌یتانی ئەم وشه‌یه‌وه هێما بکات بۆ خۆی «هه‌روه‌کو چۆن کینایه‌شی پێکردوه به‌زه‌که‌ری خۆی»، که زه‌که‌ریش به‌شیکه له‌سه‌رجه‌می ئەو، ئەوا ئەم هێماکردن و ناو بردنی «دیوانه» یه‌ خۆی پرسیارێک قوت ده‌کاته‌وه.

ئەوه راسته‌ مانای فه‌ره‌ه‌نگیی وشه‌ی «دیوانه» به «گیل و حۆل و نه‌فام» لی‌کده‌دریته‌وه و به‌سه‌ر که‌سانی له‌ ده‌شت و ده‌ر ژیاوی بی‌لانه‌دا براوه‌ته‌وه. به‌لام ده‌بێ ئەو ره‌ه‌نده‌ فه‌لسه‌فیه‌ی ئایینی ئیسلام له‌ یاد نه‌کرێ که داویتی به «دیوانه» کان. لی‌رده‌ا هێنده به‌سه‌ر گه‌ر ناوی کتێبه‌که‌ی «ابو القاسم حسن نیشابوری» بپریت که له‌ سه‌رده‌می رێنسانسی سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچیدا به‌ناوی (العقلاء المجانین) وه‌ه نووسیویه‌تی و ئەم وشه‌یه‌ش «دیوانه» بۆ ده‌سته‌یه‌کی زۆر له‌و که‌سانه به‌کار ده‌بات که له‌ به‌رامبه‌ر که‌مالی موته‌له‌قی خوادا که‌وتبونه پرسیار و سه‌ره‌زبۆی و په‌نایان بۆ گومانکردن بردبوو، هه‌روه‌ها له‌ زانستیکی زۆر بلند به‌رخوردار بوون و هه‌میشه ئەو شتانه‌یان به‌سه‌رده‌مدا هاتوه که عاقله‌کانی دی هه‌رگیز بۆیان نه‌چوون (٦).

به‌م تیگه‌یشتنه‌ی مانای وشه‌که، «حیکمه‌ت و زانایی و ئەزموونداریی دیوانه‌کان» زی‌تر ده‌چه‌سپێ و ئەگه‌ر نالییش ئەم وشه‌یه بۆ هێماکردن به‌خۆی به‌کار ئەهێنی، ئەوه ته‌ئکید له‌سه‌ر پله‌ی زانایی و ئەو حیکمه‌ته ده‌کاته‌وه، که ئاگاداری لێی هه‌بووه. بۆ ئەوه‌ی په‌یوه‌ندیی ئەم قسه‌یه‌شمان به‌کامل‌بوون و قوناغی ته‌مه‌نی شاعیره‌وه بۆ ده‌ریکه‌وێت، پێویسته هێنده‌ش زیاد بکه‌ین و بلّین: که پله‌و مه‌قامی دیوانه‌یی له‌نیو خانه‌قاکاندا، پله‌و پایه‌ی سالانێکی زۆر عیباده‌ت و سه‌ر و ریش سپیکردن و له‌خزمه‌ت شیخدا شه‌وو روژکردنه‌وه‌یه، نه‌ک هی که‌سیکی بێ ئەزموون و که‌م ته‌مه‌ن. جا ئەگه‌ر ئەم مانا لی‌دانه‌وه‌یه‌ی نالی وه‌کو هێماکردنێکی ئەو بۆ که‌سیته‌یی خۆی قبوول بکه‌ین و وه‌های لی‌ک بده‌ینه‌وه که نالی نه‌یوستبێ ناوی راسته‌قینه‌ی خۆی ببات و خۆی به «دیوانه» له‌قه‌ڵه‌م دابی (که بی‌گومان ئەمه‌ش هۆیه‌کی

تایبەت و ئایینی خۆی ھەیه و پەیوەندیی بەو دیدارەو ھەیه کە ھەر
 مسوڵمانێک چاوەڕێیە لە رۆژی ئاخیرەتدا بەدیتنی یەزدان شاد ببێت و
 لەپاکیی خۆی دلتیا بیت) ئەوا بەم خۆبە «دیوانە» لە قەڵەمدانە ھیچ نەبێ
 ھێمایەکی بۆ تەمەنی دیوانەیی و لەوێشەو ھە زانایی خۆی کردوو، کە
 سەردەمی نووسینی قەسیدە ی مەستووڕە دەگرێتەو.

ھەر چۆنیک بیت، سەبارەت بەبێ ئەزمونی نالی لە مەسەلە ی لەگەڵ
 ئافرەت نەخەوتنیدا، رایەکی مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم بەھای خۆی
 نادۆرێت، کە دەلێت نالی تا ئەوکاتەیش کە ئەم قەسیدە یە تیا وتوو،
 چێوی ھەر لە تاریکی وەشاندوو. بەلگەش بۆ ئەمە ئەو ھەلانەن کە شاعیر
 لە وەسفکردنی عەورەتی ژندا تێیان کەوتوو، ئەمەیش کیشی ئەو تراژیدیە
 چەند قات زیاد ئەکات کە پیشتر لە ژبانی نالیدا ھێمامان بۆ کرد.

بەشى ىللىجەۋ:

پەيوەندىي دەقەكان

يەكەم: لەگەڭ دەرەۋەي خۇياندا

دوۋەم: لەگەڭ يەكتردا

يەكەم: پەيوەندىي دەقەكان لەگەڭ دەرەۋەي خۇياندا:

بەشى كۆتايى ئەم لىكۆلىنەۋەيە ھەۋلدانىكە بۆ ناسىنەۋەي ئەۋ سەرچاۋە
رۆشنىبىرىيە جىياۋازانەي لە دەقى مەستوورەدا ئامادەن. كارى ناسىنەۋەي
ئەۋەي ئاخۆچ ئاستىكى رۆشنىبىرى و زانستىي سەردەمى نالى و پىش نالى
بوۋنە بەشىكى ديار لەم دەقەدا، رەنگە لەۋىدا يارمەتى دەر بىت، كە بزەين
دەق نەك بەتەنيا زادەي ساتە ۋەختىكى عەفەۋى و ئىلھامى خودايى نىيە..
بەلكە لەگەڭ سەرچەمى وتارەكانى ئەۋ ساتەۋەختەشدا كە تىايدا بەرھەم
دەيت، پەيوەندىيەكى نەپساۋى ھەيە.

بىگومان ئىمە نامانەۋىت تەنيا لە رووبەرتكى تاييەتى و داخراۋدا
پىشۋازى لەم دەقەي نالى بىكەين، نامانەۋىت خۆمان بەدەين بەدەست ئەۋ
مانايانەي فەزاي قەسىدەكە فەرزىان دەكات و بەس، بەلكو مەبەستىشمانە
بۆ ماناۋ رەھەندى ئەۋ دەۋروبرەش بىگەرتىن كە دەقەكە تىيدا سەرى
ھەلداۋە. بى ھەلسەمىنەۋەش دەتوانىن بلىين: تەنيا پىرۆسەيەك، بوارى بۆ
نالى رەخساندوۋە ئامادەيى خۆي لە سەرچەمى رۆشنىبىرىيى ساتەۋەختى خۇيدا
و ئامادەكردنى رۆشنىبىرىيەكانىش لە خىتابى خۇيدا فەراھەم بىكات،
«پىرۆسەي رووداۋى شىعرى» يە..

پروښه‌ی پروډاوی شیعرې پوټه هوې نه‌وه‌ی که نالی له دوو پیاښکې
 روښن‌بیردا خوې بېښتته‌وه: واته بواړې پوړه‌خساوه له‌لایه‌که‌وه گوزارښتیک
 له‌سهر باری روښن‌بیرې سهرده‌مه‌که‌ی بدات و، له‌لایه‌کی ترېشه‌وه پیمان
 بېه‌لمیننې که پوړخوېشی تاچ ناستیک له‌و روښن‌بیریه به‌ناگایه. به‌مانایه‌کی
 دی: به‌هوې پروښه‌ی به‌ره‌مه‌پینانی قه‌سیده‌یه‌که‌وه که نالی پوړمه‌به‌ستیکې
 تایبته ته‌رخانیکردوه و نه‌و مه‌به‌سته‌یش له‌گټپړانه‌وه‌ی «خه‌ون» ټکدا
 به‌رجه‌سته بووه، توانیویه‌تی ته‌وزیفی سهرجه‌می نه‌و روښن‌بیریه‌ش بکات که
 پوړخوې تیایدا پټگه‌یشتوه. نه‌مه به‌بې نه‌وه‌ی سهرجه‌می نه‌و روښن‌بیریه و
 گوتاره جیا جیاکانی په‌یوه‌ندیه‌کی راسته‌و خوږان به‌بابه‌تی قه‌سیده‌که‌ی
 شاعیره‌وه هه‌بیت که به‌یانکردنی حاله‌تیکی نارزوو مه‌ندانیه. نه‌مه‌ش پوټه
 هوې دروستکردنی دژایه‌تیییک له‌نیوان بابته و فه‌زای شیعره‌که له‌لایه‌ک و
 نه‌و چه‌مکه زمانییانه‌ی شاعیر پوړوونکردنه‌وه‌ی بابته‌و شیعریه‌که‌ی ده‌کاری
 بردوون له‌ولای دیکه‌وه. . ناخروه‌سفکردنی نه‌ندامی جنسیی ژن و پیاو
 به‌هوې چه‌مکی نه‌ستیره‌ناسی، ته‌سه‌ووف، جوگرافیاوه و له‌پروښه‌ی
 روډاوی شیعریدا نه‌بیت و له‌شاعیر قه‌بوول نه‌کراپنې له‌کټ و له‌چی قه‌بوول
 کراوه؟!

پوړ زیاتر روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌سته‌که‌شمان، هه‌ول ده‌ده‌م له‌رتی قسه‌کردن
 له‌سهر سټی سهرچاوه‌ی روښن‌بیری، که نالی پوړ به‌ره‌مه‌پینانی نه‌م ده‌قه‌سوودی
 لیوه‌رگرتوون، که‌می له‌روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ستم‌اندا بچینه‌پیشه‌وه.
 پاشانیش به‌هوې چند نه‌خشه‌یه‌که‌وه نه‌و بواره روښن‌بیریانه ده‌ستنیشان
 بکه‌م که چه‌مکه به‌کار هاتوه‌کانی لای نالی ده‌گرنه‌خوږان.

*** **

نیمه‌کاتیک پوړ نه‌م مه‌به‌سته قه‌سیده‌که ده‌خوټینه‌وه، رووبه‌پرووی چند
 سهرچاوه‌یه‌کی جیاوازی روښن‌بیرې ده‌بینه‌وه، که لیږده‌ا پوړ ناسانکردنی کاری
 خوټنه‌ر ده‌یانکه‌ین به‌سټی به‌شه‌وه:

١) سەرچاوه‌ی رۆشنییری دوور.

٢) سەرچاوه‌ی رۆشنییری ئاماده.

٣) سەرچاوه‌ی رۆشنییری بیسراو.

که‌هه‌موو ئهم سەرچاوانه ده‌که‌ونه ده‌ره‌وه‌ی باب‌ه‌تی یان (=Emne)ی
شیعره‌که‌ی نالییه‌وه.

١) سەرچاوه‌ی رۆشنییری دوور:

مه‌به‌ستمان له زاراوه‌ی «رۆشنییری دوور» ئهو زانیاریانه‌یه که ره‌گه‌ز و
سەرچاوه‌یان ده‌چیت‌ه‌وه سهر ئه‌فسانه و حیکایه‌ت و سیمبولی دینی و
سهرگه‌وزه‌شته‌ی پاشایان و قاره‌مانان، یاخود زاراوه‌ی زانسته‌کانی کۆن و
په‌یه‌ندیی راسته‌وخۆی لۆژیکیانه‌یان به‌ باسی ئیروۆتیکییه‌وه نییه. له‌گه‌ڵ
ئهو‌شه‌دا ناتوانین له‌ قه‌سیده‌که‌یان وه‌ده‌ر بنیین. چونکه‌ سه‌رجه‌می دینامیه‌تی
قه‌سیده‌که‌یان پێوه‌ به‌نده و مانای بنچینه‌یی و رووبه‌ری راسته‌قینه‌ی خۆیان
دۆزاندوووه و نالی هاتوووه ملک‌چی مانا و ره‌هه‌ندی دیکه‌ی کردوون.
ئهو زاراوه‌و ده‌سته‌واژانه‌ی ده‌چنه ژێر خانه‌ی سەرچاوه‌ی رۆشنییری دوور
له‌سه‌رده‌می نالییه‌وه، ده‌بن به‌دوو به‌شه‌وه:

ده‌سته‌ی ده‌سه‌م (تایینی - میتۆلۆژی)	ده‌سته‌ی دووهم (سهر به‌زانستی کۆن)
طه‌لیسم: (جادووگه‌ری) عه‌نقا: (میتۆلۆژی) ماء الخضر: (تایینی) مانی: (تایینی - میژوویی) گه‌نج: (داستان و میتۆلۆژی) موضیحه: (زاراوه‌یه‌کی شه‌ره‌) له‌ باسی قیصاص دا. پروانه: دیوانی نالی، ل: (٦٢٢)	ته‌شریح: (تشریح الافلاک، ناوی کتیبی مه‌لایانه له‌زانستی ناسمان شوناسیدا که «بهاالدين العاملی» دايناه: دیوانی نالی، ل: (٦٢٢) هه‌یه‌ت: (الهيه: زانستی ناسمان شوناسی کۆن: دیوان ٦٢٢) جاذیبه و قابلیه: (فیزیایه‌ری) ضولاتی به‌قا: (زانستی ته‌شریح) سوها: (ئه‌ستیره‌ ناسی)

دیاره به کارهینانی ئەم زاراوانە لەلایەن نالییه‌وه و تەوزیفکردنیان بۆ مەبەستیکی شیعری، نیشانه‌ی شارەزایی و ئاگاداریبونی شاعیره‌ له هەر یه‌کێ له‌و مه‌یدانانه‌دا، که به‌هۆیانه‌وه توانراوه‌ پهیوه‌ندییه‌ک له‌ نێوان شیعرو ئاین، شیعرو میتۆلۆژی و شیعرو مه‌یدانه‌کانی زانستی کۆن، بێته‌ ئاراوه‌.

(٢) سه‌رچاوه‌ی رۆشنبیری ئاماده‌:

مه‌به‌ست له‌ زاراوه‌ی «رۆشنبیری ئاماده‌»، ئەو رۆشنبیرییه‌ که ده‌شێ له‌ سه‌رده‌می نالیدا ئاماده‌ بووبێت و پراکتیک کرابێ و پهیوه‌ندی راسته‌وخۆی به‌ ژینگه‌ی شارستانی شاعیره‌وه هه‌یه‌. که‌ره‌سته‌کانی ئەم رۆشنبیرییه‌ له‌ ده‌وروبه‌ری ژبانی رۆشنبیری سه‌رده‌می نالیدا هه‌بوونی بابه‌تییانه‌یان هه‌بووه‌ و مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵیاندا مامه‌له‌کردنێکی رۆژانه‌ بووه‌ و هه‌روه‌کو دیاریشه‌ نالیش له‌ قه‌سیده‌که‌یدا به‌بێ هیچ پلان بۆدانانێک ئاوێته‌ی کردوون. لێره‌دا پێویسته‌ ئه‌وه‌ش بگووترێ، که‌ ده‌سته‌واژه‌ و زاراوه‌کانی ئەم رۆشنبیرییه‌ به‌هه‌مان شێوه‌ی ده‌سته‌واژه‌ و زاراوه‌کانی (سه‌رچاوه‌ی رۆشنبیری دوور)، پهیوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆیان به‌ نێوه‌پۆکی ده‌قه‌که‌وه‌ نییه‌ و بۆ تێگه‌یشتنیش له‌ هه‌ر یه‌کیکیان پێویسته‌ بگه‌ڕێینه‌وه‌ بۆ ئەو مه‌یدانانه‌ی له‌ بنه‌رته‌دا وشه‌ و زاراوه‌کانیان لێوه‌هاتوون، یان به‌ زۆری به‌کاربان هه‌توان و ده‌هه‌تێن؛ ئەو مه‌یدانانه‌ش کایه‌ی زانستی جوگرافیا، جیۆلۆجیا و ته‌سه‌ووف و عیرفان ده‌گرنه‌وه‌. به‌لام له‌ هه‌مان کاتیشدا نالی توانیویه‌تی بیانخاته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی دینامیای قه‌سیده‌که‌یه‌وه‌. یاخود ئەگه‌ر بمانه‌وێت به‌ زمانی «ژان کۆهین» بدوین، ده‌بێ بلێین: ئەو زاراوه‌ و وشانه‌ له‌ مه‌یدانی ئەسلیی خۆیان دا‌پر کران و (ئینزیاح) یان کردووه‌ به‌لای مه‌یدانیکی تردا و به‌و هۆیه‌شه‌وه‌ جوړێک له‌ «شیعرییه‌ت» یان وه‌رگرتوه‌. ئەم سه‌رچاوه‌ رۆشنبیریانه‌ش ده‌که‌ین به‌دوو ده‌سته‌وه‌:

دەستەى يەككەم (جوگرافى / جىئولوگى)	دەستەى دووھم (عيرفان و تەسەووف)
(جوگرافى و جىئولوگى) قورسى ئەك: (سەرپەخانەى جىئولوگى) گردى ئەكەن: (سەرپەخانەى جىئولوگى) قەندىل: (ناوى چيا، جوگرافى) خەتا: (سەرپەخانەى خوتەن: جوگرافى)، ناون بۆ ناوچەى منجورى، مەغۇلىستان و توركىستانى رۆژھەلات. بىروانە: فرھنگ عمىد ۹۹۳ و ۹۹۴.	سالىك مەسلەك مەجذوب خەلوە قائىم (قائم بالىل)

لە ئەنجامى بەراووردىكى خىراى ئەم دوو نەخشەيەو دەگەينە ئەو ئەنجامەى كە، نالى بەپلەى يەكەم زاراوہى عىرفان و تەسەووفى لە قەسىدەكەيدا تەوزىف كردوون، ئەوجا بەگشتى زاراوہى ئايىنى و ئەستىرە ناسى. دووجار زاراوہى مېتۇلوژى و دووجارىش ھى جوگرافى و پاشان لە جىئولوگى و فېزىياگەرى و ئاناتۇمى لەش، زاراوہى قەرزكردووه. ديارە بە لەبەرچاوغرتنى ئەو رۆلەى بىر و خىتابى عىرفانى لەفەرھەنگى ئىمەدا گىراپىتى، دەبى لەلامان ئاسايى بىت كاتىك نالى زۆرتىن وشەى فەرھەنگە شىعەرىيەكەى خۆى لەم سەرچاوه رۆشنىبىرىيەو، وەرگرتووه (۱).

۳) سەرچاوهى رۆشنىبىرىى بىسراو:

ئىمە مەبەستمان لە بەكارھىتانى ئەم زاراوہى، ناسىنەوہى ئەو رۆشنىبىرىيە كە لە رىى بىستان و دەماودەمەو دەگاتە گوتى مرۇف بەبى بەلگەنامەى بىنراو و ھەستىپىكراو. بەلام ئەم رۆشنىبىرىيە بناخەيەكى عەقلاىى ھەيە و رەنگە رۆژگارپىكىش «نەزىك يان دوور» بەھۆى زانستە جۆر بەجۆرەكانەوہ پى بنىتە قۇناغى سەلماندى عەينىيەوہ. يان دەكرى سوود لە زاراوہىكەى دى وەرەبگىن و بلىتىن: ئەم رۆشنىبىرىيە لە قۇناغىكىدا كە

هیشتا نه گه‌یشتب‌یت‌ه ده‌ست ره‌سی خاس و عام، نه‌وا
 رۆشن‌بیرییه‌کی (شه‌فه‌هی)ه و خه‌ل‌کی ته‌نها به «گوی» بیست‌وویانه و به‌زمان
 باسی ده‌که‌ن، وه‌کو قسه‌کردن له‌سه‌ر جوړه بوونه‌وه‌ریکی دی که له‌سه‌ر
 نه‌ستیره‌یه‌کی دیکه بژین. یان وه‌کو قسه‌کردن له‌باره‌ی نه‌و جیهان و فه‌زا و
 ژینگه و گیاندارانه‌ی رۆمان و چیرۆک و فیلمی خه‌یالی زانستی باسی لیت‌وه
 ده‌که‌ن، یان نه‌و هه‌موو قسه‌ و باسانه‌ی له‌سه‌ر نه‌ژدیها و دیو و بوراق و
 «سیم‌رغ»ه‌وه پشت‌او پشت و به‌ب‌ی خو بو‌ماند‌وو‌کردن، هات‌و‌نه‌ته‌ زه‌ینی
 خه‌ل‌که‌وه.

به‌ن‌یسه‌ت سه‌رده‌می نالیشه‌وه، باس‌کردنی «قه‌س‌ریکی به‌رزی له
 ناوینه‌کراو» ده‌چ‌یت‌ه بازنه‌ی نه‌م رۆشن‌بیرییه‌وه و ره‌نگه له‌و سه‌رده‌مه‌شدا
 جو‌ریک له «خه‌یالی زانستی» بو‌و‌یت، چون‌که له‌هیچ قه‌له‌مه‌ر‌و‌پ‌یکی
 سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا «قه‌س‌ریکی موعه‌للای له‌ ناوینه‌کراو» نه‌بو‌وه.

هه‌روه‌ها کات‌یک نالی باسی «شت‌ور مورغ»، یاخود نه‌عامه‌ ده‌کات، که
 بالنده‌یه‌که و زیاتر له‌ ده‌شته‌کانی نه‌فه‌ریقیادا ده‌ژی و نالیش نه‌چ‌وته
 نه‌فه‌ریقیا.. به‌و مانایه‌ نییه‌ که نالی له‌ نزیکه‌وه نه‌م بالنده‌یه‌ی ناسیب‌ی و
 نه‌وجا بو‌مه‌به‌ست‌یکی شی‌ع‌ری ته‌وزیف‌ی ناوه‌که‌ی کرد‌ب‌ی. به‌ل‌کو به‌و مانایه‌یه
 که شاعیر سه‌ری به‌سه‌رچاوه‌ی جو‌ریه‌جو‌ردا گ‌ی‌راوه و به‌و هۆیه‌وه زانیاری
 جو‌راو‌جو‌ریشی ده‌ست که‌وت‌وه. نه‌گه‌رچی به‌ل‌گه‌یه‌کیش به‌ده‌سته‌وه نییه
 ئ‌ی‌س‌پاتی هه‌بو‌ونی کارگه‌ی ک‌ی‌می‌اگه‌ری له‌کوردستانی سه‌رده‌می نالیدا
 بکات، به‌لام شاعیر زاراوه‌ی نه‌م بواره‌شی مل‌که‌چی ژ‌ی‌ر پرۆسه‌ شی‌ع‌رییه‌که‌ی
 خۆی کرد‌و‌ون:

بابه تی دیکه	زاراوه ی کیمیاگه ری
قه سری موعه للای له ناوینه کراو شتوور مورغ	نیکسیر گه وه هر زبیری سوور ناوینه ناوی ناوینه

ده کرا ئه م دهسته به ندیکردنه له سهر ئاستی دیکه ش به ئه نجام گه یشته با،
وه کو دابه شکردنی زاراوه و وشه به کارها تووه کانی نیو شیعره که له سهر
بنه مای دوانه ی «نیر» و «می»، «گهرم» و «سارد» و «نهرم» و «رهق» و
هتد... به لام نه مانویست له وه زیاتر درتیره ی بدهینی. مه به سستی ئیمه له م
دابه شکردنه ئه وه بوو تا ئه و دژایه تییه له نیوان بابه تی قه سیده که:
(ئیرۆتیکا) و روشنبیرییه کانی دهره وه ی ئه و بابه ته ده ستنیشان بکه یین بو
ئه وه ی لیمان ئاشکرا بیت که چۆن خیتابه جیا جیاکان وشه و زاراوه له
یه کتری وهرده گرن. ههروه ها مه به ستیشمان بوو تا له سهر ئه وه جه خت
بکه یینه وه، که شیعر نه ک ههر ئیلهام و عهفه وییه تیکی سوژی شاعیرانه
نییه، به لکو شیعی راسته قینه سه رجه می ئه و روشنبیرییه ش له خو ی ده گری
که له ساته وه ختی له دایکبوونی ئه و شیعره دا ئاماده یه.

دوووم: په یوه نډی دهقه کان له گهډل یه کتردا

پاش ئه وهی تا رادهیهک ئه و په یوه نډیانه ئاشکرا بون که له نیوان دهقی مه ستوره و خیتابه رۆش بیریه کانی تر دا ئاماده ن، به پتویستی ده زانم به شیوه یه کی کورت و چر هیتما بۆ هه نډی له و په یوه نډیانه ییش به کم که له نیوان دهقه شیعریه کان خو باندان بۆ ئه وهی له و ریگه یه وه بتوانین به شیوه یه کی گشتی سه رنجیک له ئاست په یوه نډی ده ره وهی دهقه کان، ده ربیرن.

به زمانیکی تر، ده مه وی بلیتم: ئایا ده کرت به مه بهستی دۆزینه وهی خالی هاوبه شی دهقه کان له ناو خو باندان، ستراتیژی هه مان ئه و دهقانه له ده ره وهی خوشیان بناسینه وه؟ ئایا ده کرت دوا ی ته و او بو ومان له خوتنده وهی دوو دهقی جیاواز، له ده ره وهی رو به ری نوو سراوی ئه و دوو دهقه، هیتشاکو بۆ په یوه نډی نیوانیان بگه رین؟

بۆ زیاتر روونکردنه وهی ئه م پرسیاره، لیره دا په نا ده بهینه بهر دوو دهقی شیعی جیاواز. که ده لیم «جیاواز» مه بهستم له جیاوازی ناوه رۆکی ئه و دوو دهقه یه. دهقی یه که میان بریتییه له قه سیده ی «قوریانی تۆزی ریگه تم...» که له مه و دوا به دهقی (ا) ناوی ده بهین و دهقی دوو هه میش بریتییه له دهقی «مه ستوره» که به دهقی (ب) ناوی ده بهین.

هه رچه نده فه زای دهقی (ا) له گهډل ئه و فه زایه دا جیاوازه که دهقی (ب) هه یه تی، به لām ئه و جیاوازییه نه بۆته هوی جیاوازی دروستکردن له نیوان «بونیاده شیعریه کان» دا. بۆ نمونه، له هه ردوو قه سیده که دا بونیادی «پرسیارکردن» و بونیادی «هه ستکردن به گونا ه» ئاماده ن و له هه ردوو قه سیده که دا پرۆسه ی «ته ماهی و ئاویته بوون»، بریتییه له «ئاویته بوون و ته ماهیکردن» له گهډل مرۆفدا. ئه گه ره له دهقی (ا) دا، ستراتیژی قه سیده که، له «ئیسـتا» وه بۆ «رابردو» له «مرۆفـ» وه بۆ «موقه دهس» یان له

«غوربەت»-هوه ده مانبا بۆ «غیاب»؛ یاخود ئەگەر سەرجه می پرۆسه که بریتییه له گریڤانهوی و جودوی شاعیر به نیشتمان هوه، ئەوه له دهقی (ب) دا ئەم ستراتیژ هه ولدانه بۆ ته ما هی کردن له گهڵ «ئه ویتەر» دا. ئەگەر له دهقی (ا) دا بونیادی پرسیار به هۆی ئەو بۆشاییه وه ئاماده یه که کهوتۆته نیوان «ئێستا» و «رابردوو» ی شاعیره وه، ئەوه له دهقی (ب) دا گرتی حه لکردنی سیرپرێک بۆته هۆی به هی زکردنی بونیادی پرسیار. ئەگەر له دهقی (ا) دا تیکشکانی ده سه لاتی سیاسی ئایدیال ده بیته هۆی پته وکردنی بیروکه ی هینانه کایه ی «یهومی نه فخی صور»، ئەوه له دهقی (ب) دا، هه سته کردن به گونا ه له ئاست ده سه لاتی ئەخلا قیدا، ده بیته هۆی له قه له مدانی هه موو پرۆسه که به «هه زل و روو ره شکهری صه فحه ی له وح و کیتاب» ..

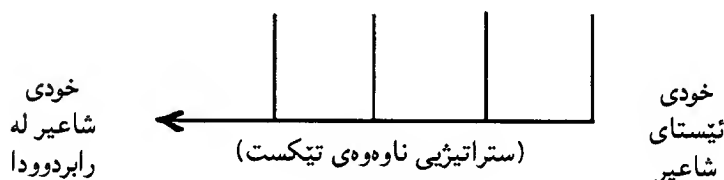
ئهمانه هه ندی له و هاو بونیادانه بوون که به شیکی ستراتیژی ده قه کافان بۆ ده ستنیشان ده که ن. به لām ده بی ئاگاداری ئەوه بین که هه ربه کی له م بونیادانه له نیو خودی تیکسته کاندایه چهنده ئیستگایه کدا تیپه ر ده بن تا ده گه نه کۆتایی هیلکی ستراتیژی نیو هه مان ده ق. به بی ئەوه ی ستراتیژی ده ره وه ی ده قه کان کۆتایی هاتبی. واته به ته و او بوونی تیکستی (ا) مانای وانیه ستراتیژی تیکستی (ا) کۆتایی هاتوه، یاخود به کۆتایی هاتنی ده قی مه ستوره و ابزانین ستراتیژی قه سیده که ییش کوژا وه ته وه. ئیستا بۆ ئەوه ی بتوانین راسته وخۆتر له باره ی سەرجه می ستراتیژی هه ر کام له و دوو تیکسته بدوین، ئەم هیلکاریانه ی خواره وه پیشان ده ده یین.

له هیلکاری یه که مدا، قو ناعی یه که می ستراتیژی ده قی (ا) له «خودی ئیستای شاعیر»-هوه ده ست پیده کات و پاش ئەوه ی به ئیستگای «نیشتمان، شار، خانه قا، حوجره و .. هتد» دا تیپه ر ده بیته ده گاته «خودی رابردوی شاعیر»، یان راسته ره بلیم ده بوو بگاته «خودی شاعیر له رابردوودا». به م مانایه، له و شوینه دا که تیکسته نوو سراهه ی به ر ده ستمان کۆتایی هات، خۆبه خۆ به شی یه که می مه سیری ستراتیژی تیکسته که ش

کوټایي دیت. به لام هر له و کوټاییه دایه که شاعیر نه لته رناتیڅی «یهومی نه فخی صوور» ده هیښته ناراه، که نه مهش ده بیته هو ی درېژکړنه وهی مه سیری قه سیده که، به بی نه وهی ئیدی پشت به ټیکست به ستین. واته سهره تاي به شی دوو ده می ستراتیژی ده که ده ډیته ناراه که دیسانه وه له «خودی ئیستای شاعیر» وه ده ست پیډه کات تا نه و روزه ی «فوو به نه فخی صوور» دا ده کړیت. نه مه یه نه و بونیاده ی سهرجه می ستراتیژی هه ردو و ده که ی له سهر ده روات، واته هه و لدان بو ته ماهی کردن له گه ل میتافیزیکدا.

به کورتی: ستراتیژی ټیکسته که ی بهر ده ستمان سهرجه می نه و ستراتیژه نییه که شاعیر بو خو ی دانه، به لکو قوناغیک ی نه و ستراتیژه یه که به چنه د ئیستگایه کدا راده بوو ی و ستراتیژی نالی له دوا نه نجاما بریتی نییه له گه یشتنه وه به «خود» و به س، به لکو بریتییه له گه یشتنه وه به روو به ریکی میتافیزیکي.

نیشتمان شار خانه قا حوجه

خودی رابردو

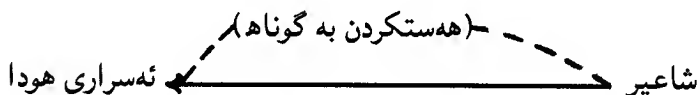
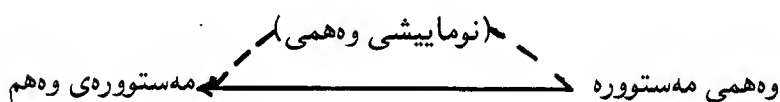
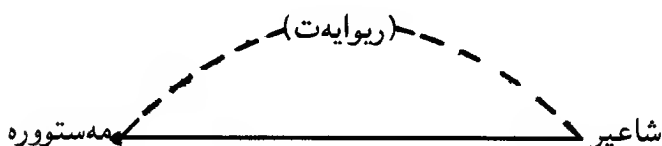

له ده قی (ب) شدا، شاعیر هه مان ستراتیژی بۆ خۆی داناوه. به و مانایه ی بهشی ناوه وه ی ئهم ستراتیژه له تیکسته که دا بریتییه له هه ولدان بۆ ته ماهی کردن له گه ل مه ستوره دا. کاتیکیش ئهم هه ولدانه به قوناغی بنه ست دهگا، نالی ئاراسته ی ده قه که به هۆی به چاکتر له قه له مدانی کرده ی «گه ران به دوای ئه سراری هودایا»، (له گه ل ئه وه ی تائیستا کردویتی)، کو تای ی ستراتیژی ده قه که له هه ول ی گه یشتن به «ئه ویترا» وه ده گو یزیتسه وه بۆ هه ولدان به گه یشتن به «ئه سراری هودا». که واته ئه گه رچی قه سیده که کو تای ی پیدیت، به لام ستراتیژی شاعیر کو تای ی پینایه ت، که ته ماهی کردن له گه ل یه زدانا به هۆی په ی بردن به ئه سراره کانیه وه.

به مجوره ده گه ی نه ئه و نه نجامه ی که بلتین: جیاوازی بابته ی هیچ کام له دوو تیکسته شیعریه جیاوازییه کی مهیده ئی و بونیادانه ی شاعیر نییه، ههروه ها ستراتیژی شاعیر به کو تاییه اتنی دهق، کو تای ی پنی نایه ت و ته ماهی کردن له گه ل خود و ئه ویترا و خود و نیشتماندا، ئیستگایه که بۆ ته ماهی کردن له گه ل میتافیزیکیه تی بووندا، واته ئه وه ی نالی به «حوزوور» ی ناو ده بات.

ده مانتوانی گه لی هاو بو دنیادی دیکه ی وه کو: لیکچونه مۆسیقاییه کانی زمانی هه ردوو ده قه که و بونیادی «پارانه وه و سکالا» و «بونیادی زه مه ن» له ده قه کاندایه بدۆزینه وه و قسانیان له باره وه بکه ین، به لام ئیدی به پیوستان نه زانی زیاتر له سه ر ئهم لایه نانه بوه ستین. له گه ل ئه وه شدا به گرنگی ده زانم که بلتیم: ئاماده یی نالی به نیسبه ت ئینسانی هاوچه رخی کورده وه، زیاتر له وه ی ئاماده ییه کی میتافیزیکیانه بیت، یان به زمانیکی تر: گرنگی نالی بۆ ئه مپو ی ئیمه له وه دا نییه که بمانه ستی به هیتیکی خوداییه وه، هیتنده ی ئه وه ی به ستنه وه مانه به داهینانیکی شاعیرانه ی رۆژگاریکی تپه ریوی میلله ته که مانه وه، رۆژگاریک که هه تا ئیستاش له ئیمه دا ئاماده یه. لیره وه قسه کردنی ئیمه له سه ر نالی و به ره به مه کانی هه ر به ته نیا خۆناندنیکه ره خنه یی و سه لماندن ی بانگه شه یه کی تاییه ت نییه له سه ر شیعر ی کلاسیک؛

به لکو پیش هه موو شتی بریتییه له به رهه مهینانی راقه یه ک که تاییه ت بیت
 به خۆمان و هه لگری نه و مه رجانە بیت که نه وهی ئیمه بو گفتوگو کردن له گه ل
 به رهه می کلاسیکه کاندایه وهی هه نگا و ده نیته.

بِه نجام

شيعر و جهسته

نەزىجام:

شىئەر و جەستە

ئالى و گوتارى ئالى بەرەنجامى گۆرانكارىيەكى شارسىتانيانەى مىژووى
نوئى ئىمەيە و دوستبوونى شارى سلىمانىش يەكىكە لە ديارترىن
نىشانەكانى ئەو گۆرانە ژيارىيە، كە دواچار دەتوانىن بەھۆى لىكۆلىنەوہ لە
پىتكەتە ميعمارى و دامەزراوہ جوراوجۆرەكانى ئەم «پايتەختە تازەيەى بىر و
زەينى كورد»، ئەو كارىگەرەيەش بەدى بكەين؛ كە گواستەوہى پايتەخت
كردييە سەر جىهانىينى و روانىينى مرۆڤى ئىمە بۆ دواپۆژى خۆى. لىرەدا
پرسىيار ئەوہىيە، ئايا لە سەرەتاي بناخە دامەزراندنى پايتەختى تازەوہ تا ۳۶
سالى يەكەمى تەمەنى ئەم پايتەختە، بىر و زەينى مرۆڤى كورد لە
قەلەمپەھى شارى سلىمانىدا زياتر بە چىيەوہ خەرىك بووہ؟! ھەرۋەھا
ئەنجامەكانى ئەم پىتوہ خەرىكبوونەش چۆن لە رازاندنەوہ و بىناكردنى شوئە
جىاوازەكانى شاردا بەديار كەوتوون؟ واتە ئىمە بە پىشنيارى لىكۆلىنەوہ لە
سىماى يەكەم ۳۶ سالى تەمەنى سلىمانى دەمانەوئى سەرنج بۆ زەوق و
سەلىقە و ئەوگرنكى بەخۆدانەى مرۆڤى كورد رابكىشەين، كە بە تەنزمىكردن و
رازاندنەوہى شارە تازەكەيەوہ ديار بووہ. ھەرۋەھا دەمانەوئى ئەم گرنكى
پىدانەش بە ژىنگەى دەوروپەر، بەگرنگىدان بە خود (الاھتمام بالذات)
تەفسىر بكەين، بەتايبەتەش كاتىك قسەمان لەسەر شىئەرى ئالى
بەيت (۱).

شىئەزى دامەزراندن و دوستبوونى (شار) ھەمىشە پابەندى چەند
پرنسىپىك بووہ كە دواچار ئەو پرنسىپانە خويان سروشتى «شار»يان
دەستنىشان كرووہ. يەكىك لەو پرنسىپانەيش (رەنگە گرنگترىنشىيان

بیت)، ئاستى سىياسى و سەربازىي بەخۆيەۋە گرتوۋە. واتە بەر لەۋەى شار شۋېتېنىك بوۋىت بۆ كۆيۈنەۋەى خەلگ و گۆرېنەۋەى كالا و بەستنى پەيۋەندىيە كۆمەلەيە تىيەكان و دامەزراندنى دامودەزگاي ھەمەچەشن تىايدا، شۋېتنى ئاسايىش و پاراستنى خەلگ بوۋە لە ھىرشى ھىزەكانى بېگانە و سىروشتى رامنەكراۋ.

دىتەنەۋەى ئەم پىرسىپە ياخۇد ئەم دياردەيە لە پىرۆسەى دروستبۈنى شارى سلىمانىدا بىرئ سەختە، ئەۋىش لەبەر نەبۈنى سەرجاۋەى پىنۋىست. بەلام ۋەك دەرەكەۋى، تا سالى ۱۸۲۰ كە «مستەر رىچ» چۆتە سلىمانى و ئەۋ دەمە شارى تازە تەنبا (۳۶) سال تەمەنى ھەبوۋە «لەشكرگا، ياخۇد - معسكر- ھەر ئەۋ قەلەيە بوۋە كە مەحمۇد پاشاى مامى برايم پاشا- چوار پىنچ سال پىش دروستكردى سلىمانى، لەم دىو گۆيژە- دروستى كىردۈۋە (۲).

ئەمەش ئەۋە دەگەيەنئ كە ساتەۋەختى دروستبۈنى شارى سلىمانى، ھاۋشانى ساتەۋەختى لە دايكبۈنى لەشكرگا و دامەزراۋە سەربازىيەكانى تر نەبوۋە. جا ئايا ئەمە چۆن لىكبدەينەۋە؟

بېگومان دەكرئ ستراتيژىيەتى جوگرافىيى شارى نوئ خۆى بەلگەيەك بوئ بۆ ئەۋەى بابانىيەكان گرنگىي قەلاۋ لەشكرگا بەنىسبەت ھەندى دامەزراۋى دىكەۋە پلەيەك دوا بخەن، بەلام ناكىرئ ئەم دياردەيە بەدوور لە سەرجەمى پىرۆسەى گواستەنەۋەى پايتەختەۋە ھالى بىن.

ئىمە دەزانىن كە يەككىك لە ھۆيەكانى گواستەنەۋەى پايتەخت لە قەلاچۈالانەۋە بۆ مەلبەندى تازە، واتە بۆ ناۋچەى سلىمانىي ئىستا؛ برىتى بوۋە لە دووركەۋتەنەۋە لە «قەلەمپەۋى ژىر دەسلەلاتى بېگانە»، بەتايىيەتەش پاشاكانى ئىران. بەلام ئەمە بەلگەى ئەۋەمان نادانئ كە ئىدى بابانىيەكان لە ھىرشى بېگانان خۆيان بىخەم كىردى و بى خەيال پالىان دابىتەۋە، بەلكو بەلگەيەكى باشە بۆ ئەۋەى كە بلىين خودى پىرۆسەى دووركەۋتەنەۋە لەژىر دەسلەلاتى ھىرشى بېگانە، دەبى لەھەمان كاتا دووركەۋتەنەۋەش بوۋى لەۋ

«شیوازه ژيانه» ی که مه ترسیی له «ژیرچه پۆکی بیگانه دا بوون» فهرزی دهکات. واته ته جاوه زکردنی بارودۆخی هه میسه مانه وه له ژیانیتکی ته یار و ئاماده باشدا له ترسی هیرشی بیگانه؛ که ئه م ته جاوه زکردنه ش بۆته هوێ که مکردنه وهی دامه زراوه جهنگی و سه ربازیه کان و رزگار یوونی کاتیی سه رانی کورد له وهی بیر له دامه زران دنیان بکه نه وه. له نه نجامیشدا ئه م ته جاوه زکردنه پرۆسه یه ک بووه بۆ هیتانه کایه ی سه ره تای شیوازه ژیانیتکی تر. ئه مه یش له زۆر لایه نی روخساری سلیمانییدا ده رده که وێ و به لگه ی ئه وه مان ده داتی که مرۆقی ئیمه دوای گواستنه وهی پایته خت، بۆ پارێزگاریکردن له خۆی نه هات پنا به ریتته وه بهر هه مان ئه و شیوازه ی که جاران پهنای بۆ ده برد، به لکو له گه ل مانه وهی مه ترسیشدا توانی وهی خۆی بۆ شیوازی تری خۆ پاراستنیش تاقیبکاته وه. با له رێگه ی نمونه یه که وه ئه م تیزه که مێ روونتر بکه مه وه.

سه یر نییه سه ره تای دروستکردنی شاری سلیمانی به پرۆسه ی (به پیرۆزکردن - تقدیس) دا تپه ریوه. پرۆسه ی ته قدیسکردن که له دۆزینه وهی ئه نگوستیله و هه لکو لێرانی ناوی «سلیمان» له سه ره ئه و ئه نگوستیله یه، پرۆسه یه که، هه ولدانی ئینسانی کورد بۆ گرتدانی چاره نووسی موققه ده سی خۆی به خاکه وه، دیاری ده کات. پرۆسه یه کی وه ها، که بتوانی ریشه و ره گه زی مرۆف به خاکه که یه وه بچه سپین و له دووریانی یه ک چاره نووسدا بیهیلتیتته وه. ئه م گۆرانکارییه له ناخی مرۆقی ئیمه دا، ئه وه مان پێده لێ که په یوه ندییه کی ریشه یی و دهروونی بۆته هوێ جیگره وهی ئه و په یوه ندییه ی که قه لا و له شکرگا کان ماوه ماوه دروستیان ده کرد. واته مرۆقی ئیمه ی له وه رزگار کرد که هه ر ته نیا وهی خۆی له بهر په رچدانه وهی ده ره ودا به کار به ییت، به لکو بواری ئه وهی خسته بهرده م که ئه و وهیه دابه ش بکات؛ که ئیمه یه که م نیشانه ی ئه م دابه شکردنی وهیه له بنیادکردنی شاری تازه و چاوپۆشیکردنی تا ئه ندازه یه کی به رچاو له «دامه زراوی سه ربازی» یه کاندایه دی ده کین.

بۆ نمونە: بە پیتی ئەو ھەولدانە بەنرخەى مامۆستا جەمال بابان بۆ
 نەخشە کێشانە ھەى شارى سلیمانى داویتی، ھەروەھا دواى بەراوورد کردنیکی
 خێرای شوینە سەربازییەکان لە چا و مزگەوت و شوینی گشتی و
 ھەمامەکاندا، بۆمان دەردەکەوتی کە لە سالى یەكەمى تەمەنى سلیمانیدا:
 «پێنج» مزگەوت، «پێنج» ھەمام، شوینی یاری و ژمارەییەکی بەرچا و کاریزی
 ئا و دروستکراون، کەچی لەشکرگا ھەر ئەو ھەووە کە لە دەوروبەرى سالى
 ۱۸۷۰ لە لایەن مەحمود پاشاوە دروستکراوە.

دیارە ژمارەى دامەزراوەکان لێردا گرنگ نین، بەلکۆ ئەو دەلالەتە
 جیاوازانەى لە پشت پتووستی ھەبوونی ئەو دامەزراوانەو ھەن گرنگن. بۆ
 نمونە ئەگەر دەلالەتى پتووستی ھەبوونی (۵) مزگەوت لە تەمەنى سى و
 شەش سالى یەكەمى سلیمانیدا، مەدلولویتیکی ئایینی مۆتلەقى ھەبیت،
 ئەو دەلالەتى (۵) ھەمامەكە، مەدلولویتیکی شارستانی و گرنگیدانى ھەیە
 بە پاک و خاوینى و کایەى تەندروستى کە خۆى لە خۆیدا ئاستیکی
 دیاریکراوى کۆلتوورى رادەگەییەنئى و دەشیت بە جوړتیک لە دیسیپلینکردنى
 جەستەى دابنیتین لە رێگەى گوتارى پاک و خاوینییەو. ئەم دیارەییەش
 دووبارە لە گرنگیدان بە باخ و رواندنى دار و دەرختییکی زۆرى وەك ئەو ھى
 مستەر ریح باسیانى کردووە و ھەروەھا لەمەسەلەى کاریزلیدان و
 ئاوەرۆدەکردنى تا ئەو «سى و شەش سالى» تەمەنى شارەكەدا،
 دووبارەبوونەو. جا ھەر وەكو لە پێشاندا گوتم، لەگەڵ مانەو ھى مەترسیی
 ھێرشى بێگانە و بە لەبەرچا و گرتنى ئەو مەملانییەش کە لە نێو خودى
 بنەمالەى باباندا ھەبوو، تەماشای دەكەین پڕۆسەى شارستانییانەى ئەو
 قۆناغەى میژووى ئێمە ھەر لە بەردەوامیدا بوو. لێردا پتووستە ئەو ھى
 بلیم کە ئەگەر پڕۆسەى بیناکردن و لەوێشەو ھەیشتن بە ئاستیکی دیکەى
 ژیان و جوړتییکی دیکەى پەییو ھەندى، بەتوندى لە زەینى کۆمەلەى ئێمەدا لە
 ئارادا نەبووبێ، ئەو دەبوو ئەو چەند سالى یەكەمى تەمەنى شار،
 تەرخانکرا با بۆ سنوور قایمکردن و قەلا بە دەورى شاردا دروستکردن، ئەو جا

ناوړ بۆ لایه نه کانی تری ژیان دراباوه، نهک به پیچه وانه وه.

دیسانه وه سهیر نییه، که ناوچه ی قه لاچوالان له میژوی تازه ی میرانی بابان و خه لکی مه لبه نده که دا بهره و خانه ی له بیرچونه وه بچیت. ثم له بیرچونه وه یه که مجار له خودی وشه ی «قه لاچوالان» و وشه ی «سلیمان» ی دا به دیار ده که ویت. من ده پرسم: هو ی چی بوو وشه ی «سلیمانی»، توانی جیگه ی وشه ی «قه لاچوالان» له پلانی ژیانی تازه دا له ق بکات؟

نیمه ده زانین له فهره نگی کوردیاندا، ناو گرنگییه کی تایبه تی خو ی هیه و ته پۆلکه و بن پنجیک نییه ناومان نه ناب، که هه تا ئیستاش هه ر به و ناوانه وه ده ناسرینه وه. به لام خو قه لاچوالان ته پۆلکه یه ک نه بووه، به لکو «پایته ختی بابان» و «شاریکی گه وره و گه شاهه بووه، مه لبه ندی زانین و زانایان بووه، پرپوه له مزگه وت و قوتا بخانه و کتیبخانه و خانوبه ره و شوینی تر» (۳). به جوړیک له هه ر لایه کی کوردستانه وه روویان تیکردوه، چاویان به ناوه دانی و «شان وشکوو نه ریت» ی نه ته وه که یان روون کردو ته وه (۴). له لایه کی تره وه، کاتیک بابانییه کان کوچ ده کن ثم مه لبه نده ی ئیستای سلیمانی «هیچ دی یاخود مال یا خانوو نه بوو» (۵) تا خه لکی مه لبه نده که له ناوانی شاردا بریاریان داب و ناوی مه لبه ندی خو یان له بهر خاتری کوچی به لیشاوی بابانیان گوژیی، یاخود ناویکی تریان لی نابیت. به لکو بابانییه کان خو یان هه موو بریاریکیان له ده ستا بووه. که چی هیشتاکو، ناوه کو نه که ی پایته خت نابیته ناو بۆ پایته ختی نوی، وهک نه وه ی دانیشتونانی شاری کو ن نه و ناوو ناوبانگه یان له یاد کردبی که پیشتر به هو ی وشه ی «قه لاچوالان» وه به قه له مره ی مه لبه نده که یان ره وا ده بینرا و مایه ی شانازیان بوو، یان هیچ نه بیت نه وه شیان به ناوه که ره وا نه بیني به هو یه وه شاری تازه ناو بنین: «قه لاچوالانی تازه»، یان «خواروو»، یاخود «قه لاچوالانی گه وره» و هی «بجووک»، یان ته نانه ت قه لاچوالانی نه و دیو گوژوه و هند. که هه موو ثم ناو لیئانانه له کو مه لی نیمه دا باون و ره واجیان

هه‌بووه. به‌لام ئەمانه هه‌چیان روویان نه‌دا، چونکه ده‌بوو مه‌ل‌به‌ندی نوێ ناوێک بیت، هه‌م په‌یوه‌ندییه‌ پێڕۆزه‌که‌ی مروۆقی کورد به‌خاکه‌که‌یه‌وه ده‌ستیشان بکات، هه‌م په‌یوه‌ندییه‌ دنیا‌یه‌که‌ی. وشه‌ی «سلێمانی» یش پر به‌پێستی ئەم خواسته‌ بوو. وشه‌یه‌ک له‌ لایه‌که‌وه‌ حه‌ز‌ره‌تی سلێمان پێغه‌مبه‌رمان ده‌هێنێته‌وه‌ یاد و له‌ لایه‌که‌وه‌ په‌یوه‌ندیان به‌ «سلێمان» پاشای ئەو ده‌مه‌ی والی-ی به‌غداوه‌ ده‌ستیشان ده‌کات و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌، قاره‌مانی وێژدانی نه‌ته‌وه‌ییمان و خودی سه‌رچاوه‌ی بنه‌ماله‌ی بابان، واته‌ (بابا سلێمان)، نه‌مر ده‌کات.

ئایا به‌راستی ئەم گوێرانکارییه‌ گرنگانه‌، که‌ ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ئاستی زمانیشدا روویان داوه‌ و وشه‌ که‌وتۆته‌ ململانی له‌گه‌ڵ وشه‌دا، جگه‌ له‌ هه‌ول‌دانی مروۆقی کوردیی دوا‌ی گواستنه‌وه‌ی پایته‌ختی بابان بۆ ئەزموون کردنی شێوازیکی تر و جوێریکی تری ژبان، چیی دیکه‌مان بۆ باس ده‌که‌ن؟ ئایا به‌لگه‌ی ئەوه‌ ناده‌ن به‌ده‌سته‌وه‌ که‌ ئەو گواستنه‌وه‌یه‌ هه‌ر به‌ ته‌نیا گواستنه‌وه‌یه‌کی جوگرافیا‌یی نه‌بووه‌، به‌لکو گواستنه‌وه‌یه‌ک بووه‌ له‌ زه‌ینێکه‌وه‌ بۆ زه‌ینێکی تریش.

ئێمه‌ لێره‌دا به‌بێ ئەوه‌ی بمانه‌وێ به‌هۆی باسکردنی ره‌هه‌ندی ژبا‌ریانه‌ی باخ و گرنگیدانی مروۆقی کورد له‌ سه‌رده‌می سه‌ره‌تای عومری شاردا، یان به‌هۆی ته‌فسیرکردنی شوێنه‌ گشتی و یاریگا و بازا‌ره‌وه‌، بۆ ئەو سه‌ره‌تایانه‌ بگه‌ڕێین که‌ بۆنی ئەوه‌یان لێدێ مروۆقی ئێمه‌ به‌هۆیا‌نه‌وه‌ بایه‌خی به‌خۆی دا‌بێ. به‌پێوستی ده‌زاین ته‌نیا له‌ ئاست دیارده‌ی ئەو ژماره‌ به‌رچاوه‌ی حه‌مامه‌کانی سلێمانی ته‌مه‌ن (٣٦) سا‌ل‌دا هه‌لوێسته‌یه‌ک بکه‌ین، چونکه‌ هه‌م له‌م رێگه‌یه‌وه‌ ده‌کرێ شیکردنه‌وه‌یه‌کی ده‌روونی ئەنجام بدرێ و بیه‌سری به‌مروۆقی کوردی ئەوساوه‌، هه‌م رێگایه‌کی باشیشه‌ بۆ گه‌یشته‌نه‌وه‌مان به‌و په‌یوه‌ندییه‌ی له‌ نیوان بونیادی شارس‌تانی کۆمه‌ڵی کورد و بونیادی قه‌سیده‌ی مه‌ستوره‌دا ئاماده‌یه‌.

مستهر رېچ ، هه‌ر وه‌کو پێشتر هێمای بۆکرا له‌ سا‌لی ١٨٢٠ دا له‌

سلیمانی بووه که تهمه‌نی ئەم شارە لەو سالدەدا (٣٦) سالی زیاتر نەبووه. دیارە بەلای ئیمه‌وه ئەم تهمه‌نه گرنه‌گه و پتوستان به‌وه‌یه که خۆینه‌ر لەم ئاسته‌وه بۆ تیبینییه‌کانمان پروانی. هه‌روه‌کو جه‌مال بابانیش هێما ده‌کات، سلیمانی-ی ئەو سه‌رده‌مه پتیج جه‌مامی تیا بووه، به‌پیتی یادداشته‌کانی ریج ته‌نیا به‌کێک لەو جه‌مامانه (جه‌مامی فاته‌مخانی) تاییه‌ت بووه به‌مالی میر.

گرنگی ئەم گهرماوانه لەو تهمه‌نه کورته‌ی شاری سلیمانیدا، به‌تاییه‌تی لەو ئاسته‌دا ده‌رده‌که‌وێ که جگه‌ له‌وه‌ی نیشانه‌ی پاک و ته‌میزییه و ئەمه‌ش ده‌کری له‌ژێر کاریگه‌ری ئیسلامدا لێک بدرتیه‌وه چونکه‌ ئایینی ئیسلام هه‌لگری گوتاریکی روونه‌ له‌سه‌ر پاک‌خوازینی ئیماندار، به‌لام به‌ئاشکرا ئەوه‌ش دیاری ده‌کات که خه‌لکی شار به‌شێک له‌ کاتی خۆیان بۆ خزمه‌تکردنی له‌شی خۆیان له‌ جه‌مامدا بردۆته‌ سه‌ر. جه‌مام، لێره‌دا شویتیکه، که مرو‌ف تیايدا زهمه‌ن فه‌رامۆش ده‌کات و به‌بی هه‌ستکردن به‌ تێپه‌رپوونی کات، به‌جه‌سته‌ی خۆبه‌وه خه‌ریک ده‌بێت. به‌هه‌ر حال ئەم بۆچوونه‌ چهنده ساده‌ و ساکاریش بێت، له‌و ئاسته‌دا که ده‌کری بۆ تهمه‌نی ئەوسای شارستانیه‌تی سلیمانی و سلیمانییه‌کان جیتی تیبینی بێت، به‌های که‌م نابێته‌وه.

ته‌ئکیدکردنه‌وه له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی جه‌مامه‌کان و گرنگیدانی مرو‌فی ئیمه‌ به‌ له‌شی خۆی، ئەوکاته‌ بایه‌خێکی گرنگتری ده‌بێت به‌بیر خۆمانی به‌هینییه‌وه، که دروستکردنی جه‌مام بریتی نییه‌ له‌ هه‌لچینی چوار دیوار و به‌س، به‌لکو حسێب بۆکردنی وردی گه‌لیک لایه‌نی دیکه‌ی میعماریه، تا جه‌مام وه‌کو (شوینێکی تاییه‌ت به‌گرنگیدان به‌ له‌ش) له‌ شوینه‌کانی دیکه‌ جیا بکریته‌وه. لێره‌دا فیکره‌ی جیاکردنه‌وه‌ی «شوینێکی تاییه‌ت» گرنه‌گه له‌ شوینه‌ عامییه‌کان که ده‌شی سه‌رشۆرک و که‌نار چه‌م و شوینی دیکه‌ بێت.

سه‌رحه‌م ئەم گرنگیدانانه‌ی کۆمه‌لگای تازه‌ له‌ سلیمانی-ی ئەوسادا به‌سه‌راپای جه‌سته‌ی خۆی، وایکردوه‌ که فه‌ردیش خۆی له‌ ئاست جه‌سته‌ی خۆیدا به‌ ده‌روه‌ست بزانیته‌ و گرنگی پتیدات. ئیستا با بزانی چۆن ئەم

په یوه نډیبه ی نیوان کومه ل و جهسته ی شارستانی خو ی و ، فرد و جهسته ی
فیزیکی خو ی، له ده قی «مستوره» دا به تایبه تی رهنګی داوه ته وه ؟

یه که م: قه سیده ی مه ستوره یه که م قه سیده ی شاعیر نییه که بۆ مه سه له ی
جنسانی و وه سفی جهسته ی ثافره ت و پیاو ته رځانی کردب ې، به لام ،

دووه م: قه سیده ی مه ستوره له (۴۹) به یت پیکه اتووه و له
دیوانه که شیدا، دوا ی قه سیده ی «نه لا نه ی نه فسی بووم ناسا، هه تاکه ی
حیرصی ویرانه!» (له لاپهړه ۶۸۲، که بریتیه له (۷۴) به یت) و قه سیده ی
«نه ی ساکینی ریاضی مه دینه ی مونه ووهره»، (لاپهړه ۶۱۵، که بریتیه له
۶۸ به یت) دوور و درتړترین تیکستی نالییه .

سییه م: به وه شدا که باب به تی قه سیده که زور تایبه ته و بریتیه له
وه سفکردن ټیکی دوور و درتړ و تا نه ندازه یه کیش زور بلتییانه ی شاعیر، بۆمان
ده رده که و ې که گرنګیدانی نالی به نه ندام ټیکی له شی خو ی و له شی
«مستوره»، هه ر مه به سستیکی شیعی نه بووه، نه گه ر نه م مه به سته شیعییه
دوا جار له لایه ن مه به سستیکی دیکه وه، که مه به سستیکی شارستانی و
کولتورییه، ناوی نه خوارد بیت ه وه. به لام وه کو پشتر روونم کرده وه، مه به سته
شارستانییه که له روخساری سه ره تایی شار و پیکه اته کانیدا خو ی نواندووه
و مه به سته فه ردیه که ی نالیش له وه سفی نه ندامی جهسته ی مرو قدا.
نه مه یش نه و پرۆسه ییه که نالی-ی رو شنبیر و بلیمه ت له سه رده می خو ټه وه
نازا یانه گواستییه وه بۆ گوتاری شیعی کوردیمان به ب ې نه وه ی، سه رده می بۆ
ده ستنیشان بکا و نه مه ش نه و جیاوازییه یه له نیوان گوتاری تاکه که س و
گوتاری باوی کومه لدا.

لیره دایه که ټیمه به پیوستی ده زانین دوو باره ی بکه ینه وه، که به ب ې
تیگه یشتن له و پرۆسه ژیاریه ی دوا جار شاری سلیمانی-ی بۆ کردینه دیاری
و به ب ې تیگه یشتن له و رو لای شاری سلیمانی له زه ین و جیهانبینی کورددا
گیرای، تیگه یشتن له جیهانبینی نالی، وه ک به ره نجام ټیکی فیکری
سه ره جه می پرۆسه که، مه حاله. پشموایه نا لی ره شدا ده کړی پرسپاری نه وه

بخریتە بەردەم: ئایا جیهانبینی مرۆفی هاوچەرخى کورد تا چ ئەندازەیه ک
دریژە پیدراوی گەشەسەندووی هەمان پرۆسەیه؟ ئایا جەستەى کۆمەڵى ئیمە
بەهۆی چیهوه تەعبیر لە خۆی دەکات و خیتابی ئەدەبیمان چۆن دەتوانى
ببیتە دەربەر و بەشیک لە جەستەى بە کیمیاوی سووتاومان؟

بیا بیا سییه

له ستایشی «کەر» دا

(به ئینسانکردنی حیوان له جیهانبینی نالی دا)

(بۆ: مه‌حمود زامدار)...

«عاقَل» و «کەر»

له واقیعی هه‌موو کولتووهره‌کانی مرۆڤایه‌تیدا کەر ئاژه‌لێکی به‌که‌مگیراوی بێزراوه. مرۆڤ به‌دریژایی میژووی ناگایی بخۆی، له‌وکاته‌وه خۆی وه‌کو کائینیکی «عاقَل» ناسیوه و دوو چاری وه‌همی خۆ به‌گه‌وره‌ترزانی بووه له‌ئاست گیاندار و سروشتدا، به‌شێکی زۆری عه‌قڵی خۆی به‌کارهێناوه تا خۆی له‌وانه جیا بکاته‌وه و هه‌موو هه‌ولێکیش بدات له‌ کەر نه‌چیت. کەر له‌به‌رده‌می مرۆڤدا سنووری ناعاقَلی و ده‌به‌نگی و به‌هه‌موو شت رازیبونه و مرۆڤ هه‌رچییه‌ک بێت نابێت به‌هێلێت بچیت، یان بخه‌ریته‌ خانه‌ی کهره‌وه. گرتی نه‌بوون به‌ کەر، یاخود به‌که‌رنه‌بوون و وه‌ک کەر لێنه‌هاتن و به‌ کەر بانگ نه‌کردن، هه‌ره‌شه‌ی نه‌نووسراوی هه‌ر کولتووهرێکه‌ بۆ سه‌ر ئه‌ندامه‌کانی خۆی له‌کاتی‌کدا ئه‌و ئه‌رکانه‌ جێبه‌جێ ناکه‌ن که‌ لێیان چاوه‌ڕێ ده‌کری، یاخود وه‌کو ئه‌رکی دانپیانراو و په‌سه‌ندکراو پێناسه‌ ده‌کری.

ئێمه‌ له‌ زمانی رۆژانه‌ی خۆماندا چه‌ندین ده‌سته‌واژه‌مان هه‌یه‌ که‌ له‌ پشتیان‌وه‌ ئه‌و هه‌ره‌شه‌یه‌ خۆی شار‌دۆته‌وه‌ و به‌ وشه‌ی کەر و وه‌ک کەر وایه‌ و گوێدریژ و که‌رسیفه‌ت و که‌رت‌ر و که‌ره‌به‌ره‌للا و که‌ری لات و که‌ری گه‌ڕ و که‌ری بار و که‌ری ته‌مه‌ل و هتد... رازێنراونه‌ته‌وه. ئه‌م ده‌سته‌واژه‌ پێش هه‌موو شتێ رهن‌گدانه‌وه‌ی ئاستی‌کی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و شارستانین که‌ هه‌یج به‌هایه‌کی بۆ مرۆڤ و فهردانیه‌ت تیدا نییه‌. هه‌روه‌ها ئیشکردنی عه‌قَل و تیروانی‌نێکن که‌ یاسایه‌کی مه‌ده‌نیانه‌ی نییه‌ بۆ هه‌لسه‌نگاندنی ئاکار و هه‌ل‌سوکه‌وتی ئه‌ندامه‌کانی ناو کۆمه‌لگاکه‌ی. لی‌ره‌شه‌وه‌، ژیا‌نی رۆژانه‌ی

هدریه کئی له ئیمه ههولدانیکى بهردهوامه تاكو كه سایه تی و جموجوول و چالاکییه کاغان له بهر حوكمی ئه و دهر پینه زمانى و نیشانه سایكۆلۆژییه کانیاندا ههله سه نگیتریت. ئیمه نابیت بهیلتین وهك كه ر حسابمان بۆ بکرتیت، نهك له بهر ئه وهی مافی ئینسانیمان پارێزراو بیت، بهلکو له بهر ئه وهی ئه و مافانهش له دهست نه دهین كه پارێزگاریمان لیکردوون. بهلام كه ر له واقعیی کۆمه لایه تیدا چیه بیجگه له گیانداریکى زهمه تکیش و بیماف و ماندوو، كه به درێژایی ژيانى خزمه تی به شه ری کردوو و ملی چه و ساندنه وهی له بهردهمی زه بری ده سه لاتى مرۆڤدا كه چکر دوو ه؟ ئایا نا کریت له بهر روشنایی رهفتاری مرۆڤ له گه ل ئه م گیانداره دا، گه لئى گرتی سایكۆلۆژی و كه سایه تیى خودی ئه و مرۆڤه مان بۆ دهر که وئ؟ مه گه ر میترووی که ر چیه بیجگه له میترووی که متوانایی مرۆڤ بۆ بیر کردنه وهی له ژيانى ئه م گیانداره و میترووی فه رامۆش کردنی مافه کانی ئه م گیانداره له چاو گیانداره کانی تر دا، بۆ نمونه ئیستر، ئه سپ و مایین که نزیکترین ئاژه لئ له که ره وه، چ له رووی خـیزانه وه و چ له رووی ژینه تیکییه وه؟! ئه و هه موو مه راییه ی ئینسان بۆ هیستری ده کات و ئه و هه موو پیا هه لگوتنه ی له سه ر ئه سپ و ئه و هه موو خاوینی و به ره که ته ی به مایینی به خشیوه له چیه وه ها تووه، ئه گه ر له هه مان کا تدا له سه ر حسابی چه و ساندنه وهی بهردهوامی که ره وه نه بووبی؟ بۆچی به دیاری ناردنی ئه سپ له سولتانی که وه بۆ سولتانی که مایه ی شانازیی بووه و به دیاری ناردنی که ر مایه ی شه رمه زاری و به که مگرتن؟ بۆچی سه ر دیواره کانی کۆشکی میر و به گزادان و نه قشی سه ر فه رشی هه لواسراوی لادیواری دیوه خان و راپه وی سه راکانی سولتان به دیمه نی ئه سپ و شیر و پلنگ و هتد... رازینراوه ته وه و که ر به ته واوی تیا یاندا نادیاره؟ ئایا به راستی له پشت هه موو ئه مانه وه ترس له که ر، ترس له ئیمازی مرۆڤ بۆ که ر و که رایه تی، خۆی نهشاردۆ ته وه؟ ئایا ئه وه عه قل نییه که بهردهوام حوكمی کردوو مرۆڤ به شیکى زۆری وهی خۆی بۆ خۆ به دوور گرتن له که ر ته رخا ن بکات؟

به کورتی: له کویدا عهقل ئاماده بووبی، ترس له کهر ئاماده بووه و لهویشدا وینهی مروفت بو کهر وینهیهکی خهراپ و به که مزانراو بووه، سنووریککی دهروونی بووه بوئه وهی بههویهوه خۆمان له سه رچاوهی ترسه که مان جیابکهینه وه. که ریش له واقعیدا هه ر وه کو ئاژه له بیتنازه بی که سایه تی و مه نده که ماوه ته وه.

ده قی قه سیده ی «که ر»

(۱) هه ی که ری کم بوو، چ په ی که ر؟ طه ی که ری هه وراز و لیژر سینه پان و، مووچه کورت و، شانه بهرز و، گو ی در یژر

(۲) بن زک و جه بهت سپی، کلک ئیستر و دامه ن سیا یه که که تاز و سی بر و، دوو باد و، شهش دانگ و در یژر

(۳) که لله وه ک جه ر په ی شه رابی پر نیشاط و ته ر ده ماغ شیری نه ر، ئاهوویی به ر، گورگی سه فهر، قه مچی نه چیژر

(۴) مل عه له م، شیرین قه له م، ئاهوو شکه م، مه یمون قه ده م سم خه ر و کلک ئیستر و، مه نزل بر و، عاره ق نه ر یژر

(۵) زه رق و زه رپراقیی وه کوو خاکسته ر، ئه ما بی غوبار به رق و به رپراقیی وه کوو پیروژه، لاکین بی کپیژر

(۶) سم وه کوو یه شم و، له په شم و تووکی پی دا سه رنگوون چاو وه کوو بیجاده یا دوو شه و چراغی شوعله پیژر

(۷) گوی دریتز بار و کورتان بهرزو، پالانی بهزین
چوست و وریاتر له گوی کورتانی پالانی و گیتز

(۸) قانیعی بابی رهضا و راضی به پوش و دیک و دال
سالیکی صهر و تهحه مومل، بورده بار و هیچ نه ویتز

(۹) عاقلتی بوو ناوی کهر بوو، قاطیعی پتگی سهر
خوش سلوک تر بوو له صهد ویتلداشی ههرزه و گیتز و ویتز

(۱۰) (صائم الدهر) ی بهرپوژ، ئەمما بهرپوژووی بی نییەت
(قائم الليل) ی سلوک، ئەمما سلوکی بی نویتز !!

(۱۱) چهنده پیم خوش بوو زوبانی حالی دهیوت «نالی»
ههردو ههوانین، ئەتۆ گوی کورت و ئەمنیش گوی دریتز

میژووی کەر

کەر یه‌کێ له‌ کۆنترین ئازەله‌ مالییه‌ کانه‌، له‌وه‌ ئه‌چی مرۆف پێش شه‌ش هه‌زار سال بۆ یه‌که‌مین جار له‌ خوارووی زۆنگاوی نیل، له‌ میسر، که‌وتبێته‌ تیه‌هلدان و چه‌وساندنه‌وه‌ی ئهم ئازەله‌. سه‌رچاوه‌کان ئه‌وه‌ باسده‌که‌ن که‌ هه‌ر له‌ دیزه‌مانه‌وه‌ له‌و ناوچه‌یه‌دا گویدریژی به‌ره‌للای ئه‌فریقای ژیاون و مرۆقی ناوچه‌که‌ش که‌وتونه‌ته‌ گرتنه‌وه‌ و ده‌سته‌مۆکردنیان. هه‌ندیک له‌ ئازەلناسان رایان وایه‌ ئهم جۆره‌ گویدریژه‌ به‌ باوکی هه‌موو جۆره‌کانی ئهم ئازەله‌ له‌ دنیا دا دانه‌ندریته‌ (١).

له‌ یۆنانی کۆندا، به‌تایبه‌تی له‌ چاخێ فەرمانه‌واویی «مایکینییه‌کان» هه‌وه‌، کەر (onos) ئازەلێکی ناسراو بووه‌. له‌ چه‌ند جێگه‌یه‌کی شیعره‌کانی هۆمیری شاعیریشدا ناوی کەر و هیستر هاتوه‌ (٢). نووسه‌رانی بابته‌ کشوکالییه‌کان و میژوونووسانی سروشت، گرنگیه‌کی زۆریان داوه‌ به‌ باسکردنی خه‌سله‌ته‌کانی ئهم ئازەله‌ له‌ په‌یوه‌ندیی به‌ ژبانی مرۆقه‌وه‌، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی ناوه‌تانی کەر له‌ هه‌کایه‌ت، کۆمیدیا و په‌ندی پێشینیانی گریکیدا رۆلێکی گرنگی هه‌یه‌. وه‌ک چۆن ئیمه‌ ئیستا له‌ ژبانی رۆژانه‌ی خۆماندا چه‌ندین جار گوتمان لێده‌بیته‌ که‌ خه‌لک به‌یه‌کتر ده‌لێن: رتیی، به‌راز، گۆلک و هتد. ئه‌وه‌ و وشه‌ی «کەر» یش له‌لای گریکه‌کان هه‌مان مانای میتافۆری هه‌بووه‌ بۆ وه‌سفکردنی مرۆف و خه‌سله‌ته‌کانی. وێرای ئه‌وه‌ی که‌ یۆنانه‌کان له‌ بواری گواستنه‌وه‌، کشتوکال و ئاشگێژاندا سوودیان له‌ توانای گویدریژه‌ وه‌گرتوه‌، ئه‌وه‌ تا ئه‌ندازه‌یه‌کیش گۆشته‌که‌ی خوراوه‌ و شیره‌که‌شی وه‌ک جۆری له‌ ده‌رمانی ئاراییش و خۆ جوانکردن، به‌کاره‌ینراوه‌ (٣).

گویدریژ له لای یونانه کان نهک هر ته نیا وهک ئاژه لیکي سيفهت گه مژه و «که» بیري لیکراوه ته وه، وهک سوکراتي ته فلاتوون له گفتوگوئی فایدون (په رگرافی: 81e 5) ئاماژه ی بۆ ده کات و سه رخو شبوون و به له سه بوونی مروژ ده شو به یینی به سيفاته کانی کهر، به لکو به ئاژه لیکي فزوولی، سه رنجراکیش و له پرووی جنسی شه وه به «ئیغراکه ر» ناوی براوه. ژماره یه کی زور له نه خشی هه لکه نراوی سه ر پارهی ئه و سه رده مه، به پروونی خه سلته تی ئیغراکه رانه ی ئه م ئاژه له به هۆی پیشاندان و به رجه سته کردنی ئاله ته زله که یه وه ده رده خه ن.

له کاتی کدا کهر له لای گریکه کان به پله ی یه که م توانای جنسی و ئه مجا به هۆی میزاجه نا-مۆسیقاییه که یه وه، سه ودا و مامه له ی خراب به بیر ده هینیتته وه، ئه وه له لای میسریه کۆنه کان سیمبولی شه ر و نه هامه تییه. له لای یونانییه کانی شاری ئه سکه نده رییه ش ده نگویاسی ئه وه هه بووه، که گوايه یه هودییه کان خودای خو یان له شتیه ی که له سه ری گویدریژ تیکدا به رجه سته کردوه. ئه م قسه یه هر ته نیا زاده ی ورده نا کوکی نیوان ئاینزا یونانی و یه هودییه کانی ئه و سه رده مه بیت، یاخود واقیعیکی میژوویی، ئه وه هیه له و راستییه ناگۆریت که ته ورات و ئینجیل له ئاستیکی نرخداردا باسی گویدریژیان کردوه (٤).

ده وروبه ری چواره زار سال پیش ئیستا، گویدریژه مالییه ده سته مۆکراوه کان ده برینه خواروی ته وروپا و له ویشه وه به ته وای جیهاندا بلا وده بئه وه. له چاخه کانی ته وروپای ناوه راستدا، که سه رده می زیرینی خوداناسیی کلاسیکی و غه رقبوونی موفه سسیره مه سیحیه کانه له ناو تیکسته ئاینیه کاندا، کهر به ختی له هه مو کاتی زیاتر بووه: نرخیکی زوریان بۆ داندراوه و ته نانه ت جه ژنیکی تایه تی یان به ناوی «ئاههنگی که ران» وه بۆ گیتراون (٥). بیگومان ئه مه ش هه روه کو پیشتر نووسیم: له بهر ئه وه ی له «ته ورات» دا، گویدریژ وه کو ئاژه لیکي گرنه گ باسکراوه که له لای خودا شۆینیکی تایه تی هه یه. له نامه ی دووه می «په ترۆس» دا، ئایه تی {٢،

۱۶} (۶)، تهورات رووداویکمان بۆ ده گیتړېته وه تیايدا هاتووه، که چوڼ گویدرېژه کهی حه زره تی «بیلیام» کاتې له ریگایدا بهر و شا «بالاک» و له دهرووی نیوان دوو شاخدا، سې جار فریشته یی یه زدان ده بینیت و له جیگه ی خوی ده و سستیت، به بې ئه و هی بلیام له مه تیښگات. کاتیکیش فریشته که له بلیام دېته گو، گله یی و سه رزه نشتی ده کات و پتی ده لې: «نه گهر نه م حه یوانه گوپړایه له نه ده بووه تکا کارت و یارمه تیده رت، ئیستا ملت به م شمشیره په پړنرابوو چونکه تو فریشته یی یه زدان نه بینی» (۷). لیره دا به روونی دیاره که تهورات جگه له و هی سیفه تی گوپړایه لې به که ر ده به خشیت، ئاواش پله یی به رز ده کاته وه بۆ سه رئاستی رزگار که ری مروث. به و پتییه یی حه یوانی که ده بینیت و له ئاست فریشته یی یه زداندا گوئ ناداته فه رمانه کانی مروث.

نه دهب و که ر

جگه له نیگار هکان، مینا توره کان، کتیب و نوو سراوه میژووی و ئاینیه کان، له نه ده بیاتی گه لانی شدا که ر به رجه سته بووه و باسیکراوه، به لام و نه بې له ویش حالی باشر بیت.

چیرۆکه کانی ئیزو پ، که یه که مین که سی که حه کایه تی بچووک بچووک سیحراوی له سه ر ئاژه لان بۆ گیتړا بینه وه، هه ولدانی دوو هه زار و پینجسه د سالی به ر له ئیستای مروثن تا کو پتر له ژیان و دیارده کانی ناوی تیښگات. ئیزو پ دنیا یه کی سه رسو ورهینه ر و پر له زیندووی هیه و به شیوه یه ک حه کایه ته کانی ده باته ئاستی، که تا ئیستاش به لاما نه وه سه رنجرا کیش بن. یه کئ له و فیه گه رانه یی ئیزو پ ئیشی له سه ر کردووه «گویدرېژه» و حه کایه تی «که ر و هیستری لوتبه رز»، «نه و که ره ی که و لی شیری کرده به ر» و «نه و که ره ی خوی ده رباز کرد» له به ناو بانگترینی نه و حه کایه تانه ن (۸).

له م حه کایه تانه دا که ر ئاژه لیکي ماندووی ساده یه و ئه رکی خوی به زیاده وه جیه جیده کات و خوی ناخاته ریزی «هیستره لوتبه رزه کان» وه که

به‌شان‌نازییه‌وه ده‌چن بۆ به‌ره‌کانی جه‌نگ و له‌وسه‌ره‌وه به‌لاتی و تی‌کش‌کاوی ده‌گه‌رینه‌وه، یان ناژه‌لێکه له‌ ژێر سته‌م و جه‌وردا بیر له‌ گۆرینی «ناسنامه»ی خۆی ده‌کاته‌وه و که‌ولێ شێر له‌ به‌ر ده‌کات، به‌لام ناشرکا ده‌بێت و ریسوا ده‌کری؛ یاخود له‌و کاته‌دا دوو مرۆڤ ده‌بیین و ده‌که‌ونه شه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ره‌که بۆ کامیان بێت، ئه‌م «عه‌قلی خۆی» ده‌خاته کار و زیره‌کانه فرسه‌ت ده‌هێنێ و له‌ ده‌ستیان راده‌کا!

به‌هر حال له‌لای ئیزۆپ که‌ر بۆخۆی وه‌ک ناژه‌لێک جی‌گه‌ی مه‌به‌ست نییه، خودی‌کی نییه، به‌لکو فی‌گه‌ری‌که، نموونه‌یه‌ک و پا‌رسه‌نگی‌که به‌ده‌ست راوییه‌وه بۆ روون‌کردنه‌وه‌ی پله‌ی دواکه‌وتنی عه‌قلی مرۆڤ و نیشاندانی ملکه‌چی و هه‌ندی‌جار یاخی‌بوونی‌ش به‌کار ده‌هێنرێت، به‌بێ ئه‌وه‌ی خودی ئه‌م ناژه‌له‌ بیه‌تته جی‌گه‌ی سه‌رنجی ئیزۆپ.

کو‌نترین ده‌قی‌کی نووسراوی ئه‌ده‌بی که‌ به‌ته‌واوی بۆ که‌ر ته‌رخان کرابێ، یاخود باسی ئه‌م گیان‌داره‌ی تیا هاتبێ، بریتییه له‌ داستانی «مه‌سخ‌بوونی لوکیۆس» یان (Lukius` Metamorfose)ی نووسه‌ری‌کی نه‌ناسراوی سه‌رده‌می ئیمپراتۆریه‌تی رۆمانی. ئه‌وه‌ی له‌م به‌ره‌مه‌ ماوه‌ته‌وه، بریتییه له‌ دوو ده‌ست‌نوسی له‌ به‌رانووسراو، یان کورته‌کراوه‌ی به‌ره‌مه‌ سه‌ره‌کییه‌که، که‌ یه‌کی‌کیان به‌ناوی «که‌ری ئالتوونی» یه‌وه ناوبانگی رو‌یشت‌ووه و نووسه‌ره‌که‌یشی ناوی «ئه‌پولیتووس» بووه. ئه‌پولیتووس نووسه‌ری‌کی رۆمانی بووه و له‌ ساڵی ۱۲۵ی زایینیدا له‌ شاری «مداورۆج»ی جه‌زائیری ئیستادا، که‌ ئه‌و ده‌م له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی رۆمانییه‌کاندا بووه، هاتۆته دنیاوه (۹). له‌ ته‌مه‌نی لاویدا هاتۆته قورتوبه، که‌ ئه‌و ده‌م سه‌ن‌ته‌ری‌کی رو‌شن‌بیری بووه و پاشان به‌ره‌و ئه‌سینا رو‌یشت‌ووه تا‌کو «فه‌لسه‌فه‌ی ئه‌فلاتون، می‌ژوو‌ی سروشت، هه‌نده‌سه، ئه‌ستێره‌ناسی، یاسا، مۆسیقا، شیع‌ر» و له‌ هه‌مووشیان گ‌رنگ‌تر هونه‌ری «ره‌وانبێژی» یان «ئاخاوتن» بخو‌نێ.

به‌سه‌ره‌اته‌کانی ناو داستانی «که‌ری ئالتوونی» ره‌نگ‌دانه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌م لایه‌نه زانستیانه‌یه و ئه‌نجامی سه‌فه‌ره‌کانی نووسه‌رن به‌ ناو مه‌ل‌به‌نده

جیاوازه‌کاندا، وه‌ک‌گوتاریت‌یک‌کی‌گه‌پیده و لی‌زان و خاوه‌ن‌حیکمه‌ت‌له‌ کۆ‌کردنه‌وه و پیکه‌وه‌به‌ستنی‌مه‌به‌ستدارانه‌ی‌رووداوه‌کان.

کورت‌ه‌ی‌ئهم‌نووس‌راوه‌ده‌گمه‌نه‌ئه‌وه‌یه، وه‌ک‌نووس‌هره‌که‌ی‌راسته‌وخۆ‌نووسیویه: «خوتنه‌ری‌هی‌ژا: من‌له‌م‌حه‌کایه‌تانه‌دا‌چهند‌به‌سه‌ره‌هاتیکی‌جیاواز‌پیکه‌وه‌کۆ‌ده‌که‌مه‌وه، تاکو‌به‌جۆ‌ری‌دایان‌بری‌ژمه‌وه‌که‌جینگه‌ی‌چی‌ژ‌بینینی‌تۆ‌بی‌ت. لی‌ره‌دا‌گو‌ی‌بیستی‌به‌سه‌ره‌هاتی‌مه‌خلو‌قاتی‌سه‌یر و سه‌مه‌ره و مرو‌قه‌کان‌ده‌بی‌ت، که‌چۆن‌به‌سه‌رسو‌ور‌ه‌ینه‌رت‌رین‌شی‌وه‌مه‌سخ‌ده‌بن‌بۆ‌نا‌ژهل و ده‌شبنه‌وه‌به‌خۆ‌بان» (۱۰).

یه‌ک‌یک‌له‌و مرو‌فانه‌ش‌که‌مه‌سخ‌ده‌بی و ده‌بی‌ته‌گو‌ید‌ری‌ژ، قاره‌مانی‌رو‌مانه‌که‌خۆ‌یه‌تی و ئیمه‌هه‌موو‌به‌سه‌ره‌هاته‌کان‌له‌روانگه‌ی‌ئه‌مه‌وه‌گو‌ی‌بیست‌ده‌بین. قاره‌مانی‌که‌به‌شی‌وه‌گو‌ید‌ری‌ژه و به‌بیر‌کردنه‌وه‌مرو‌ف و ئه‌مه‌ش‌گیرانه‌وه‌کانی‌هینده‌ی‌تر‌شیرینه‌کات.

هه‌ر‌به‌شو‌ین‌پیی‌کاره‌که‌ی «ئه‌پۆ‌لی‌توس»‌دا، نووس‌هری‌کی‌دیکه‌ی‌نه‌ناس‌راو، هه‌ستاوه‌به‌کورت‌کردنه‌وه‌ی‌هه‌مان‌داستان و له‌هه‌مان‌کاتیش‌دا‌که‌م‌کردنه‌وه‌ی‌ره‌هه‌نده‌ئایینییه‌که‌ی، که‌به‌ناوی «گو‌ید‌ری‌ژیک»‌وه‌به‌ئیمه‌گه‌یش‌تووه (۱۱). قاره‌مانی‌ئهم‌ده‌قه‌کورت‌کراوه‌یه، {به‌لام‌له‌گه‌لی‌ک‌رووه‌وه‌جیاواز‌له‌ده‌قی «که‌ری‌ئالتوونی»}‌گه‌نجی‌کی‌ده‌وله‌مه‌نده‌به‌ناوی «لو‌کیوس» و خه‌ل‌کی‌شاری «پاترای»‌رو‌مانییه. لو‌کیوس‌له‌سه‌ر‌سه‌فه‌ری‌بازرگانییه و باوکی، (که‌کابرایه‌کی‌سیاسه‌ته‌دار و ده‌وله‌مه‌نده)‌داوی‌لی‌ده‌کات‌له‌سه‌فه‌ره‌که‌یدا‌نامه‌یه‌کی‌بۆ‌بگه‌یه‌نی‌ته‌یه‌ک‌ئ‌له‌هاو‌ری‌کانی‌که‌له‌شاری «هه‌پاتا»‌ی‌جادوو‌بازان و سی‌حری‌ازانی‌ولات‌ده‌ژی. کاتی‌لو‌کیوس‌ده‌گاته‌ئه‌وی و فربوی‌عه‌شقی‌کاره‌که‌ری‌هاو‌ری‌که‌ی‌باوکی‌ده‌خوات، که‌ناوی «پالایسترا»‌یه، تی‌ده‌گات‌که‌ژنی‌کابرای‌خاوه‌مال‌جادوو‌گه‌ره و شه‌وانه‌به‌هۆ‌ی‌خواردنه‌وه‌ی‌شه‌له‌مه‌نییه‌کی‌گیراوه‌وه‌ده‌بی‌ته‌مه‌ل و له‌په‌نجه‌ره‌پرا‌ده‌داته‌شه‌ققه‌ی‌بال.

لوکیوس لاویکی بیست سالانه و پره لهخهونی فرین. لهگه‌ل دۆسته کاره‌که‌ره‌که‌ی ریکده‌که‌وئ، که بۆ تاقیکردنه‌وه‌ش بووه، ئەو دەرمانه‌ی بۆ بدزیت و ئەویش بیخواته‌وه و بداته شەق‌قه‌ی بال. وه‌لئ دوا‌ی ئەوه‌ی دەرمانه‌که‌ ده‌خواته‌وه، بۆی دەرده‌که‌وئ که هه‌له‌یه‌ک له‌و کاره‌یدا هه‌یه، چونکه‌ ورده‌ وه‌رده‌ سم و تووک و گوئ دەرده‌کات و ده‌بیته‌ گویدرێژ به‌بی ئەوه‌ی خه‌سه‌له‌ته‌ ئینسانیه‌کانی خۆی بۆ بیرکردنه‌وه و تیگه‌یشتن و بینین له‌ده‌ست بدات. تاقه‌ ئومیدئ لوکیوس هه‌یه‌تی ئەوه‌یه، که به‌خواردنی گیایه‌ک، که «پالایسترا»‌ی کاره‌که‌ر پیتی گوتووه، ده‌بیته‌وه به‌خۆی. به‌لام بۆ به‌ختی ئەو، وه‌رزی په‌یدابوونی ئەو گیایه‌ هه‌شتا زۆری ماوه. ئیدی ئیمه‌ لیتره‌وه‌ له‌ناو به‌سه‌ره‌اته‌ سه‌رنج‌راکیشه‌کانی لوکیوسی به‌که‌ربوودا رۆده‌چین: ئەم کاروان ده‌یداته‌ ئەویترو ئەم خاوه‌ن ده‌یفروشتی به‌و ک‌ریار. سه‌یر له‌وه‌دایه‌ خه‌لک هه‌یدی هه‌یدی له‌ کارامه‌یی ئەم گویدرێژه‌ به‌ئاگادین و له‌ بۆنه‌ی تاییه‌تیدا به‌شداریی پێده‌که‌ن و به‌خششیکی زۆریش ده‌دنه‌ خاوه‌نه‌که‌ی. یه‌کی‌ک له‌و بۆنانه‌ ئەوه‌یه که له‌ که‌رناقالێکی جنسیدا لوکیوسی به‌که‌ربوو ده‌بیت به‌جێته‌ لای ئافره‌تێک و کاری وای له‌گه‌لدا بکات و به‌هه‌رحال له‌گه‌ل ئافره‌ته‌دا زۆر خۆشی لێ‌را‌ده‌بو‌رئ!

به‌سه‌ره‌اتی لوکیوس به‌شیوه‌یه‌کی کامه‌ران کۆتایی نایه‌ت، به‌لام کۆمیدییانه‌یه. ئەو دوا‌ی ئەوه‌ی ده‌بیته‌وه به‌ مرو‌ف، ده‌رواته‌وه‌ بۆلای هه‌مان ئافره‌ت که له‌ که‌ر نه‌قاله‌که‌دا له‌گه‌لیدا رایی‌واردبوو. به‌لام ژنه‌ ده‌ستی به‌ رووه‌وه‌ ده‌نیت و فری ئا‌و‌یت‌ه‌ ده‌رئ، چونکه‌ ئەو لوکیوسی ته‌نیا وه‌ک «که‌ر» ده‌وئ نه‌ک وه‌کو مرو‌ف، ته‌نانه‌ت زۆریشی له‌به‌ر گران ده‌بی که‌ لوکیوس بۆته‌وه به‌ خۆی و ژنه‌ هه‌ره‌سئ نا‌ئومیدیش ده‌بی!

وێ‌رای ئە‌ده‌بیاتی نوکته‌ و سه‌رگه‌رمی و به‌يته‌ میلییه‌کان و ئە‌ده‌بی منالان، که‌ر له‌ لای نووسه‌ر و شاعیریکی وه‌ک «لافۆنتین»‌یش جیگه‌ی خۆی هه‌یه. له‌و به‌ره‌مه‌یدا که به‌ناوی «حه‌کایه‌ته‌کانی لافۆنتین»‌وه به‌ ئیمه‌ گه‌یشته‌وه‌ (١٢)، به‌سه‌ره‌اتی ده‌یان که‌ری بارگران، له‌ خۆبایی،

لاسا يېكەرەو دەي حەيوانەكانى دىكە (بەتايىبە تى سەگ)، كەرى لەبەرەي خۆ پتر قاچرا كيشا، حەسرەتخواردو و بۆرۆڭگارنى كە خاوەنىكى باشى ھەبوو و ھتد... بەرچا و دەكەوى، تا بېيتە عىبەرەت بۆ ئەو مەرقانەي دەيانەوى بەھۆي ناشكۆرىكردن، لاسا يېكەردنەو دەي خەلكانى تر و نازكەردنەو خويان فەرز بکەن. كەر لەلای لافۆتتېنىش بەھەمان شتو دەي لای ئيزۆپ، معيارىك و فيگەرەيكە تا مەرقە بە دوورەپەريزي لە رەفتارەكانى، ھەولبەدات لەريزي كەران حسابى بۆ نەكرىت!

خالى ھاوبەش لەناو ئەو دەقەنەدا كە ناوم بردن و چەندىن دەقى دىكەي ھەك كەرەكانى لای «مەلای مەشھوور و سەعدىي شيرازى و مامۆستا قانع»ى خوشمان، ئەو دەيە كە بېنە شوئى دەرز وەرگرتن و لېتو فېربوونى مەرقە تاكو مەرقەيش بەھەمان دەردى ئەو كەرانە نەچىت (۱۳). لەناو ئەم دەقەنەدا كەر ھەك ئازەلەيكى سەربەخۆي خاوەن سەروشتىكى حەيوانىي تايىبەت نەخراو تە روو. خاوەنى ئىستاتىكاى خۆي، مېزاجى خۆي و زمان و خودىتىي خۆي نىيە. كەر ھەك بەشى لە دنياى سەروشت و تەنانەت ھەك دروستكراوئىكى يەزدانىي كە جىگەي شانازىي ئىماندار و نمونەي دەستەنگىنىي خودا بىت، تەماشاي نەكراو. ئەم دەقەنە ناتوانن وىناي ئىمە بۆ ئەم ئازەلە بخەنە ژىر پەرسىارەو و ناچارمان بکەن بەجۆرئىكى دىكە بىرى لىبەكەينەو.

به ده ننگهاتنی کهر

له ناو ئه و میژوووه دواچار کهر به ده ننگ دیت، دیته زمان و له ریگهی لۆژیکی مرۆقه وه، ئیعتیبار بوخوی ده گپریته وه و ده بیته بابه تیکی گرنگ له ئه ده بیاتی جیدی میله تاندا. له ئه ده بی کوردیدا نالی ئه و شاعیره مه زنه مرۆقه دۆسته یه که گوتاری هیومانیستانه ی خوی به ئاوردانه وه له گیاندارتیکی به په راویزکراوی چه وساو، هینده ی دیکه به رفراوانده کات و به م کاره یشی خوی له گه لیک له و شاعیرانه ی خۆره لات جیا ده کاته وه که ده شیت له بواری جوانکاری شیعریدا به مامۆستای ئه ویان دابنن. نالی شاعیری شوینده ست دیاری ئه و بابه تانه یه که له ره وتی شیعر کلاسیکیدا هینده بایه خیاب پینه دراوه. ئه و شیعر کلاسیکی له کۆشکه شکۆداره کانی خوی، له یاسا و بابه ته ئاشکراکانی خوی، له پانتاییه به میرات بۆجیماوه کانی خوی رزگار ده کات و ئاشنای ده کات به پانتاییه کانی په راویز و رووبه ره حه رام و بیزراوه کان، به بیئه وه ی له مکاره دا جوانکاری شیعر کلاسیکی بکاته قوریانی.

له پشت گوتاری شیعر نالییه وه، مرۆقی ده بینن له نیوان سروشت و جیهانی کۆمه لایه تیدا، له نیوان ئاسمان و گه ردوون و شته کاندای ده شی، به لام ئه و ناتوانن خوی بیت، ناتوانن ته حقیقی خوی بکات ئه گه ره له هه مان کاتدا توانای به راوردکردنی خوی، وه ک سه نته ریکی بیرکهره وه، به گیانداره کانی دیکه نه بیته که که وتوو نه ته ده ره وه ی ئه و به سه نته ربوونی مرۆقه و به کائینی ناھۆشیار و ناھۆشمه ند مه حکوومکراون. نالی له ریگهی به ده ننگه یینانی کهره وه، له ریگهی باسکردنی جوانی و میزاج و تواناکانی ئه م گیانداره بیزراو

و مه‌حکوومکراوه‌وه، رادیکالترین جوړی هیومانیزم به‌رهم‌ده‌هینی: هیومانیزمی که توانای هه‌یه‌گه‌وره‌یی خو‌ی له‌ریگه‌ی بینینی بی‌زراو و فه‌رام‌وش‌کراوه‌کانه‌وه‌بینا بکات، به‌بی‌ئه‌وه‌ی شهرم له‌مکاره‌ی بکات.

* * * *

سه‌ره‌تای شیعره‌ری‌وايه‌تئامیزه‌که‌ی نالی به‌ده‌نگی ده‌ست‌پیده‌کات که ده‌نگی بر‌وايه‌خو‌بوون و دل‌نیایی و مژده‌هینه‌ره. ده‌نگی‌که‌هاتووه‌تا راش‌کاو و بلند‌بیته‌گو و سه‌رنج‌مان به‌ره‌و‌ئه‌و‌بابه‌ته‌راب‌کی‌شتی که شاعیر ده‌یه‌وی ری‌وايه‌تی بکات، واته‌به‌رجه‌سته‌ی بکاته‌وه‌و بیش‌عیر‌نئی. ده‌نگی «هه‌ی» ده‌نگی شاد‌یی‌که‌که‌له‌پشت‌یه‌وه‌ساته‌وه‌ختی‌گه‌یش‌تن به‌راست‌یه‌ک و ئاش‌کرا‌بوونی نه‌ی‌نی‌یه‌ک ئاماده‌یه‌و شاعیر‌یش به‌و‌راست‌یه‌گه‌یش‌تووه‌و‌ئه‌و نه‌ی‌نی‌یه‌ی لی ئاش‌کرا‌بووه‌و ئی‌ست‌اش هاتووه‌تا له‌ناو‌ئه‌و خو‌شی و سه‌رسام‌یه‌دا بو‌ئیمه‌بدویت. ده‌نگی «هه‌ی» کل‌یلی تی‌گه‌یش‌تنه‌له‌و گو‌شه‌نی‌گایه‌ی نالی لی‌یه‌وه‌ری‌وايه‌ت ده‌کات و ئهم‌ده‌نگه‌ش قور‌سای‌یه‌کی زو‌ری هه‌یه‌له‌سه‌ر هه‌ندی له‌به‌یته‌کان، که پاشان دیمه‌وه‌سه‌ر ئهم‌باسه.

ئه‌وه‌ی لی‌ره‌دا گر‌نگه‌له‌سه‌ری‌بوه‌ستین، نی‌وه‌ی یه‌که‌می به‌یتی یه‌که‌مه‌که‌پره‌له‌ده‌لالاتی سه‌یر و گر‌نگ. وه‌که‌ئه‌وه‌و‌ایه‌شاعیر له‌مه‌جلی‌سی‌کا خو‌ی له‌به‌رده‌م کو‌مه‌لی له‌هاوه‌ل و خه‌ل‌کان‌یک‌دا بین‌ی‌بیته‌وه، که دا‌وای سه‌لمان‌دی‌کیان لی‌کرد‌بی و ئه‌و‌یش به‌گو‌کرد‌نی ئه‌و ده‌نگه‌هات‌بیته‌قسه‌کردن، یاخود به‌وه‌ده‌چی شاعیر له‌دو‌ور‌پا ده‌ر‌که‌وت‌بی و نه‌یتوان‌ی‌بی ئه‌و خو‌شی و کامه‌رانی و نه‌ش‌ئه‌یه‌کو‌نت‌رۆل بکا، که له‌ئه‌نجامی لی‌خو‌ورد‌بو‌ونه‌وه‌شی‌عر‌به‌کان‌یه‌وه‌پیان‌گه‌یش‌تووه‌و‌ها‌واری له‌و‌مه‌جلی‌سه‌کرد‌بی: «هه‌ی» به‌واتای گو‌یر‌اد‌پیر و سه‌رنج‌بده‌ن، قسه‌کان‌تان ب‌پرن، ئه‌وا من هه‌وال‌تی‌کی سه‌یرم بو‌هینان که ئه‌نجامی ئاش‌کرا‌بوونی نه‌ی‌نی‌یه‌که‌و‌راست‌یه‌کتان بو‌به‌یان‌ده‌که‌م که ناش‌یت لی‌ی بی‌ئا‌گا بین.

ده‌نگی «هه‌ی» لی‌ره‌به‌دواوه‌کاری خو‌ی ده‌کات و بی‌ده‌نگ‌یه‌ک به‌دوا‌ی

خۆیدا دههینى و هه‌موو له مه‌لا خدر راده‌میتن. ئاخۆ دیسانه‌وه ئهم خانه‌قانشینه چ پرسىاریكى دیکه‌ی شیعری له‌لا دروستبووی؟ له‌ناو ئهم فه‌زا کوومه‌لایه‌تى و بێده‌نگیه‌دا، زه‌مینه‌ی به‌رده‌وامبوونی شاعیره‌که‌مان له‌سه‌ر قسه‌کردن ده‌ره‌خسیت و ئه‌ویش وه‌کو گوتاریتزه‌کانی یۆنانی کۆن، ئاگایانه و زیره‌کانه فه‌زای بێده‌نگیه‌که‌ ده‌قۆزیته و به‌رده‌وامیی وه‌رده‌گریت تا‌کو به «قووه‌تى حیکمه‌ت، زۆرتین مه‌عنایى گه‌وره به له‌فظی که‌م و بچووک، ئه‌دا بکا» (١٤):

(هه‌ی.. که‌ریکم بوو،)

به‌لام ئایا خه‌به‌رى ئه‌وه‌ی «من» ی ناو ده‌قه‌که‌ که‌ریکی هه‌بووه، به‌سه‌ بۆ ئه‌وه‌ی گوێگرانی ئه‌وده‌مه‌ی شاعیر و ئیمه‌ی خۆتێنر له‌ ئیستادا بمانه‌وى به‌رده‌وام له‌ بێده‌نگیدا بێنینه‌وه و به‌سه‌رسامیه‌وه گوێگیرن؟ وه‌ک ئه‌وه‌ی شاعیر له‌گه‌ڵ درکانه‌ی خه‌به‌ره‌که‌یدا ئهم پرسىاره‌ی ده‌رک پێک‌ردییت و ده‌روونشیکارانه تیگه‌یشتییت له‌ ناوه‌روکی ئاشکرا و مه‌ئلووفی خه‌به‌ره‌که‌ی. له‌وه ئه‌چى نالی زیره‌کانه تیگه‌یشتبێ که‌ راگه‌یاندنی ئه‌وه‌ی که‌ریکی هه‌بووه، هه‌ر له‌بنه‌مادا نابێته خه‌به‌ریکی سه‌رنج‌راکیش و سه‌رسامکه‌ر. ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌ی وشه‌ی «که‌ر» ناویکی هێنده ئاشنایه و هێنده به‌مانا و وه‌سفى نیگه‌تیف بارگاوى بووه، که‌ ئیدی هیچ تازه‌یه‌کی تیا نییه تا‌کو وه‌ک خه‌به‌رى رابگه‌یه‌نرێ، چونکه‌ یه‌کێ له‌ خه‌سله‌ته‌ بنه‌ماییه‌کانی هه‌ر خه‌به‌رى بریتیه‌ له‌و ته‌کانه‌ی به‌هۆی «تازه‌یی» و «نااشنا‌بوونه‌که‌یه‌وه»، ده‌یدات به‌ گوێماندا. خه‌به‌ر راگه‌یاندنی رووداوێکه‌ که‌ سه‌رسامان ده‌کا و ده‌ستمان له‌و شتانه پێه‌لده‌گرێ که‌ تا‌کو کاتى بیستنی خه‌به‌ره‌که‌ پێیان‌وه خه‌ریک‌بوین.

دواى کردنه‌وه‌ی ده‌رگای قسه‌، ده‌نگی ناوه‌وه‌ی شیعره‌که‌، یاخود شاعیر، بۆ تاوێ ده‌وه‌ستێ و راده‌میتن به‌بێ ئه‌وه‌ی خه‌یال و زه‌ینی خۆی له‌ژێر کاریگه‌ریی ئیقاعی گوێکردنی وشه‌ی «که‌ر» رزگار بکات، واته‌ هێشتا

ئاوازی پیتەکانی («کاف»، «ه» و «ر») له گوێدا دەرنگیتەوه و هەر ئەم
 ئاوازشە که نالی لەو بارودۆخی وەستانە شیعرییە رزگار دەکات بەوێی که
 وشەیهکی هاو موسیقایی «کەر» ی بێر بخاتەوه که وشە ی «پەیکەر»! (۱۵):
 کەواتە هاوسەنگییە که بەمجۆرە دەستەبەر دەبێ:

هە ی کەرێکم بوو، چ پەیکەر؟

لەم کارەشدا نالی پەپرەوی لە «نیمچەپێسا» یەکی زمان دەکات، که
 مەرۆڤەکان لە رێگەییەوه هەم مانایەک بەیان دەکەن و هەم بێماناییەکی ش.
 لەزمانی کوردیدا دەلیین: (تەختە) و (مەختە)، (ئافرەت) و (مافرەت)،
 (حەج) و (مەج)، (پوور) و (موور)، (برا) و (مرا)، (سەرکرده) و
 (مەرکرده)، (حیزب) و (میزب)، (سەقافەت) و (مەقافەت)، (نووسەر) و
 (مووسەر) و بەوجۆرە.. وەکو دەبینین لەبەشی یەکمەمی هەریەکی لەم
 دەرپرێناوەدا مانایەکی تەواو هەیە و لە بەشی دووەمیشدا که مەکردنەوه ی
 مانا. هەموو ئەم دەرپرێناوەش بەیانکەری حالەتێکی دەرروونی مەرۆڤن بو
 ئاسانکاریی گفتوگۆ و ئاخوتن لە فەزایەکی کۆمەلایەتی تایبەتدا. وەک
 ئەوێ نالیش خۆی لە فەزایەکی ئەوتۆدا بینیبێتەوه که ئیشتیاقی ئەو بو
 گەیانندی خەبەرە که ی دەیخاتە سەر رێگای چوونە سەر ئەو «نیمچە
 پێسایە». بەلام بەبێ ئەوێ بەشی دووەمی دەرپرێنە که ی که مەکردنەوه ی مانا
 بێت، بەلکو پەرکردنەوه ی مانای دەرپرینی یەکمەمە. پەرکردنەوه ی مانای وشە ی
 «کەر» ه بە مانای «پەیکەر».

لەگەڵ ئەوەشدا ئاشکرایە نالی بەزمانی شیعەر دەدوێ، شیعریش وەزیفە ی
 دیکە بە زمان و وشەکان دەبەخشێ و تەنانەت شاعیر دەخاتە ناو داوی زمان
 و دەلالەتە هەمە چەشنەکانییەوه. نالی پاش ئەوێ بە راگەیانندی
 خەبەرە که ی بێدەنگییەکی دروستکرد و بۆی ئاشکرا بوو که ئەو خەبەرە بەتەنیا
 ناتوانی تێمە وەکو گوێگر لە بێدەنگیدا بەیلتێتەوه، هەروەها تەماعی
 خۆشی بو بەردەوامیی لە قسەکردندا، دەبوو خەسلەتێکی نا مەثلوف و

چاوه‌رواننه‌کراو به که‌ره‌که‌ی بیه‌خشی، که نه‌ویش «به‌په‌یکه‌ر کردنیه‌تی» و له‌م ریگه‌یه‌شه‌وه هم خۆی به‌رپرسیارکرد که به‌رده‌وامبێ له وه‌سفکردنی نه‌و که‌ره په‌یکه‌ر ئاسایه‌دا، هم ئیمه‌شی ناچارکرد له چاوه‌روانییدا بمێنینه‌وه و به‌رده‌وامبین له گوێگرتن و خۆتندنه‌وه‌ی ده‌قه‌که‌ی.

به‌م جووره‌ش نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یتی یه‌که‌م ده‌بێته‌ کلیلی تیگه‌یشتن له‌سه‌رجه‌می شیعه‌که‌. لێره‌دایه، که نالی ده‌یه‌وێ بلیت نه‌و که‌ره‌ی نه‌و هه‌یه‌وه که‌ریکی ئاسایی نه‌بووه و بۆ سه‌لماندنێ نه‌مه‌شه داوامان لێده‌کات بۆ وێناندنێ نه‌و که‌ره، بیه‌ر له «په‌یکه‌ر» بکه‌ینه‌وه. به‌مجووره‌ش بۆ ساته‌وه‌ختیک و دیسانه‌وه له ژێر کاریگه‌ری نه‌و خروشه‌ شیعه‌رییه‌دا که شاعیری هانداه بۆ قسه‌کردن، نالی دژایه‌تیه‌ک له نیتوان مانای وشه‌ی «که‌ر» و «په‌یکه‌ر» دا ده‌هینیته‌ دی: هه‌رچی وشه‌ی «که‌ر» ه‌ ئاماژه‌یه بۆ گیاندارێکی چوارپێ که له سروشتدا ده‌ژی و خاوه‌نی گه‌لێ خه‌سله‌تی تایبه‌ت به‌خۆیه‌تی و له‌هه‌مووشیان گرنه‌تر نه‌وه‌یه ده‌جوولێ. فۆرمی خۆی به‌پیتی حاله‌ته جیاوازه‌کان ده‌گوێ و وزه‌ی جه‌سته‌یی خۆشی توانای ئه‌م جموجووله‌ی بۆ دا‌بین ده‌کات. له‌ کاتی‌که‌دا وشه‌ی «په‌یکه‌ر» ناوه بۆ به‌ره‌مه‌تیکی کولتووری که دروستکراوی ده‌ستی مرۆفه و ئاوینه‌ی پله‌یه‌کی جوانناسی نه‌و مرۆفه‌یه و خۆی په‌یکه‌ره‌که‌ش توانایه‌کی نییه بیجوولێنێ و فۆرمی خۆی جیگیره و ناگوێت مه‌گه‌ر به‌ گواستنه‌وه‌ی له شوێنیکه‌وه بۆ شوێنیکێ دیکه. بۆیه لێره‌وه تیده‌گه‌ین که پێچواندنێ «که‌ر» به «په‌یکه‌ر» ناشیت هیچ به‌لگه‌یه‌کی هه‌بیت جگه له‌وه‌ی شاعیره‌که‌مان ده‌که‌وێته ناو توێپکی زمانه‌وه، که ناچاری ده‌کات له ژێر کاریگه‌ری ئاوازی وشه‌ی یه‌که‌مدا، وشه‌ی دووه‌میش بدرکێنێ، به‌بێ نه‌وه‌ی حسابی بۆ دژایه‌تی مانای ئه‌م دوو وشه‌یه کردبێ.

به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ی ئه‌م راڤه‌کردنه‌م له نیوه‌ی دووه‌می هه‌مان به‌یتی یه‌که‌مه‌وه ده‌هینمه ده‌ست که تیایدا نالی له ئاستی مانادا ده‌که‌وێته‌وه بۆ وه‌سفی که‌ریکی تایبه‌ت نه‌ک په‌یکه‌ر. واته ده‌که‌وێته ژماردنێ خه‌سله‌تی

ئەو گياندارەى كە «طەى كەرى ھەوراز و لىژە، سىنە پانە، مووچە كورتە،
شانە بەرزە» و دواجارىش «گوئدرىژە»:

ھەى كەرىكەم بوو، چ پەيكەر؟ طەى كەرى ھەوراز و لىژە
سىنە پان و، مووچە كورت و، شانە بەرز و، گوئ درىژ...

لىژەشەو، واتە لە نىوہى دووہى بەيتى يەكەمەوہ تاكو نىوہى يەكەمى
بەيتى نۆبەم و پاشان ھەموو بەيتى دەيەم، نالى دەكەوئتە ناو چىنىنىكى
زمانى وەسفى و بەراوردكارىيەوہ. دەكەوئتە ناو موپالەغەيەكى شىعەريەوہ بە
بى ئوہى بتوانئت لەم رىگەيەوہ «ئاسايسىبونى كەرەكەى» بسەلىتى و
كرۆكى ئو راستىيەمان پى بلئت كە لەبەيانكردنى دەنگى «ھەى» نىوہ
بەيتى يەكەمدا مژدەى پى دابووين. ئوہى نالى لە بەشىكى زۆرى ئەم دەقەدا
دەيكات، برىتيە لە وەسفكردنىكى لە راددەبەدەرى «كەرە شىعەريەكەى»
بەجۆرئ كە ئىمە نەتوانين لە بەشىكى زۆرى ئو وەسفانەدا كەرى راستەقىنە،
كەرە بەرەللا و بە ئەلغام قاچپەرپو و برىنداربووہكانى ناو واقىعى خۆمان
بناسىنەوہ.

نالى لەناو ئو بازنەى وەسف و پىاھەلدانەدا كە بەپشتىوانىي
ھونەرەكانى بەلاغە و تەكنىكى شىعەرى كلاسكى بۆى مەيسەر دەبى و
(ھەندئ كەس ئەمە بەراورد دەكەن بە وەسفى ئو بو خوشەويستەكەى خۆى و
دواجار دىمەوہ سەر ئەم لايەنەش)، بەردەوام دركاندنئ «خەبەرە
بنەرەتییەكە» دوا دەخات و خۆى لەناو پانتايىيەكى زماندا گىرۆدە دەكات، كە
ھىچ پرسىيارىكى گەنگ و مانايەكى قوول بەرھەم ناھىتى و بگرە لەناو
خۆدووبارەكردنەوہدا گىر دەخوات. من پىم واىە ھەر ئەمەشە وادەكات زمان
نەتوانئت ھەستئ بە ئەركە ھەرە سەرەكییەكەى خۆى كە شكاندنى وئناى
ئىمەيە بوژبان و دووبارە سازدانەوہيەتى لە شىعەردا. بۆيە ناھەقى ناكەم گەر
بلىم، نالى لە بەشىكى زۆرى ئەم دەقەيدا، بەپىچەوانەى زۆرىەى دەقەكانى

دیکه یه وه، زمان نهک وهکو ئیمکانی دهبینی بۆ تهقاندنه وهی مانا و لیڤه شه وه زمان دهکاته ئامانج بۆ بهرجه سته بوونی جیهانه شیعریه کهی، به لکو لیڤه دا زمان دهکاته هوکاریکی مه سرفکردن به بی ئه وهی توانای بداتی بۆ بهرهمه مهیتانی مانای دیکه و بۆ ئاشکراکردنی نادیاره کان.

وه لی مادام شیعر له بنه مادا تیکشکاندن وینای ئیمه یه بۆ ژیان و شته کان و په یوه ندیه کان و سروشت و گیانداره کان و دروستکردنی دنیایه کی دیکه یه له ناو ده قدا، که تیایدا هه موو شتی جیاوازه، ئه وه ناکرێ ئهم کاره ی نالی ته نیا ئامانجی ئه وه بییت که وه سفی که ریکمان بۆ بکات. چونکه ئیمه ده زانین له بهردهم شاعیریکدا این که خاوهنی جیهانبینی و سیسته میکی گوتاری و لیخوردبوونه وهیه له ژیان و گهردوون و مرۆڤ. له بهرئه وه ناشیت کارکردی زمان له ناو ئهم شیعره دا ته نیا له سه ر ئاستی وه سفه کانی نالی بۆ که ریکی تایبته بچووکبکه ی نه وه. ناکریت مانای سه رجه می شیعره که له بهر رۆشنایی ره هه ندی گیانه وه ردۆستی له بیر نالیدا لیکبده ی نه وه، به لکو پیوسته له خه سلته ته کانی جیهانبینی نالییه وه بگه رتینه وه بۆ مانا ئیحتیمالییه کانی ناو ئهم ده قه.

یه کیچ له و ریگیانه ی من لیڤه دا بۆ ئه و مه به سته ده یگرمه بهر، بریتییه له دۆزینه وهی شادپه ده کانی مانای ده قه که و خسته نه رووی بواریکی دیکه ی خویندنه وهی ئهم شیعره به وجۆره ی بتوانی بیسه لینی، که نالی هه ر ته نیا شاعیری نه بووه له کاتی ده سته تالیدا په نای بۆ کیش و قافیه و خۆتاقیکردنه وه له بواری ره وانبێژیدا بردی، به لکو پیش هه موو شتی ئه و مرۆڤی بووه به روئا و جیهانبینییه که وه رووبه رووی جیهان و دیارده کانی ناوی بۆته وه. به مانایه کی دیکه، ئیمه له بهردهم شاعیریکدا این که له جیهان و مرۆڤ و گهردوون راده میتی و پرسیار ده کات و دوا جار له ریگه ی نووسینه وه ماته ریالیه تیک به جیهانبینی و بیروکه و پرسیاره کانی ده به خشیت. به لام مه رج نییه له کۆی ئه و تیکستانه ی بهرهمه میان ده هینی ئه و جیهانبینییه هه مان ئاستی جوانکاری و پله ی مه عریفی و رۆچوونی قوول وه ربگری، بۆیه

کاتیک رووبه پرووی ده قیچی ده بینه وه که ناتوانیت لهو ئاستانه دا تینویتییمان بشکینن، ئه وه ریگهی چاره سهر ئه وه نییه که به دگومان بین له ئاست سهرجه می ئه و جیهانبینییه دا. به لکو گرنگ ئه وه یه له ریگهی ئاشنا بوونمانه وه به خهسلته کانی کۆی جیهانبینی ئه و شاعیره، له ریگهی قهرزکردنی رووناکییه وه له و دهقانهی دیکهی شاعیر، که بونیادی ئه و جیهانبینییه یان له سهر وه ستاوه، بتوانین تیشک بخهینه سهر ئه و شادپزانهی که ده شیت له ناو چه ندین دپری ساکار و وه سفنامیزدا بیان دۆزینه وه که زمانیان هینا وه ته سهر ئاستی به کاربردنیکی ئامراز گه رایانه.

دۆزینه وهی ئه و شادپزانه له هه مان کاتدا که پرۆسه یه کی ره خه نییه، ئاواش پرۆسه یه که پتیوسته ته ی بکریت بۆ دۆزینه وهی قولا ییه کانی شاعیر له ناو پانتاییه چاوه روانه کراوه کاندایا و ئاشکرا کردنی ئه و گه وه ره ی که شاعیر له ریزی خشله ئاسایی و له مس و فافۆن دروست کراوه کاندایان. به راستی ده شکری ئابرووی سهرجه می ده قیچی لاواز له ناو یه ک دپری هه مان ده قدا بکرینه وه.

له م روانگه یه وه ئه م دهقه به های خۆی سه باره ت به جیهانبینی شیعریی نالی و گرنگیه که ی له به ره مه تینانی جیهانبینییه کی ئه و تۆدا، له نیوهی بهیتی یه که م و نیوهی بهیتی نۆیه م و سهرجه می بهیتی یازده هه مدا چه سپاندوه و من پتموایه بۆ تیگه یشتن له ئاسته قووله کانی مانای ئه م دهقه پتیوسته له و دوو نیوه بهیته و له بهیتی کۆتایی ورد بینه وه، که له هه مان کاتدا یه کیتییه کی ماناییش پیکده هین به بیئه وهی هه ست به چاوپۆشی کردن له ئاست دپره کانی دیکه دا بکهین. با ئه و دوو نیوه بهیته و بهیتی کۆتایی بنووسینه وه و پاشان به جیا و له په یوه ندییان پیکه وه راقه یان بکهین:

نیوه به یتى یه کهم:

{هه ی که ریکم بوو، چ په یکه ر؟}

نیوه به یتى نوبه م:

{عاقلى بوو ناو ی که ر بوو،}

به یتى یازدهه م:

{چه نده پیم خوښ بو زووبانى حالى ده یوت «نالی»}

{هه ردو حه یوانین، نه تو گوئ کورت و نه منیش گوئ دريژ.}

هه ی که ریکم بوو، چ په یکه ر؟

له م نیوه به یتهدا نالی نهک هه ر بانگه وازی نه وه مان ده دات به گویدا که
خواه نى که ریک بووه، به لکو نرخ و جوانیى که ره که شی به نامازه کردن بو
«په یکه ر» وهک قیاسیک، ده ستینیشان ده کات. واته مه سه له که هه ر به
بیگیانکردنى گیانداریک، یاخود به په یکه رکردنى نازه لیک دوايى نایه،
به لکو هه نگاوى یه که میش ده نیت بو به رزکردنه وهى نازه لیش بو ناستى
مروژ و نه مهش له چند ناستیکدا درده که وئ.

یه که م: پيش هه موو شتى پیچوواندنې که ره که ی به په یکه ر، گواستنه وهى
بوو یکه له دؤخی سروشتیه وه بو دؤخی کولتوورى، نه مهش له بهر نه وهى که ر
وهک نازه لیک گیانداریکه له ناو سروشتدا، به لام کاتى که ر دپته ناو
شیعروه وه ره که زى «ریوايه ت» ده بیته هیزی به رجه سته کردنه وهى نه و
گیانداره له ناو زماندا، نه وه ریخوښکه ریبه کیش ده کرى تاكو دؤخی
سروشتیى نه و نازه له بیته دؤخیکی کولتوورى که نه مهش له ناو زمان و
پاشان له زاراهى «په یکه ر» دا به رجه سته ده بیت، چونکه نیمه ده زانین چ
په یکه رسازى و چ «نوسین» دوو ناستى پیشکه وتنى کولتوورى مروژمان بو
ده سه لیتن.

دووه م: کاتیک نالی نه م دؤخه له سروشته وه ده گوازیته وه بو کولتور، له

کهرهوه بۆ په‌یکهر، ئه‌وه هه‌نگاوێکیش ده‌نیت بۆ پێچ‌واندن و نزیک‌خستنه‌وه‌ی کهره په‌یکهر ئاساکه‌ی له‌ مرۆڤ، وه‌لێ دیسانه‌وه مرۆڤێکی به‌ کولتوورکراو که په‌یکهره و په‌یکهر دروستکردنیش ده‌لالاتی تایبه‌تی خۆی هه‌یه که به‌لای منه‌وه دوانیان زۆر گرنگن: له‌ رووی ئایینییه‌وه په‌یکهر هه‌م دابه‌زاندن و لاساییکردنه‌وه‌ی سیمای وێناکراوی خواوه‌نده‌کانه له‌سه‌ر شێوه‌ی مرۆڤ و به‌رجه‌سته‌کردنه‌وه‌یانه له‌سه‌ر سیمای ئینسان، وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ میتره‌ووی په‌یکهرسازی ئایینه‌کان و دواچار له‌ کولتووری رازاندنه‌وه‌ی شاری یونانی و رۆمانیدا ده‌بینین. پاشان له‌ رووی میتره‌وویییه‌وه، په‌یکهر دروستکردن بۆ مرۆڤ بریتیه‌یه له‌ هه‌ولدانێک بۆ گهره‌و بردنه‌وه له‌ زه‌مه‌ن، به‌وه‌ی مرۆڤه‌ په‌یکهر بۆکراوه‌که له‌ودیه‌و سنوره‌کانی زه‌مه‌نه‌وه، له‌ودیه‌و تێپه‌ربینی ساڵ و سه‌ده‌کانه‌وه به‌نه‌مریی به‌تێلینه‌وه.

که‌واته ئێستا ده‌توانین ب‌لێین، نالی به‌م پێچ‌واندنه‌ زیره‌کانه‌یه و له‌ریگه‌ی پرۆسه‌ی گواستنه‌وه له‌ دۆخی سروشتیه‌وه بۆ دۆخی کولتووری، چهند ئامانجێکی جێبه‌جێکردوه: یه‌که‌م فۆرمێکی زمانی تایبه‌ت، واته‌ زمانی شیعەر، به‌ که‌ر ده‌به‌خشیت و ئه‌مه‌ش دانپێنانێکی زیاتره‌ به‌ بوونی که‌ر له‌ ناو ئه‌ده‌بدا، وه‌ک ئازهلێکی به‌که‌م سه‌یرکراو له‌ کۆمه‌لگادا، چونکه‌ که‌ر ده‌کاته کائینیک له‌ناو زماندا. دووه‌م: له‌ ریگه‌ی نزیک‌خستنه‌وه‌ی فۆرمی «که‌ر» له‌ فۆرمی «په‌یکهر»ه‌وه، فۆرمی مرۆڤیشی پێده‌به‌خشیت و ده‌یکاته هاوشانی ئه‌مه‌ی دوايان. دواچار به‌وه‌ی نالی که‌ر وه‌ک په‌یکهر ده‌خاته‌ روو، ئه‌وه پله‌یه‌کی نه‌مربوونیشی بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کاته به‌تایبه‌تی له‌ ئاسته‌ کولتوورییه‌که‌دا، چونکه‌ وه‌ک گوتمان له‌ رووی میتره‌وویییه‌وه په‌یکهرسازی بۆ مرۆڤ واته‌ نه‌مرکردنی ئه‌و مرۆڤه‌ی که‌ شایانی نه‌مرتیه‌یه و پێویسته له‌ ریگه‌ی په‌یکهره‌وه به‌رجه‌سته‌ی بکه‌ینه‌وه.

نالی له‌م به‌یتهدا و له‌ هه‌نگاوی یه‌که‌مدا نالیت که‌ره‌که‌ی ئه‌و له‌ جده‌هه‌ردا وه‌ک مرۆڤ وایه‌ و هاوتای مرۆڤه‌ و شتی له‌م بابته‌، چونکه‌ گهر وای گوتبا، له‌ زیاده‌ڕۆییه‌کی شیعری زیاتر نه‌ده‌بوو. به‌لام ئه‌و مه‌به‌ستیه‌تی

بلتیت و گوتووشیه تی که له رووی فۆرمه وه که ره که ی له شیوه ی په یکه را بووه یان به راوردی کردووه به په یکه را تا کو نزیکیشی بخاته وه له شکلی کولتووریانه ی مروث که په یکه ره .

به پروای من هه موو ئه مانه سه ره تا و پیتشه کین بۆ خو پزگارکردنی زیاتری شاعیر له زمانی وه سفه کانی، که له به یته کانی دیکه دا نغو یان بووه، تا کو خوی فریبدا ته ناو باوه شی مانا وه و هیدی هیدی ئاماده مان بکا بۆ کیشه سه ره کی و کروکی مه به سه شیعری و فه لسه فییه که ی و درکاندن ی ئه و که سفه شیعرییه ی که هه ره له سه ره تای به یت یه که مه وه به هو ی دهنگ ی «هه ی» وه مژده ی پیتدا بووین .

نالی له نیوه ی به یتی نۆیه مدا هه نگاو یکی دیکه له و رازه نزیکمان ده خاته وه و ده لیت: ئه وه ی پیتشر به که ره و په یکه ره و طه ی که ره و تادوا ییمان ناویرد، ته نیا به «ناو» که ره، ده نا له جه وه ره دا عاقل یکی خوش سلوو کتره له سه د ئاوا ل و هاوړ یی گیت و ویتز .

عاقلی بوو ناوی که ره بوو

به خشین سیفه تی عه قل به که ره، یان به ئاژه ل، جگه له وه ی سه ندنه وه ی به شی له سه روه ربی مروثه که به ته نها کائینیکی عاقل ناوی رویشتووه، ئه وه به ره مه یتانی مانایه کی دژیشه بۆ چه مکی عه قل. چونکه پیتشر هه ره عه قل له پشت ناو لیتانی زمانیه ی «که ره» وه ئاماده یه و ئه وه عه قل به که میکانیزمه کانی ئیشکردنی زمان ده بات به رپوه و واده کات که ئیمه له ناو زمانی کو ردیدا به گو کردنی پیکه وه یی پیتشه کانی (کاف و ها و را) ئاژه ل یکی تاییه تیمان بیر بکه ویتته وه. نالی لیره دا عه قلی یه که م که ناوی «که ره» ی به م ئاژه له به خشیوه ده خاته ژیر پرسیاره وه و سه ره له نو ی ئه م ئاژه له به هو ی عه قلیکی تره وه، یان ئاست یکی دیکه ی عه قل به وه ناو ده نیته وه و ده ی کاته عاقل و ناوی «که ره» له جه وه ره که ی جیا ده کاته وه و ده لیت ئه م ئاژه له له جه وه ره دا عاقل یکه و ته نیا به ناویا «که ره». لیره شدا ئاشکرایه

نالی «ناو» ناکاته پارسه‌نگ بۆ ناسینه‌وه‌ی شته‌کان و بۆ ده‌ست‌نیشان‌کردنی شوینی بووه‌کان له دنیا‌دا. هه‌روه‌کو چۆن له به‌یتی چه‌وته‌میشدا ده‌لی:

گوئی درێژی بار و کورتان به‌رز و، پالانی به‌زین
چوست و وریاتر له گوئی کورتانی پالانی و گیتژ

ئاماده‌یه‌ جه‌وه‌ه‌ری مروّڤ، که کائینیکی گوئی کورته، به «گیتژ و ویژ» پیناسه‌ بکات، ئاواش له نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یتی نۆیه‌مدا به راشکاوی ئاماده‌یه‌ جه‌وه‌ه‌ری گویدریژ به جه‌وه‌ه‌ریکی عاقل ناو بیات و له‌هه‌موو مانا پیشینه‌کانی به‌تالی بکاته‌وه. له راستیشدا نالی به‌مکاره‌ی ده‌که‌ویته‌ ناکوکیه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌و ریاوه‌ته‌ی ئاینه‌ تاکخودا‌کانی وه‌ک یه‌هودیه‌ت و مه‌سیحیه‌ت و ئیسلام، که ده‌لیت: یه‌زدان له شیوه‌ی خویدا مروّڤی خه‌لق‌کرد و داوا‌ی له چه‌زهره‌تی ئاده‌م کرد تا‌کو ناو له گیانداره‌کان بنیت و به‌مه‌ش جه‌وه‌ه‌ریان ده‌ست‌نیشان بکات و ناو بیته‌ قه‌ده‌ری ئازه‌لیی ئه‌وان و لی‌ره‌شه‌وه سه‌روه‌ری مروّڤ بالا‌ده‌ست بکات به‌سه‌ر ژبانی ئه‌وانه‌وه. هه‌روه‌ها نالی ئه‌و په‌یمانه‌ هاوبه‌شه‌ی ناو زمانیکی دیاری‌کراویش، لی‌ره‌دا زمانی کوردی، ده‌خاته ژێر پرسیاره‌وه که له‌سه‌رده‌می‌ک له‌سه‌رده‌مه‌کاندا هه‌ستاوه به دانانی سێ نیشانه (ک، ه، ر) بۆ ئامازه‌کردن به گیانه‌وه‌ریکی تاییه‌ت که ده‌شیا هه‌رناویکی دیکه‌ی لی‌بنرايه.

به‌لام هه‌روه‌کو بینیمان ئه‌مانه هه‌مووی پیشه‌کیه‌کن بۆ ئاماده‌کردنی ئیمه و گوێگره‌کانی ئه‌وسای شاعیر تا بتوانین خۆمان له‌به‌رده‌م ئه‌و ته‌کانه شیعی و که‌شفی حه‌قیقه‌ته‌دا رابگرین، که نالی پیتی گه‌یشته‌وه و ده‌به‌ویت له ریگه‌ی ئه‌م شیعه‌وه به‌ئیمه‌شی رابگه‌یه‌نی و ناچارمان بکات پرسیار له‌ئاست بوونی ئینسانیه‌یه‌ی خۆماندا بکه‌ین و به‌سه‌رجه‌می ئه‌و ناسنامه‌یه‌دا بچینه‌وه که تا ئیستا بۆخۆمانان پێکه‌ینه‌بوو، شانازیان پێوه ده‌کرد و پێمانوايه هه‌رگیز گوێرانی تیدا روونا‌دات. وه‌ک ئه‌وه‌ی نالی بیه‌ویت به‌م

شیعره‌ی ئەو پێناسە ئەرستۆییە بۆ شیعەر بەسەلمێنێ کە دەلێت: شیعەر باسکردنی ئەو رووداوانەیە کە دەشێت روو بدەن.

ئێمە بینیمان، سەرەتا نالی کەری لە واقعەوێ گواستەوێ ناو تێکست. بەمەش کەمێ ئیعتباری بۆ ئەو ئاژەڵە گێژپراوە بەوێ کە کردییە ماددەییەکی ناو زمانیکی تایبەت کە زمانی شیعرییە. پاشان بەراوردی کرد بە پەیکەر، کە بەرھەمیکی کۆلتووورییە و رەنگدانەوێ ئاستیکی بەرزی ھەستی جوانناسیی مرۆڤە لە رووبەزووبوونەوێ لەگەڵ دنیا و لە ھەولدانیدا بۆ نەمرکردنی سیما و فۆرمی خۆی و خواوەندەکانی. بەمکارەیشی ویستی کەر بەینیتە ریزی مرۆڤەوێ. پاشان نالی ھەستا سیفەتی «عاقڵ»ی بە کەر بەخشی و بەمەش خۆی خستە بەردەم رەتکردنەوێ دوو سیستەمی ناوێنان کە یەکیکیان ئایینی و ئەویدیکیان کۆمەلایەتی بوو.

ئەوێ نالی لە دوایین بەیتی شیعەرەکیدە دەیکات ھەم درێژەپێدەری ئەو ھەنگاوانەیە و ھەم راگەیانندنی ئەو مژدەییەشە کە لە رێگەیی کەشفەکەییەوێ بۆی ئاشکرا بوو. نالی دواي ئەوێ لە نیوێ بەیتی نۆھەمدا سیفەتی «عاقڵ»ی بە کەرەکەیی بەخشی، ئیستا لە بەیتی یازدەھەمدا «زمان»یشی پێدەبەخشیت بەو پێتەیی زمان ئاویئەیی عەقڵ و لەھەمان کاتیشدا ناسینەری عەقڵە. کەواتە کەرەکەیی نالی نەک ھەر کائینیکی عاقڵە، بەلکو قسەکەریشە و بە زمانیکی حالی و رەوانیش دیتەئاخاوتن:

چەندە پێم خۆش بو زوبانی حالی دەیوت «نالی»

ھەردو حەیانین، ئەتۆ گۆی کورت و ئەمنیش گۆی درێژ

مانایەکی دیکی ئەم دێرە شیعەرە ئەوێە کە دەلێت: جیاوازی نیوان حەیان و ئینسان جیاوازی نییە لە نیوان عەقڵ و نا عەقڵ و لە نیوان زمان و بێزمانیدا. واتە جیاوازی نییە لە جەوھەردا، بەلکو جیاوازی ئێمە لە فۆرم و شێوەدایە. جیاوازییە لە ئاستی ئەو سیستەمە کۆمەلایەتیییەدا کە

یه کی کمانی له سهر ئاستی شیوهیه وه به «گوێدرێژ» ناوبردوه و ئهوی دیکه شماني ههر له سهر هه مان ئاسته وه به «گوێ کورت» ناوناوه. نالی لێره وه ده گاته پێناسه یه کی جه وه هری بۆ حه قیقه تی بوونی خۆی که هیچ جیای ناکاته وه له حه قیقه تی بوونی کائینه کانی دیکه، ته نانه ت بێژراوترینیشیان له لایهن عه قله وه، که «که ر»ه! بۆیه نالی دلی خوشه و ساده تره له ههر کاتی، چونکه چیدی خۆی (به پیتی حاله ته شیعریه که ی) وه ک سه روه ریک به سه ر شته کان و بووه کانی ناو جیهانه وه نابینیت، به لکو خۆی له ناو شته کان و له که نار بووه کانی دیکه دا ده بینیت و گوێناداته ئه و گو تاره ئایینی و ئایدیۆلۆژی و فله سه فیانه ی که بوونی ئینسان ده که نه سه نته ر و بوونی کائینه کانی تربش به بوونیکی په راوێژی و که م بایه خ ته ماشا ده که ن.

لێره وه نالی جیهانه بینیه کی پێچه وانه ی جیهانه بینیی «دیکارت» ی به ره هه مده هێنێ که تیایدا ئاگایی و بیرکردنه وه ی مرۆف ده بێته سه نگی مه حه ک بۆ بوون و بۆ به سه نته رکردنی ئینسان له گه ردووندا: «من بیرده که مه وه، که وایێ هه م».

نالی ههر له سه ره تاوه به پێچه وانه ی دیکارته وه بیرده که اته وه: ئه و له رێگه ی به په یکه رکردنی که ره وه هه ولێ به ئینسانکردنی حه یوان ده دات و پاشان له رێگه ی به حه یوانکردنی مرۆف و پێبه خشیینی عه قل و زمانه وه به که ر، حه یوان ده کاته خاوه نی خودیتی و سوێژیکت، چونکه ئه و که ره ی که به زمانیکی روون و ئاشکرا به شاعیر ده لێت: «نالی: هه ردو حه یوانین...» که ریکه خاوه نی سوێژیکتی خۆیه تی، که ریکه بیر ده کاته وه و ئه و راستیه ش که به نالیی ئینسانی ده لێت، ئه نجامی ئه و بیرکردنه وه یه. نالی له ودا له دیکارت جیا ده بێته وه که وه ک دیکارت حه قیقه تی بوونی خۆی له ئه نجامی بیرکردنه وه و ئاگایی خۆیه وه ناهێنێته ده ست، به لکو له رێگه ی بینینی ئه ویترو له زمان ئه ویتره وه به و حه قیقه ته ده گات، که ئه ویش بوونی حه یوانیانه ی خۆیه تی. هه روه ها لێره دا نالی جارێکی دیکه جیاوازیی نێوان مرۆف و ئاژده ل ده با ته وه سه ر فۆرم نه ک سه ر جه وه هه ر، واته ئه وان له جه وه هه ردا

هه مان شتن وه لئ له شتوه دا يه کيکيان گوي کورته و نه ويديکيه يان گوډريره .

** ** *

بيري شاعيرانه ي نالي بيرتيکي يه کسانخوازه نهک جوداخواز، بيرتيکه له سهر بنه ماي خو به يه کسان ته ماشاگردني مروځوه له ناست گپانه وهره کان و بووه کاني تر دا ئيشده کات، نهک له سهر خو به زرکړنه وه له ناستياندا. نالي دلخوشي خوي له نه نجامي سهر وهر يي خو به وه به سهر کائينه کاني تر وه به ده ست ناهيتيت، به لکو له وه دا ده يي نيت که خوي له به رامبه رياندا به يه کساني بينيت و له زمان و کوژانيان تيبگات و لهم ريگه يه شه وه زياتر له خودي خوي تيبگات. نالي له ريگه ي پيچواندني «که» به «په يکه» و پاشان له ريگه ي عه قلبه خشين و هينانه زماني حه يوانه وه «خود» يک به حه يوان ده به خشيت و نه و جا نه و خود به رز ده کاته وه بو پله ي ناماده يي «نه و يتر» له به رده م «من» ي ده قه شيعريه که يدا. به م پتیه نالي له حه يوان «نه و يتر» يک دروست ده کات و لهم ريگه يه شه وه به شتيک له حه قيقه تي خوي له ناماده يي و جزووري حه قيقه تي نه و يتر دا ده بينيت. هه روه ها شاعيره که مان ناماده يي خوي له به رامبه ر ناماده يي حه يوانتيکي دیکه دا به ناماده بوونيکي نيسي ده قه بلتيني (چونکه «نه و يتر» مافي ناخاوتني هه يه و ماناي خوي هه يه له سهر شته کان و به ممش ماناي شاعير ده بيته مانايه کي نيسي). به مکاره يشي ئاشکرای ده کات که جه وه هري مروځ بو نه و، لهم شيعره دا، جه وه هريکي نه گور و ره ها نييه که مروځ له فورم و عه قل و زمانه وه ده ستی که وتبي، به لکو جه وه هريکي هاو به شه و له گه ل حه يوانه کاني تر دا به شي کړدوه و نه ممش نالي دلخوشده کا و به پرتاو له حو جره که ي وده رده که وي بو ناو هاو ول وئاشناکاني و هاواريان ليده کات تا کو گوتي بو راديرن.

به لام ناي ا به راستي حه يوان بيرده کاته وه؟ که ر قسان ده کا؟ بوچي نالي نه م راستيه، (واته راستي حه يوان يي بوني خوي) له سهر زماني که ره وه

ده بیستیت؟ بۆچی نالی حق به خوئی ده دات نوینه رایه تی کائینیک بکات که ئیمه ده زانین تاکه په یوه ندیی پییه وه پیش هه موو شتی په یوه ندیی ئینسانه به ناخی خویه وه. چونکه ئیمه ده زانین ته وهی قسه ده کات نه نالییه و نه هه یوانه، به لکو زمانه و له زماندایه ئیمه گوتمان له دهنگی هه یوان ده بیت و ده زانین که زمان، به تاییه تی زمانی نووسین دیاردهیه که تاییه ت به دنیای مروقه کان؟ لیگه رتین له به شیک دیکه دا بو وه لامی ئەم پرسیارانه بگه رتین.

بیرکردنه وه له حیوان

بیهینه‌ره وه پێشچاوی خۆت که هه‌ندی نانی رهق له ته‌شتیکدا و چه‌ند توێکله شووتیه‌ک له ته‌شتیکی تردا بۆ مانگیه‌ک داده‌نیین و هه‌ر زوو بۆمان ده‌رده‌که‌وێ پهلما‌ری ئه‌وه‌ی دووهمیان ده‌دات. به‌لام مانگا‌که هه‌لنا‌بژێرێ. ئه‌گه‌ر سه‌گیکی به‌ره‌للا له جاده‌یه‌کی قه‌ره‌بالغ په‌رییه‌وه و له‌ژێر تایه‌ی سه‌یاره‌کاندا نه‌فلیقایه‌وه، به‌مانای ئه‌وه نییه ئه‌و سه‌گه به‌باشی حساب و ئیحتیاتی خۆی وه‌رگرتوه، ئه‌گه‌ر له چه‌قی جاده‌که‌شدا، له‌سه‌ر خه‌تی ناوه‌راست وه‌ستا، به‌مانای ئه‌وه نییه ده‌یه‌وێ چاوی به‌ بارودۆخه‌که‌دا بگێرێته‌وه، چونکه سه‌گ بارودۆخه‌کان هه‌لناسه‌نگینی. هه‌روه‌ها ئه‌گه‌رچی تووتی رسته له‌دوای رسته فی‌ر ده‌بی‌ت و له‌به‌ر ده‌یانلی‌ته‌وه، ئه‌مه به‌مانای ئه‌وه نییه تووتی قسان ده‌کا!

پرسیاری سه‌ره‌کی ئه‌وه‌یه: ئی‌مه چۆن ده‌زانین که ئه‌م ئازهل و بال‌دانه له‌نیوان شتیک و یه‌کیکی تردا هه‌لنا‌بژێرن، چۆن ده‌زانین ئه‌وان حسابی بارودۆخه‌کان نا‌که‌ن و چۆنیش ده‌زانین که قسان نا‌که‌ن و بیرنا‌که‌نه‌وه؟ ره‌فتاری مانگا‌که له‌به‌رده‌م نانه‌ره‌ق و توێکله‌شووتیه‌کاندا له‌هه‌ل‌بژاردنی‌ک ده‌چیت، وه‌ستانی سه‌گه‌که له‌پیا‌چوونه‌وه و هه‌لسه‌نگاندنی‌کی بارودۆخه‌که ده‌چیت و ئایا مه‌گه‌ر قسه‌کانی تووتیش له‌ وشه و رسته‌ی مانادار پێکنه‌هاتوون؟

راستی‌یه‌که‌ی ئه‌وه‌یه ئی‌مه‌ی مرۆف هه‌رده‌م له‌خودی خۆمانه‌وه له‌بوونه‌وه‌ره‌کانی دی‌که تیده‌گه‌ین، ئی‌مه خۆمان له‌سیما و ره‌فتاریاندا ده‌بیننه‌وه، به‌تایبه‌تیش له‌سیما و ره‌فتاری ئه‌وانه‌یاندا که ده‌سته‌مۆمان

کردوون، چونکه باش ده بانناسین و لیمانه وه نزیکن. ئەگەرچی چارلز داروین (۱۸۰۹-۱۸۸۲) لە کۆتایی سەدەی رابردوودا برۆی وابوو کە حەیانەکان لە ڕێگەی دەنگیانە وه تەعبیر لە هەستەکانیان دەکەن (۱۶). بە کورتی: مەروڤ توانا و میزاج و سیفاتەکانی خۆی دەگوێزێتە وه بۆ سەر رەفتاری حەیانانەکانی تر، بە تایبەتی کاتی بە «تورپ»، «شادمان» و «بێزار» وەسفیان دەکات. هەر وه ها جاری واهیه خۆشمان لە سیمای گژوگیا و رووه کەکانی تریشدا دەناسینە وه، بە تایبەتی کاتی دەبینین لە گەرمەیی نەشومادا و شک هەڵدین و ئەمەش بە وه لێکدەدەینە وه کە باش خەزمت نەکران، نازبان نەکیشراره و ئاگامان لێیان نەبووه. ئیدی لێرە وه ئاسانە لەناو گۆرانی و شیعرەکاندا و لەدوای نائومی دېبوونمان لە عەشق و پەيوەندییه کان، خۆمان بە «گۆلی ژاکا» «لاولای سیسبو»، «خونچەیی نەپشکووتوو»، «گۆلی بە جیما»، «پووشی زەر دەهەلگەراو»، «پەری دەم با»، «لقی شکاو»، «دەرەختی تەنیا»، «دارستانی خەم» و دەیان دیهەنی دیکە بچۆین.

هەرچۆنێ بێت، ئیمە لە تیگە یشتنی خۆمان لە ئازەلە مالی و رووه کەکان دلتیاین و دەزانین کە ئەوانە بە جۆریک لە جۆرەکان بیردەکەنە وه و هەستدەکەن و دلخۆش و دەرەدار دەبن، بەلام ئەی بۆچی هەمان دلتیایی لە ئاست پلنگ و بەرازەکیوییه کاندا، لە ئاست ورج و گورگەکاندا، لە ئاست مار و کرمەکاندا هەست پیناکەین؟ ریک ئا لێرەدایە کە دەرەکەوی تیگە یشتنی مەروڤ لە حەیانان و سروشت هەمیشە تیگە یشتنیکی بەرژە وەندخوازانە و سنووردارە و مەبەستیکی تایبەتی لە دواوایە: هەموو لە خەمی فەوتانی ئاسکەکان، «ئەو رەگەزە دەگمەنە» دان، کەچی دەبێت کەو و پۆر و ماسییەکان سالانە راوبکڕین و شەوانە لە قەسەسەبەخانەکانی شاردرا، کاتی هاوولا تیایان لەخەودان، بە دەیان حەیان بە تەور لە سەریان بدريت تا کو بۆ سەیی بیگۆشت نەبین!

لە دنیای خودی مەروڤە وه ناشیت لە دنیای ئازەلە حالی ببین. حەیانەکان

یه کتری دهخۆن و پارچه پارچه دهکهن بهبێ ئهوهی دوو چاری خۆخواردنهوه ببن و
 وێژدانیهان بکهوێته عهزابهوه و ههست بهگوناھ بکهن. حه یوانات هیچ
 مۆرالتیک و قیه میتکی ئهخلاقیهان نییه، ههر له بهرئهوهش هیچ یاسایهکی
 ئهخلاقیه و مۆرالتیک پێشیل ناکهن. ئهوان هیچ نه ریت و کۆمه لگایهکیان
 نییه، ههر بۆیه شه ههرگیز روونادات نهوهیهک له ئاژه لانی بهجۆریکی جیاواز له
 باوو باپیرانیان بژین: بیرکردنهوه لهوهی لهجیهانی ئاژه لانی ناکۆکی بکهوێته
 نیتوان دوو نهوهوه، نهوهیهک شوێش بکا بهسه ر شتوازی ژیا نی نهوهیهکی
 دیکه دا، له کۆمیدیا یهک زیاتر نابێت. به کورتی حه یوانه کان میتروویان نییه و
 هه موو ئه مهش پێمانده لێت: که ئاژه له کان ناتوانن په یوه ندییا ن هه بێ بهوهی
 که هه یه، واته حه یوانات ناتوانن بیر بکه نهوه.

به لام گه یشتن بهم راستیه زۆر یارمه تیمان نادات، کاتێ مرۆفیک دیت و
 به ئازارهوه پێمانده لێ: «حه یوانیکی هه بووه، بیرى کردۆتهوه...» و لا خدارێ
 پێمانده لێ که هه یستره که ی خۆی بینیه «گریاوه» و دوا جار له خه ره ندیوه
 «خۆی فریدا وه ته خواره وه». منالیک پێمانده لێ: جوجه که کانی پێیان وتوه
 دانه ویله مان بۆ رۆکه» و دوا جار شاعیریکیش دیت پێمانده لێ که گوێ
 لی بووه که ره که ی پێیگوتوه «هه ردوو حه یوانین» و هیچ جیاوازیان نییه ئه وه
 نه بێ تو گوێ کورت و منیش گوێدریژم!

* * *

هه ستکردن به هاوده ردی له گه ل ئه و گیانداره بهسته زمانه دا که هه مان
 جه وه ره ی حه یوانیه ی ئیمه ی هه یه، ئه و ئاگاییه مان له لا ده خولقی نێ که
 ناچارمان ده کا مل بۆ گه لیک شت بده ی ن و بۆ ساتی بێینه سه ر ئه و بر وایه ی
 که: به لێ، ده شی ت حه یوانه کان بیر بکه نه وه. ئیدی لی ره دا به ته وا ی نازانین
 ما نا ی بیرکردنه وه به ده قیقی چی ده گه یه نێ؟ ئه مه یان کی شه یه کی هه ینده
 گه ره نییه.

ئه گه ر حه یوانات به و بیرو کانه یان ده زانی که له باره ی ئه وانه وه له سه ری

ئىمەدان، تىر پىمان پىدەكەنن و لىرەشەو دەورەكان بەتەواوى
 ھەلەدەگەرەنەو: چونكە پەيوەندىيى مەرۇف لەگەل حەيوانەكاندا بەزۇرى لەسەر
 يەك بنچىنە بەندە، كە ئەو بنچىنەيەش پەنجەنوماي «بەپايەدارمانەوہى
 سەرورەراپەتیی مەرۇف» دەكات. كاتى راوچى بۆ تەنكەردنى ئاژەلە
 گۆشتخۆرەكان و ترساندىنى دىندەكان لە پىش وەرزی راوکردندا، ئەو دەكات
 كە دەيكات، بۆ ئەو نىيە تا بالەندە و ئاژەلەكانى دىكە لەو دراندانە
 بپارىزىت، بەلكو بۆ ئەوہىە خۆى راويان بكات. بۆ ئەوہىە خۆى جىگەى
 حەيوانە گۆشتخۆرەكان بگىرتەوہ و لاساييان بكاتەوہ. ئەو بەبى ئەوہى
 بەخۆى بزائىت بەمكارەى جىگەى دىندەكان دەگىرتەوہ. فىلەكانى سىرك
 لەسەر دوو قاچ رادەوہستى، ھىستەرەكان سەما دەكەن و سەگە ئاوييەكان تۆپ
 تۆپىن دەكەن. بەمجۆرەش ئىمە ئاژەلەكان ناچار دەكەين لە خۆمان بچن،
 چونكە ئىمە خۆمانمان لەواندا ناسىوہتەوہ. راستە دەشپت ئاژەلەكان لەو
 بارودۆخانەدا كە لاسايى مەرۇف دەكەنەوہ، وەلامى «پىويستىي ئىنسان»
 دەدەنەوہ بەوہى گوتى لىبگىرىت و ملكەچىيى بكرىت و ئەمەش چىژىكى
 پىدەبەخشىت. بەلام پىموايە ھۆى سەرەككىي ھەر لەوہدا نىيە كە مەرۇف چىژ
 لەو ئاغاىەتییەى خۆى بەسەر ئاژەلەكانەوہ دەبىنىت، بەلكو ھۆى سەرەككىي
 كاتى دىتە دەست كە حەيوانەكان دەگەنە سەر سنوورە كۆمىكىيەكان و
 تەنانت سەر ئەو سنوورانەى كە لاسايىكردنەوہكەيان لە مەترسى نىزىكان
 دەخاتەوہ. ئەو حەزى ئىمەيە و دلخۆشكردنى ئىمەيە بە بىنىنى ساتەوہختى
 تىكشكانى حەيوانەكان، بە سەرەكەوتنىيان لە ئەنجامدانى
 لاسايىكردنەوہكەياندا، كە وامان لىدەكات لەئاست رەفتارە
 نااسايىيەكانياندا سەرمان بسوورمى و بە كەوتنەخوارەويان لەسەر پەيزە و
 تەنافەكانى سىرك، بدەينە شرىخەى پىكەنن و چەپلە لىدان.
 بۆچى ئاژەلەكان لەكاتى لاسايىكردنەوہى مەرۇفدا گالتەجارانەو
 پىكەنىناوى دىنە پىشچاو؟

یه کییک له وه لامه کان ئه وه یه که بلتین: ئیمه به و ئاژه لانه پیده که نین که ده یانه وئ بینه مروث، چونکه باش ده زانین که هه و لدا نه که یان مه حکومه به تیکشکان، ده زانین که ئاژه له کان مروث نین و ئهم دوانه جیا وازیان هه یه. ئیمه به و هیستره ی ناو سیرک پیده که نین که له وه لامی پرسپاری «دوو و سئ» چند ده کات، پینج جار سهر راده وه شیئ. ته نانه ت ئه و په ری بهرگری که ره کانیش له توانای حه یواناته کان بۆ بیرکردنه وه، کاتی ئهم بارودوخه ده بین، ده ست له بیرو پای خویان ده کیشنه وه بۆ ئه وه ی بلتین: هیستره کانی سیرک قسان ده که ن و ده زانن که سئ و دوو ده کاته پینج و سهر راوه شانده که یان نیشانه ی وه لامی ئه وانه!

* * * *

یۆنانه کۆنه کان مروثیان وه ک بوونه وه رتیک پیناسه ده کرد که خاوه نی «لوگۆس» ه، له م حاله ته شدا چه مکی لوگۆس چه ندین مانای هه یه: زمان، هزر و ئاوه ز و تاد. له بنه رته دا وشه ی لوگۆس (logos) له وشه ی لیگو (lego) وه هاتوه، که مانای وتن، بیرکردنه وه، یاخود ژماردنیش ده دات به ده سته وه. دیاره که س نایه وئ بلتیت حه یوانات توانای قسه کردنیان هه یه، به لام زۆرن ئه وانه ی ده لێن که ئاژه له بیر ده که نه وه. کیشه که له وه دایه قسه کردن و بیرکردنه وه ههر یه ک شتن، یاخود سهر به هه مان توانا و میکانیزمی هزرین و هه ردووکیان کرده یه کی لوگۆسین. پرسپار له وه دایه بۆچی ئه مرو خه لکانیکی زۆر هه ن که پروایان وایه حه یوانات توانای بیرکردنه وه بیان هه یه، که چی هه رگیز دان به توانای هیج ئاژه لیکدا نانین بۆ قسه کردن؟ ره نگه له بهر ئه وه بیت که ئه مرو لایه نگیری بۆ بیرکردنه وه زۆر بهر بلاوتر بیت له له لایه نگیری بۆ قسه کردن.

که‌ری ناو مروّفت، مروّقی ناو که‌ر

سه‌بارەت به په‌یوه‌ندیی ئەم شیعرە‌ی نالیی مەزن به دنیای ئاژە‌لە‌وه، ناکریت هەر وه‌کو لایه‌نگیری ئەو بۆ‌حه‌یوانی‌کی به‌نه‌فره‌ت‌کراوی بێ‌زراوی پله‌نزم ته‌ماشای بکه‌ین، چونکه «سیحر و حیکمه‌ت» ی شیعره‌که له ژێر زه‌بری ئەم مانایه‌دا به‌تال ده‌بیته‌وه. شیعریش جوانیی خۆی له‌وه‌دا به‌ده‌ست ناهێنێ که له‌سه‌ر پانتایی نووسراو ده‌یلتیت، هێزی به‌یان‌کردن له‌ شیعر‌دا سه‌رجه‌می هێزی ئەو شیعره‌ نییه و قسه‌ی شاعیریش هەر له‌ناو چوارچێوه‌ی ئەو مانایانه‌دا به‌ند ناکریت که به‌یان‌یکردوون. شیعر لۆژیکی خۆی هه‌یه، میکانیزمی خۆ‌رووت‌کردنه‌وه‌ی خۆی هه‌یه و سات و زه‌مه‌نی خۆی هه‌یه که جیا‌یه له‌و سات و زه‌مه‌نه‌ی شیعره‌که وه‌ک ده‌قی به‌رجه‌سته ده‌کا. نالی بۆ‌خۆی ته‌واو ئاگایه به‌رامبه‌ر به‌و ره‌هه‌نده‌ی شیعر که خۆی له‌ سه‌ر پانتایی کاغه‌ز نادات به‌ده‌سته‌وه و هه‌میشه‌ پێش به‌رجه‌سته‌بوونی نووسراویانه‌ی شیعرێک، بارودۆخیکی دیکه هه‌یه که ده‌شیت ناوی بنێ‌ین شیعر له‌ ئاستی «رووداودا»، رووداویش ئەو قوتا‌غه‌ی سه‌ره‌له‌دانی شیعره‌ که بۆ شاعیران خۆشیان روون نییه (۱۷)

له‌سه‌ره‌تای دیوانی نالیدا به‌یتێک هه‌یه که ئەو بێ‌تواناییه‌ی شاعیر له‌ ئاست به‌یان‌کردنی ساتی رووداوی شیعریدا ده‌رده‌خات و نالی ده‌یلت: ئەوه حیکمه‌تی شیعره ناهێلتیت رووداو به‌یان بکری و به‌رجه‌سته بکری. حیکمه‌تی شیعر خۆی رێگره له‌ به‌رده‌م به‌رجه‌سته‌کردنی رووداوه شیعریه‌که‌دا، هه‌روه‌کو چۆن بۆ‌دروست‌کردنی ژبانی‌ک پتویستمان به‌ دلێکی به‌هێز هه‌یه، واته‌ بێ‌هێزیی دل وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌ک بۆ پایه‌دار‌کردنی ژبان،

خوی له خویدا ږیگره له بهردهم ناماده کړدنې تهو هیزه دا که ژیان دروستده کا ،
یان «ئینشای دهکا» :

«نالی» نییه تی سیحری بهیان، حیکمه تی شیعره
تهما نییه تی قسووه تی دل، قودره تی ئینشا

من ههرگیز نامه وی مانای شیعره که ی نالی له «ههستی بهرزی تهودا بو
دلسووتان به گیانه وهران» (وهک ماموستایانی موده ریس له
لیکدانه وه که یاندا، لاپره: ۲۲۸ - ۲۲۹ ی دیوانی نالیدا، دهفرموون)
قه تیس بکه م، چونکه بیگومانم له هه بنونی تهو ههسته بهرزه له لای
شاعیره که مان، به لام تهو ی سهرنجم راده کیشی ههستی دلسووتانی
شاعیریشه به لاوازی مروژ که هه میشه واده زانیت «سهروه ری
گیانداره کانه» و نالی لیته دا تهو سهروه ریبه ده خاته ژیر پرسیاره وه.

به لایه کی دیکه دا، تهو ی نالی دهیه وی له زمان که ره که یه وه بیلی، له
راستیدا خوژگه و ته مه ننای خو یه تی بو هیانه کایه ی ههستی کی ئینسانیی
«گونجاو»، نهک «ئینسانییه تی کی سهرور». چونکه تهو ی نالی له زمان
که ره که یه وه دهیلت، نهک ههر حه قیقه تی جیهانی ئازهل نییه، به لکو
ته مه ننای نالی و خوژگه یه تی بو به دهن گه اتنی ئازهل له ئاست دنیای مروژدا.
نالی له خو یه وه، له ناخی خو یه وه دهروانیت هه یوان و رهنکه بیهویت به مروژ
بلیت، ته نانه ت که ریش له جه وه هری حه یوانیانه یدا وهک خو ت وه هایه، ئیدی
چ پتیوست دهکات تو لاف ی خو به گه وره زانی و فیز به سهر کائینه کاندا
لیبه دیت به ناوی عه قل وه له کاتیکدا عه قل ناتوانی سنور بو درنده ییه کانت
داینی؟ من پیموایه ته مه ساته وه ختی تووره یی شاعیریی ههستی ناسکه
له ئاست دنیا یه کدا که مروژه کانی له ژیانیتی ته با نامو بوون و فورمی
ئینسانیان چیدی پاساوی ئینسانییه تی مان داده وه (ههروه کو چون دهشیت
ته مه ساتی تووره یی ئیمهش بیت له ئینسانییه تی خو مان که ناچارمان دهکا

ئەم تەئويلە بۆ دەقەكەى نالى بکهین). ستراتژیى نالى لەم شیعەرەدا، دابى
 نییە لە کۆى ستراتژیى جیهانبینیى نالى لە تیروانیییا بۆ مرۆڤ و لە
 رەخنەگرتنیا لە ریاکاری و سۆفیگەرایی و چاوبەستکردن و درۆکردن و دوو
 روویى. نالى وەك ژياندۆستىك، وەك مرۆڤدۆستىكى رەخنەگر، چا و لەو
 ھىزە شەپانچىيەى ناخى ئىنسان ناپۆشیت كە مرۆڤایەتیی مرۆڤ پېشىل
 دەكەن. ئەو لەیەك كاتدا جوانییەكانى ژيان و مرۆڤ دەكاتە ماددەى شیعرى
 و ھىندەى دیکە جوانیان دەكات {كە بەشێكى زۆرى شیعەرەكانى شیعرى
 دلدارى و وەسفین و ئەمەش بەلگەيەكى چاكە بۆ ژياندۆستى و جیهان
 وىستیيەكەى ئەو} (١٨). لەھەمان كاتیشدا دزیویەكانى ژيان و
 كەمتەرەخمییەكانى مرۆڤ دەداتە بەر تیری رەخنە و بەسانایى لییان خوش
 نابێ.

بۆیە من پێموایە نوسینی شیعری بۆ كەر، بەپەلەى یەكەم نیشانەى
 دروستبوونی هوشیاریى نییە لە ئاست گیانداراندا، نیشانەى دەرکردنى
 مانیفېستىك نییە بۆ بەرگریکردن لە حیوانات، ھىندەى ئەوەى نیشانەى
 رەخنەى لە كەمتەرەخمیی مرۆڤ لە ئاست چەسپاندن و سەلماندن و گەشەدان
 بە ئىنسانىيەتى خۆى. نالى ئەركى «بوون بە ئىنسان» لە ئاستە
 فۆرمالیستیيەكەیدا نابینیت، واتە بەلای ئەووە ھەر تەنیا بەس نییە لەسەر
 دوو پێ بڕۆین، دوو دەستمان ھەبێ، «صائم الدھر»، «قائم اللیل» بێن و
 گوتمان كورت بێت. نالى لەسەر بنەمای فۆرمى جەستەو پێناسەى ئىنسان
 ناكات، دەبێ لەجەستەدا ئىنسانىيەت ھەبێ. ئەو ئىنسان ھەر لە روانگەى
 خۆلقەتەو، كە روانگەيەكى ئایینیيە، نابینێ كە بۆ یەكجار و بۆ ھەمیشە
 وەك ئىنسان ھاتبێتە دنیاو؛ بەلكو ئەو وەزىفەى «بەئىنسانبوون»
 دەگێرێتەو بۆ جەوھەرىكى حیوانیيە، كە لەگەڵ ھەموو حیواناتى تردا
 ھاوبەشین. كەواتە ئىنسانبوون لای نالى بریتیيە لە تیگەیشتن لەمانای ئەو
 جەوھەرە ھاوبەشە، وەك سەرەتایەك بۆ ھەنگاونان بەرەو ئىنسانىيەت، نەك
 درپەییکردن لە پێستى مرۆڤدا.

له پشت ئهم شيعره وه رووداويك ههيه، كه شيعره كه بهرجهسته ي نه كردوه تاكو ئيمه ناوه روژكي شيعره كه به گهړانه وه بۆ ئه و رووداوه شيبكه ي نه وه. ئه وه ي شيعره كه بهرجهسته ي كردوه بریتيه له پرۆسه يه ك كه تيايدا حه يوان ده كړي ته ئينسان، كه ده بېته عاقل، بېزمان زمانى ده پړي. هه موو ئه مهش بوارمان ده داتى كه بلتين: ساتى به ئينسانبونى حه يوان له م شيعره دا، به لگه يه له سه ر توو په ي شاعير له چو نيتى ئيشكردنى ئينسانه كان به عه قل و به ئينسانيه تى خو يان. كاتى كه ده بېته عاقل، به مانا ي ئه وه يه شاعيره كه مان نا ئومېده له ئاست وه زيفه ي ئينسانيه ي عه قلدا و ئينسان به شايانى ئه و ئيمتيازه نازانى كه عه قلى هه بېت، بۆيه ئه م توانا يه ي لېده ستينيتته وه و ده يبه خشيتته حه يوانيك كه ئينسانه كان به «هه موو عه قلى خو يانه وه» به «كه ر»، واته «بى عه قل» ناويان ناوه. هه روه ها كاتى زمان به بى زمان ده به خشيت، ديسان وه ئيمتيازيكى ديكه له ئينسان ده ستينيتته وه كه توانا ي قسه كړديه تى له سه ر ژيان و ديارده كانى، به لام كاتى زمان له وه زيفه سه ره كيه كه ي لاده دات و مرؤف ناتوانى له باره ي ژيانى خو يه وه، خودا ي خو يه وه، ده ورو به رى خو يه وه بدويت؛ شاعير ته مه ننا ده خوازيت كه ئه و زمانه بۆ حه يوان بايه تاكو راستيه كا ئمان بۆ به يانبكات. وهك ئه وه ي بيه وى بليت: ئه گه ر زمان به حه يوانه وه ده بوو، ده بووه زمانى راستيى گوتن و روژنگه رى و هوشيارى و تاد.

به پيچه وانه ي سيماي شيعره كه وه كه هه ندېجار له كو ميديا نزېكده بېته وه، ئه وه پيموايه بونيادي شاراهى ئه م شيعره له بارودوخيكى ماندوويى شاعيره كه يه وه به ده ست توندوتيرى و گرژى و فشارى ژيانى كو مه لگا وه هه لقولا بيت. رنكه به رده وام دوو باره بوونه وه ي هه ندى ره فتار و گو فتارى ماندوو كه ر له زيانى كو مه لايه تيبى ناليدا، هو ي هه ره سه ره كيبى سه ره لدانى ئه م شيعره برو بيت. بۆ به لگه ي ئه م قسه يه ش، جگه له وه ي ديوانى نالى پره له و شيعرانه ي كه تياياندا ره خنه ي توند ئاراسته ي ئاسته كانى نه زانى و كه مه ره خه مى و سستى و بيموالاتيبى ده سته و تويزه كان ده كات؛ له و

میکانیزمه‌شوه ده‌هینم که لهم شیعردها ئیشی پیکراوه دوو لایه‌نی
وه‌رگرتوه:

یه‌که‌م: به میینه‌کردنی نیر و

دووهم: سرینه‌وه‌ی زه‌که‌ر

یه‌که‌م) به میینه‌کردنی نیر

ئه‌که‌ر لایه‌نی یه‌که‌م وه‌ریگرین، واته به میینه‌کردنی نیر، ئه‌وه هه‌ر زوو به
وه‌سفه‌کانی شاعیردا تیده‌گه‌ین، ئه‌و که‌ره‌ی باسی ده‌کات ده‌بیت «نییره‌که‌ر»
بوو‌بیت، نه‌ک «ماکه‌ر»! به‌لام سه‌یر له‌وه‌دایه له‌ زۆریه‌ی ئه‌و خه‌سله‌ت و
ورده‌کاری و ته‌شبیها‌تانه‌دا که وه‌سفه‌کانی له‌سه‌ره‌وه بینا ده‌کا، خه‌سله‌تی
(میینه و نهرم و نیان و شیرین) زال ده‌بن و لی‌ره‌شوه هه‌ندێ له‌ نووسه‌ران
باشیان پیکاره‌ که ده‌لێن: وه‌سفه‌کانی نالی بو‌که‌ره‌که‌ی نزیکه‌دنه‌وه له
وه‌سفی ئه‌و بو‌دلداره‌که‌ی (۱۹). به‌لام من له‌ راقه‌کردندا له‌و نووسه‌رانه‌ جیا
ده‌بمه‌وه و پیموايه ئه‌و وه‌سفانه‌ی نالی، گرنگیان له‌وه‌دا نییه که وه‌سفی
دلداره‌که‌یمان بیر به‌یینه‌وه، به‌لکو له‌ بنه‌مادا په‌یوه‌ندی هه‌یه به
«جیهانبینی شاعیرانه‌ی نالی» یه‌وه، که زۆریه‌ی کات شته‌کان له‌ دۆخی
میینه‌یی خۆیاندا ده‌بینی و به‌رده‌وام هه‌ولده‌ات جیهان و ده‌وروبه‌ر و
دیارده‌کان و سروشت و تاد... به‌میینه‌ بکات و ئه‌مه‌ش په‌یوه‌ندییه‌کی
پته‌وی به‌ ئاماده‌یی به‌رده‌وامی پرنسیپی «نا-توندوتیژی» یه‌وه هه‌یه له‌ دنیای
شیعری نالیدا. نالی به‌پله‌ی یه‌که‌م شاعیری عه‌شق و ژیا‌نه و ئه‌مه‌ش له‌و
هه‌موو شیعرانه‌یدا ده‌رده‌که‌وێ که بو‌ مرو‌ف و سروشت و شته‌کانی نووسیون.
شاعیری له‌ بیرکردنه‌وه‌یدا له‌ سروشت گه‌یشته‌بیته ئه‌وه‌ی هی‌نده به‌روونی
بلێت:

«کانی ده‌زین به‌ ئاو و، دره‌خت ئاوسن به‌ با

شایی به‌هاره، بولبوله داماد و غونچه بووک»

ناتوانیت جیهان له‌ ره‌گه‌زه توندوتیژی و سیما گرزه‌کانی رووت نه‌کاته‌وه

و ره‌گه‌زی نیرانه‌ی جیهان ره‌ش نه‌کاته‌وه. لیره‌وه وه‌سفه‌کانی شاعیر بۆ که‌ره‌که‌ی چه‌نده له ئاستی مانادا که‌مبایه‌خن، که‌چی بۆ خویندنه‌وه‌ی کۆی جیهان‌بینی ناتوندوتیژانه‌ی نالی و، له‌وه‌دا که هه‌ولدانى ئه‌ون بۆ به‌میینه‌کردنی نیر، بایه‌خی تایه‌تییان هه‌یه. سه‌یر له‌وه‌دایه نالی له‌م وه‌سفانه‌دا بۆ نیره‌که‌ره‌که‌ی هینده‌ خۆی ده‌دات به‌ده‌ست شه‌پۆله‌کانی به‌میینه‌کردنه‌وه، که ئیدی یه‌کیک له ئه‌ندامه هه‌ره گرنه‌که‌کانی که‌ری له‌بیر ده‌چیته‌وه که‌ حه‌يته گه‌وره و سه‌ربه گۆبه‌نده‌که‌یه‌تی! و لیره‌شدا ده‌گه‌ینه سه‌ر باس‌کردنی لایه‌نی دوو‌ه‌می میکانیزمی ناو شیع‌ره‌که.

دوو‌ه‌م) سرپینه‌وه‌ی زه‌که‌ر

نالی له د‌سفی «سه‌ر و که‌لله‌و سینه‌ی پان» ی که‌ره‌که‌یه‌وه ده‌ستپێده‌کا، تا‌کو ده‌گاته «سم و پیتی له‌ تووک‌دا شا‌راوه‌ی». که‌چی زه‌که‌ری که‌ر، (که‌ له‌ رووی ئه‌فسانه‌یی و می‌ژووییه‌وه بۆته هۆی ئه‌و هه‌موو ناوبانگ و گۆبه‌ندنانه‌وه‌یه‌ بۆی)، له‌ بیر ده‌کات! ئه‌م له‌ بیر‌کردنه هه‌ر هۆیه‌کی له‌پشته‌وه بێ و هه‌رچۆنیک لیکى بده‌ینه‌وه، ناتوانیت به‌شیک نه‌بی له‌ پرۆسه‌ی «ره‌ت‌کردنه‌وه‌ی توندوتیژی» له‌ ریگه‌ی فه‌رامۆش‌کردنی زه‌که‌ره‌وه. زه‌که‌ر یه‌کیکه‌ له‌ ره‌مه‌زه‌کانی زه‌بر و لێدان و توندوتیژی و ته‌نانه‌ت له‌ مه‌یدانی پیکه‌له‌پێژانی کۆمه‌لایه‌تیدا کاتێ که‌سیک هینه‌که‌ی که‌ر ره‌وانه‌ی دایک و خوشکی یه‌کیکی تر ده‌کا، ئه‌وه راده‌ی ئه‌و توندوتیژی و توور‌ه‌یه‌ش که‌شفده‌کا، که ئه‌و که‌سه به‌رامبه‌ر که‌سی بۆ ره‌وانه‌کراو هه‌یه‌تی.

نالی له دنیا‌یه‌ک‌دا ئی‌شده‌کات که دنیا‌ی شیع‌ر و به‌ره‌مه‌پێنایی جوانی و مانایه، ئه‌م دنیا‌یه‌ش جی‌گه‌ی به‌رجه‌سته‌کردنی خه‌سله‌تی توندوتیژی نیرانه‌ی تیا نابیته‌وه و شه‌پۆلی ئه‌و وه‌سفانه‌ش به‌جۆری له‌گه‌ڵ خۆیان بر‌دوویانه که‌ زه‌که‌ر وه‌ک ره‌مزی توندوتیژی له‌یاد بکا. دیا‌ره ئه‌مه‌ش په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی هه‌یه به‌ خۆزگه‌ی نالییه‌وه بۆ سرپینه‌وه‌ی توندوتیژی له هه‌موو دنیا‌دا و ته‌مه‌ننای ئه‌وه بۆ دروست‌کردنی جیهانیکی ته‌با، که تیا‌یدا

ئىنسان و حەيوان يەك جەۋھەرىيان ھەيە و ھېچيان لەجەۋھەردا لەۋىتريان لەپىشتىر نىن. لىرەۋە ۋەسفەكانى نالى بۆكەر، دۋاجار لەناو نەرمىيەكى سەر سوور ھېنەرى ئەۋتۇدا ئارام دەبنەۋە، كە نالى-ى شاعىر تواناى ھەبى لە «زمانى كەر» تىبگات و ھېچ سنوورىك لە نىۋان حەيۋانىيەتى ئىنسان و عاقلئىتىي حەيۋاندا نەمىئىت.

بۆ زياتر سەلماندىنى ئەۋ دوو مىكانىزمەي پىشتىر، كە نالى بەھۇيانەۋە نەرمىيەك بەۋەسفەكانى دەدات، لە شىعرەكەدا مىكانىزمىكى دىكەش ھەيە، كە برىتئىيە لە بەۋشەكردن و بەزمانكردن و لەۋىشەۋە بە مەفھوومكردنى «دەنگ و زمان»ى كەر: نالى يەكئى لە خەسلەتە ھەرە بىزار كەرەكانى كەر، كە «زەرىن»ە و ئىقاعىكى نا مۇسقىيى ھەيە، دەكاتە «رستەي زمانىي» و دەيخاتە سەر «رىتمى قسەكردن» و ئاخاۋتنى ئىنسان. لە راستىدا نالى بەھېچ شىۋەيەك نايەۋى لە شىعرەكەيدا دەنگى ناسازى كەرمان بەبىر بەھىنئىتەۋە، بەلكو كاتى ئاۋر لەم لايەنە دەداتەۋە، دەنگى زەرىن «تەرجەمەي سەر زمانى ئاخاۋتن» دەكات و دەلئىت: {چەندە پىم خۆش بوو زويانى **حالى** دەيوت: «نالىا»}، كە ديارە ئەمەش لە ھەلبىزار دنىكى ئاگايانەي شاعىر دەچىت بۆ بەرجەستەكردنى ئەۋ دەنگە، لەكاتىكدا دەيتۋانى لە ميانەي ۋەسفەكانىدا بۆكەر، سىفەتتىكى تايبەتئىش بە دەنگى زەرىنەكەي ببەخشى و ئەۋىشمان لىبكاتە نەغمەيەكى خۆش.

بیرکردنه‌وه به شیعر

پرسیاری گرنگ لهم به‌شه‌دا نه‌وه‌یه، ئایا نه‌گهر بمانه‌وی له چوارچێوه‌ی کێشه‌کانی ئیستاماندا بیر لهم شیعره بکه‌ینه‌وه و بیری پێکه‌ینه‌وه، واته ئاسۆی ده‌قه‌که له رێگه‌ی خۆندنه‌وه‌یه‌وه، به‌ستین به ئاسۆی دنیای خۆمانه‌وه، پێویسته چ رێگایه‌ک هه‌ل‌بژێرن؟ ئایا ده‌توانین ئهم ده‌قه وه‌ک روانگه‌یه‌ک، وه‌ک (پرسیکتیف) ی‌ک به‌کار به‌ی‌نین بۆ تیگه‌یشتنیکی زیاتر له ئیستای خۆمان؟ به‌مانایه‌کی دیکه ده‌پرسم: ئایا شیعر ده‌توانیت ئیزافه‌یه‌ک بخاته سه‌ر دنیای بیرکردنه‌وه و ئاسۆی ژبان و بوونمان؟

لێره‌دا نامه‌وی سه‌باره‌ت به «شیعر و بوون»، به «شیعرییه‌تی بوون» و «عه‌قلانییه‌تی شیعر» و ئیلتیزامی شیعر به بوونیکی به‌ها‌دارانه‌ی ئینسانیه‌وه بدویم. ئهم باسه‌م له شوێنیکی دیکه‌دا خستۆته‌روو (۲۰). به‌ل‌کو هه‌ول‌ده‌دم له‌سه‌ر ئاستی دوو ره‌گه‌زه‌وه که پێکه‌ینه‌ری بنه‌ره‌تی شیعره‌که‌ن، واته ره‌گه‌زی «خوازه، یان میتافۆر» و ره‌گه‌زی «فه‌نتازیا» وه‌لامی به‌شیکی ئهو پرسیارانه‌ی پیشوو بده‌مه‌وه و بۆ ئهمه‌ش پشت ده‌به‌ستم به بیرکردنه‌وه‌ی فه‌یله‌سووفی فه‌ره‌نسی «پۆل ریکۆر» له تیگه‌یشتنیدا بۆ ره‌گه‌زی میتافۆر و فه‌نتازیا.

ریکۆر له میانه‌ی بیرکردنه‌وه فه‌لسه‌فیه‌کانیدا له‌مه‌ر زمانه‌وه، له‌وه تیگه‌یشت که نه‌ک هه‌ر ده‌بێ تیگه‌یشتنی فه‌لسه‌فیه‌یانه‌ی بونیادگه‌ری له زمان راستبهریته‌وه، به‌ل‌کو که‌وته ره‌خنه‌گرتنیش له سه‌رجه‌می ئهو نه‌ریتیه‌ی ناو کولتووری فیکریی خۆڕئاوا که تیایدا هه‌ول‌ده‌درێت زمانی میتافۆریانه‌ی

پشت به ستوو به وینه سازی، بچوو کبکریته وه بو سهر ئاستی زمانیکی بیمانا و بیتایه خی رازاندنه وهی دهقه کان. ئەمەش ریکۆری به رهو ره خه یه کی قوول له نه ریتی هونه ری رهوانبیشی تهقلیدی (فن الخطابه) برد، که له کتیبی «میتافۆری زیندوو»، یان «ئیسستیعاره ی زیندوو» دا (۱۹۷۵) رهنگیدایه وه و پاشانیش له هه ندی و تاریدا گه راپه وه سهر ئەم مه سه له یه (۲۱).

لەم کارانه دا ریکۆر ده یه وی بلیت، ته نیا ئەو میتافۆرانه به زیندووی ده میننه وه، واته ده توان شتیکی زیاتر له مانای حه رفیی دهقه کان بخه نه روو، که وه سفیکی دیکه ی دنیا ده که ن و سیمای هه مه رهنگی جیهان به شیوه یه کی تر پیشکه ش ده که ن. به مجۆره ش ده قی میتافۆری، ده بیته ده قیکی لاسایکه ره وه، واته «میمیسیس» به وجۆره ی که ئه رستۆ له کتیبی «شیر» دا باسی ده کا: میتافۆر ئەو شته پیشانداده ات که ده ناسین و ههر بهو جۆره ش له میانه ی پیشاندانه وهیدا مانای نوێ به هه مان شت ده به خشیت. که واته میتافۆر ههر به ته نیا دووباره نووسینه وه یه کی نومایشیی، یاخود وینه یی نییه که مه سه له یه کمان به وشه ی دی بو باسبکا، به لکو جۆریکی تازه ی تیگه یشتنه له خۆمان و له جیهان و شته کان. هه ره وه دووباره ناکاته وه که پیشتر ده یزانین، به لکو ئاماژه بو ئیمکانی تازه ی تیگه یشتنیش ده کا.

کتیبی «میتافۆری زیندوو» هه ولدانیکی سهرنجراکیشه بو به کراوه یی هیشته وه ی تیگه یشتنی مه عریفیانه له جیهان و بوون، نه ک ههر به هو ی بیرکردنه وه ی «عه قلانییانه ی رووته وه»، به لکو به هو ی «شیر و هونه ر» وه. له خودی خۆیدا میتافۆر ده چویندریت به شیر، یاخود به میناتۆری هه مه رهنگ ده چویندری و مرو فیش له ریگه ی زمانی شیره وه فه نتازیای خۆی گه شه پیده دات و دنیای خۆی میناتۆریزه ده کا به جۆری که مه وداکانی ژبانی به رفراوان و هه مه رهنگ بن. ریکۆر له شوێنیکدا گوتویه: «به گۆرانیکاری له فه نتازیدا، مرو ف بوونی خۆی ده گۆریت» (۲۲). ئەم بروبوونه به وه ی که وینه کانی زمان و فه نتازیا ده توان تیگه یشتنی مرو ف له

هه لومه رجه کانی ژيان و ئيمکانه کانی گه شه پيښه، خاليکي گرنگه له هه ر هه ولدانيکي تيورييانه دا بو تيگه شتن له شيعر و به ستنه وهی ناسوکاني دهقي شيعري به ناسوي جيهاني خو مانه وه، که نه مهش مهسه له يه کي گرنگي فلهسه فهی ته ئويل و هيرميټوټيکاي (گادامير)ه.

* * * *

ئيسټا دهمه وي بلټيم: دهقي نه م شيعره ي نالي وهک زوره ي هه ره زوري شيعره کاني دهقيکي ميتافوري، ياخود ئيسټيعارييه (۲۳). به لگهش بو نه م قسه يه نه وه يه که بگوتری: پيش هه موو شتي نه م دهقه دهقيکي «شيعري» يه و له «زمان» دا به ئيمه گه يشتوه و ميتافوريش شتوه يه که له شتوه کاني ئيشکردني زمان. که واته شيعره که به لگه يه ک نيه له سه ر رووداويکي ميژويي، يان کومه لايه تي و سياسي، به لکو به لگه يه له سه ر «ئيشکردني فهنتازيا» و ليته شه وه به ته واوي پيناسه که ي ريکوري له گه لدا ده گونجي، چونکه دهقيکه خولقاوي فهنتازيا يه و په يامه که شي: گوريني وينا ي مروقه بو که ر، که ليته دا وشه ي «که ر» هه م فيگه ريکي ئيسټيعارييه بو حه يوان به تايبه تي و هه م فيگه ريکيشه بو سروشت به گشتي، چونکه وهک پيشتر نووسيم، پرۆسه ي ئيشکردني نه م شيعره گواسته وه ي سروشتييه بو کولتوري، قايلبووني عه قله بو بيته قل و پيښه خشي ني زمانه به بيژمان، که پيشتر به دوور و دريژي له م لايه نانه دوام.

به واتايه کي ديکه: ئيمه ده توانين له م روانگه يه وه و له سه ر بنه ماي نه م شيعره وه، ياخود له سه ر پوخته ي گوتاري نه م دهقه وه، باس له تيپرواني ني فلهسه فييانه ي شاعيره که مان بکه ين سه باره ت به سروشت و حه يوان و مروث. واته نه م دهقه وهک به لگه ي «بيرکردنه وه ي شاعيرانه ي ئينسان له دنيا» تيښگه ين که له هه مان کاتي شدا ده توانين به راوردی بکه ين به بيرکردنه وه کاني ديکه ي مروث له ناو ميژووي فلهسه فه دا سه باره ت به سروشت و حه يوانات و په يوه نديي مروث پتيانه وه. نه م شيعره به لگه يه له سه ر

بیرکردنه وه له جیهان به هۆی فهنتازیاوه، نهک عهقلی په تییه وه. واته به شداربکردنی فهنتازیا به فراوانکردنی ئاسۆکانی ژیان و رهخنده له سیستمه مهکانی دیکه ی تهفسیرکردنی دنیا. جوړیکی تازه ی تیگه یشتنه له خویمان و له جیهان. هه ر ئه وه دووباره ناکاته وه که پیشتر دهیزانین، به لکو ئامازه بۆ ئیمکانی تیگه یشتن و زانینی تازه ش دهکا. وهک ریکۆر دهلتی، ئه مجۆره دهقانه هه ولدانیکی سه رنجراکیشن بۆ به کراوه یی هیشتنه وه ی تیگه یشتنی مه عریفییانه له جیهان و بوون، نهک هه ر به هۆی بیرکردنه وه ی عه قلانیانه ی رووته وه، به لکو به هۆی شیعر و هونه ره وه. سروسشتی میتافۆریانه ی ئه م جۆره دهقانه هه ر له حه رفه کانیاندا نییه، به لکو ده توانن شتیکی زیاتر له مانای حه رفیی دهقه کان به خه نه پوو، چونکه وه سفیکی دیکه ی دنیا دهکهن و سیمای هه مه رهنگی جیهان به شیویه کی تر پیشکesh دهکهن.

هه موو ئه م خه سله تانه ش له ناو دهقه که دا، ها ئمان ده دن تا کو به شیویه کی وردتر ئه و جیهان بینیانه ده ستنیشان بکه ین که جیهان بینی ناو دهقه که له سه ر سروشت و حه یوان، به شیویه کی نا راسته وخۆ ره خه یان لیده گریت. ئه گه ر وه کو له م لیکۆلینه وه ده دا بۆ مان ئاشکرا بوو، ئه م دهقه ی نالی ئه نجامی بیرکردنه وه بیت له مروّف و به ره مه هیتانی هیومانیزمیکی رادیکا ل بیت له ناو زمانی کوردیدا، که تیایدا ئینسان به پیچه وانه ی سیستمه مه باوه کانی بیرکردنه وه و تیۆری خو لقه تی ئایینی، نهک هه ر به سه نته ر و سه ره ره ناکریت، به لکو ده شخریته ریزی حه یواناته کانی تر و وهک هه ر حه یوانیکی دیکه ته ماشای ده کړی، ئه وه شتیکی ئاشکرایه که جیهان بینی ناو دهقه که وهک ره خه یه کی نا راسته وخۆی لیدیت له جیهان بینی میکانیکیانه و ئامرازگه رایانه، که دوو ئاراسته ی فیکری ناو میژووی فه لسه فه ن له تیپروانیی مروّفدا بۆ سروشت و حه یوانات.

بۆیه لیته به دوواه ده مه وی، ئه گه رچی به کورتیش بیت، که می له سه ر تیپروانیی ئامرازگه رایانه بۆ سروشت بوهستم تا کو زه مهینه یه کی پتر ئاشکرا بۆ

تیگه‌یشتن له شیعره‌که‌ی نالی، وه‌ک ره‌خنه‌گرتن له‌و جیهانبینییه‌ بیته
 ئاراهه. پیموایه ئه‌مه خالیکی نوویه که ئیمه ده‌توانین له شیعره‌ی کلاسیکی
 کوردیییه‌وه، ئامرازی ره‌خنه‌گرتن له ئاراسته‌یه‌کی فیکری فله‌سه‌فیی خۆئاوا
 به‌ده‌ست به‌ینین. ره‌نگه‌ هۆی هه‌ره‌سه‌ره‌کیی ئه‌م هه‌ولده‌نه‌ش گیرۆده‌یی
 ئیستامان بیت به‌ده‌ست هه‌مان جیهانبینی ئامرازگه‌رایانه‌وه له‌ناو کۆمه‌لگه
 و کولتووری خۆماندا. به‌خۆپایی نییه ئه‌م شیعره‌ی نالی خۆی به‌ده‌سته‌وه
 ده‌دات تا‌کو به‌وباره‌دا بیخۆتینییه‌وه، چونکه کۆمه‌لگای کوردی ئه‌م‌رو زیاتر
 له‌هه‌ر کاتێ گه‌شه‌ی داوه به‌ بیرری ئامرازگه‌رایانه له‌باره‌ی سروشت و
 حه‌یواناته‌وه. چیدی دیاره‌کانی گۆشت‌خواردنی به‌ لێشاو، زیاده‌پوویی له
 سه‌رپرینی حه‌یوانات و په‌له‌وه‌ر و راوکردن، به‌لگه‌ی برسیتی ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه
 نین، یاخود پتوبستییه‌کی فیسئۆلۆژی و ته‌ندروستیانه‌ نین، به‌لکو ئه‌نجامی
 گه‌شه‌سەندنی ئه‌و تپروانییه‌ ئامرازگه‌رایانه‌یه له‌سه‌ر سروشت و حه‌یوانات، که
 پیموایه هه‌موو شتێ، هه‌موو زینده‌وه‌ر و دیاره‌یه‌کی سروشتی له‌ خزمه‌ت و
 له‌ پێناوی سه‌روه‌ری مرۆقدايه. لێره‌وه تیده‌گه‌ین بۆچی مرۆقی ئیمه پتر
 له‌هه‌ر کاتێ په‌لامارده‌رانه‌ بۆته گۆشت‌خۆرتکی سه‌رسوو‌ر‌هینه‌ر،
 چیشته‌خانه‌کانی ئیمه کتبه‌رکیانه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی کامیان ژمه‌گۆشتی زۆر
 له‌به‌رده‌می میوانه‌کانیاندا دا‌بنین و قه‌سسایه‌خانه‌کانی ئیمه شه‌وانه‌ بۆچی
 به‌سه‌دان حه‌یوانی هه‌مه‌جۆریان تیدا سه‌رده‌پ‌دری و میواندارییه‌کانی ناو
 مائی کوردی بوونه‌ته‌ خۆ کوتانیکی به‌په‌له‌ بۆ ئه‌وه‌ی هه‌موو ده‌عه‌وتیکی باش
 و «شه‌رافه‌نده‌نه» له‌ رازاندنه‌وه‌ی سفره‌یه‌کی پر گۆشتدا بچووک بکه‌نه‌وه،
 به‌بێ ئه‌وه‌ی هیچکامی له‌مانه‌ به‌ره‌و تیگه‌یشتنیکی دیکه له‌ حه‌یوانات و
 به‌ره‌و بیرکردنه‌وه‌مان به‌ریت له‌ گیانه‌وه‌ره‌کانی تر. ئیمه ته‌نیا مه‌سه‌ره‌فده‌که‌ین
 و ته‌نیا قوربانیمان ده‌وی بۆ به‌رده‌وامیی خۆمان له‌ ریگه‌ی گۆشته‌وه.

تېپروانینی ئامرازگه رایانه له سروشت

میژروی فیکر بۆمان ده گیتیتتهوه که مروث به دریتایی ژبانی خوی بۆ تهفسیرکردنی په یوهندی نیتوان خوی و سروشت و حه یوانه کانی تر، په نای بۆ چهند سیسته میکی لیکدانه وه، یاخود تېپروانین بردووه. یه کییک له و تېپروانینانهش ئه وه یانه که شیعره که ی نالی ره خنه ی لیده گریته و ره تیده کاته وه. لیکه رپن که می پروانینه ئه و ناراسته یه ی که به «تېپروانینی ئامرازگه رایانه له سروشت» ناوبانگی ده رکردووه و چهند بیرمه ندیکی به ناوبانگیسی راپیتی ناو غه فله ته کانی خوی کردووه (۲۴).

مروث له هه موو سهرده مه کانی ژبانیدا ناچار بووه به مه بهستی دابینکردنی برتویی خوی، سوود له سروشت وه ریگریته و کاری تیدا بکا و ده ستبخاته شپوه ی به رتیه چونیه وه. ئه م پرۆسه یه که پتیده گوتری پرۆسه ی به ره مه پینانی ماته ریالی، شتیک نییه چاوی لیبپوشریته و له په یوه ندیش به مکاره وه سروشت هیچ شتی نییه بیجگه له ئامراز و هوکاریک. له م روانگه یه وه مروث ناتوانی تېپروانین و تیگه یشتنیکي ئامرازگه رایانه ی بۆ سروشت و هه رچی له سروشتدایه، نه بیته.

به پیتی تېپروانینی بیغهل و غه شی ئامرازگه رایانه بۆ سروشت، ئه وه سروشت به هه موو مانایه کی بریتیه له ئامرازیک له خزمه تی به رژه وه ندیه کانی مروثدا. سروشت خوی له خویدا هیچ نرخیکی نییه، نرخي سروشت ته نیا به وه دا ده ستنیشان ده کری، که تاچه ندی ئامرازیکي پتیه بسته بۆ ژبانی مروث. ئه م قسه یه هه ر ته نیا سروشتی بیگیان ناگریته وه، به لکو رووه ک و حه یواناتیش ده گریته وه، که له پیناوی مروثدا دروستبون. هه ر له م تیگه یشتنه شه وه یه که له رۆژکاری ئه مروثدا به حه یوانه مالییه کانی وه ک مانگا، مریشک و کهر و ولاخه به رزه کانی دیکه ده گوتری: هوپه کانی به ره مه پینانی کشتوکالی! به هه مان شپوه، ئه م تېپروانینه، سروشت به شوینی سه رگه رمی و کات به سه ر بردن، واته به هوکاریکی خو سه رقاککردنی مروث داده نری له کاتی ده ستبه تالیدا.

مەرج نىيە تىپروانىنى ئامرازگەرايانە، سىروشت ۋەك مەترىئالنىكى بىبىايەخ تەماشى بىكات. چۈنكى مەروڧ تۈنەي ھەيە بەرژەۋەندىيە ئايندەيىيەكانى خۆي بىيىنىت و سەرچاۋە سىروشتىيەكان بەجارى كۆيىر نەكاتەۋە. ئەمە جگە لەۋەي سىنور ھەيە بۆئەۋەي تا چەند دەتۈنەيىن سىروشت و ژىنگە پىس بىكەيىن و دەشزانين لە كۆيدا ھارمۆنىيا و ھاسەنگىي ئۆرگانىيانەي ژيان تىككەچىت.

تىپروانىنى ئامرازگەرايانە لە سىروشت لەسەر جىياكردنەۋەيەكى بىنەپرى نىۋان مەروڧ لەلەيەك و باقى ھەمىۋ سىروشت لەۋلەي ترەۋە، بەندە. لە روانگەي مەيژۋى ئايدىياكانەۋە ئەم مەسەلەيە پەيۋەندىي ھەيە بە كەم تەماشىكردنى بوۋە خاكىيەكان، بەتايىبەتەش بە جەستە و كاركردەكانى، كە مەسىحىيەت بە دىرژىي سەدەكان كارى بۆ كىردۋە. تىگەيشتىنى ئامرازگەرايانە رەگى خۆي دەباتەۋە سەر تەۋرات، بەتايىبەتى لە داستانى خولقەتدا كە تىپايدا ھاتۋە: يەزدان لەسەر ۋىنەي خۆي بەشەرى دروستكر و رىگەي پىدا سەرۋەرى گشت دروستكر ۋەكان بىت. بەمكارە مەسىحىيەت لە فىكىرى ئەۋرۋىپىدا برەۋىكى زۆرى بە پىرۋسەي كەم تەماشىكردنى بوۋە زەمىنىيەكان و سىروشت بەگشتىي دا و لىرەشەۋە تىدەگەيىن بۆچى بناغەي تىپروانىنى ئامرازگەرا لە رىنىسانسەۋە ھىندە پتەۋ بوۋە، بەتايىبەتى كاتى ئەم بناغەيە پشتى بەستۋە بە تىگەيشتىنىكى تەكنۆ/زانستى بۆ سىروشت و مەروڧ. ياخود دەتۈنەيىن بلىيىن: بەتايىبەتى لەۋ سەردەمەۋە كە تىگەيشتىنى زانستىيانەي پشتى بە تەكنەلۇژىيا بەستۋە بۆتە تاقە تىگەيشتىن لە سىروشت، ئەۋە ئامرازگەرايى بەردەۋام گورزى خۆي لەۋ سىروشتە ۋەشاندۋە (۲۵).

كەۋاتە تىدەگەيىن بۆچى ھەمىشە تىگەيشتىنى ئامرازگەرايانە لە سىروشت گرېدراۋە بە تىگەيشتىنىكى مىكانىكىيەۋە لە ھەمان بابەت. راستىيەكەي ئەۋەيە زۆر پىش ئەۋەي زانستى سىروشت تۈنە سەرسۈرپەنەرەكەي لە بەكارھىنەي تەكنىكا بىخاتەرۋو، زانەي ئىنگلىزى فرانسىس بىكۆن (۱۵۶۱-۱۶۲۶) تۈنەيىۋى بىرۋكەي تىگەيشتىنى ئامرازگەرايانە لە سىروشت لەسەر ئىقاعىكى تەكنەلۇژى داپىرژى. ئەۋ گوتىۋى: «زانست

دهسه لاتە» (٢٦) و ئەمەشی بەو جوۆرە لیکدەدایەووە کە بلتیت: ناسینی یاساکانی سروشت پێشمەرچن بۆ ئەوەی مڕۆڤ بتوانی دەستبختە کاروباری سروشتەووە و ناچاری بکا بەو جوۆرە بیت کە مڕۆڤ خۆی دەیهوێ. دیارە بیکۆن بیری لەووە کردۆتەووە کە بە ناسینی یاساکانی سروشت، واتە بە دەسه لات پەیداکردن بەسەر سروشتدا، ئیدی مڕۆڤ مافی هەموو جوۆرە دەستپێوەردان و بەکارهێنانیکی ئەو سروشتی دابینکردووە.

لە سەردهمی زێڕینی تیگەیشتنی میکانیکیانەدا لە سروشت، واتە لە سەدهی حەڤدههەم و ههژدههەمدا، پەيوەندیی مڕۆڤ بە سروشت و ئازەلەکانەووە، پەيوەندییەکی ئامرازگەرایانە ی روت بوو، کە تیايدا گیاندارەکان وەک مەکینە یەک تەماشایان دەکرا. فەیلەسووفی فەرەنسی، دیکارت (١٥٩٦-١٦٥٠) دەیگوت، حەییوانات جوۆریکن لە مەکینە، هاوار هاوار و قیژەقیژەکەشیان نەک هەر تەعبیر نییە لە ئازار و دەرد، بەلکو دەبیت وەک دەنگی لێدانی زەنگی سەعات گوتیبستی بین و هیچیتەر (٢٧).

بەلای دیکارتهووە جگە لە «ئاگایی مڕۆڤ»، ئیدی هەموو دیارەکانی دیکە ی ناو واقع دیاردهی میکانیکیکن، کە تەنیا لە جیسمی مەتریالی بزواو پێکها تون و بەیەکدا دەدرێن. واتە هەموو زیندەوەرەکان جگە لە مڕۆڤ، بریتین لە ئامیتری میکانیکی و سیستەمی بایۆلۆژیاش لە سیستەمیکی میکانیکی زیاتر هیچیتەر نییە. دیکارت هیندە لەم تیگەیشتنە ی خۆی دلتیایە کە بتوانی بلتیت، تەنیا مڕۆڤ، یاخود تەنیا ئاگایی مڕۆڤە کە هەلەدەستی بە نواندنی چەند چالاکییەکی سایکۆلۆژییانه. حەییوانات ئامیتریکی میکانیکی زۆر ئالۆزن بەبی هیچ پەيوەندییەک بە دنیای ئاگاییەووە و هەر لەبەر ئەو هەشە کە ناتوانن هەست بە ئازار و دەرد و خوۆشی بکەن. بەمانایەکی دیکە، قیژە ی ئازەلێک لە ئازاردا وەک لێدانی زەنگی سەعاتیکە بە دیوارەووە.

هەلبەتە ئەم تیروانییە ئامرازگەرایانە یە لە سروشت و حەییوانات لەگەڵ تیروانیی هەموو کولتوورەکاندا و یکنایەتەووە. هەموو کولتوورەکان لەبەر هۆی

تایینی، یان نه خلاق و یاسایی بیت، وهک یهک ته ماشای هه موو
 حه یواناته کان ناکهن. له زۆریه ی کولتوره کاندا جوړی له ریزگرتن هه یه
 له ئاست هه ندی ئاژه ل و بالنده دا، که ئه م ریزگرتنه ش بۆ نمونه له یاسای
 پاراستنی ئاژه لان، له جوړی سه ربړین و سزا بړینه وه بۆ نه وانه ی به شیوه یه کی
 ناشرین هه ل سوکه وت له گه ل حه یوانا تدا ده کهن، رهنگیداوه ته وه. نه و ئاژه لانه ی
 نه مجوزه یاسایانه ده یانگریته وه، وهک هوکار تیک یان وهک ئامرا تیک ته ماشا
 ناکرین، نه گهرچی به های ئه مان له چاو نه و نرخه دا که بۆ مروژ دادنه ریت زۆر
 که مته ره. مه ر و مانگا له لای کورد هه رچه ند پیرۆز و به نرخ بن، هیشتا نرخ
 مروژتیکیان پینابه خشریت، با نه و مروژه که مته ند امیش بیت.

گرنگیدانی فه یله سووفانی سه رده می روژنگه ریش به توانای زانسته
 سروشتیه کان، هه ر به لای تیگه یشتنیکی ئامراز گه رایانه دا ده یشکانده وه.
 ئیمان ئویل کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) که یه کیتک بوو له روژنگه ره هه ره
 عه قلانی و وردینه کان، رسته یه کی گه لی گرنگی بۆ سه ر بییری مروژدوستیی
 نه وروپی زیادکرد: «هه رگیز بۆمان نییه ته نیا وهک هو یهک مامه له له گه ل
 مروژدا بکه ین، به لکو ده بیت هه میشه مروژ ئامانجی مامه له کردنه که مان
 بیت» (۲۸). تیگه یشتنیکی دیکه له م رسته یه نه وه یه که بگوتری: جگه له
 مروژ، بۆمان هه یه له گه ل هه موو شتیکی دیکه ته نیا وهک هو یهک مامه له
 بکه ین و لیسه شه وه جار تیکی دیکه سه روه ربی مروژ به سه ر هه موو
 گیانه وه ره کانی دیکه وه، وهک نه وه ی له کتیی ته ورات و ئینجیلدا هاتبوو،
 جه ختی له سه ر ده کرایه وه، به لام نه مجاریان به زمانیکی فه لسه فی.

یه کیتک له نه نجامه خراپه کانی نه م تپروانینه ئامراز گه رایانه یه بۆ سروشت
 و بووه کانی ناوی نه وه یه، که مروژ هه رگیز ریتگا به خو ی نه دات له بهر خاتری
 سروشت خو ی، سنووری دابن بۆ سوود وه رگرتنی له و سروشته. به مانایه کی
 دی، ته نیا نه وکاته مروژ ده ست هه لده گری له به کاره یانی سروشت که
 زبانی تیا بیت بۆ خو ی. کاتیک مریشکه کان به و هه موو ناز و
 گرنگی پیدانه وه به ختیه ده کهن، مه به ستمان نرخدانان نییه له سه ر مریشک

وهکنه وهی که له سروشتدا ههیه. به لکو بۆ ئه وهیه هه رچی زووتره قه له و بیت و سه ری بپرین. یاخود له سه رده مینکدا که ده توانین دوورترین رینگا به هۆی هۆیه ته که نه لۆژییه کانی گواسته نه وه به پرین ئیدی ژماره ی که ره به ره لالا و ولاخه به رزه بیتخاوه ن و به ره لالا که ره کان پتر ده بیت، چونکه ته نیا له بهر خاتری پیوستیه کانی مروژ، حساب بۆ گیانداره کانی دیکه ده کری و مالی ده کری، کاتی هۆی خیراتر و به هیتزر پهیدا ده بن، ئیدی نه وانه ی پیشتر «مالی» مان کردبوون «به ره لالا» ده که ی. له نیوان ئه م دوو پرۆسه یه شدا، واته له ویه که مروژ میژوویه کی دوور و درێژی له گه ل مالی کردنی ئاژهل و بالنده کان ههیه و له و ساته وه که ئیدی پیوستیه ی پێیان نامینه ی و به ره لالایان ده کاته وه ناو سروشت، بیتوه فاییه کی نه پراوه ی مروژ ناماده یه، که ئه مه ش له و خۆ به سه ره وه زانی نه یه وه هاتوه که نالی له شیعره که یدا ره خنه ی لیده گری.

* * * *

له راستیدا ئه گه ر بشیت وه ک چه مکیکی فیکری باس له ئاراسته یه کی مروژدوستی له شیعری نالیدا بکه ی، ئه وه ئه م ئاراسته یه جوړیکی زۆر تایبه ته و له زۆر خالدا له و ئاراسته یه جیا ده بیته وه که له تیرپوانینه ی ئامراز که رایانه دا، که وه کو گوتم: ئاراسته یه کی به ره مه اتووی ناو فیکری خۆرئاوایه، به رجه سته بووه.

پیش هه موو شتیک نالی له م شیعره دا قاییل نییه به جیا کردنه وه ی سنووریک له نیوان سروشت (که تایبه ت بیت به حیوانات) له لایه که وه و سروشت (وه ک شوتنی ژیا نی مروژ) له ولای تره وه. ئه مه شمان به لای که مه وه له سی ئاستدا بۆ ئاشکرا ده بیت: یه که م، له و گواسته نه وه یه دا که پیشتر ناو نا «گواسته نه وه له سروشته وه بۆ کولتور» و پاشان «به ئینسان کردنی حیوان» له رینگه ی ئه و گواسته نه وه یه وه، که پیوست ناکات چیدی له سه ری پرۆم. دووه م: حیوان لیته دا ئامراز و هۆکار نییه و نرخی خۆی وه ک بوویک له

خویدا هه‌لگرتوو، نه‌ک به‌وه‌دا که تا چه‌ندی خزمه‌تی مروّف ده‌کا، واته جه‌وه‌ری که‌ر وه‌ک حه‌یوانیک (له‌ سروشتدا) به‌هۆی سووده‌کانییه‌وه بو مروّف به‌ده‌ست نه‌هاتوو و سیئه‌م: که‌ر وه‌ک گیانه‌وه‌ریکی سروشتی، یه‌کسان ده‌کریته‌وه به‌ گیانه‌وه‌ریکی دیکه‌ی سروشتی که ئینسانه. که‌واته به‌پیچه‌وانه‌ی بیری نامراز‌گه‌راوه، که‌ دیت مروّف له‌لایه‌ک و سروشت و بووه‌کانی له‌ولای تره‌وه به‌شیوه‌یه‌کی ره‌ها لیکدی جیا ده‌کاته‌وه، نالی دیت ئه‌م دوو لایه‌نه‌ تیکه‌ل ده‌کاته‌وه به‌یه‌کتر و له‌نرخیشیاندا یه‌کسانیان ده‌کاته‌وه به‌یه‌کدی، چونکه هه‌ردووکیان به‌ پیتی جه‌وه‌ری «حه‌یوانیی» خو‌بان سه‌ر به‌یه‌ک سروشتن.

هه‌روه‌ها نالی له‌ شیعه‌که‌یدا ئه‌و هاوکیشه‌یه‌ی فرانسیس بیکۆن که ده‌یگوت: «زانست ده‌سه‌لّاته»، هه‌لده‌گیتريته‌وه بو‌ هاوکیشه‌یه‌کی دیکه، که ده‌لّیت: زانست کامه‌رانی و به‌ختیاریه‌ له‌ ریگه‌ی ئه‌و تیکه‌یشتن و روشنگه‌رییه‌وه که سه‌باره‌ت به‌ شته‌کان و دیارده‌کان پیمانده‌به‌خشیت و ئیزافه‌ی ده‌کاته سه‌ر کو‌ی مه‌عریفه‌مان له‌سه‌ر دنیا و خو‌مان و شته‌کان. لیته‌دا زانست و زانین هۆیه‌ک نییه بو‌ ده‌سته‌سه‌راگرتن و کو‌نترۆل‌کردن، به‌لکو ریگایه‌که بو‌ تیکه‌یشتن و روشنگه‌ری زیاتر. ئه‌و روشنگه‌رییه‌ی نالیی خوشبه‌خت‌کردوو و شته‌کانی بو‌ روونکردۆته‌وه ئه‌وه‌یه که «پله و توانای تیکه‌یشتنی ئینسان» به‌رز ده‌کاته‌وه تا سه‌ر ئاستی تیکه‌یشتن له‌ حه‌یوانه‌کانی دیکه و به‌مه‌ش «سنووری تیکه‌یشتن» به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، به‌رفروان ده‌کات. له‌ ئه‌نجامی ئه‌مه‌شه‌وه، شاعیره‌که‌مان هه‌م خو‌ی و هه‌م حه‌یوانیکی دیکه به‌جو‌ریکی تر که‌شفده‌کاته‌وه، پاشانیش له‌ ئاکامی ئه‌م که‌شفکردنه‌وه‌یه‌دا به‌ زانینیکی دیکه ده‌گات که یه‌کسانبوونی خو‌یه‌تی له جه‌وه‌ری «حه‌یوانیه‌ت» دا له‌گه‌ل که‌ر.

نالی له‌گه‌ل تیروانیی نامراز‌گه‌رایانه‌ی کانت و دیکار‌تیشدا بو‌ سروشت و حه‌یوانات، ده‌که‌وێته‌ ناکوکییه‌وه، چونکه نه‌ خو‌ی ته‌سلیمی مروّقه‌رستییه سنوورداره‌که‌ی کانت ده‌کات و تیۆلۆژیا به‌ره‌مه‌ده‌ینیته‌وه و خو‌ی به‌ده‌ست

ریوایه‌تی نایینی خولقه‌ته‌وه ده‌دات، نه وه‌کو دیکار تیش «ئاگایی» ده‌کاته پارسه‌نگی جیابونه‌وهی ئینسان له‌ حیوان. نالی له‌لایه‌که‌وه، (وه‌ک له‌ شوینیکی دیکه‌ی ئەم باسه‌دا بینیمان) «خود» ده‌به‌خشیته‌ حیوان و ئەم خوده‌ حیوانیه‌ش خودیکی ئاگا و قسه‌که‌ره و جه‌وه‌ری بیر شیعره‌که‌ش هه‌ر له‌سه‌ر زاری ئەم «خود» ه‌وه به‌ ئیمه‌ ده‌گات: «هه‌ردو حیوانین، ئەتۆ گوی کورت و ئەمنیش گوی درێژ».

ناکری لێره‌دا راناوی تاکی قسه‌که‌ر که به «ئەمن» ته‌عبیری لێکراوه، راناوی قسه‌که‌ریکی ئاگا نه‌بێ، چونکه‌ خه‌به‌ری «هه‌ردوو حیوانین» و گوزاره‌ی «ئەتۆ گوی کورت و ئەمنیش گوی درێژ» له‌سه‌ر بنه‌مای جیاکردنه‌وه‌ی «من» ی قسه‌که‌ر و «تۆ» ی قسه‌بو‌کراوه‌ هاتوه، که ئەم جیاکردنه‌وه‌یه له‌هه‌مان کاتیشدا هه‌لگری ئاستیکی ئاگاییه له‌سه‌ر جیاوازی ئەو «من» و «تۆ» یه وه‌کو دوو یه‌که‌ی سه‌ربه‌خۆی زیندوو. ئەمه‌ جگه له‌وه‌ی نالی به‌ هیچ جو‌ریک حه‌یوان وه‌کو ئامی‌ریکی ئالۆز نابینێ و بگره له‌ ئاستیکی ئەوتۆدا ده‌بینێ که به «زمانیکی حالی» هه‌ستیاری خۆی بو‌ ئینسان ده‌رده‌بریت.

به‌لام دیسانه‌وه ده‌مه‌ویت بلیم، له‌دوای هه‌موو ئەم ته‌ئویانه ئیمه هیشتا له‌به‌رده‌م ده‌قیکی نووسراوداین و هه‌رچی پیمان گه‌یشتوه و ده‌توانین ته‌ئویلی بکه‌ین، شتی که له‌سه‌ر کاغه‌ز پیمان گه‌یشتوه. له‌به‌رئه‌وه هه‌ر گوته‌ی له‌مباریه‌وه به‌ هه‌لواسراوی و له‌ ژێر گوماندا ده‌مینته‌وه، یه‌ک شت نه‌بێ، ئەویش ئەوه‌یه که ئیمه سه‌روکارمان له‌گه‌ڵ دنیای شاعیری‌کدا هه‌یه که به‌چه‌ندین فرسه‌خی زه‌مه‌نی لیمانه‌وه دووره، بو‌یه به‌هیچ شتیه‌یه‌ک ناتوانین بانگه‌شه‌ی ئەوه بکه‌ین، که خویندنه‌وه‌کانی ئیمه بریتین له‌ به‌ره‌مه‌هێنانه‌وه‌ی حه‌قیقه‌تی دنیای ئەو شاعیره. له‌ راستیدا هه‌ر هه‌ل‌دانیکی ئیمه به‌ئاراسته‌ی به‌ره‌مه‌هێنانه‌وه‌ی حه‌قیقه‌تی ده‌قی شاعیریکی وه‌کو نالی، چ سوودیکی نابیت ئە‌گه‌ر له‌هه‌مان کاتدا نه‌مانه‌وی له‌و ریگه‌یه‌وه دنیای

خۆشمان به رهه مبهیتینه وه. بۆیه کاتی من ده نووسم، ناکرێ ئهم شیعهری نالی وه کو مانیقیستییک له پیتاوی گیانه وه دوستیدا بخوینینه وه، مه به ست ئه وه نییه هیزی شیعهره که له م پیتا وه دا لاواز بکه م. به لکو ده مه ویت جه ختبه که مه وه له سه ره ئه و جیهان بنینه شیعهریه ی که لیته دا به پله ی یکه م له سه ره ئینسان به رجه سه به بووه و له گه ل جیهان بنینی ناو ده که کانی دیکه ی هه مان شاعیردا ویکدیته وه.

که واته ئیستا کاتی ئه وه ها تووه بلیم: نالی له ئه نجامی بیر کردنه وه له ئینسان، بیر له هه یوان ده کاته وه و له ویشدا هه یوانیک هه لده برتری که مرۆف توانایه کی زۆری عه قلیی خۆی به کار هینا وه تا کو له و نه چیت و به و به راورد نه کریت و به ناوی که ره وه بانگ نه کرێ! که چی نالی ریک دیت له دژی ئهم توانا عه قلییه ئیسه ده کات و عه قلیکی دژ ده خاته کار، نه که هه ره ته نیا به مه به ستی به ئینسان کردنی هه یوان، به لکو زیاتر به مه به ستی پتبه خشینه وه ی ره هه ندی ئینسانیا نه به مرۆف. ئه مه شمان له و خالا نه دا بۆ ده رکه وت که مرۆف دوستی نالی له و مرۆف دوستیه جیا ده که نه وه، که له سه ره دیدیکی ئامراز گه راوه دروست بووه و به هۆی پشت به ستی به ته که نه لۆژیا و ئامیر، په یوه ندی نیوان ئینسان و سروشت و ئینسان و بوونه وه ره کانی دیکه ی ناو سروشت ئالۆز ده کات و دوا جار به یه که تریان نامۆ ده کا.

له دوا ی ئهم شیعهره وه هیه خۆش نییه ئینسان بیت و دنیات پرکردبی له توندوتیژی و بارووت و ئه لغام، چونکه هه موو ئه مانه نیشانه ی بی عه قلییه کی کوشندن، نیشانه ی نا ئاماده یی عه قلیکی دژن، ئه و کاته ش کی سنووری نیوان که ره و عاقل، مرۆف و هه یوان دیاری ده کات؟ که سه به ته ما نه بیت چیدی له م زه مانه یه دا که ره به ره لا کان بینه گو و ئیمه ش له زمانیان حا لی بین، چونکه چیدی گو تیه کی بیسه ره نه ما وه تی یان بگات و ئه وانیش تا سه ره ئیسقان به ته قینه وه ی ئه لغامه کان بریندارن و بستنی سه وه زایش نه ما وه بۆنی بارووتی نه گرتی و پر نه بیت له پارچه ته ل و له گه ل هه ره پارووی گز و گیادا مشتی قاپۆری فیشه که نه چیت هه روویانه وه. گومانم هه یه له وه ی

چیدی که ره کان جه وهه ری حه یوانیی خو یان له گه ل درنده یی ئینساندا به ش
بکه ن، رهنگه ئه وکاتانه ی حه یوانه کان بیرمان لیده که نه وه، له بهر خو یانه وه،
به قیزه وه له رسته یه ک زیاتر هیچیتزمان پینه ئین: مرقف بهم هه موو عه قله وه
له چ ته نیاییه کی کوشنده دا ده ژی!

کۆنھاگن، هه ولیر: ۱۹۹۷-۲۰۰۰

پاسی چواروم

شاعیریک له نیوان دوو تیکشکاندا

شاعیریک له نیوان دوو تیکشکاندا

ئو دهوروبهری نالی تیایدا گه شهی کردوه، له مهنه جدا پاشه رۆژتیکى روونی بۆ مرۆڤى کورد له بهرچاو گرتبوو. ئه ماره تی بابان وهک یه کئى له دوا ئه ماره ته کان و بنکه ی دهسه لاتدارتییى کورد، ئالیره دا چه ند قات گرنگی به خۆیه وه ده گرت. چونکه به نه مانى ئهم دهسه لات ته کوردییه، دهسه لاتى ناوچه یی و بیگانه کان، گهر تا ساته وهختى بابان ناراسته وخۆ له قه له مروه کوردییه کاند رۆلنکیان هه بووبى، ئه و به له ناوچوونى بابان راسته وخۆ به توپزى دینه ناوه وه و که وشه نان ده شکین.

ههر رهنه ترسیش بوو ییت له دهسه لات ته راسته وخۆکانى بیگانه که وایان له مرۆڤى ئیمه کرد ییت پابه ندی دهسه لاتى خۆی بن. واته کۆنه ستى مرۆڤى کورد، به تاییه تی له دواى سه رده مى حوکمدار تییى عه بدولپهرمان پاشادا (۱۷۸۹-۱۸۲۳) پیشبینیه کی له بابه تی هاتنه وه ی دهسه لاتى راسته وخۆی بیگانه دا کرد ییت، که دوا جار ئهم پیشبینیه له ئه فراندنى هاوپه یمانیه کی نه ینبی کورداندا، یاخود ئه گهر بمانه وى به زمانى ماکس قیسه ر بدوین، له هینانه کایه ی هاوپه یمانیه کی نادیاردا ده ورکی گرنگی دیتوه. پیده چیت ئه مه یه کیک ییت له خالى ئو جیاوازیبانه ی له نیوان بیر کردنه وه ی سیاسى دهسه لاتى خۆی ئو دهمه و عه قلى سیاسى ئیستاماندا هیه. به زمانیکى دیکه، ئه گهر ترس له هیزى بیگانه و به رهنه گاریبونه وه ی ده بیسته هو ی به هیز کردنى هاوپه یمانى نادیارى کورد، ئه و له جیهانى ئهم سه رده مه ی ئیستادا، له گه ل ئاماده بوونى مه ترسیی راسته و/ناراسته وخۆی بیگانه ییش، عه قلى سیاسى ئیمه نه ی توانیوه هه ستى ئو هاوپه یمانیتیه نادیاره به پیتی هه لومه رجى ئیستا پته و بکات و رۆحیکى هاوچه رخانه ی بکاته وه به به ردا.

ئه گه رچى ئیمه ده زانین له سه رده مى نیویراودا (عه بدولپهرمان پاشا)

ململانی و ناکوکی و ناتەبایی لەنیوخۆی دەزگای دەسەلاتدا بەردەوامە، بەلام ئەم ململانی و ناتەباییە نابێتە هۆی لەبەرکردنی دەسەلاتی بیگانه و نەبانوونی کوردان لە دەسەلاتی خۆمالتی. بەلگەی ئەم سەرئەجەمان لەو دەرپرینە «ئەدمۆنز»ەو دەیتە دەست کە بەماوەیەکی زۆر، پاش نەمانی دەسەلاتی ناوبراو نووسیویەو دەلیت:

«... وەک دیارە حوکمەتی عەبدولرحمان پاشا، تا روژگاری ئێمەش درێژەی هەیه و وێرای ئەو کەندوکۆسپانەی لێیان رەتبوووە هێشتاش لە زەین و بیرەوهری خەلکی ناوچەکەدا وەک دەورانی سەرەخۆیی کورد یادێ دەکرێتەو» (١).

شتێکی ئاشکرایە ناکوکی نیوخۆی میرەکانی بابان نەدەبوو هۆی مەترسی خستنهو و لەناوبردنی ئەو ناسنامەیە کورد تا ئەودەمە بوخۆی دروستی کردبوو. بەلام دەسەلاتی ئەو دەرهکی ترسی هەرچی زۆرتر لەنیوبردنی ئەو ناسنامەیە دەخستە دڵەو. بۆیە لە ناخی مروۆفی ئێمەدا هەر میرێکی بابانی دەسەلاتی گرتبێتە دەست (ئەگەرچی ئەم دەسەلات بەدەستەهێنانە لەسەر حسابی بەقەڵبەدادانی میری پیشوویشەو هاتبێ) جیاوازی نەبوو و دواچار جێگەی پەسەند بوو. ئەو دەسەلاتگرتنەدەستە رەوهندیک نەبوو تێکشکانی ناووەی مروۆفی کوردی بەدوادا بێت. دیارە لەبەرئەم بەرنامە و دۆخەدا کۆتاییهاتن بەدەسەلاتی خۆی و جێگرتنەوێ لەلایەن هێزی بیگانهو، ئەو رەوهندەبوو کە هەرەسی بە ناووەی دەروونی ئینسانی کورد هێناو.

ئەم هەرەسە بەپلەی یەكەم هەرەسەهێنانی ئەو فەرەنگی بوو، تێکشکانی ئەو مروۆفی کوردی لە ناسنامە تازەکە (ئەو ناسنامەیە پاش چەندین سەدە لە دواي هاتنی ئیسلام و تێکشکانی یەكەم ناسنامە هاتە ئاراو)، نامۆکرد. بەرپای کەسانیکیش دەبێت ئەو ناسنامەی یەكەمە لە چوارچێوەی ئایینی زەردەشتیدا بۆ کورد پێکھاتبێ. بە کەمێ لەسەر ئەم خالە بوەستین:

زهردهشتیهت خوئی له بنه مايدا سه رجه ميک و پیکهاته يهک بووه لهو ئايين و بيروبواوه رانه ی ههر له ميژوهه دهنيو گهلانی ئيراندا برهويان هه بووه. واته وهک (قالتهر هيئينگ) دهليت : سى ره گهزى دیکه ی ئايينيش له پیکهيتناني زهردهشتيه تدا روئی گرنگيان گيژاوه (۲). بۆيه ئه گهر له سهر ئه وه ريکه وتين که زهردهشتيهت يه کهم ناسنامه ی کولتوورى ئيمه ی ليکه وتوته وه؛ ده بى ئه وه شمان له لا روون بيت که هه مان ئايين ناسنامه ی کولتوورى گهلانی دیکه ی ناوچه که شى پیکده هيتا و کاتى ئه م ئايينه (به پيتى ميژووى ئه فسانه و حه ماسى) له سه رده مى خوێنرێتێکى وه کو (گۆشتاسپ) دا بووه ئاييني ره سمى، ئه وا به يهک چاو مامه لئى له گه ل ئه وه گهلانه دا پیکراوه.

که واته ده بيت به گرنگي پيدانه وه په نجه نوماى ئه وه بکه ين که به هاتنى ئيسلام و سه پاندنى ناسنامه ی بوون به مسولمان، کورد دوو باجى له لايه ن ده سه لاتى ده ره کيه وه ليه سهندرا. يه که ميان باجى جيا بوونه وه بوو له گه لانی ناوچه که، دووهميشيان باجى به خودنامۆبوونى کوردبوو له ئاست فهرهنگى هاوبه شى خوێى و ئه وه گهلانه دا، که ئه وه فهرهنگه هاوبه شه ش زهردهشتيهت بوو.

پيدەچیت گرنگی ئه م ساته وه خته له وه دا بيت که کورد پيوستى به چه ندين سه ده هه بوو تابتوانيت جيگره وه يهک بۆ دا برانه که ی خوێ بکاته وه و له هه مان کاتيشدا پرۆسه ی جيا بوونه وه له گه لانی دیکه ی ناوچه که به رده و امبيت. ئه وه جيگره وه يه که دواى ئه وه ماوه زۆره کورد بۆ خوێ دروستي کرد له پیکهيتناني ئه وه ئه مارهت و حوکه مه ناوچه ييانه (به لام خو مالىيانه) بوون، که ئه گه رچى له ژيتر ده سه لاتى ئايديو لۆژياى ئيسلامدا کاريان ده کرد، به لام توانييان ئه وه خه مى بى پشت و په ناييه له لای ئينساني کورد بره و پينه وه. دياره ئه مه ش خه ميک بوو له دواى دا بره وونى ئه م ميلله ته له ناسنامه ی هاوبه شى يه که مى؛ دوو چارى به و.

*** **

گرنگیی بهرده وامبوونی دهسه لاتە کوردییەکان لیڤەدا دەردەکهوێت که چۆن (به‌چاوپۆشینیش له ئیسلامیتییان) جارتیکی دیکه له زهین و فه‌نتازبای تێکشکاوی کورددا، هێزی پروابه‌خۆبوون و هه‌ستانه‌وه‌یان دروستکرده‌وه. بێگومان ده‌شیت له‌و قه‌سانه‌ی سه‌ره‌وه ئه‌نجامی ئه‌وه به‌یتریته‌ ده‌ست و بگوتری: که‌وابی ده‌بوو ئیسلام به‌اتبا تا‌کو کورد له‌ ناسنامه‌ی خۆی، یاخود له‌ گرنگیی ئه‌وه ئاگادار بێته‌وه که‌ پێویسته‌ ناسنامه‌ی سه‌ریه‌خۆیی هه‌بێت. دیاره ئه‌م ئاکامه‌ تائه‌و ئاسته‌ی بۆ دژایه‌تیکردنی فه‌ره‌هنگی هاوبه‌شیی کورد له‌ گه‌ڵ گه‌لانی دیکه‌ی ئێرانیدا به‌کار به‌یتریت و ئایینی ئیسلام و هاتنی بۆ ناو ئێمه‌ به‌ هێزێکی رزگارکه‌ر له‌قه‌ڵه‌م بدات، ئاکامیکی راسته‌. به‌لام به‌لای منه‌وه، هاتنی ئیسلام و ئاماده‌بوونی له‌ کۆمه‌ڵی ئه‌و ده‌مه‌ی ئێمه‌دا شیوازیکی داگیرکارانه‌ی هه‌بووه‌ و لی‌ره‌شه‌وه‌ وه‌کو هێزێکی داگیرکار له‌ ناسنامه‌ی پێشوی خۆمانی ئاگادار کردووینه‌ته‌وه. بۆیه ئه‌وه‌ی لیڤەدا به‌لای منه‌وه گرنگه‌ خودی پرۆسه‌ی ئاگاداریبونه‌وه‌که‌یه، نه‌ک ئه‌وه‌ی کێ و چ هێزێک ئاگاداری کردووینه‌ته‌وه.

ئاراسته‌ی ئه‌م ئاگاداریبونه‌وه‌یه خه‌سله‌تێکی ئاینده‌خوازانه‌ی تێدا به‌دی ده‌کرێت نه‌ک خه‌سله‌تێکی را‌بر‌دو‌وخوازانه‌، باب‌زانی چۆن؟

مه‌به‌ستم له‌خه‌سله‌تی ئاینده‌خوازانه‌ له‌جه‌وه‌هری پرۆسه‌ی ئاگاداریبونه‌وه‌که‌دا، ئه‌وه‌یه که‌ خودی ئاگاداریبونه‌وه‌که‌ مرو‌قی کوردی دنه‌ نه‌دا تا‌کو هه‌ول‌ب‌دات ناسنامه‌ له‌ده‌ست‌چووه‌که‌ی به‌ده‌ست به‌یتریته‌وه‌ و وزه‌ی خۆی بۆ زیندوو‌کردنه‌وه‌ی به‌هایه‌کی له‌ده‌ست ده‌رچوو ته‌رخان بکات و له‌ سه‌رابیی نۆستالیزیدا ئاواره‌ ب‌بێت. به‌ل‌کو خه‌سله‌تی ئاینده‌خوازانه‌ی ئاگادار‌کردنه‌وه‌که‌، هێزی ره‌ت‌کردنه‌وه‌ی یه‌که‌جاره‌کیی ناسنامه‌ی یه‌که‌میشی له‌ خۆیدا شارد‌بۆوه‌. هه‌یچ دو‌ور نییه‌ ئه‌مه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ بو‌وب‌یت، که‌ کورد چیدی بروای به‌ ناسنامه‌ی هاوبه‌ش نه‌ماییت و جو‌ره‌ هه‌ول‌دانیک بو‌وب‌یت بۆ سنوور‌کێشان و خۆ جیا‌کردنه‌وه‌. هه‌روه‌ها تێکه‌لبوونی زه‌رده‌شتیه‌ت له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتی سیاسی فه‌رمان‌په‌وا و له‌و رێگه‌یه‌شه‌وه‌ به‌شداری‌کردن له‌

سه رکوتکردنی خه لکانی هه ژاری ناوچه که دا (که ئه مه به تایبه تی له سه رده می فه رمانه وایی هه خامه نشیان و ساسانیه کاندای ده بینری)، به جاری دلی کوردیان له و ناسنامه فه رهه نگییه هاو به شه رهش کرد بیت و چیدی وه کو ناسنامه یه که ته ماشای نه کردبی و به شوینی شانازی پیوه کردنی خوی نه زانیبیت.

به لگهی ئه و لیخورد بوونه وه یه ی پیشوو له چاوگیرانه وه یه که به میژوو ماندا خوی پته و تر ده کا: شایانی باسه ئیمه تا روژگاری ئه مړۆ به لگهی ئه و تو مان به دهسته وه نیبه باسی ئه وه مان بۆ بکات مړۆقی کورد حه سهرتی بۆ «روژه خوشه کان» ی خوی له پیش هاتنی ئیسلامدا خواردبی. به لام با خیرا ئه وهش بلیم که نه بوونی به لگه یه کی ئه و تو نیشانه ی ئه وه نیبه ئیسلام بووه جیگره وه یه کی روچی و فه رهه نگیی وه ها پته و که هه موو نار ه زاییه کی لای ئیسانی کورد کوشتبیت و وه لامی هه موو خواسته فه رهه نگییه کانی دایته وه. چونکه ئیسلام خوی له سه ر بنه مایه کی داگیرکارانه ی هاوکات به سووتاندن، له ناو بردن و شیتواندنی ناسنامه ی یه که می ئیمه هاته ناوه وه. به لام له گه ل ئه وه شدا ره وه ندی ئاگادار کردنه وه، گیانی ره تکردنه وه (رفز) لای کورد پته و ده کات و به و ئاکامه ی ده گه یه نیت، که ده شیت کورد له بهر دوو هۆ له ژیر سایه ی ئایینی ئیسلامدا، چاو بیپۆشی له ناسنامه ی یه که می هاو به شی خوی که زه رده شتییه ت بووه. هۆی یه که م: له بهر ئه وه ی ناسنامه ی یه که م ناسنامه یه کی «هاو بهش» بووه و هۆی دوو هه میش له بهر ئه وه ی زه رده شتییه ت ببووه «ئایینی ده سه لات». چونکه خالی خو جیا کردنه وه له پانتایی زه رده شتییه تدا بۆ کورد زۆر لاواز بووه، ئه مه له کاتی که دا کورد ویستویه تی خه سه له تی جیا بوونه وه له خه سه له تی ناسنامه ی هاو بهش (له سه ر ئاستی ناسنامه ی فه رهه نگی) به هیزتر بیت.

ناییت ئه و شیکردنه وه یه ی پیشوو وه ها لی که بدریته وه که ئیمه ده مانه وی بلین ئیسلام خالی جیا بوونه وه ی پته و کرد و کوردیش ئه مه ی وه کو «ههنگ دۆزینه وه له دارا» ته ماشا کردوه. چونکه دوا جار ئیسلامیش له به سته وه ی

کورد به گهلانی تروهه ههمان رۆلی بینی که پیشتر زهردهشتیهت سهبارته به کورد بینیبوو. بهلام ئیسلام بۆ کورد خهسلهتیکی تریشی (جگه له ئاگادارکردنهوه) تیدابوو، که ههولدهدم لیتره بهدواوه سهرنجی بۆ رابکیشم.

بهپیتی میژوو، ههموو ههولدانی مرۆفی ئیمه لهدوای هاتنی ئیسلامهوه بۆ کوردستان، رهگهزتیکی ههولدانی بۆ پیکهوهنانی دهسهلاتگهلیکی خۆمالیی تیدا بووه. ئهگهچی دواجار ئهوه دهسهلاتانه له رووی ئایینی و لهویشهوه له رووی ئیدارییهوه گریداراوه بون. لیتره دا نابیت رۆلی ئاگایی کورد و پلهی گرنگیپیدانی ئهوه ئاگاییه به رۆلی «خاک»هوه لهیاد بکریته. ئاگایی بهرامبهربه خاک و مانهوهی کورد لهسهرخاکی خۆی، ههمیشه له قههبولکردن، یان نهکردنی دهسهلاتی بیگانه و ههبوونی ناسنامهی هاوبهش گرنگتر تهماشای کراوه. کورد لیترهوه یهکیکه لهوه نهتهوانهی که لهبهربه مانهوهی لهسهرخاک، چاوپۆشی له زۆر مافی دیکهی خۆی کردووه و به راستی میللهتیکی «خاکی»یه! بۆیه پابهندی و گریدارویی دهسهلاته کوردیهه خۆمالیهکان به چهقیکی دهسهلاتی هیزی بیگانهوه، پرسپاری ئهوتوی له زهینی کورددا سهبارته به قوناغی هاتنی ئیسلامیش دروستنهکردووه و وێژدانی مرۆفی ئیمه نهخستوته عهزابهوه.

ههولدان بۆ پیکههینانی دهسهلاتی خۆمالی (وێژای گریدارویی ئهوه دهسهلاتهش)، لهوه سههرچاوهیهوه ئاوی خواردۆتهوه که، ئهوهی هاتوته خاکی کوردهوه له ریگهی زهبروزهنگ و دهسهلاتهوه هاتوو. به دهبرینیکی دیکه دهتوانین بلیین، هاتنی داگیرکارانهی دهروهه بۆته هۆی ئهفراندن و گهشهپیدانی ههزی داگیرکارانه لهناوهوهشدا. یاخود دهسهلاتی دژی لهدهروهه هاتوو (که له نمونهکهی ئیمه دا ئیسلامه) بۆته هۆی پتهوکردنی دهسهلاتی دژ له ناوهوه، کهئهمهی دوا بیان بریتییه لهوه ناسنامه تازهیهی مرۆفی کورد لهدوای هاتنی ئیسلامهوه ههولتی بۆ پیکههینانی داوه دواجار له شیوهی ئهمارهته کوردیههکاندا شوینی بۆ کردۆتهوه.

بهه پیتییه بوونی ئهمارهتهکان، لهگهڵ مانهوهشیان لهناو بازنهی دهسهلاتی

ئىسلامدا، پەيۋەندىيى بە ھەزى تاكەكەسىيى مېرە كوردەكانەۋە نەبوۋە، بەلكو پەيۋەندىيى ھەبوۋە بە جىبەجىتكردىنى مىكانىزم و پوختەى ئەو پەيمانە ناديارە بەكۆمەلىيەى كورد لە ئاست دوو فاكترەدا: يەكەم، رەتكردنەۋەى بېرى گەرانەۋە بۆ «ناسنامەى يەكەمى ھاۋىەش»، واتە زەردەشتىەت، ئەۋىش لەبەر ھۆى ھاۋىەشىبۈون و بەرەسمى بوونى ئەو ئايىنە. دوۋەمىش: لە دژى دەسەلاتدارىتېيى راستەۋەخۆى سەردارە مسولمانە بېگانەكان و قايىلبۈون بە مىرانى كورد و قەلەمپەرەى دەسەلاتيان، ئەمەش بەچاۋپۆشېن لە گرتدراۋەيى و ئاژاۋەى نىۋوخۆيان لەسەر مىرايەتى.

بەلگەى ئەو تەئۋىلانەى پېشۋو تەنيا لە شىكردنەۋە و چاۋگېرانەۋەيەكى ورد بە خەباتى مەرۆقى كورد دژى دەسەلاتى بېگانەدا، دېتە دەست. ھېچ يەككى لە بزۋوتنەۋەكانى كورد لەساتەۋەختى دوا ئەمارەتى كوردىيەۋە، واتە لەساتەۋەختى «تېكشكانى دوۋەمەۋە» بۆ ئەۋە نەھاتون، بۆ نمۇنە: زەردەشتىەت بىكەنەۋە ناسنامەى رەسەنى كورد. بەلام ھەردەم خەسلەتى زېندوۋكردنەۋە و گەرانەۋەيان بۆ «ناسنامەى دوۋەم»، واتە بۆ ئەۋ ناسنامەيەى كورد لە چوارچىۋەى ئەمارەت و دەسەلاتى خۆمالېدا بەرجەستەى كوردبو، تېدا دەبىنرېت.

** ** *

لەدەستدانى يەك لەدۋاى يەكى ئەمارەتەكان، مەرۆقى كوردى بەجارى بېئومېد و بېچارەنۋوس كرد. نالەى ئەم مەرۆقە بە درېژايى دوو/سى سەدەى رابردو، ھەردەم نالەبوۋە بۆ ئەۋ نېشانە و سېمبولەى لەدۋاى (تېكشكان/ رەتكردنەۋە يان جودابوۋنەۋە) لە ناسنامەى يەكەمى ھاۋىەشەۋە، لە رېگەيەۋە خۆى پېناسە دەكرد.

لەراستېدا خەسلەتى ئايندەخۋازانە لە جىھانبىنىيى ئېمەدا پاش لەدەستدانى ناسنامەى يەكەم، بەشىۋەيەك لەشىۋەكان مەرۆقى كوردى لە رېشەكانى رابردوۋى فەرھەنگىيى رەسەنى خۆى دامالېۋە. ئەگەر خەسلەتى

ئاینده خوازی له دواى هاتنى ئایینی ئیسلامه وه نه بایه ته یه کى
له خهسله ته کانی دنیابینی کورد، بېگومان ئیستا نه ریته فهرهه نگییه کانی
ئو ژینگه یه ی زهرده شتییه تی تیدا له دایک بوو (به حوکمی ئه وه ی کوردیش
له هه مان ژینگه دا ژيانی به سهر ده برد) به شتویه کی پته وتر له جیهان بینی
ئیمه دا ئاماده ده بوون و ئه و بۆشایی بیتاسنامه ییه له ساته وه ختی هاتنی
ئیسلام و پاشان له ساته وه ختی رووخانی دوا ئه ماره تی کوردییه وه، هینده
پته و له بیر و عه قلماندا ئاماده نه ده بوو.

راسته ئیمه به رمانی دوا ئه ماره ت جارێکی دی له ناسنامه ی خۆمان
ئاگادار بوینه وه، به لام هه رگیز بیرمان له وه نه کرده وه به و ئاسانییه ی که
ناسنامه ی هاو به شیی یه که ممان له پاش پرۆسه ی ئاگادار بوونه وه، ره تکرده وه،
ناسنامه ی دوو هه میشمان تووړ هه لده یین. چونکه ئه مه ی دوا ییان به هه ر حال
شتی بوو توخمی خۆمالییانه ی پتیه بوو. ئه نجامی به رنه نگار بوونه وه و
هه ولدان بوو، شتیک نه بوو مه حکووم کرا بیتین به قه بوو لکردنی و هتد. هه ر
بۆیه شه هه تا ئیستاش نرخى ئه وه ی هه یه وه کو به لگه ی هه بوونی
«هاو په میانیته ی نادیارى کورد له گه ل خۆی» ئاوړی لیبد ریته وه. ئه مه ش له گه ل
هه موو ئه و زانیاریانه ی که له سهر شتیه ی به رتیه چوونی ئیداریی ئه و
ناسنامه یه له به رده ستماندان و ئاشکرای ده کهن که هینده ش له رووی
سیاسییه وه توکمه و بى کیشه نه بووه، به لام هیشتا به های خۆی وه ک
به لگه یه ک بۆ هه ولى خو ئیداره کردنی کورد و به خۆمالی کردنی ناسنامه که ی،
نه دۆراندوه.

ئه گه ر جورئه ت به خۆمان بده یین و ئه و دراوانه ی پیتشو به خویندنه وه ی
ئیتای جیهان بینی مرۆقی کورد له ژیر کار بگه ریتیی پرنسیپی
«هاو په میانیته ی نادیار» دا به یتینه مه ودای کار بیت کردنه وه، (له هه مان کاتیشدا
گومامان له ئاست پله ی زانستیو نیاندا نه دۆر تین) ئه و ده توانین به کورتی
دوو خهسله تی دوو باره وه بوو، ده ستیشان بکه یین.

ئه گه ر کورد له به ر خهسله تی «هاو په شیبوون» و «تیکه لاو بوون» ی

زەردەشتیت بە سیاسەت، توانیبیتی لە پرۆسەی ئاگاداریونەوه و لەوێشەوه
 رەتکردنەوهی ئەو ناسنامەیە تێپەر ببیت، ئەو داخۆ بە چ مەرجێک ئەم
 ماوه دوورودرێژە چوارچێوەی کۆلتووری ئیسلامی پەسەند کردووه، کە هەردوو
 خەسلەتی پیشووی بە نێسبەت کوردەوه تێدایە؟

دەتوانین ئەم پرسیارە پر مەترسییە بەشیۆهێه کی دیکەش دابڕێژین و
 بۆتین: ئایا بوونی بزوتنەوهیەکی ئیسلامی لە کوردستاندا نیشانە
 هەبوونی ریشە کوردانە ئەم ئایینە لە ناخی مەرۆقی ئێمەدا وەک
 وزیەکی رۆحی و خۆمالییانە، یاخود لەسەر دەمی هەلگەرانەوه مان لە ئیسلام
 مەترسییەکی چاوه‌رواننەکراو یەخەمان دەگریت؟ ئایا لە کۆنەستی مەرۆقی
 کورددا، سەرەداوی یاخیبوون لەم ئایینە، بەتایبەتی لەشیوازی ئەمڕۆیدا
 بوونی نییە، کەتەنیا بەهەلیکی وەدەستەهاتوو (لە نمونە وەک
 سەرەخۆییەکی رەها دا کە کورد خاوەنی ولات و دەولەتی نیتونەتەوهی خۆی
 بیت) رەتی بکاتەوه و خۆی لیجیا بکاتەوه و ئایین رەوتی ئاسایی خۆی، واتە
 وەک تەقسیمی کۆمەڵایەتی و دینی وەرگریتەوه؟ واتە کورد بکەوێتە سەر
 رێگای پیکهێنانی ناسنامەیەکی سەرەخۆ و ئیسلام تەنیا یەکیک بیت لە
 پایەکانی ناسنامەی فەرھەنگیمان و هەمان چارەنووسی تووش ببیت کە
 زەردەشتیت لە پانتایی عەقڵی مەرۆقی ئێمەدا تووشی هات؟

خەسلەتی دووھم کە من بەدرێژکراوی هەمان خەسلەتی یەکەمی دەزانم،
 لەساتەوختی دروستبوونی دەسلالاتی خۆمالییەوه سەبارەت بە گریڤراوەیی
 ئەم دەسلالاتە بە بیگانەوه هاتۆتە کۆنەستی مەرۆقی کوردەوه. مەرۆقی ئێمە نە
 لەسەر دەمی ئەمارەتەکان و نە لەسەر دەمی هاوچەرخی شیدا پرسبیری گەورە
 لەبەرەمبەر وابەستەیی سیاسی و ئیداری دەسلالاتی خۆمالییەوه لەلا
 دروستنەبووه. لەبەرەمبەر ئەمەشدا عەقڵی سیاسیشمان لەئاستییکی وەها دا
 نەبووه بتوانیت ئەو بارودۆخە شیبکاتەوه. بۆیە تەماشای ئەوەین ئەم
 میکانیزمە بەردەوامە و تەنیا جیاوازییەک لەوەدایە کە ئێمە ناچارین پنتی
 وابەستەبوونەکاغان بگۆڕین و هیچیتەر. بەلام ئایا لە بارودۆخی تێکشکانی

سیهه‌مدا، که شتی‌که ده‌بیت نه‌هیلین رو‌بدات، کورد پرسیار له‌چی ده‌کات و پیتوانه‌ی هه‌لسه‌نگاندنه‌کانی به‌چ باریکدا ده‌گۆریت و چۆن بریاری ئاینده‌ی خۆی ده‌دات؟

ئێستا به‌دوای ئه‌و رۆچوونه‌دا ده‌گه‌رێمه‌وه سه‌ره‌تای باسه‌که و سه‌ره‌ل‌دانی زاتیتکی وه‌کو نالی ده‌به‌ستمه‌وه به‌تیکشکانی دووه‌مه‌وه: نالی باشت‌ترین به‌لگه‌یه‌ بۆ وێران‌بوونی ناخی مروّقی کورد له‌ دوای تیکشکانی دووه‌م و به‌ره‌نجامی به‌ئاگاهاتنه‌وه‌ی دووه‌مانه. ئه‌و رۆحیتکی سه‌رگه‌ردانه‌ که پاش ئاگادار‌بوونه‌وه‌ی یه‌که‌م، توانیی به‌ ئومێدی ئاینده‌وه‌ بژی و له‌پاش تیکشکانی دووه‌میش بوو به‌ دوو به‌شه‌وه: به‌شی یه‌که‌می ئه‌و رۆحه‌ سه‌رگه‌ردانه «دلبه‌خۆخۆشکه‌ریکی مه‌سته» و شانازی به‌ رۆژه‌ خۆشه‌کانیی‌وه ده‌کات و جیهان له‌شی‌وه‌ی که‌رنه‌فالی‌کدا ده‌بینی. به‌شی دووه‌میشی، نه‌فسیتکی بێ‌ده‌نگه‌ که «خه‌می خۆبی و خه‌می هه‌موو عاله‌م» ده‌خوات و هه‌سه‌رتی بۆ رۆژگاره‌ خۆشه‌کان تیکه‌ل به‌ خۆینی بووه و جاروبار له‌په‌ناوه‌ ئاوا دیته‌ گۆ:

له‌ سندوقی پری سینهم بترسه
که‌ ئاگر به‌ر بداته‌ ته‌خت و تابووت

کۆینه‌گن: ۱۹۹۳

پهراویزه‌کانی چه‌مکی میتؤلؤژیا و جیهانبینی نالی

پهراویزو سه‌راوه‌ی به‌شی یه‌که‌م:

۱- کاسیرر، ارنست. زبان و اسطوره، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول ۱۳۶۷ تهران. ص ۴۰-۴۶.

۲- همان سه‌راوه‌ی پیشوو. لیره‌دا پتویسته بلتیم: کاسیره‌ر وه‌کوفه‌یله‌سوفیتیکی نیوکانتی ناسراوه، بۆیه پتویسته خوتنه‌ر ناگاداری نه‌وه بیت که لیکؤلینه‌وه‌ی ناوبراو له میتؤلؤژیا به پیتی مهنه‌جیتیکی ره‌خنه‌ییه.

3) Mircea Eliade: Myten om den evigetilbagekomst. Munksgaard, Copenhagen, 1996.

هه‌روه‌ها:

هوک، صئیل هنری. منعطف المخيلة البشرية- بحث في الاساطير. ترجمة: صبحي حديدي. الطبعة الاولى ۱۹۸۳ اللاذقية. ص ۹ و ص ۱۴.

۴- الیاده، میرسیا: المقدس و الدنیوی، رمزیة الطقوس والاسطورة. ترجمة: نهاد خیاطة. الطبعة الاولى ۱۹۷۸، دمشق. ص ۹۰-۹۱.

۵- الیاده، مرچا: چشم اندازهای اسطوره. ترجمه جلال ستاری. زمستان ۱۳۶۲ تهران. ص ۱۴-۱۵.

۶- داریوش شایگان، بت های ذهنی و خاطره ازلی. چاپ اول، ۲۵۳۵ سپهر تهران ص ۱۰۵.

۷- هه‌ر نه‌وی.

۸- «لاوؤتسؤ» دامه‌زرتنه‌ری نایینی (تائؤ) = Tao له سه‌ده‌ی شه‌شه‌می به‌ر له زایین دا

ژباوه به روونی هیمای بۆ ئهم گهړانه وه په کړدوه و ده لیت: «بووه جوړاو جوړه کانی گیتی سره جهم ده گهړتې وه بۆ لای ره گورېشه ی خویان. چونکه گهړانه وه بۆ ره گورېشه خۆدۆزېنه وه په له نارامیدا، خۆ دیتنه وه له نارامیدا، گه یشتنه به یاساو ریکخستن، یاسایش، ریکه په که بۆ نیشته جی بوون و جیگیری، دیاره جیگیری بوونیش روښانی و نیشراقه». پروانه سرچاوه ی پېشوو ل ۱۶۹.

۹- کاره ساتی «که ربه لا» که شیعه کان یادی ده که نه وه، نمونه په کی زیندوی نه و خۆه ستنه وه په به روژگارو سرده می پیروزه وه تا به و جوړه نامه ده بونی خویان له کاره ساته که دا پیشان به و ئهم سرده مهش له گه ل نه وئ ده مدا گرئ بدن. پروانه مقدمه بر فلسفه ای از تاریخ. ص ۸۱-۱۳۲. (په راوی سییه می ئهم باسه).

۱۰- سرچاوه ی پېشوو تر، لاپهړه ۱۴۴.

۱۱- هر نه وئ ل. ۱۷۵.

۱۲- هه مان لاپهړه.

۱۳- له کتیبی «ریگ فیدا» دا، دوی نه وئ پوروشا (Puroshah) وه کو سرچاوه ی هه مو بووه کان ناسده کړئ و له لایه خوا ونه ده کانه وه ده کړتېه قوربانی، نه دمه کانی له شی لیک جوئ ده کړتېه وه، ده ستی «به ره هه من» ده کان، که پاریزه ری «یاسای پیروز» ن له ده میه وه دروست ده بن، چونکه دم جیتی هاته ده وه ی «گوفتاری پیروز». جهنگا وه ره کانیش به و هو یه وه نو ینه رایه تی هیزه دونیا ییه کان ده کن، له قوئل و بازو یه وه دروست ده بن. چینی بازگان و پیشه سازه کانیش له رانه کانیه وه. هرچی خزمه تکار و به رده ستیشن له پیته کانیه وه ده خولقین. ئیدی به و جوړه: له بیرو نه نیشته یه وه، مانگ دروست ده بی، خوړ له چاوانی، له هه ناسه یه وه خوا وه ندی با دروست ده بیته. سریشی ده بیته ناسمان و خوا وه ویشی زه ویی لی دروست ده بیته... (پروانه سرچاوه ی سره وه، ل. ۱۸۴).

هه روه ها

Mirca Eliade:

Det religiose Ideers historia(2) Pa dansk: Vag Duekila 1983.

۱۴- داریوش شایگان: سرچاوه ی نیو پروا ل ۱۹۳. ناینزای شیعه ئهم تاجه نورینه له شیوه ی «مانگ» یکدا به ده وری سهری ئیمامی عه لیدا ده نه خشیتن.

پهراویزو سهرچاوه‌ی به‌شی دووهم:

۱- پروانه: سه‌جادی، علاءالدین: میثرووی نه‌ده‌بی کوردی، ۱۹۵۲ چاپی کتیبخانه‌ی (سیدیان) ل: ۲۲۹-۲۳۳. پیتیسته نه‌وه بگوتری که ئیمه داستانه‌که‌مان به کورت کراوه‌یی و به‌رینوسی باو نووسیوه‌ته‌وه.

۲- وشه‌ی (که‌یغان)= (کیغان) نه‌گهر له ره‌چه‌له‌کدا تورکی نه‌بیته، نه‌وه له‌گه‌ل وشه‌ی (King) ی ئینگلیزییه‌وه نزیکیه‌کی تیدا به‌دی ده‌کریته.

۳- لادانی روو‌پوش یاخود هه‌لدانه‌وه‌ی په‌رده له‌سه‌ر نه‌ستی و نه‌زانراو، له زۆریه‌ی نه‌فسانه‌و داستانی میلی-ی گه‌ل‌ندا ره‌نگی داوه‌ته‌وه. نزیکترین سهرچاوه له ئیمه‌وه شانامه‌ی فیرده‌وسیه‌یه. له‌م داستانه‌دا، «گردافرید» له‌گه‌ل «سه‌راب» دا ده‌که‌ویته جه‌نگه‌وه له‌دوای هینان و بردنی زۆر، نه‌وجا سه‌راب ده‌توانی زریکه‌ی تیکشکیتیت و نه‌ینی گردافرید نا‌شکرا بکات:

چو امد خروشان به تنگ او درش/ بجنبید و برداشت خود از سرش

رها شد ز بند زره موی اوی/ درفشان چو خورشید شد روی اوی

بدانست سه‌راب کو دختر است/ سرو موی او در افسرست.

پروانه ژول مول: (شاهنامه فردوسی-چاپی موسکو) به‌رگی دووهم، ل ۸۴ (له به‌یتی ۲۷ په‌ره‌ودوا).

ترجمه جهانگیر افکاری چاپی سیپه‌م تاران ۱۳۶۳

۴- پروانه: هه‌لکه‌وت هه‌کیم: «چه‌ند سه‌رنجیکی سه‌ره‌تایی ده‌رباره‌ی دروستبوونی شاری سلیمان» گوژاری (هیوا) ژ، مایسی ۱۹۸۴ ل ۷۳ بۆ ۸۰.

۵- لیته‌دا ئیمه مه‌به‌ستمان له ناوه‌یتانی (سلیمان) مه‌دلوه‌لی ناوه‌که‌یه، واته نه‌و مانایه‌ی که وشه‌ی (سلیمان) ده‌لاله‌تی لی ده‌کا... ده‌کری نه‌م سلیمان پیغه‌مه‌به‌ره بکه‌ینه سلیمان پاشا... هتد. نه‌م سه‌رنجه‌مان له‌سه‌ر به‌مه‌ی میتودی می‌رسیا ئیلپاده بۆ چه‌مکی (Helline- مقدس) سه‌رچاوه ده‌گری... نه‌لپاده به‌روای وایه له جیهانیینی مروّقی ئاییینییه‌وه، هه‌موو شتیک لایه‌نی پیروزی (Hellie) خۆی هه‌یه و نه‌م لایه‌نه‌ش ده‌لاله‌تی تازه بۆ زمان قایل ده‌بی. لیته‌دا وشه‌ی (سلیمان) هه‌ر ناو نییه بۆ که‌سیک، به‌لکو یادیه‌تانه‌وه‌ی هه‌ندی شتی دیکه‌شه.

پهراویزو سهرچاوهی بهشی سییه م:

- (۱) مهلا کهریم محمدی: نالی له کلاروژنه‌ی شیعره‌کانیه‌وه. به‌غدا ۱۹۷۹، ل ۵۴
- (۲) بروهانه ئه‌وه‌وه شایانه‌ی جه‌مال بابان له گۆفاری کۆری زانیاری عیراق (ده‌سته‌ی کورد) دا، به‌رگی ۱۶-۱۷-۱۹۸۷: (نه‌خشه‌ی شاری سلیمانی له‌سه‌رده‌می بابانه‌کاندا له‌گه‌ل ناوی حاکم و موته‌سه‌رپه‌فکه‌ن) ل (۹۱-۱۳۵).
- (۳) فرهنگ معین: ص ۲۶۵۵-۲۶۵۶. جلد دوم: (د-ق)
- (۴) باشلار، گاستون: (روانکاو‌ی اتش) به تاییه‌تی ئه‌وه پێشه‌کییه شایانه‌ی جلال ستاری بژ ئه‌وه کتێبه‌ی نووسیوه. ل ۳۵. (چاپی یه‌که‌م-ته‌هران ۱۳۶۴)
- (۵) دیوانی نالی. لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌لا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم به‌غدا ۱۹۷۶ (ناشر: انتشارات صلاح الدین ایوبی) ۱۳۶۴ ته‌هران. ص ۹۷.
- (۶) الیاده. مرسیا: المقدس والدنیوی. ص ۳۹. هه‌روه‌ها: اسطوره بازگشت جاودانه-ترجمه به‌من سرکاراتی: چاپ اول ۱۳۶۵. ص ۲۷- و به‌ره‌ودوا.
- (۷) له‌م به‌ریه‌وه بروهانه: سهرچاوه‌کانی کۆتایی ئه‌م باسه: به‌تاییه‌ت سهرچاوه‌ی ۶،۳
- (۸) معنی المدینه (عدد من المؤلفون) ترجمه عادل العوا، دمشق ۱۹۷۸. ص: ۳.
- (۹) دیوانی نالی: ل.ل: ۱۸۸-۱۹۸ په‌راویزی ژماره (۲۹).

پهراویز و سهرچاوه‌ی بهشی چواره‌م:

- ۱- عه‌لاه‌دین سه‌جادی: میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، ۱۹۵۲، ل: ۲۱۷
- ۲- دیوانی نالی... ل: ۴۱ / هه‌روه‌ها بروهانه: پێشه‌کی «چه‌پکیک له‌ گۆلزاری نالی» مامۆستا مه‌سه‌ود محمد، به‌غدا ۱۹۷۶، له‌ بلاوکه‌راوه‌کانی کۆری زانیاری کورد.
- ۳- سالم ده‌فه‌رموئ: میهنه‌ت ئه‌وه‌نده زۆره، دلم هێنده ته‌نگ به‌وه
دوودی هه‌ناسه‌ی سه‌حه‌رم هه‌وری گرت به‌ر،
سه‌یوان په‌ر به‌ شه‌خصی سته‌م دیده‌ خوار و ژوور
هه‌ر قه‌بری په‌غه‌مانه له‌هه‌ر لا ده‌که‌م نه‌ضه‌ر
تا ده‌لتی:

توخا بلتی به حەزرەتی نالی دەخیلی بم
بەم نەوعە قەت نەکا بە سولەیمانیایا گوزەر
پروانە: دیوانی نالی، ل: ۱۹۹-۲۰۱

- ۴- ئەم داخستەنەوێ بازەنە بە سەر خۆدا کە شیوەیەکی خۆ دffen کردنیشتە، سۆزی گەرانەوێشی تێدا بە بۆنیو نیعمەتی رەحمی دایک. ئەم بیرە لە مەقامەکانی (حەزیری) دا بە شیوەیەکی دی داریژراوە: لەویدا باس لە «نەهاتنە دنیاو» دەکری، دنیا روخساری دژی رەحمی دایکە و پتووستە خۆی لێ بیاریزری. کەچی نالی پێچەوانەیی ئەمە هەڵدەبژێری: واتە لە ئەنجامی رەفرکردنەوێ دنیاو، پەنا بۆ رەحمی (دایک/ نیشتمان) دەباتەو. واتە خۆی دffen دەکات و بەمەش جیهانی دەرەوێ خۆی جێدەهێلی. پروانە: کیلیطو، عبدالفتاح: الغائب، دراسة في مقامة للحريري: ط ۱/ ۱۹۸۷ ههروهه: مسالة القراء: ط ۱۹۸۶ ص ۳۰.
- ۵- پروانە: مەلا کەریم، محمەدی: نالی لە کلاورژنەیی شیعرەکانیەو: بەغداد ۱۹۷۹، ل ۵۱

- ۶- حکیم، هلکوت: ابعاد ظهور الطريقة النقشبندية في كردستان في أوائل القرن التاسع عشر، مجلة دراسات كردية باريس، ۱، كانون الثاني ۱۹۸۴
- ۷- سەرچاوەی بێشوو تر: ل ۵۸، ۵۹
- ۸- دیارە ئەو نیشتمانەیی لە سەر دەمی حوکمی بابانەکاندا (بەهەشت) بوو. ئەو بەهەشتەش کە تەنیا لە ژێر سایەیی حوکمی بەبەدا دەهاتە دی!

تێبینییەکان:

- جگە لەو سەرچاوانەیی لەهەر بەشیکی ئەم لیکۆلینەوێ بەدا ناویان هاتوو، کەم و زۆر سوود لەم چەند سەرچاوەیەش وەرگیراوە.
- (۱) فرای، نورثروب: نظرية الاساطير في النقد الادبي. ت.: حنا عبود، گ ۱/ ۱۹۸۷.
- (۲) کدکنی، شفیعی: صور خیال در شعر فارسی. ج: ۳، ۱۳۶۶.
- (۳) مفهوم شهر: گروه مطالعات شهری و منطقه‌ای، تهران- ۱۳۶۲.
- (۴) الکرم، ۳۳، ص، ص ۲۲-۴۷.

(5) Lacan, J:

Det Obevidste sprog 1973.

(6) Kritik nr.(71) 1985 S. 61-69.

۷- العرب و الفكر العالمی : (٤) ، خریف ١٩٨٨-ص ص ١٣٩-١٥١.

پهراویز و سهرچاوه‌کانی مه‌ستووره له روانگه‌یه‌کی تره‌وه

پهراویز و سهرچاوه‌ی به‌شی یه‌که‌م:

١- ئه‌مه هیتماکردنێکی راگوزارییه و مه‌به‌ستیشم له‌مه، ته‌نیا هیتماکردنه‌ بۆ به‌ره‌می شیعریی شاعیرانی به‌ نیتو بانگ، نه‌ک ئه‌ده‌بیاتی میلیلی-ی میلیله‌تانی جی‌اواز، به‌لام نه‌گه‌ر به‌انه‌وێت هیتماکردنه‌که له‌ بۆته‌ی شیعر بکه‌ینه‌ ده‌رێ و له‌ بواری به‌ره‌می به‌ په‌خشان نووسراوی ئه‌و گه‌له‌ندا بۆ باسی ئیروئتیکای له‌شی ئافه‌رت بگه‌ڕێن، ئه‌وا تووشی چه‌ندین به‌ره‌می گرنگ ده‌بین، به‌ تایبه‌تی لای گه‌لی «هیندو چین» که‌ سوونه‌تیککی دێرینه‌یان له‌ بواری وینه‌کێشانی ئیروئتیکانه‌دا هه‌یه‌.. له‌لای نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بیش هینده‌ به‌سه‌ ناوی کتێبه‌ نایابه‌که‌ی (الشیخ النفزاوی: الروض العاطر فی نزهه‌ الخاطر)، به‌ئینین که‌ سه‌رجه‌م ته‌رخانه‌کراوه‌ بۆ باسی ئیروئتیکای ئیسلامی و چاره‌سه‌ری شاره‌زایانی موسولمان بۆ کێشه‌کانی ئه‌م کایه‌ گرنگه‌ی ژیا‌نی به‌شه‌ری.

٢- نصرالله پور جوادی: شیرین در چشمه (نشر دانش، ش، ٤ سال ١٣٧٠/١١

به‌تایبه‌تی به‌روانه‌ په‌راویزی ١٣ لاپه‌ره: ٧ و ٩)

٣- مرتضی مطه‌ری: نظام حقوق زن در اسلام (مسئله‌ حجاب) قم، ١٣٥٧، صص:

٢٤٤-٢٤٣.

٤- به‌روانه‌ په‌راویزی (٢) ستوونی دووه‌م، لاپه‌ره (٩).

٥- الکلینی: الاصول من الکافی، به‌رگی دوو ط ٣، ص ١١٥، که‌ ئێمه‌ له‌ (تێگه‌یشینه

ئیسلامیه‌کان ((گرنگی وشه‌ له‌ ئیسلامدا)): ص ١٩)) وه‌رمان گرتووه‌؛ به‌ره‌می به‌شی کوردیی دامه‌زراوه‌ی البلاغ.

۶- بۆیه نهم کارهی نالی به کاریکی ناخود ناگایانه ناو دهبم چونکه هیچ بهلگه یه کمان به دهسته وه نییه که کاریک بوو بیت و شاعیر پیشتر نه خسه ی ناگایانه ی بۆ دارشتی. «ناخود ناگایی» لیره دا به پتی به کارهینانیکی (یونگ) ی به کار هاتوه که بریتییه له مه خزنی نه سرار و زوو زوو په یامه کانی بۆ بهشی ناگایمان ده نیری و ناگایمان کۆنترۆل ده کات.

۷- «پتیده چیت ههنگوین بی دهر د و ساخ بیت و له وهیشه ژاراوی بیت. به هه مان شیوهش ئافرهت له حاله تی ئاساییدا ههنگوینه، به لام له کاتی بیماریدا، ژاری لی ده تکی: لوی شتر اوس، منطق اساطیر، ص ۳۴۰ له (لوی استروس، نوشته ادموند لیچ ص: ۱۱۱ و ۱۲ و هرگراوه / ت: دکتر حمید عنایت چ ۲، ۱۳۵۸ تهران)

۸- لیره دا به هۆی به کارهینانی وشه ی «شاعیر» وه ده مه وی ئه و جوداییه پیشان بدهم که من بۆ «نالی شاعیر» و «نالی-ی نیتو خه ونه که» م له بهر چا و گرتوه، بۆیه هه رکات له بهشی یه که می ئه م باسه دا وشه ی «شاعیر» به کار دهینم، مه به ستم له «نووسه ره» که ئه ویش دیاره مه لا خدره و ده که ویتته دهره وه ی رووداوه شیعرییه کانه وه و ده وری ریوایه تکر دنیان ده بینج، پاشان ئه م مه به سته زیاتر روونکراوه ته وه.

۹- ده کری ئه م دپه به جۆریکی تریش بخویند ریته وه و بگوتری مه به سستی مه ستوره ره نگه ئه وه بیت که نالی زانایه کی خۆمانه یه و بیتگانه نییه، جا ئه گه ره ئه و عوقده که م حه ل بکات چ پتویسته په نا بهرم بۆ زانایانی چین و خه تا و خوته ن که بیتگانه ن.

۱۰- د. محمد مفتاح: دینامیه النص (تنظیر و انجاز) ط ۱۹۸۷ ص ۲۲ مرکز الثقافی العربی. بیروت.

۱۱- به وانه پیشه کیی ئه م کتیبه:

Annikki K. Bregenhøj: Drømme gennem tusinde år. Hernovs forlag, København 1986.

۱۲- دیوانی نالی: لیکۆلینه وه و لیکدانه وه مه لا عه بدولکه ری می موده ریس و فاتیح عه بدولکه ریم- محه مه دی مه لا که ریم پیاچۆته وه. به غدا ۱۹۷۶، چاپخانه ی کۆری زانیاری کورد (انتشارات صلاح الدینی ایوبی ۱۳۴۶). له مه ودوا ته نیا ده نووسری (دیوانی نالی).

۱۳- بیتگومان ئیمه چهند نمونه به کمان پشانداوه، خویندر خۆی ده توانی له قه سیده که یدا نمونه ی دی بدۆزیتته وه.

١٤- ئەم باسە بۆ خۆی هەڵدەگرێ لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی لەسەر بنووسری، بەلام لێرهەدا هەول دەدەین بە نمونەیەکی خێرا و بە بێ قوڵبووتنەوە لە هەموو لایەنەکانی مەبەستی خۆمان روون بکەینەوە.

کاتیک مہ حوی دہ فہ رموی:

فەلەك ھەر گە سەيكي ھەلەري، وەقتي ھيلا كەتە

کہ سہرہ بۆگہینہ پەت بێ، پێی لە کورسی و ئەسکەمل چ بکا؟

ئیمە ناتوانین بەھۆی بەرجەستەکردنی وێنە شیعیریەکانی ئەم بەیتەو لە نێوەرۆکەکی حالی
 بێن. واتە ناتوانین بەو ھۆیەو کە بێن لە خەیاالی خۆماندا ئینسانێک دروست بکەین و ئەم
 ئینسانەش، یان ئەم کەسەش لە ساتەوختی ھەلبەڕینیدا بەدەستی فەلەک وێنە بگرین و
 پاشانیش ئەم دیمنە بەدیمنی «ھەلاکەت»ی ئەو کەسە لێک بدەینەو، یان بێن بێر لە سەرورەت
 و پێ و کورسی و ھتد.. بکەینەو و کوتایی بە پرۆسەکە بەیتین. بەو مانایە کە تەماشاکردنی
 دیمنی شتەکان بۆ تیگەیشتن لەم بەیتە بەس نین، ئەگەر مانای کارکردی و رەھەندی عەقلائی
 ئەو و شانە نەھیتینە زەنی خۆمانەو. یان کاتیکی شاعیری ھاوچەرخی حەسیب قەرەداخی دەلێت:

ده لئين: حهق وا به سهر نوو كي شمشيره وه

دہلین: نگہ ر شمشیر نہ ہی

تہوا حق والہ ژیرہوہ...

(فہرہ نگہی خہم: ۳-ل ۱۰)

خوینەر به‌وهی بیت و وشه‌ی حق له وینه‌ی شتی‌کدا بکات به‌سەر نووکی شمشیره‌وه به جوژی به لابردنی شمشیره‌که حه‌قبش بکه‌ویته ژیره‌وه، که وینه‌ی شعیریه‌که فه‌ری ده‌کات، راسته‌ی خه‌تای نه‌کردوه، به‌لام هیچ هه‌نگاوێکی بۆ تی‌گه‌یشتن له ناوه‌روکی شعیره‌که نه‌ناوه، چونکه وشه‌کانی وه‌ک «حق، شمشیر، سەر و ژێر» ی له په‌یوه‌ندییه‌کی میکانیکیانه‌دا دیتوه، نه‌ک نه‌و کارکرده‌ی شمشیر له‌م کوێله‌یه‌دا هه‌یه‌تی. بۆ نه‌وه‌ی له‌و په‌یوه‌ندی و لی‌کدانه‌وه میکانیکیه‌ش ده‌ریاز بین پتویسته «وینه‌ی شته‌کان» ته‌فسیر بکه‌ین بۆ «کارکردی شته‌کان». به‌و پتیه‌ش، بۆ نه‌ونه‌ی شمشیر ده‌بێته هێز و ئیدی دێره‌کانی تریش ره‌وتی عه‌قلائی خوێان وه‌رده‌گرن، به‌ کو‌رتیه‌که‌ی له‌ کوێله‌ی شعیریکی وه‌ک نه‌وه‌ی سه‌ره‌وه‌دا خوینەر نا‌توانی‌ت چێژ له

بهرجهسته کردنی وینه‌کان و پاشان تهماشا کردنیان وهریگریت، نه‌گهر دوا جار نه‌یدت نه‌و وینه‌نه
ته‌فسیر نه‌کاته‌وه بۆ مانا.

۱۵- دیوانی نالی، لاپه‌ره ۶۲۹

په‌راویژ و سه‌رچاوه‌ی به‌شی دووهم

(۱) ب‌روانه: علا‌الدین سجادی: می‌ژووی نه‌ده‌بی کوردی (ل ۲۱۵)، دیوانی نالی (ل: ۳۲)
و (ل: ۵۹۶- په‌راویژی ۱۰) هه‌روه‌ها ب‌روانه: محمده‌دی مه‌لا که‌ریم: نالی له‌کلاورژنه‌ی
شیعه‌رکانیه‌وه (ل: ۲۰ تا ۳۲).

(۲) ب‌روانه: التحلیل النفسي من فروید الی لا‌کان، (عدنان حب‌الله- ۱۹۹۸ / مرکز
الانماء القومي ص ۲۱).

(۳) بۆ ناگاداری زیاتر له‌م بواره‌دا ب‌روانه: سه‌رچاوه‌ی پیتشوو ل: ۱۱۳، ۱۱۲. هه‌روه‌ها
ب‌روانه: کرامت موللی، مرد روانکاوی روانکاوی نامرد (دبیره، ش، ۲ زمستان ۱۳۲۲
پاریس/ ص ۷۵-۷۶ و لاپه‌ره‌کانی تری نه‌و باسه). پتیویسته بلتیم ژۆریه‌ی نه‌م زانیاریه‌م له‌م
سه‌رچاوه‌یه‌وه وهرگرتوون.

(۴) ب‌روانه

Ole Thomsen: mandligt og Kvindeligt i grokerns Liv Kritik
(65)/1983.

(۵) تهماشای موللی، لاپه‌ره ۷۳-۷۴ بکه.

(۶) سیغموند فروید: النظرية العامة للأمراض العصابية (المحاضرة السادسة والعشرون
«نظرية اللبیدو والترجسية» ص ۲۱۱- ۲۳۳ / ت: جورج طرابیشی ط ۱۹۸۶. هه‌روه‌ها
هارکی ویلز: نقدی بر فرویدیسم از دیده‌گا روانشناسی علمی (جلد ۲، ت: نصرالله کسرائیان/
چ دوم ۱۳۲۶.

(۷) و (۸) موللی: ۷۵.

(۹) هه‌مان سه‌رچاوه ل: ۷۵ و به‌ره‌دوا. پاشان ب‌روانه: مجله بیت الحکمه ۸-ص ۶، ۹،
۱۰، و ص: ۶۰ و ۶۲ (تشکلات اللاوعی)

(۱۰) موللی. ل: ۸۵

(*) (والماوي: هي التي بفرجها الماء الكثير): بژوانه الشيخ النفزاوي: الروض العاطر في نزهة الخاطر، ص ۱۱۰ (حققة و وضع هوامشه و علق عليه: جمال جمعة، ط، ۱۹۹۰ لندن).

(۱۱) دیوانی نالی: (۶۰۵ - ۶۰۶).

(۱۲) نهم رایهی پیره‌میترد له رۆژنامه‌ی (ژیان - ۲۹۳) رۆژی ۱۶ ی ئه‌یلولی ۱۹۳۱، ب‌لاوکراوه‌ته‌وه. پروانه: دیوانی نالی: ۷۲۱، دیوانی پیره‌میترد: به‌رگی یه‌که‌م (۱۹۹۰) ل: ۱۵۰ (سوپاسی کاک فازیل که‌ریم نه‌حمده ده‌که‌م، که نهم سهرچاوه‌یه‌ی پیشکەش کردم).

(۱۳) موللی. ل: ۷۸

(۱۴) هەر ئه‌وئ ل: ۸۸-۸۹.

(۱۵) محهمه‌دی مه‌لا که‌ریم: نالی له‌کلارۆژنه‌ی شیعره‌کانیه‌وه، ل: ۸۸

په‌راویزو سهرچاوه‌ی به‌شی سی‌هه‌م:

(۱) محمدي مه‌لا که‌ریم: نالی له‌کلارۆژنه‌ی شیعره‌کانیه‌وه، ل: ۳۶

(۲) دیوانی نالی، پیشه‌کی: (..) جا نه‌گەر نالی له‌سنه‌ بووبی و له‌پاش شوو‌کردنی مه‌ستوو‌ره نهم قه‌سیده‌یه‌ی وتبی، نه‌وا به‌پیتی نه‌و ساله‌ی که‌ بۆ له‌دایکبوونیان داناوه، واته ۱۲۱۵ ی کۆچی، نه‌بی نه‌و ده‌مه «نالی» له‌ته‌مه‌نی ۲۹-۳۰ سالاندا بووبی و له‌وئ فه‌قئ بووبی، ل: ۷۲

(۳) مامۆستایانی لێکۆله‌ره‌وه‌ی دیوانی نالی پشتیان به‌ (۱۶) نوسخه له‌ ده‌ست‌نوسه‌کانی دیوانی نالی به‌ستوو‌ه و له‌ سهرجه‌می نه‌و نوسخانه‌یشدا نهم قه‌سیده‌یه‌ی نالی دووباره‌ بۆته‌وه، که‌ نه‌مه‌یش به‌لگه‌یه‌کی باشه‌ بۆ به‌ئاسایی بوونه‌که‌ی نهم ده‌قه. سه‌یر له‌وه‌دایه‌ وه‌ک له‌لاپه‌ره‌ (۶۰۴) ی دیوانی نالی-دا هاتوو‌ه، دوو دانه له‌و نوسخانه‌ نهم قه‌سیده‌یه‌یان به‌ (قه‌سیده‌ی احتمایه‌ = قه‌سیده‌ی شه‌یتانی بوون) ناو بردوو‌ه.

(*) هه‌ژار، هه‌مبانه‌ بۆزینه. چ اول ۱۳۶۸، ص: ۳۳۵، تهران /سروش.

(۴) له‌مباریه‌وه پروانه نه‌و باسه‌ پرپایه‌خه‌ی رۆژه‌ه‌لاتناسی نه‌لمانی به‌نێویانگ (هلموت ریتز: «نزاع دیوانگان باخدا»، نشر دانش: ۳، ۱۳۶۶ ص: ۶-۱۷).

پهراویزو سهرچاوهی بهشی چوارهم:

(۱) پروانه: مهربان و. قانع: «پژشنبیری کوردی و سیستهمی عیرفانی» گۆثاری بهکگرتن، ژ. ۱۶ ی ۱۹۹۶.

سهرچاوهو پهراویزی بهشی پاشکۆ و ئههجام:

(۱) سهرچاوهی سهرهکیی ئهم قسانهمان ههر ئهو لیکۆلینهوهیهی مامۆستا جهمال بابانه، دڤنیام ئهگهر سهرچاوهکانی دیکهم له بهر دهستا بوونایه، ئهم تیبینیانیهیش روخساریکی تریان بهخۆیانوه دهگرت. ههر چۆنیک بیت، سهرهتای دروستبوونی شاری سلیمانی و پهیههندی ئهم دروستبوونه بهناخودئاگای ئیمهوه مهسهلهیهکه دهبیت بهردهوام ئاوری شیلگیرانهی لێ بدریتهوه.

(۲) ج، بابان: ل ۹۵

(۳) شیخ محمدی خال: (الشیخ معروف النودهی البرزنجی، ل: ۱۲) که ئیمه لهسهرچاوهی پێشوووه (ل: ۹۵) وهههمانگرتوه.

(۴) ههر ئهوی: ل ۹۳

(۵) هههمان سهرچاوه، ل: ۹۵.

پهراویز و سهرچاوهکانی عاقل و کهر:

(۱) لهمباردهیهوه پروانه ئهم سنی سهرچاوهیهی خوارهوه:

Heiderose og Andreas fischer N: Æsl- Liv. Skarv Høst og -søn, s. 5, 1990.

- الموسوعة، المجلد الاول، ط. الاولى ۱۹۸۵ صص: ۱۵۴- ۱۵۹

- مهحمود زامدار: کۆمیدای کهرایهتی. له بلاوکهراوهکانی کۆمهلی هونهری کوردی له سوید، ۱۹۹۵: چ. یهکهه، ستۆکهۆلم. ل: ۹ و بهروه دوا.

(2) CHR.. Gorm Tortzen: Æslet. s. 26.

(3) Ibid, s. 26.

(۴) سهبارهت به وینهی کهر له تهورات و ئینجیلدا پروانه تهورات و ئهنجیل: (ماتیۆس:

نایه تی ۲۱، ۲ و له وه دوا، یۆحه ننا: ۱۲، ۱۵ و زه که ریبا: ۹، ۹)، هه روه ها ته ماشای نهم سه رچاوه یه بکه:

CHR.. Gorm Tortzen: **Introduktion til Æslet** (En studie i den pseudolukianske roman Lucius eller Æslet). "Studier fra Sprog- og Oldtids forskning", København: 1988.

جگه له ته ورات و ئینجیل، قورنانی پیروزیس له چوار شویتدا ناوی کهری هیتاوه که وا له خواره وه ده یاننوسمه وه:

یه کهم: له سووره تی (یه قهره) دا نایه تی (۲۵۹): « وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نَنْشُرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ».

دووه م: له سووره تی (نحل/ نایه تی. ۸): « وَالْحَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لَتَرْكِبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ».

سیتهم: له سووره تی (لوقمان/ نایه تی ۱۹): « وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنْ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ».

چواره م: له سووره تی (جمع/ نایه تی ۵): « مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَاتِ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ».

پیتنجهم: له سووره تی (المدثر/ نایه تی ۵۰ و ۵۱): « كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ. فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ».

بۆ ده رهیتانی سووره ته قورنانییه کان، سوایسی (سوهام خان) ده کهم که له ره مه زاندا قورنانی ده ور کرده وه نایه ته کانی بۆ ده رهیتانم.

(5) Æsl- Liv, s. 5.

(6) Nick Cave: **Da æslet så engelen** (And the Ass saw the Angel). Nordisk Bogprduktion, Denmark, 1991, s. 1.

(7) Anna Sphie Seidelin: **Genfortæller Det Gamle teste- mente**. Sesam 1981, s. 158- 160.

(8) **Æsop. fabler:** gendigtet af Vagn Lundbye, Hernov: 1996,
s. 7- 8 og 109.

(9) CHR. Gorm Tortzen: **Introduktion til Æslet**, s. 29 ...

(10) Apuleus: **Det gyldne Æsel**. Oversat fra Latin af Otto
Gelsted, Sant Ansgars Forlag, København, 1997. s. 9.

(11) CHR.. Gorm Tortzen: **Æslet**...

(12) **La Fontaine. Fabler:** Komplet udgave Gendigtet af Jo-
hannes Møllehave, Hernv, 1986, (Fabel 4, 10, 11, 14, 15, 17 and
21).

(۱۳) له ناو ئو ده قاندها كه به تاييه تي بۆ كه ر تهرخانكراون، من ئوهی مامۆستا قانع به
نزیکترین دهق ده زانم له كه ری واقعی و راسته قینه وه. رهنکه هۆی ئه مهش بگه ڕێته وه بۆ ژیا نی
قانع و شاره زایی تهواوی له ورده کارییه کانی ژیا نی لادینشینه کانی کوردستان و ناگاداریی ئو
له و تیکه لێیه ی نیوان ژیا نی مړۆف و حه یواندا، که بێگومان ئو جوړه ژیا نه ده یسه پێتی. قانع
به پێچه وانیه ی نالییه وه، وه که له پاشاندا دیمه وه سه ری، بهش و نه ندانه کانی نه نا تو میی که ر
ناسرێته وه و له ژماردنی سیفاته حه یوانیه کانی شیدا تیربین تره. بۆ ده قی شیعه ر کانی قانع
بگه ڕێوه بۆ:

- دیوانی قانع: کۆکردنه وه و له چاپدانی، به ده شتی: مامۆستا بورهان قانع، چ. یه که م
۱۹۷۹، چاپخانه ی زانکۆی سلیمانی. ل: ۹۳-۹۴ و ۱۴۸-۱۴۹

(۱۴) ئاماژه یه به م به یته ی نالی، که تیایدا ناگایی شاعیر وه که سه ی که بیهر له شیعه ر
وه که داهیتان ده کاته وه و ده توانم به لێتم به چاوێکی ره خنه گرانه وه ته ماشای شیعه ر ده کات،
ره نگیداته وه:

«نالی» عه جب به قوه ته ی حیکمه ت ئه دا ده کا

مه عنا یی زۆر و گه وه به له فظی که م به چووک

به روانه: دیوانی نالی، لیکۆلێنه وه و لیکدانه وهی: مه لا عبدا لکریمی مدرس و فاتح
عبدا لکریم. محمدي مه لاکه ریم پیاچۆته وه. چاپخانه ی کۆری زانیاری کورد، به عداد: ۱۹۷۶،
ل: ۲۶۰

(۱۵) مامۆستایانی موده‌ریس زۆر به وردی و تیژیینه ناماژه‌یان بهم هاوناوازییه کردوه.

پروانه دیوانی نالی، ل: ۲۲۵

(16) Henrik DAHL: Kommunikation og massemedier. in: Sociologi, 1999, s. 203.

(۱۷) «شعیر وهک رووداو، شعیر وهک به‌ره‌م» ناویشانی به‌شیکه له لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی بلاونه‌کراوه‌م به‌ناوی (شعیرییه‌تی بوون) که تیایدا هه‌ولمداوه ئهم دوو چه‌مکه شییکه‌مه‌وه.

(۱۸) له‌مباریه‌وه پروانه پیتشه‌کیی دیوانی نالی، ل ۵۳ و به‌ره‌و دوا له نووسینی مامۆستای کۆچکردوو فاتح عبدالکریم.

(۱۹) بۆ نمونه پروانه: مه‌حمود زامدار: کۆمیدیای که‌رایه‌تی، سه‌رچاوه‌ی پیتشو، به‌تایبه‌تی له لاپه‌ڕه: ۷۰-۷۵.

(۲۰) پروانه وتاری «شعیرییه‌تی بوون»، که له په‌راوتزی ژماره: (۱۷) دا باسیکراوه.

(21) Peter Kemp: Tid og fortæling. introduktion til Paul Ricœur. s. 17-18.

(22) P Kemp: ibid, 19

(۲۳) دیوانی نالی، ل: ۱۸

(۲۴) له‌مباریه‌وه پروانه ئهم سه‌رچاوه‌یه‌ی خواره‌وه که ئیله‌هامبه‌خشی یه‌که‌می باسه‌که‌م بووه:
- Carsten B. Pedersen: Naturen og teknikken. 1994, s. 242-247.

پتۆسته بۆتیم له‌ بوا‌ری میتۆوی فه‌لسه‌فه‌دا باس له‌ چهند تیپۆانین ده‌کری له‌سه‌ر سروشت که گرن‌گترینیان ئه‌مانه‌ن: «تیگه‌یشتنی میتۆلۆژی له‌به‌رامبه‌ر عه‌قلا‌نیدا بۆ سروشت، تیگه‌یشتنی عه‌فه‌وی، تیگه‌یشتنی رۆژانه‌ی ناسایی، تیگه‌یشتنی گشتگیر بۆ سروشت، واته‌ تیگه‌یشتن له‌ سروشت وه‌ک یه‌که‌یه‌کی لیک‌دانه‌به‌راو، پاشانیش تیگه‌یشتنی نامرازگه‌رایانه له‌ سروشت».

(۲۵) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیتشو، ل: ۲۴۷

(۲۶) د. لوپروتون: انتروپۆلۆجیا الجسد، الفصل الثانی، ص: ۲۷-۶۰.

(27) Descartes Metafysiske meditationer. s. 179- 195.

(28) Kant: Grundlæggelse af moralens metafysik. s. 189- 220.

پهراویزه‌کانی شاعیریک له‌نیوان دوو تیکشکاندا

(۱) سی. جی. جی. نه‌دمۆنز: کردها، ترکها، عربها. ت: ابراهیم یونسی، تهران ۱۳۶۷

(۲) والتر برونو هینینگ: زه‌رتشت، سیاستمدار یا جادوگر. ت: کامران فانی، تهران

۱۳۶۵

سەرچاوه‌کانی ئەم کتێبه به گشتی

- دیوانی نالی (لیکۆلێنه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌ی ، مه‌لا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم) پیاچوونه‌وه‌ی محمه‌ده‌ی مه‌لا که‌ریم. به‌غدا ۱۹۷۸ .
- میژووی ئەده‌بی کوردی (علا‌الدین سجادی) به‌غدا ۱۹۵۲ .
- دیوانی پیره‌مێرد (کۆکردنه‌وه‌ و ساخ کردنه‌وه‌ی لیژنه‌یه‌کی شه‌ش که‌سی) به‌رگی یه‌که‌م، به‌غدا ۱۹۸۶ .
- دیوانی مه‌حو‌ی لیکدانه‌وه‌ و لیکۆلێنه‌وه‌ی (مه‌لا عبدالکریمی مدرس و محمه‌ده‌ی مه‌لا که‌ریم) به‌غدا، ۱۹۸۶
- نالی له‌کلاو رۆژنه‌ی شیع‌ره‌کانیه‌وه (محمد مه‌لا که‌ریم) به‌غدا، ۱۹۷۹ .
- رۆشنبیری کوردی و سیسته‌می عیرفانی (مه‌ریوان وربا قانع) ده‌سنووسی لیکۆلێنه‌وه‌یه‌که‌، سلێمانی ۱۹۹۱
- فره‌هنگی خه‌م: ۳ (شیعر، هه‌سیب قه‌ره‌داخی) به‌غدا ۱۹۷۹
- گرنگی وشه‌ له‌ ئیسلامدا (لیژنه‌یه‌ک نووسه‌ر) تاران ۱۶۰۸ ک.
- هه‌نبانه‌ بۆزینه (هه‌ژار) ته‌هران، ۱۹۸۹-۱۳۶۸ / سه‌روش.
- قاموسی زبانی کوردی (عه‌بدوره‌حمانی زه‌بییحی) ، نوێکردنه‌وه‌ی چاپ ۱۳۶۷ ، ورمی
- شاری سلێمانی (ئه‌که‌رمی مه‌حمودی سال‌جی ره‌شه، ۲ به‌رگ) پێداچوونه‌وه‌ پێشه‌کی: د.
- عێزه‌دین مسته‌فا ره‌سوول . به‌غدا ۱۹۸۹
- نه‌خشه‌ی شاری سلێمانی له‌ سه‌رده‌می بابانه‌کاندا له‌گه‌ڵ ناوی حاکم و موته‌سه‌ریفه‌کان (جه‌مال بابان، گۆفاری کۆری زانیاری عێراق- ده‌سته‌ی کورد)، ل: ۱۳۰-۹۰ ، به‌رگی ۱۶-
- ۱۷ به‌غدا ۱۹۷۸
- چه‌ند وتاریکی کوردناسی (و. ئەنوه‌ر قادر محمد) ۱۹۸۹ ، سوێد: له‌بلاوکه‌راوه‌کانی کۆمه‌ڵی هه‌نهری کوردی له‌سوێد: (۳۷-۵۲)
- نقدی بر فرویدیس‌م از دیدگاه روانشناسی علمی (هاری کی ولز) ت. نصرالله کس‌رائیان

ج: ۲: ج: ۲ / تهران ۱۳۶۳

- رمز و مثل در روانکاوی (جلال ستاری) ترجمه و تالیف، ج: ۱ / تهران ۳۶۶
- تعبیر خواب و بیماریهای روانی (فروید) ت: ایرج پور باقر / تهران ۱۳۶۱
- لوی استروس (ادموندلیچ) ت: حمید عنایت، ج: ۲ / تهران ۱۳۵۸ .
- اسلام شناسی (علی میر فطروس) ج: ۱۱ ، فدرانسه - کهنه‌دا / ۱۹۸۹ . - نظام حقوق زن در اسلام - مسئله حجاب (مرتضی مطهری) قم ، ۱۳۵۷
- فرهنگ سه جلدی عمید (حسن عمید) ج: ۲ ، تهران / ۱۳۶۵
- مرد روانکاوی روانکاوی نامرد (کرامت موللی) دبیره: ۲ پاریس ۱۳۶۶
- شیرین در چشمه (نصرالله پور جوادی) نشر دانش ۶ تهران / ۱۳۷۰
- نزاع دیوانگان با خدا (هلموت ریتز) ت: ن. پور جوادی نشر دانش: سال ۷
- رساله‌ت زیگموند فروید (اریش فروم) ت: فرید جواهر کلام، سال: ؟-ج: شرکت سهامی کتابهای جیبی.
- روانکاری زن (کرامت موللی) دبیره: ۵ بهار ۱۳۶۸ پاریس، ص: ۱۰۶-۳۲
- تصویر زن در قرآن (پرویز دستمالچی) کتاب جمعه‌ها: ۱۳ ، پائیز ۱۳۶۷
- بابک احمدی، م. مهاجر، م. نبوی: هرمنوتیک مدرن. گزینهء جستارها. مرکز، تهران: ۱۳۷۷.
- مدخل الی میادین علم النفس و مناهجه (د. کمال بکداز و د. رالف رزق الله ط: ۲ ، ۱۹۸۵-بیروت.
- دینامیه النص (د، محمد مفتاح): ۱، بیروت- دار البیضاء / ۱۹۸۷
- الروض العاطر فی نزهه الخاطر (الشیخ النفزاو) تحقیق النسخه العربیه جمال جمعه، اسکندنافیا، لندن / ۱۹۹۰
- التحلیل النفسی من فروید الی لاکان (عدنان حب الله) بیروت، ۱۹۸۸
- بیت الحکمه (السنه الثانیه) العدد: ۸، مغرب / ۱۹۸۸
- القرآن الکریم. ط: السعودیه. ۱۴۰۷
- بنیه اللغة الشعریه (جان کوهن) ت: محمد الوالی و محمد العمریط: ۱، مغرب / دار التوفال. ۱۹۸۶

- A. Bregenhøj: Drømme gennem tusinde år. Hernovs forlag: København 1986.
- K. Yamanar: Sex i følge Islam. Cupido, nr. 2. 1992.
- Ove. B & P. Henningsen: Erotikkens historie. 1986.
- N. Koch: Kvindernes nye verden. København 1975.
- J. Lacan: Det ubevidste sprog. København, 1973.
- Jesper G & Martin M. : Hermeneutik. En antologi om forståelse. Gyldendal, København: 1999.
- Poul Lubcke (red.): Vor tids filosofi II. Politikens Forlag, København: 1988.
- Hans Fink: Menneske, Samfund, Natur. Gyldendal, København: 1993.

پاشكۆي يەكەم

(بۆ يارمەتيدانى خويىنەر بە چاگم زانى دەقى
قەسىدەكان لە ديوانى گەورەى (نالى) يەوہ بە
لەيكدانەوہى مامۇستايانى مودەپرىس وەكو خويان و لە
پاشكۆدا بلاو بکەمەوہ)

قوربانی تۆزی زینگەتم ئەى بادی خۆش مرقور ! ئەى پەيكی شارهزا به هەمو شارى (شارهزۆر) ! (۱)

سارد بۆنەوه ، بهەوى گەرماکه به وه پرۆيکى زۆر به سەر و زۆى چه کوشه
بۆلاکه دا ئه پرۆيىتى .

مەعنا پەنانه که شى ئه وه به پياو به (چاو) ي ، دکتۆبى (ئاو) ي وه
مروارتى سپج و ، به (سەر) هکهى سۆرايى وه که لهل ئه با بۆ ئافرهت ،
که چى ئه و له باداشا ئه وه نده (تف) به (ديارى) ي که يدا هه ل ئه دا ، وه که
پلۆسکه شکاوى تافگه ي لى ئه کا .

دورژ و (عب) و (من) : ده ژوا . له عى هه دييه (چر) و (ت) و (ک) و
(عب) و (من) : له عى و هه دييه ي . (کم) و (گم) : له عى هه دييه ي .
ده يکا به (من) : ده يکاته .

(٤) خه فح : نه يىتى . ئاشکار : ديارى .

واته : شيمرى (نالچ) وه که ئاو و ئاوينه وايه زهنگى نيه ، دۆ ژوه ،
به ر و پشتى هه به . له ژۆيه کيا بنيادم ، وه که چۆن له ئاو و ئاوينه دا خۆى
ئه بينى ، مەعناى ئاشکراى بۆ ده ر ئه که وئ و ، له و ژوه که شيا که يا
وه که بنى جام يا وه که جيوه ي ئه و ديوى ئاوينه وايه هيج ده ر نا که وئ ، که چى
مەعنايه کى تريحش هه به .

ئاو و ئاوينه (عم) و (ت) و (عب) و (من) : ئاو و ئاينه . (ک) : ئاوه ،
ويتنه وو . (اح) : ئاوه ، ويتنه يى .

شاعير و نۆسەر کاک عبدالرزاق محمد بيمار به شداريه کى باشى له
ليکدانه وى ئه م پارچه شيمره دا له گه ل کردىن . قه در و سوپاسى
ناخه ينه پشت گوئ .

- ٢ -

(۱) باد : با . مرقور : گوزهر ، تپه ژين . به يک : فروستاده ، که سى به کارى
نيررابى بۆ شوپىنىک . شاره زۆر : ئيستا ناوچه به کى بچۆکه له پاريزگای
سوله يمانچ ، (خالکوخل) ي زيدي نالچ يه کيکه له گونده کانى . به پتي
دابه ش بۆنى به ژۆيه به ريتيى ئه و سهرده مه ي نالچ ئه م پارچه شيمره ي تيا

ئەي لوطفەكەت خەفییو ھەوا خواھ و ھەمدەمە !
 ھەي سەروەكەت بەشارەتی سەرگۆشەیی حوضر ! (۲)

تووھ ، بەشی زۆری کوردستانی ئیستای عێراقی گرتووھتوھ . بەلام
 بە نیشانەي ئەوھدا کە نالچ خۆی لەمەرباش لە باسی سولەیمانیدا ئەلچ :

بۆ دەفمی چاھەزارە ئەلچین شاری شاھەزۆر

دیارە مەبەستی لێی ، تەنھا شاری سولەیمانچ و دەور و پشتیەتی .

نالچ ، کوردی کەوتووھ ولاتان ، شاعیری خاوەن ھەستی ناسک ،
 باش ئەوھي لەئەنجامی تیکچۆنی حوکمرانی بابانەکانا کوردستان
 بەجێ ئەھێلچ و سەری خۆی ھەلئەگرچ و زۆ ئەکانە شام و ماوہیک لە
 نامۆیدا ئەمیتیتوھ ، ھەوای نیشتمان ئەداتوھ لە کەللەي ، ژانچکی
 قۆل لە دەروێنا گینگل ئەخوا ، ئەنجامەکەي ئەم شاکارە ھونەرییە ، ئەم
 تابلۆ پزواتایە ئەبچ کەوا لەوتیوھ بۆ ھاوئەردیکی خۆی ، بۆ (عبدالرحمن
 بەگي سالم) ی ناردووھ و ، ئەویش لە سولەیمانییوھ بە شاکاریکی تری
 لەم چەشنە وەلامی ئەداتوھ ، کە پیاو ھەردوکیان بەراورد ئەکا ،
 وائەزانچ دۆ کەون خراونەتە قەفەز ، قەفەزچکی دەربەدەرچ و یەکیکی
 دەست بەسەرچ ، لە بەرابەری یەکدا ئەخوینن و بۆ یەکدیی ئەستیننەوھ .

لەو ژۆژوھ کە شیعەر ھەبە ، تەرازۆی جیاکردنەوھي شیعری
 ژاستەقینە لە شیعری تەنھا بەدیسمن ، ھەر ئەوہ بووھ ، شاعیر تا
 چ ئەندازەیک لەگەل خۆیدا ژاستی کردووھ و ، شیعەرەکەي چەند لە
 ناخیوھ ھەلقوڵاوھ ، ناخۆ دەنگدانەوھي ژانی دەرونی خۆیەتی ، یا بۆنە و
 پێویستچ و باری ژیان زۆری لێ کردووھ بیلچ . وایزانین تاقە شتی لە
 ھەرچچ باشتر وەلامی ئەم پرسیارەمان بەداتوھ و ، ئەم ژاستییەمان بۆ
 دەرخا ، ژادەي لەگەلدا گونجان و بە دلا چۆنی کۆمەلای خۆیندەوارانە .
 بۆیە ، یێ گومەان ، ئەو پایەبەي ئەم پارچە شیعەرە لە میتۆزی ئەدەبی
 کورددا دەستی خستووھ ، نیشانەي ژاستیی شاعیرە لەگەل خۆی و ،
 بەلگەي ئەوہیە شیعەرەکەي لە قۆلایی دەرونیوھ سەری کردووھ .

نالچ لەم پارچە شیعەردا بای تیزژەو ئەکا بە نامەبەری خۆی و ، دەست
 ئەکا بە بەری پشتینیا و ، پیتی ئەلچ : خوا بەمکا بە قوربانای تۆزی ئەو
 دیکایەي تۆ بەسەریا ئەژۆی ، تۆ شارەزای ھەمو کون و کەلەبەریکی
 شاری شارەزۆدی و ژیت لێ ون نابچ ، بۆژ ئەم نامەبەم بۆ بگەبەنە و
 ھەواڵم بۆ بیرسە و بزائە ...

ئەي - ی دۆھەم - (ح) : ھەي .

(۲) خەفچ : نەینچ . بەشارەت : مژدە . گۆشە : سوچ .

ئەي ھەم مېزاجى ئەشكى تەز و گەرمى عاشقان :
 طوفانى دېدەو شەرەرى قەلبى وەك تەنقور ! (۳)

گاھى دەبىج بە زەوح و دەكەى باوەشینی دل
 گاھى دەبىج بە دەم دەدەمینی دەمى غورقور (۴)

واتە : ئەي ئەو بايەى كە نەوازش و دل دانەوەت ، ياخود ناسكيت ،
 پەنھانە و كەس پىتى نازانى ، چونكە با وەختى بە بايەكى خەش
 دانەزىچ كە بەناستەم ، وەك بەدزىيەو ، بوەزى . ھەوايەكى ئەوئ
 بىجۆلئىنى . . ھاوژى بنیادەمە ، چونكە ئەگەر نەبى بنیادەم خەفە
 ئەبى . . ئەي ئەو بايەى كە بەناستەم ھەلكەردنت ، مژدەبە بۆ دل و
 دەرونى ئەوانەى لەسەر سۆچى بەرمالى بە دل نامادەبىج و دۆرنەكەوتنەو
 دانىشتون .

مەبەستى گفتوگۆكە پاش چەند شیعەرىكى تر دى .
 ھەمدەمە (اح) : ھەمدەم .

ھەم مېزاج : ھاوسروشت . (۳)

مەبەستى لەو ھەبە با لەو ھەدا كە جاروبار ساردە ، ھاوسروشتى طوفانى
 چاوى دلدارانە كە فرمىسكى تەزبانە . لەو ھەدا كە جاروبارىش گەرمە ،
 ھاوسروشتى بلىسەى دلەى وەك تەنقور گەرمیانە كە لە شىو ھى فرمىسكى
 گەرمدا دیتە دەرەو .

گاھى : جارێكىيان . زەوح : فیتكى . دەم - ى يەكەم - : دەمەى
 ئاسنگەر ، مۆشەدەمە . (۴)

مەعنەى ئەم شیعەرە وەك لىكدانەو ھى ئەو شوبھاندەبە كە لە شیعەرى
 پىشودا ھەبۆ . واتە : لەو كاتانەدا كە ساردى ، ئەبىج بە ماىەى فیتكى و
 باوەشینی دل ئەكەى . لەو كاتانەشدا كە گەرمى ، ئەبىج بە دەمەى
 ئاسنگەر و خۆنى ، ياخود دەمى ، لەخۆبايەتۆن ئەبزوئىنى ، وەك
 مەشھورە بنیادەم لە كاتى گەرمادا تۆزەبە و ئاگای لە خۆى نامىنى چى
 ئەكا و چى ئەلئى . .

لە كردنى (با)دا جارێك بە سروە و باوەشین كەرى دل و ، جارێكىش
 بە دەمەى ئاسنگەر ، طبیافىكى جوان ھەبە ، سەرەزای ئەو جوانىبەى
 لە كۆكردنەو ھى طوفانى دېدە و ئاگرى تەنقورى دلدا ھەبە لە شیعەرى
 پىشودا ، كە ئىشارەتێكىشى تیا كەردووە بە ئايەتى (وَ فَارَ الشُّوْرُ)
 لە باسى توفانەكەى ھەزرەتى توحدا .

دل (ت) : زۆح .

مه حوی قه بولی خاطری عاطر شه میسته
گهردی شمال و گیتی جه قوب و کره دی ده بور (۵)

سوتا زه واتی خانه یی صهرم ، دل و دهر و
نهماوه غیری گوشه یی ذیکریکی یا صه بور (۶)

هم هم عه نانی ئاهم و ، هم هم زیکابی ئه شک
زه حمی بهم ئاه و ئه شکه بکه ، هسته بن قوصور (۷)

---

(۵) عاطر شه میته : بون خوش : شمال : بای شمال . جه قوب : بای گهرمی
باشور . ده بور : زه شه با .

واته : نهو توزه ی بای شمال نه بچولتین و ، نهو گیشه لکوه ی بای
باشور هه لی ئه کا و ، نهو کره سارده ی زه شه با نه بیزوتین ، همو
فه و تاو و سهرگردانی گه زان به دوا ی نه و هه دان که دلی بون و بهرامه
خوشی تو به سهندیان بکا .
عاطر شه میته (چن) و (ک) : بز فه یض و عطیره .

(۶) زه و اق : هه یوان . خانه : خانو .

واته : هه یوانی مالی خوراکرتن و بورده باریم سوتا ، سهر بچیکه به کی
نما خوی تیا حه شار بدا ، که و ته دهشت . دل و دهر و نسیم ته نها
سوچیکیان بو ماوه ته و هه دوعای (یا صه بور) ی تیا بخوتین ، به لکو خوا
ده رویه کی ختیران لی بکانه و هه .

دل و «پهراویزی» چن و (ت) و (ک) و (مز) و (اح) : دهر و . به پیتی نه م
نوسخانه معنای شیمه که وای لی دیته و هه : دهر و ناوی هه یوانی مالی
سهرم ئاگری تی به ربو . . (عم) : وه کو . بهم پیتشه معنای وای
لی دیته و هه : هه یوانی خانوی سهرم ، هه و هه ناوه و هه ، ئاگری
تی به ربو . گوشه یی ذیکریکی (چر) : گوشه یی ذیکریکه . (ت) گوشه یی
ذیکریک که .

(۷) هه عه نان : هاو جله و . هم زیکاب : هاو زکیف ، هاو ناوزه نگن .

واته : که خانوی سهرم زو خا و جیکه م نما ئو قهری تیا بگرم ،
هیچم بو نهمایه و نه و نه بن همیشه بن به پیتی ناخ هه لکیشان و فرمیسک
زشتن بزوم ، که واته نه گهر به زه یشت به مندا نایتته و هه ، با به زه یبیه کت

وهك ئاھەكەم دەوان بە ھەتا خاکی كۆیی یار
وهك ئەشكەكەم زەوان بە ھەتا ئاوی (شیوەسۆر) (۸)

بەو ئاوه خوت بشۆ لە کودۆراتی سەرزمین
شاد بن بە ھەسلای یەكدی : كە تۆی طاھیر ، ئەو طەھۆر (۹)

ئەمجا مەھەستە تا دەگەییە عەینی (سەرچنار)
ئاویكە پز لە نار و چنار و گۆل و چنۆر (۱۰)

بەواندا بێتەو . ھەكسە ، تۆ ھەك ئەوان نیت ، زۆیت لێ ون نابێ ،
بکەوەرە زۆی بۆ . . .

ئاھ و ئەشكە (« پەرەوێزی » چر) : ئاھە وشكە . ئەگونجێ ئەمیش
ھەر (ئاھە و ئەشكە) بچ و نۆسرا بێ .
(۸) دەوان : ئەو ی بە ژاگردن بژوا . كۆ : بەردەرگای مال . زەوان : جارێ .
شیوەسۆر : شیویكە لە نزیک چەمچەمالەو .

واتە : ھەك ھەناسە ی ساردی درێژم بە پەلە بۆ تا ئەگەیتە بەردەرگای
مالی دۆبێت و ، ھەك فرمیتسك جارێ بێ تا ئەگەیتە ئاوی شیوەسۆر .
لە كۆكردنەو ی (زەوان) و (دەوان) دا جیناسی لایق و ، لە
كۆكردنەو ی (ئاھ) و (ئەشك) و ، (خاك) و (ئار) و (شیو) دا تەناسوب ھەبە .
لە ھێنانی ئاوی (شیوەسۆر) بەدا ئیشارەت بەو كراو ھەك فرمیتسكی
شاعیریش خوێناو و سۆرە . ئەو ش گونجانیکی جوانی تیا بە .

ئاوی شیوەسۆر (« پەرەوێزی » چر) و (كەم) و (گەم) و (اچ) : ئاوی
پەردەسۆر . (« دیسانەو پەرەوێزی » چر) : شیوی پەردەسۆر .
(۹) كودۆرات : تۆز و خۆل . طاھیر : پاك . طەھۆر : پاك كەرەو .

واتە : كە گەشتیتە سەر (شیوەسۆر) و نزیک سولەیمانێ
بۆتەو ، لادە ، كەمێك بەسێرەو ، بەو ئاوه خۆت بشۆ ، ھەرچی
تۆز و خۆلی زۆی زەوێت لەو ژێگە بەدا لێ نیشتوو ، ھەمۆی دابشۆ .
تۆ خۆت پاك و ئاوه كەش پاكەو كەر ، بە دێتێ یەك شاد بێ .
(طاھیر) و (طەھۆر) لە زاراو ھەك فێقەن .

كە تۆی (كەم) : ئەتۆ .

(۱۰) عەین : كانی . سەرچنار : كانی و سەرەوێكە ھەوت كیلۆمەترێك لە
سولەیمانییەو دۆرە . جێگای ژاواردنی خەلكی شارە . نار : ھەنار .

چەشمىكە مېشلى خۆر كە لە ۋەد جى ، بە رۆشنى
فەورانى ، تۆرى صافە لەسەر بەردى وەك بلۆر (۱۱)

يا عەكسى ئاسمانە لە ئاۋىتەدا كەوا
ئەستىرەكانى زابكشىن وەك شەهابى تۆر (۱۲)

چنۆر : گىياھەكى بۆن خۆشى كىيويە ، بەلام لە شوئىنى وەك سەرچنار
نازۆچى ، وادىارە نالى ھەر بۆ وەزنى شىعر ھىتاۋىتى . دۆرىش نىيە
مەبەستى ھەنار و چنار و چنۆرى ژاستەقىنە نەبى ، بەلكو كىنايە بىن لە
كچى بالا بەرز و بۆن خۆش و مەمكى خۆ ، چونكە سەرچنار لەمىژە
سەيرانگاي خەلكى سولەيمانىيە و شۆخەكانى شار ھەمىشە تيا
كۆنەنەوہ .

لە وشەى (عەبى)دا لەطافەت ھەبە چونكە ھەم مەعنای (كانج) و ھەم
مەعنای (خۆى)بىش ئەگەيەن . لەنيوان (نار) و (چنار)دا جىناسى
ناقىص و ، لەنيوان (چنۆر) و (چنار)دا جىناسى لاحتى ھەبە .
ئاۋىكە پۆ لە نار و چنار و (كم) و (گم) و (من) : ئاۋىكى صافە پۆ لە
چنار و . (عب) : ئاۋىكە پۆ لە دار و چنار و . گول و چنۆر (ت) و (مز) :
گولكى چو تۆر . واتە گولكى وەك تۆر .

(۱۱) چەشمىكە : چەشمەبەكە ، كانىيەكە . فەوران : فەورەران ، ھەلقولان .
واتە : سەرچنار كانىيەكە وەك خۆر وابە ، وەك چۆن خۆر بەسەر
پارچە بلۆرى ئاسمانەوہ لە ۋەد لاوہ تىشك بىلاۋ ئەكانەوہ ، ئەمىش
پاك و رۆشنى و بىن گەرد لە ۋەد لاوہ ھەلشەقولكى و بەسەر بەردى
خاۋىتى وەك بلۆر سېپى ناۋ كانىدا ئەزوا ..
رۆشنى (چن) : رۆشنى و .

(۱۲) واتە : ياخود سەرچنار كانىاۋ نىيە ، ئاۋىتەبەكە دانراوہ ، دىمەنى ئاسمانى
بە ئەستىرەكانىيەوہ تيا ديارە . (وردە بەردەكانى بىنى ئاۋەكە ، جىگەى
ئەستىرەكان ئەگرنەوہ لە شوبھاندنەكەدا) . بەلام چونكە وئىنى
ئەستىرەكان لە ئاۋەكەدا ئەجۆلئىنەوہ (مەبەست ئەوہىبە كە ئاۋەكە بەسەر
وردە بەردەكانا ئەزوا ، وا دىتە پىش چاۋ بچۆلئىنەوہ و بىكشىن) ، وەك
زاكشەبىن و درىژ كىشابىن وابە ، لەوہدا لەوہ ئەكەون كە لە ئەستىرەى
عادەتچ بچىن و ، وەك ئەو ئەستىرەانەيان لى دى كە بەدۋاى شەيتانە بۆ
ئاسمان رۆشنىوہ كاندا ئەكشىن .
زابكشىن (چر) و (ك) و (مز) و (تۆ) و (عب) و (اح) : زابكشىن .

* پىم وايە مەبەستى نالى لە پىشدا ئەستىرەى زەوى بى ئەستىرە
بە كوردى بەو گولە دىلەين كە دەيگرنەوہ و خو ئاۋى تىدا رادەگرز
بو ئەوہى شعۋار بە خوڤاى نەچى . بە لىفارسى پى دىلەين
(استخر) بەو حالەوہ مەعنای ئەستىرەى ئاسمانىش ھەر دەدا .

يا چشمه ساری خاطری پز فیهی عاریفه
یهنبوعی توره دابزژینتی له کیوی طور (۱۳)

دهموت دو چاوی خۆمه ئەگەر (به کره جۆ) یی ئەشک
نەبوايه تیز و بێ ئەمەر و گهرم و سویر و سۆر (۱۴)

---

(۱۳) چهشمه سار : سەرچاوه . عاریف : خواناس . بهنبوع : کانێ . کیوی
طور : ئەو کیوی خوا قسە لەگەڵ هەزرەتی مۆسا تیا کرد و نۆری
خۆی تیا پیشان دا .

واته : يا هېچيان نیه ، سەرچاوهی پز بهرە که تێی خواناسانه ،
سەرچاوهی زۆناکیه ، له کیوی تۆره وه دابزژینته خواره وه .

پز فیهی عاریفه (عم) و (ت) و (مز) و (عب) و (من) : پز فیهی و عاطیره .
(تۆ) پز فیهی عاطیره . یهنبوعی توره دابزژینتی (کم) و (گم) و (من) :
يا ئاوی زۆخ بهخشه که وادی . (چر) و (عم) و (ت) : ... داده زۆینتی .
(چن) : ... دابزژینتی يا دابزژینتی .

(۱۴) به کره جۆ : شوپنیکه ده کیلۆمه تریک له سوله یمانیه وه دۆره ،
جۆگابه کی له سەرچناره وه بۆ دێ .

واته : ئەگەر فرمیتسکی چاوه کانم تیز و بێ بهرهم و گهرم و سویر و
سۆر نەبۆنايه ، به ئاوی به کره جۆم ئەوت فرمیتسکی منه ، بهلام ناتوانم
وابلێم چونکه هەرچه ند فرمیتسکی منیش وهك ئاوی به کره جۆ زۆره ،
بهلام ئەو خاسیه تانهی باسم کردن و له فرمیتسکی چاومدا هەن ، له ئاوی
به کره جۆدا نین .

نالێ ، له دانانی ئەم خاسیه تانهدا بۆ فرمیتسکی چاوی خۆی و ،
دژه کانیاں بۆ ئاوی به کره جۆ ، مهعنا ئاراییه کی زۆر جوانی کردوه ،
سهره زای ئەو زیاده زهویهش که چاوی خۆی به یه کێک له جۆگاکانی
سەرچنار داناوه .

وشه ی (به کره جۆ) لهم شیعره دا به گویره ی زانستی نه حوی کوردی
(متنازع فیه) یه له نیوان (دهموت) و (نەبوايه) دا و راست کردنه وه ی
رسته که بهم جۆره ئەبێ : ئەگەر به کره جۆی ئەشک تیز و بێ ئەمەر و
گهرم و سویر و سۆر نەبوايه ، ئەموت جۆگهی به کره جۆ دۆ چاوی خۆمه .
دۆ (چن) و (من) : که .

داخل نه‌بی به عنبه‌ری سارایی (خاڭوخۆل)
هه‌تا نه‌ک‌ی به خاکی (سوله‌یمانی) یا عوبۆر (۱۵)

یه‌عنی زیاضی زه‌وضه‌ که تیدا به چهن ده‌می
موشکین ده‌بی به کاکۆلی غیلمان و زولفی حور (۱۶)

(۱۵) سارا : سه‌حرا ، ده‌شت . خاڭوخۆل : دێیه‌که له نزیک‌ی چه‌می
تاجه‌رووه ، له ناوچه‌ی (عه‌ربه‌ت) ، ۲۴ کیلۆمه‌ترێک له زۆزه‌لانی
سوله‌یمانییه‌وه . سوله‌یمانی : یه‌کیکه له به‌ناوبانگترین شه‌ره‌کانی
کوردستان ، ئیبراهیم پاشای بابان له ساڵی ۱۷۸۴دا دروسنی
کردوه و ، پێته‌ختی میرنشینی بابانی له (قه‌لا چوالان) وه‌ بو
گواستوه‌ته‌وه .

نالی که له شه‌مه‌ره‌کانی پێشیدا (با) ی ئیژره‌وی له‌جیاتی خۆی
نارد و به‌سه‌ر کوردستانا فزاندی ، تا که‌یانده‌ (شیوه‌ سو‌ر) و ، ده‌م و
چاویکی له‌وێ پێ شو‌رتی و ، له‌وێشه‌وه‌ بردی بو (سه‌رچار) و ، نه‌و
هه‌مۆ ته‌عریفی سه‌رچار ی بو کرد ، نه‌یه‌شت له‌وێ دا‌که‌وێ .
له‌وێشه‌وه‌ ناردی بو (خاڭوخۆل) . به‌لام مه‌به‌ستی سه‌ردان له
(خاڭوخۆل) نه‌بو ، ته‌نها بو‌نه‌وه‌ی به‌ پێ‌وه‌نا ده‌ره‌نچه‌ ناویکی نه‌وێشی
هێنا . سوله‌یمانی نه‌ویست ، نه‌و سوله‌یمانییه‌ی بیره‌وه‌رییه‌کانی له
ته‌ختی دلی هه‌لکه‌نراوێ و ، خۆشترین سا‌له‌کانی ژبانی تیا بردیه‌وه
سه‌ر . نه‌وه‌ بۆی دێ به‌ پیا هه‌لدانی سوله‌یمانی‌دا و یه‌که‌ یه‌که‌
بیره‌وه‌رییه‌کانی خۆی بو باس ئه‌کا و ئه‌لێ : نه‌ک‌ی به‌ر له‌وه‌ی به
سوله‌یمانی‌دا تێبه‌زی ، بچینه‌ ده‌شتی وه‌ک عنبه‌ر بو‌ن خۆشی (خاڭوخۆل) .
سوله‌یمانی له‌پێش هه‌ر کوێیه‌که‌وه‌ به‌ .

نه‌بی (عه‌م) و (که‌م) و (گه‌م) و (مه‌به‌ . هه‌تا (چن) و (که‌) : هه‌تا .
(عه‌م) و (ت) و (مز) : هه‌رتا .

(۱۶) زیاض : چه‌می (زه‌وضه‌) به‌ هه‌م به‌مه‌نا باخچه‌ و هه‌م به‌مه‌نا به‌هه‌شت
به‌کار دێ . لێره‌دا هه‌ردو مه‌عنا که‌ مه‌به‌سته . موشکین : موشکاوی ،
بو‌ن خۆش وه‌ک که‌ستیک موشکی له‌ باخه‌لدا پێ . کاکۆل : قزی درێزی
بشت‌سه‌ر . غیلمان : چه‌می (غولام) ه‌ واته‌ کو‌زی تازه‌ پێکه‌یشتو .

واته‌ : مه‌به‌ستم له‌ سوله‌یمانی نه‌و باخچه‌ی به‌هه‌شته‌به‌ که‌ هه‌ر له‌وێ
نه‌توانی به‌ ماوه‌یه‌کی که‌م بو‌نی خۆشی کاکۆلی کو‌زه‌ لاو و زولفی حۆریه‌
نازداره‌کان هه‌ل‌بگری . دیاره‌ سوله‌یمانی که‌ بو به‌ باخچه‌ی به‌هه‌شت ،

خاکی میزاجی عنبەر و ، داری زهواجی عۆد
بهردی خهراجی گهوههر و ، جۆباری عینی تۆر (۱۷)

شامی ههmq نههار و ، فوصۆلی ههmq بههار
تۆزی ههmq عبیر و ، بوخاری ههmq بوخۆر (۱۸)

ئهبی پزیش بی له (غیلمان)ی کاکۆل درێژ و بۆن خۆش و ، له (حۆری
زۆلف وهك موشك خۆش بهرامه .

تیدا به (چن) و (من) : تیبدايه . موشکین (اح) : زهلیف .

(۱۷) میزاج : تیکهل . سروشت . جۆبار : جۆگه .

واته : ئهو سولهیمانییهی که بیبایهخترین شتی بهبایهخه .. خاکی
سروشتی عنبهري بۆنخۆشی ههیه یا لهگهڵ عنبهردا تیکهله و ، داری
وهك داری بۆنخۆشی عۆد بهزهواجه و ، گهوههر له خهرج و باجی
بهردیا نهدری و ، جۆگهی ئاوی وهك تۆر وایه یا سهرحاوهی تۆره .

له کۆکردنهوهی (میزاج) و (زهواج) و (خهراج) دا ههرحههه
جیناس نییه ، بهلام وشهئارا بیهکی جوان ههیه که له زۆر شوینی تریشدا
نالی شتیوای ههیه . له کۆکردنهوهی (خاک) و (دار) و (بهرد) و
(عۆد) يشدا تهناسوب ههیه . له (عین) يشدا لهطافهت ههیه .

میزاجی (کم) و (گم) و (من) : زهواجی . (مز) : خهراجی . عنبههر و
(چن) و (گم) و (ك) و (تۆ) : عنبههره . گهوههر و (چن) و (گم) و
(ك) و (تۆ) و (عب) : گهوههره .

(۱۸) شام : ئیواره . نههار : زۆژ . فوصۆل : وهزهکانی سال . بوخار :
ههلم .

له کۆکردنهوهی (شام) و (نههار) دا طبیاق و ، له کۆکردنهوهی
(نههار) و (بههار) و ، (بوخار) و (بوخۆر) دا جیناسی لایق و ،
له کۆکردنهوهی (تۆز) و (بوخار) و ، (عبیر) و (بوخۆر) دا
تهناسوب ههیه . سههرهزای جۆره طبیاقتیکیش که لهنیوان (تۆز) و
(عبیر) و ، (بوخار) و (بوخۆر) دا ههیه لهوژوهوه که (تۆز) و (بوخار)
بیبایهخ و بهلکو خراپن ، بهپێچهوانهی (عبیر) و (بوخۆر) هوه .

شاریکه عدل و گهرمه ، له جینگیکه خوش و نهرم بۆ دهفمی چاوهزاره دهلین شاری شارهزۆر (۱۹)

(۱۹) واته : شاریکی بهداد یاخود شاریکی تهخت و ، گهرمه و له شویتنیکه خوش و نهرماندا دروست کراوه . که پیتیسی ئهلین شاری شارهزۆره ، له بهرنهوه نییه راسته شاری شارهزۆره ، به لکو بۆ چاوهزار و لئ لادانی چاوی پیس ، وای پچ ئهلین . مه بهست له خرابیی دانه پالی سولهیمانی بۆ شارهزۆر یا نهویه که شارهزۆری نهو سهردهمه دواکهوتۆ و پز له دهرد و ئازار بووه و ئاو و ههوایهکی ناخۆشی بووه ، یا نهویه که وشه (شارهزۆر) معنای شاری جهور و ستم ، یا شاری درۆ و بوختان ، یا شاری زۆری کورێ نهۆده هاك ئهگه بهنچ ، وهك له کتیبه میژویه کونهکاندا نوسراوه . عادهتکی میلییش ههیه مندالی خوشهویست بۆ دهفمی چاوی پیس ناوی ناشرینی لئ نهین ، گوايه بۆیهش به شاریکی جوان و خوشهویستی وهك سولهیمانی و تراوه شاری شارهزۆر .

نالچ نهوهشی لهم شیعهدا مه بهست بووه که له بهرابهری وشه (عدل) دا که ههم معنای دادپهروهری و ههم معنای ژیک و تهختیش ئهگه بهنچ ، وشه (شارهزۆر) دانچ که وهك معنای (شاری درۆ و بوختان) ئهگه بهنچ ، وهك وتمان ، معنای (شاری شیو) ییش ئهگه بهنچ ، چونکه (زۆر) له عمره پیدا بهمهنا شیویش هاتوه .

نیوهی یه کهمی ئهم شیعره جیاوازییهکی زۆری له نوسخه دهسنۆس و چاپهکانی بهردهستمانا تیا ههیه . ئیمه پشتمان به نوسخه (چر) بهست . له بهر بایهخی جیاوازییهکانیان و ، بۆ یارمهتی دانی لیکۆلینهوهی پتری داوژۆیش ، تیکستی نوسخهکانی تریش لیتهدا نهۆستهوه .

- (جن) و (اح) : شاریکه عدل و گهرم له جینگیکه خوش و نهرم
- (عم) : شاریکه پز له عدل له جینگای خوش و نهرم
- (کم) : شاریکه پز له عدل و گهرم ، جیهیکی خوش و بهزم
- (گم) : شاریکی عدل و گهرم له جینگیکه خوش و نهرم
- (ت) : شاریکی عدل و گهرمه له جینگیکه خوش و نهرم
- (ک) : شاریکه عدل و گهرمه له جینگیکه خوش و نهرم
- (تۆ) : شاریکه عدل و گهرم و له جینگیکه خوش و نهرم
- (مز) : شاریکه عدل و گهرم جینگیه دهوق و بهزم
- (عب) : شاریکه عدل و گهرم و له جینگیکه خوش و نهرم

نه‌هلیکی‌وای هه‌یه که هه‌مو نه‌هلی دانشن
هه‌م ناظمی عوقودن و هه‌م ناظیری ئومور (۲۰)

سه‌یری بکه له به‌رد و له داری مه‌حله‌کان
ده‌وری بده به پرسش و ته‌فتیش و خوار و ژور (۲۱)

داخو ده‌رونی شه‌ق نه‌بووه (پردی سه‌شه‌قام) ؟ !
پیر و فوتاده ته‌ن نه‌بووه (داری پیرمه‌سور) ؟ ! (۲۲)

---

(۲۰) دانش : زانین . ناظم : هۆنه‌روه . عوقود : جه‌می (عه‌قد) ه به‌مه‌نا
ملوانکه .

واته : سوله‌یمانج وه‌نه‌بێ ته‌نها شوینه‌که‌ی خو‌ش بێ، دانیش‌توانیشی
مرو‌ی زیره‌ك و زانا و خاوه‌ن بیرن . نه‌دبب و شاعیری وایان تیا‌ه شیعری
جوانی‌وا ئه‌لێن وه‌ك ملوانکه‌ی مروارێ هۆزرایت‌ه‌وه و ، کاروباری
دنیا‌یش ژانه‌په‌ژێن و لێ‌هاتون .

له‌تیوان (ناظم) و (ناظر) دا جیناسی لایق هه‌یه .
نیوه‌ی دوه‌می ئه‌م شیعره له‌ نسخه‌ی (چن) دا به‌م‌جۆره‌یه :

نه‌هلیکن نه‌هلی دانش و نیکن بو‌ژورگ و خود

له‌ نسخه‌ی (ك) يشدا به‌م‌جۆره‌یه :

نه‌هلی که نه‌هلی هونەر ، نیکن بو‌ژورگ و خود

به‌پیتی ئه‌م نسخه‌یه ئه‌بێ (ن) ئیک له (هونەر) هه‌که په‌ژیبی و
(هونهرن) بێ ، ئه‌گینا مه‌عناکه‌شی نایه‌ت و سه‌نگه‌که‌شی له‌نگ ئه‌بێ .

(۲۱) مه‌حله‌ : گه‌ژه‌ك . ده‌ور : خول . پرسش : پرسیار .

له‌م شیعره‌وه نالێ (با) نه‌خاته ناو شار بو‌ زانینی هه‌والی شو‌ین
بیره‌وه‌ریه‌که‌کانی و یه‌که‌یه‌کیان باس ئه‌کا بۆی . پیتی ئه‌لێن سه‌ری له‌ دار و
به‌ردی گه‌ژه‌که‌کانی شار بدا بزانی کامیان له‌ جینی خو‌یان ماون و کامیان
تی‌کچۆن و ، خوار و ژوری شار بکه‌ژێ و خولی پیا بخوا و له‌م و له‌و
پرسش .

له‌ به‌رد و له‌ داری (چر) و (عم) و (ت) و (مز) : له‌ دار و له‌
به‌ردی . ته‌فتیش و (عم) و (کم) و (گم) : ته‌فتیشی .

(۲۲) سه‌شه‌قام : گه‌ره‌کیکه له‌ گه‌ژه‌که‌کانی به‌شی خواروی سوله‌یمانج .
پردی سه‌شه‌قام : پردێک بووه له‌ نزیکێ مزگه‌وتی مامۆستا مه‌لا

ئىستەش بە بەرگك و بارە عەلەمدارى (شىخ ھەباس) ،
يا بىننەواو بەرگك گەزاو بە شەخسى عۆر ؟! (۲۳)

حوسەنى پىسكەندىيەو . فوتادە : ئوفتادە ، كەوتۆ . تەن : لەش .
پىر مەسۆر : پىر مەنصۆر ، پىاو چاكىك بوو شەخسەكەى لە داوئىنى
گەزەكى مەلكەندىيەو ، ئىستا بەو دەورو بەرە ئەلئىن گەزەكى پىر مەسۆر .
شۆيئەواری گۆزستانی دەورو بەرى شەخسەكە خەرىكە كۆيەر ئەيىتەو و
ھەمۆى كراو بە خانۆ ، بەلام شەخسەكە خۆى ماو و دارىكىشى بە
سەرەو ، دىوارىكى بە دەورا كراو . وادىارە دارەكەى پىر مەسۆر لە
سەردەمى ئالیدا دارىكى گەورە بوو و وەك ھەمۆ شەخسەكانى كوردستان
ئالا و پەزۆبەكى نۆرى پتو بوو و بەھاران جىكاي كۆبۆنەو كۆز و
كچى شۆخى شار بوو ، بۆيە ئالى و بەسۆزەو ئاوى ئەبا .

ئەم دۆ شوئە (سەرشەقام) و (پىر مەسۆر) كە ئالى ئاويان
ئەھىنى سەر و خواری شار بوون . مەبەستى ئالیش ئەوئە (با)
ھەمۆ لایەكى شارى بۆ پىشكنى .

پىر و (تق) و (عب) : پىرى .

(۲۳) بە بەرگك و بار : پۆشتە و پەرداخ . عەلەمدار : دارى ئالاچ و پەزۆ
پىسا ھەلواسراو ، يا مروى ئالا ھەلگەر . شىخ ھەباس : شىخ ھەباس ،
يەكك بوو لە سەيىدەكانى بەرزنجە ، قەبرەكەى زىيارەتگاي خەلكە ،
كەوتووئە داوئىنى سولەيمانىيەو . جارەن بەو دەور و پىشتەيان ئەوت
گەزەكى جۆلەكەكان . ئىستا پتەئەلئىن گەزەكى شىخەباس . بىننەوا :
ھەزار و زۆت و قۆت . شەخس : بنیادەم ، ياخود قەبرى پىاوچاك .
عۆر : عورىان ، زۆت .

واتە : سەرى لە شەخسەكەى شىخەباسىش بدە ، بزائە وەك جارەن
زىيارەتگا و سەيرانگاي خەلكە و ، دارەكەى سەرى كە ئەوئەندەى ئالاچ
پىسا كرابو بۆق بە دار ئالاچ ، يا ئەتوت ئالاچ ھەلگەرى شىخەباسە ،
وەك جارەن بە پارچە پەزۆى ئالا و والا زازاوەتەو ، يان ھىچى پتو
نەماو و وەك پىاوى زۆت و قۆتى لى ھاتوو ، ياخود بوو بە
شەخسىكى بى پەزۆ و پالە ؟ ھەرچەند (دار) و (شەخس) جيان لە
يەك ، بەلام چونكە (شەخس) بە (دار) دا ئەناسریتەو ، ئالى دارەكەى
كردوو بە شەخس .

عەلەمدارى (چن) و (ت) و (ك) و (مز) و (اح) و (من) : عەلەمدارە .

ئایا به جمع و دائیره دهوری (کانی با) ،
یاخۆ بووه به تفریقەیی شۆرش و نوشۆر ؟! (٢٤)

(سه یوان) نظیری گونبەدی که یوانه سه بز و صاف ،
یاخۆ بووه به دائیرهیی ئەنجومی قوبۆر ؟! (٢٥)

به پیتی ئەم نوسخانه معنای شیعره که تازاده یەك ئەگۆژێ و (شێخ
هه باس) ئەبێ به (موبتهدا) و (عه لمدار) که به پیتی نوسخه کانی تر
موبتهدا بو ، ئەبێ به خه بهری دۆهه م . هه باس (کم) و (گم) و (ت) و
(مز) : عه باس . گه ژاوه (عم) و (کم) و (گم) و (من) : کراوه .

(٢٤) کانی با : کانی و سهراویکه له ودیوی گردی سه یوانه وه سهیرانگی
به هارانی خه لکی سوله یمانیه . نه زه رگهی شه خسیکیشه ئەلێن چاک
کردنه وهی باداریی گرتووه ته خۆی . شۆرش : ههرا و هوریا . نوشۆر :
ژۆژی قیامهت که هه مۆ زیندووان ئەمرن .

واته : ئاخۆ ئیستاش دهوری کانی با خه لکی تیا کۆنه بنه وه و به دهوری
کانیه که دا ئەلقه ئەبهستن بۆ شای و ژابواردن و هه لپه زکێ ، یاخود ،
خه لکه که ی بلاوه یان لێ کردووه و وهك ژۆژی قیامهتی لێ هاتووه که
هه رچی گیان له بهر هه یه ئەمرن ؟

به جمع و (عم) و (ت) : به جمعی : تفریقەیی شۆرش و (عم) و
(گم) و (ت) و (مز) : تفریقەیی شۆرش . (کم) و (من) : تفریقەوو
شۆرش . (ک) و (ق) و (عب) : تفریقەوو شۆرش .

(٢٥) سه یوان : گردی سه یوان : گردیکه له بهری ژۆزه لاتی سوله یمانیه وه ،
نابانگی به گۆزستانه که یه وه ده رچووه . وهك له پارچه شیمرێکی (شێخ
زهزا) وه ده رئه که وێ له سه رده می بابانه کاندایێکی ژابواردنی میره کان
بووه . له م شیعره ی نالی خۆشیه وه ده رئه که وێ له سه رده می ئەویشدا
هیشتا تاک و ته را گۆژی تیا بووه . یه که م جار هه ر بابانه کان خۆیان ، به یادی
سه رده می زیندویه تیج ، کردیان به گۆزستان بۆ خۆیان و ئەوانه ی لێیان هه
نزیك بۆن و پاشان ورده ورده بۆ به گۆزستانی خه لکیش . . که یوان :
ئه ستیره ی (زو حه ل) که باز نه یه کی زۆر ژۆناکی به ده وریا به بووه به
نمونه ی شتی زۆر ژۆشن . ئەنجوم : جمعی (نه جم) واته ئەستیره .
واته : وهك چۆن گومەزی شینی ئاسمان که ئەستیره ی زو حه لی پێوه
دیار بێ ، ئەستیره ی تری پێوه بێ نمونه ، ئاخۆ گردی سه یوانیش هه روا

ټیسته ش مه کانی ټاسکه یه (کانی ټاسکان) ،
یاخو بووه به مه له به یی گورگ و لوره لور ؟ (٢٦)

سوز و سافه وهك جارن و گوزی كهسی - دیاره له بهر كه میی
گوزه كان - پیوه دیار نیی ، یاخود گوزی زوری تیا هه لكه نراوه و وهك
ټاسمانی تاریكه شوی لڼ هاتووه كه نه ستیره ی زوری پیوه یڼ ؟

زهنگ یڼ مه بهستی نالچ له م شوبهاندنه ټوه بۆڼ جارن سه یوان
گوزی ته نها چهنه كه سیتی ناوداری تیا بووه وهك نه ستیره ی زوحل به
ټاسمانه وه ، به لام پاشان بووه به گوزستانی کی گشتی و خه لكیتی زوری
له زانایان و شاعر و ټه دیب و پیاوچاكان تیا نیژراوه كه هه ربه كه یان ،
بهش به حالی خو یان ، له مهیدانی خو یانا نه ستیره یهك بوون .

سه بز و (عم) و (كم) و (گم) : سوز و .

(٢٦) مه كان : شوین . كانی ټاسكان : كانی و سه راو ټك بووه له زوژاوی
سوله یمانیه وه ، ټیستا گزه كیكه . له سه رده می بابانه كاندا ، وهك له
شیرتی شیخ زهراوه ده رټه كه وی ، مهیدانی زمبازی و پتیشبزه کی
سوارتی بووه . مه له به : گالته جاز .

دور نیی مه به سټ له ټاسكان كچانی شوخی چاو جوانی شار بۆڼ كه
وهختی خو ی چۆنه سه ر ټو كانی و ټاوه و ، هه ر به و بۆنه په شه وه
شوینه كه وا ناو نرابی و كوزانیش ټو ناوه یان كر دبی به مهیدانی كهزان و
زابواردنی خو یان و ، هه ر له وه شه وه بابانه كان كر دیتیان به مهیدانی
زمبازیان . دیاره لاوانی پتیشبزه كه كه ر كه بیین كچانی شوخ له نریکیانه وه
له سه ر ټاوه كه دانیشتون ، گه رمتر ټه ڼ و ټاره زوی سه ركه وتیان زیاتر
ټه ڼ . . جا له و زو وه نالییش ټه پرسئ : ټاخو كانی ټاسكان هه ر وهك
جارن جیگای كچه وهك ټاسك چاو جوانه كانه كه نه هاتنه سه ر ټاو ، یا
جیگای پتیشبزه كه كه ره كانه كه وهك ټاسك تیژ ټه زویشتن ، یاخود نه خهیر ،
به زوژ بووه به گالته جازتی ټه وانه ی مه گه ر ته نها لاسایی شوژه سوارانی
بابانیان پڼ بكریته وه و ، به شه ویش چوژ و هوژ و سه گ و گورگ تیا
ټه لورینئ . دوریش نیی مه به سستی له گورگ سو پای داگیر كه ری
عوسمانی و له لوره لور دهنکی به گوئ ناسازی ټه وان یڼ . .

ټه شیرته ته نها له نوسخه ی (چر) و (عم) و (كم) و (گم) دا هه یه .
ټاسکه یه : (عم) و (كم) و (گم) : ټاسکه .

ئىستەش سوروشكى عىشقى ھەيە (شىۋى ئاودار) ،
ياخۇ بوۋە بە صۆفسىيە وشكى لە ھەق بە دۆر ؟! (۲۷)

داخو دەرۋىنى صافە ، گۆزەي ماۋە (تانجەرۆ) ،
ياخۇ ئەسیری خاكە بە ئىلتى دەكا عوبقور ؟! (۲۸)
سەيرىكى خۆش لە چىمەنى ناو (خانەقا) بکە
ئايا زەبىيى ئاھوۋە ، يا چارى سئور ؟! (۲۹)

---

(۲۷) شىۋى ئاودار : شىۋىكە لە زۆزاۋاي باكۆرى سولەيمانىيەۋە بەلای
سەرچناردا .

ۋانە : شىۋى (ئاودار) ۋەك جاران فرمىسكى دلدارىي لە چار
ئەزۆي ، ۋانە ناۋى پىا ئەزۋا ، يان وشكى كردوۋە ۋەك چاۋى وشكە
سۆفبىيە خوا نەناسەكان كە دكۆپ فرمىسكىان لە ترسى خوا لە چار
نازۋا ؟ ياخود ۋەك وشكى و بى دكلى سۆفبىيە لە راستى دۆرەكان وشكە ؟
بەگۆيرەي مەعنای دۆھەم ، شوبھاندنەكە شوبھاندى مەھسوسە بە
مەعقۇل كە بەكىكە لە شىۋە ناسكەكانى شوبھاندن .
عىشقى (چر) : ئەشكى :

(۲۸) تانجەرۆ : چەمىكە لە سەرچاۋەكانى سەرچنارەۋە پەيدا ئەبى و ، لە
داۋىنى سولەيمانىيەۋە بە بنارى چىاي گلەزەردەدا بەرەو شارەزۆر مل
ئەنې و لە (دواۋان) دا ئەزۆيتە سىروانەۋە .

ۋانە : ئاخۇ تانجەرۆ كەسى ھەيە گۆيى بداتى و ھەمۇ سالى جۆمالى
بكا و ، بە ھىز و گۆزەكەي جارانبەۋە ئەزۋا ، يا پز بوۋەتەۋە و قوز و
لىتە بەرى گرتوۋە و ليخن بوۋە ؟
گۆزەي (ەم) : گۆزى .

(۲۹) خانەقا : خانەقاي مەولانا خالىدى نەقشەبەندى ، لە گەزەكى (دەرگەزىن)
كە مەحمۇد پاشاي بابان دروستى كردوۋە . زەبىع : بەھار . گز و گىاي
بەھار . ئاھق : ئاسك : چاير : بەھاربەند . سئور : چوارپى .
نالچ لەم پارچە شىعرە پز سۆزەيدا ، تا دى مىگناتىزى ھەستى زياتر
بە شوپىتىكى تايەبىيەۋە گىر ئەبى . ۋەك دىمان (شارەزۆر) و (شىۋە
سۆر) و (سەرچنار) و ئەنجا خوار و زۆرى سولەيمانى و پاشان
سەيرانگاكانى دەور و پىشتى و زۆبارەكانى ، ھىچ كامى لە ھەستى بىر و

سەزە لە دەوری گۆل تەژە وەك خەطلی زۆی یار
یا پۆشی وشك و زۆره وەكو زیشی (كاكە سۆر) ؟ (۳۰)

یادی خۆی بێ بەش نه کرد . بەلام بنیادەم هەرچەند بازنی
خۆشەوێستییی بەدەرەتان و گوشاد بێ و کەسان و جێ و شوێنێکی
زۆر بگریتهوه ، شتیك یا کەسیکی هەبە لە هەر شتیك یا لە هەر کەسیکی
زیاتر هەلاوتری و جێگای لای سەرووی لە دلایا بۆ ئەو تەرخان کردبێ .
ئەگەر ئەو جێگایە بەش بەحالی نالێ لە جیهانا کوردستان و لە کوردستانا
سولهیمانی بۆی ، کە وایشە ، لە سولهیمانیشا خانەقای مەولانایە و
وەك پاشتر دەرئەکەوێ ، لە خانەقاشدا بەتایبەتی ژۆره کە خۆیەتی .
بەم جۆره وا ئەبنین نالێ ئیتر قورساییی سۆز و پرسیار ئەخاتە سەر
خانەقا و دواچ پرسیاری بە هەوال پرسینی ژۆره کە خۆی دیتێ . لە
خۆزای نییه لەم قەسیدە ۳ { بەیتیەدا ۱۱ بەیتی بۆ خانەقا تەرخان
کردوو و لە هەموو دییمەنێکی باری ئاوەدانێ و کۆمەلایەتی و سروشتی و
خوێندەواری ناو خانەقای پرسیو ، لەگەڵ ئەوەشدا کە خانەقا لە
بناخدا شوێنی سۆفیگەرییە و نالییش هەرگیز دانۆلەیی لەگەڵ
سۆفیگەریدا بێکەوه نەکۆلۆه .

نالێ لە سەرەتای پرسیاریا لە وەزعی خانەقا ، بە بای خۆش گوزەر
ئەلێ کە یەكەم جار سەرت کرد بە دەرگای جەوشی خانەقادا چیمەنەکەت
ئەکەوێتە بەرچاو . دەسا جوان جوان لێی ورد بێرەوه ، بزانه وەك
جاران شوێنی گەشت و ژاواردنی ئاسکە کە مایەیی جوانییە بۆ چیمەن ،
یاخود هێستری چوار پەل قەویی تی بەردراوه تیا ئەکەوه ژین . . مەبەستی
لەوێ مەلا و خوێندەوار و ژۆشنبیر و خواناسی ژاستی تیا ، یان پزە
لە کەسانی نەفام و تێنەگەبشتو و لە ژاستی دۆر ، لەوانەیی خوا پێیان
ئەفەرموێت « اولك كالانعام ، بل هم اضل » کە داگیر کەرائی ژۆمن .
ناو (اح) : نێو .

(۳۰) زۆر : زەر . کاکە سۆر : پیاویکی پیری بەسالاچۆ بووه لەو سەردەمدا لە
سولهیمانی . خۆی سۆر بووه و ئەلێن ناوی عەولا بووه ، زیشیکی
تۆژی درێژی هەبووه ، زیشی پیاوی سۆر زەردکاره ، با سپییش بێ
ئەو بەلکەبە تیا هەر ئەمێنێتەوه* .

* علاءالدین سجادی ، دۆ چامەکەیی نالێ و سالم ، بەغدا ، ۱۹۷۳ ،
چاپخانەی مەعاریف ، ل ۵۴ .

قهلبی مونه ووهره له حهیبانی نازنهین ،
یا وهك سهقر پژه له زهقیبانی لهندههور ؟ (۳۱)

واته : سهرنجی گولهکانی ههوشی خانهقا بده بزانه گیای سهوزی
تهزبان بهدهوورایه وهك گولگی زۆمهتی یار و مۆی زولگی بهدهوریا ، یاخود
ههمۆی ههر پۆشی وشکی زهره ههلهگهزآوه وهك زیشه زهره
ههلهگهزآوه که ی کاکه سۆر ؟

زۆیشی تی نهچێ (کاکه سۆر) ئیشارهت بێ به سهربازی عوسمانی
که دهم و چاویان سۆر و مۆیان زهره بووه .
سهبزه (عم) و (کم) و (گم) و (من) : سهوزه . تهزه (مز) : پژه .
خهطلی (من) : زولگی . زۆره (عم) : زهره .

(۳۱) قهلب : دل . دهروژ . ناوهوه . مونهووهر : نۆرائی ، زۆناک . سهقر :
دۆزهخ . لهندههور : چوارشانه و کهلهگهت ، مهههست له کهسانی وایه
ئهوهنده زهههلالاح بێ خهك لییان بترسی .

واته : ناخۆ ناوهوهی خانهقا کهسانی خۆشهویستی نازداری تیا به
ئهبه به مایه زۆناکی بۆی ، وهك چۆن دلی ئادهمیزاد به یادی خوا
زۆناک ئهیهتوه ، یاخود پژه له کهسانی بهدکار و بهدفعهسال و سیاچاره ،
وهك دۆزهخ که پژه له گوناهبار و پیاو خرابی و زۆنگای چاکهیان له خهك
نهگرت .

له نوسخهکهی (عم) دا ئهم شیعره لهپاش شیعی ژماره (۲۷) هوهیه،
بهلام دیاره ئهوه ههلهیه . سهرهزای ئهوه که له ههمۆ نوسخهکانی ترا
بهمجۆریه که ئیمه دامان ناوه ، ههر ئهمهش لهگهله زۆچکهی شیعرهکانا
ئهگونجێ ، چونکه ئهم شیعره بۆ ئهوه دهسنادا باسی (شیوی ئاودار) بکا و،
لهگهله باسی (خانهقا) دا جۆره .

له وشه (قهلب) و (مونهووهر) دا لهطافهت ههیه ، چونکه باس
باسی خانهقایه و دلی نۆرائیش زیاتر پهیوهندی به خانهقاوه ههیه .
ههروا له بهراورد کردنیشیا لهگهله (سهقر) ورده کارییهکی جوان ههیه،
چونکه خانهقا که جیتی خواناسییه ئههه وهك بهههشت بێ و پۆ بێ له
جۆری جوان ، نهك وهك دۆزهخ کهسانی گوناهبار و سیاچاره و خوین
تالی تیا بێ .

نازهین (« بهراویزی » چر) و (کم) و (گم) و (لك) و (عب) و (من) :
نازدار .

دهس به نديانه دين و دهچن سهر و ناروهن ،
يا حلقه يانه صوفيى ملخوار و مهنده بقر ؟ (۳۲)

مهيلن بکه له سه بزه درهختانى مه درهسه :
نه وراقيان موقه ددیمه یی شینه یا نه سقر ؟ (۳۳)

(۳۲) دهست بهند : دهستی يهك گرتن . ناروهن : درهختيكي بهرز و گورهی
لق و پوپ چزی گهلا ورده ، له حهوشی زور له تهکيه و خانه قاکانا ههيه
بو سيهر، بهری نييه . حلقه : کوپونه وهی صوفييه کان بو يادی خوا و
پیرانی تعريقت و بیر کردنه وه له مهرک و قهبر و قیامت ، له گهل
به کارهیتانی ورده بهردی گوی چمدا له جياتی تهزییح . مهنده بقر :
به دبهخت .

واته : ناخو سهر و ناروهنه کانی حهوشی خانه قا له خو شیدان و
وهك لاوانی ههله پزکی کمر دهستیان گرتووه دين و دهچن و له سهر
ئاوازی شنه با سما نه کن ، یاخود وهك صوفييه کوکو له کان په یوه نديان
به خوشی ژبانوه نهماوه ، سهریان کز کردووه و ملیان خوار
کردووه تهوه و بچ دهنگ و سهنگن ؟

مهنده بقر (مز) و (من) : مهنده مقر . نه میس ههر دهسکاری کراوی
مهنده بقره .

(۳۳) نه وراق : گهلا . موقه ددیمه . لای پیته وه . قهراخ . سهره تا .
واته : لایهك به لای درهخته سهوزه کانی لای حوچرهی فهقیکاندا
بکهره وه بزانه قهراخی گهلا کانیان شینه یا سقر ههله گه زاوه . مه بهستی
له وه به بزانی درهخته کان خزمه تیان ههیه و ئاویان نه درن یانه ، چونکه
نه گهر قهراخی گهلا کانیان شین بچ، نه وه واته گهش و باراون و نیشانه ی
خزمهت کرانیانه و ، نه گهر سقر ههله گه زابن ، نه وه سه ره قای زهره
بو نیانه و وانه گه بهنچ کس گو ییان ناداتی .

نه شگونچ مه بهستی له درهخته کان مهلا و فهقیکانی مه درهسه بچ و ،
مه بهستی له نه وراق زواله تیان بچ چونکه وشکی و تهزیی درهخت ،
بهر له ههرچی به زهنگی گهلا یدا دیاره و ، مه بهستی له شین
خهفه تباری و له سقر شای و خوش بچ . بهم پیته مه عنای شین و
سقر له ههر کام له دو مه عناکدا پیچه وانسی نه یی تریانه و نه مهر
نیشانه ی دهسه لاتی شیعری نالییه که له يهك شیعردا دو وشه ههر به کر
به دو مه عنای دوی به کتر به کار دینن .

حهوزی پزی که نایی دیدی منه لهوئ ،
لیلاوی دانهاتووه وهك سهیلی (شیوهسۆر) ؟ (٣٤)

ئێستەش که ناری ههوشه که جیتی باز و کهوشه که ،
یاریری تیابه ، یا بووه ته مهعهضی نوفور ؟ (٣٥)

ئهوانهی شارهزای کتێبه ده سنۆسه کانی جارانی حوچه کان بن ،
ئهزانن وشهی (مقدمه) و سهرباسه کان له زۆر لهو کتێبانه دا به مهعه که بی
سۆر یا شین ئه نۆسران . هه رچه ند په یوه ندێك له نیوان ئهم به شین و
سۆر نۆسینه و خۆش و ناخۆشیدا نییه ، نالێ هه ر و یستۆبه تی
ئێشاره تیکیش بو ئه وه بکا . له کوکر د نه وه ی (مه درسه) و (ئه وراق) و
(مو قه ددیمه) شدا که یان دنی جو ره له طافه تیکێ مه به ست بووه .

بکه له (چر) و (عم) و (مز) و (عب) و (من) : بکه به . سه به زه (من) :
سه وزه . (ک) و (تو) : ده که ی به .

(٣٤) نایب : جێ نشین . سه یل : لافاو . شیوه سۆر : یا شیوه سۆره که به
که پێشان باس مان کرد ، یا هه ر شیویکی کانی لافاو هاتنه که قوژاوی
سۆری پیا سه ربکا .

واته : هه وزه پزه که ی خانه قا جێ نشینی چاوه پز له فرمێسکه کانی
منه که پزن له فرمێسکی ساف و زۆشن . جا ئاخۆ ئه ویش ئاوی پاک و
زۆشنی تیابه ، یا که س گوئی ناداتی و وهك ئاوی شیوه سۆر قوژاو و
لیکی تیابه ؟

لیلاوی (مز) : لێشاوی .

(٣٥) که نار : قه راخ . کهوشهك . باز : یاخود سێ باز : یاریه که جارن
فه قی ، به هاران و پایزان ، به زۆزانی سێ شه مه و جو مه دا ئه یانکرد .
یاریه که به م جو ره به : کو مه له هه مرزه کارێک له شویتیکێ نه رماندا سه ره
ئه به ستن و ، شوینی به کم پێ دانان دبارێ ئه کهن و ، هه ر کامیان به گوژ
دین ، لهو شوین پێه وه به ولا ، سێ بازی به گوژم ئه بن و ، به و جو ره
به رده وام ئه بن تا ده ر ئه که و ئێ کێ له هه موان زۆرتری بزیه و کێ له
هه موان که متری بزیه . ئه مه یان که له هه موان که متری بزیه ،
دائه بێ و پشت دئه کا و ، ئه وانه ی که زۆریان بزیه بازی به سه را
ئه به ن . پێشه نگه که یان که له هه مویان زۆرتری بزیه و پێی ئه لێن ئیعام ،
له هه ر بازیکی تازه یدا ، بگاته هه ر کوئ ، دابووه که ئه گوێزێته وه بو

چاوئى بخه لسه بزه وو سیرابی دائیره
جنى جیلوه گاهى چاوه کهمه نهرمه یا نه زور ؟ (۳۶)

لهوئى ، تا به کيکي تریان توانای ناميئنج به بازیک بگانه لای دابووه که و ،
خۆى دائهين و ، دابووه که نهين به ئيمام . کهوشهک : یاریه کی تره يهک
بازی تیا نه برئ و ، له دوا شوینی بازدا کهوشتيك دائه نرئ . له میشا کن
له ههموان کورت تری بژی دائهين و ، کن له ههموان زۆرتری بژی ،
نهين به ئيمام و بهر له ههموان بازی به سمره ئهبا . له گهل همر بازیکی
ئیمامدا دابووه که به ئه ندازه ی کهوشتيك نه چيته پيشه وه . بازدهر نابین
قاجی له کهوشه که بکهوئ . نه گهر ليی کهوت خۆى دائهين . بازدانی
کهوشهک له هيس سئ باز گرانتره ، چونکه به سينگه و باز نهيا و ، نهين
یه کسر لهو شوينه وه که بۆ سهره تاي باز دیارتي کراوه ، خۆى فزئ
بدا و ، تهنها دهستی له پشتی دابووه که بکهوئ و خۆى به سهریا فزئ
بدانه نهو دیوبیه وه .

وانه : ناخۆ ئیستاش قهراخی حهوشه که ی خانه قا وهک جارن جیگای
سئ باز و کهوشه کی فه قیینه و یاری تیا نه کرئ ، یا بووه به پيشانگای
دل لئ بیزران و حهز لئ نه کران و ، کهس زۆی تی ناکا ؟ بهم شيعره دا
دهرئه کهوئ نهو سهردهمه حهوشی خانه قا نهو نه ده گهوره بووه ، جی
تابه تیی سئ باز و کهوشه کی تیا بووه و ، له وانه شه مه به ست نهو بۆین
فه قییکان همرکاتی ئاره زۆی یاریان بۆ ، پتویست نهکا بچن بۆ دهره وه ی
شار و ههر له حهوشی خانه قادا (وهرزش) ی خۆیان بکهن .

له کوکردنه وه ی (حهوشه که) و (کهوشه که) دا جیناسی ناقیص ههیه .
باز و (کم) : بازی .

ئه م شيعره و شيعری پيشه وه ی له نوسخه ی (من) دا بهر و دوان .
(۳۶) سیراب : تیراو . بهو چیمه نه ئه لئین که ئاوی زۆری ئه درئ بۆ نه وه ی
هه میشه گهش و تیراو ی . دائیره : بازنه ، دهو روبهر . جیلوه گاه :
جیگای دهر کهوتن و ورشه دانه وه . زور : زیر .

وانه : تماشایه کی سهوزه و چیمه نه که ی دهو و پشتی حوجره ی
فه قییکانی خانه قا بکه ، بزانه ئیستاش نهرم و سهوز و پاراوه و ئازیزانی
تیا کوئه بنه وه ، یاخود کهس گوئی ناداتی و وشک بووه و بووه به بۆشی
زیر .

ئه م شيعره و شيعری پيشه وه ی له نوسخه ی (ع) دا بهر و دوان .
له کوکردنه وه ی (چاوئ) و (چاوه کهم) دا له طافهت و ، له کوکردنه وه ی
(نهرم) و (زور) دا طبیاق ههیه .

توخا فهضایی دهشتی فهقیکان ئه میسته کەش مهحشر میثاله یا بووه ته (چۆلی سهلم و تور) ؟ (۳۷)

له سه بهزه وو (عم) : به سه وه وه . (کم) و (گم) و (تق) : له سه وه وه .
(ك) و (ت) : له سه بهزه بی . (مز) : به سه بهزه وو . سیرایی (عم) :
سیراوی . (کم) : سهیرایی . دائیره (جر) : دائیره ی .

(۳۷) فهضا : تهختان . دهشتی فهقیکان : تهختانیک بووه له سه رکارتیز له بهر
گریدی سه یواندا و توژی به لای گوردی حاجج ئه وللاه ، که وتوو ته
زۆزه لاتی شاری سوله یمانیه وه ، پردیکی بچکوله ی دار هه بو له
شیوه که ی سه رفه بران ئه پهرینه وه ئه چۆینه ناو دهشتی فهقیانه وه .
ئسته شوینه که ی هه مۆ بووه به خانۆ . تا سالانی ۱۹۴۰ ئه و باوه و ئه و
ناوه هه به وه ، پاش ئه وه ورده ورده خانۆ شوینه که ی داگیر کرد * . فهقی :
که سانیک بۆن له ته مه نی ۱۰ - ۱۲ سالانه وه حوجره ی تایه تیایان له
مزگه وته کانداهه بو ، زانسته کانی ئایینی ئیسلام و زمانی عه ره بی و
هه ندی بابته ی فه لسه فه و ماتماتیک و ئاسمان شوناسییشیان ئه خویند .
تا پاش جهنگی یه که می جیهانی ش بناخه ی خویندن و خوینده واری له
کوردستانا ئه وان بۆن . که له خویندن ئه بۆنه وه ، ئه بۆن به مه لا . له ناو ئه م
مه لایانه دا زانی گه وه گه وه هه لکه وتوو . دهوری گه وه ی پهیدا
بۆن و گه شه پیدان و پاراستنی ئه ده بی کورد ئه م مه لا و فه قتیانه
دیویانه . ئیستاش له زۆر لای کوردستانا فه قتیته ی ماوه ، به لام زۆر
زۆی کردۆته کزج . سهلم و تور : دۆ کوژی فه ره یلۆنی پادشای
پیشدادجی بوون ، له ئیوانی خۆیا نا بووه به شه زیان و له و شوینه دا که
شه زه که یان تیا کردوو کوشتریکی گه وه یان له یه کترجی کردوو و
قه لاجۆیان خستوو ته به ک . ئیستا به هه ر شوینج ویران و چۆل بچ ،
ئه لێن بووه به چۆلی سهلم و تور .

واه : ئاخۆ ئیستاش دهشتی فهقیکان له بهر زۆری فه قتی یاری که ر و
خه لکی ته ماشاکه ر وه ک دهشتی مه حشر وایه و پژه له عه شامات ،
یاخود نه باری که ری تیا ماوه و نه ته ماشاکه ر و وه ک چۆلی جی شه زی
سهلم و تۆری لێ هاتوو ه ؟ .

توخا (عم) و (گم) : داخۆ . (ت) و (ك) : توخودا . فهقیکان (ت) و
(ك) و (تق) و (مز) : فه قتیان . ئه میسته کەش (عم) و (مز) : ئیسته که ی ش .

* علاءالدین سجادی ، دۆ چامه که ی نالچ و سالم ، بهغدا ، ۱۹۷۳
چاپخانه ی مه عاریف ، ل ۶۴ .

واصيل بکه عېرى سەلام بە حوجرە کەم
چىي ماوه ، چىي نەماوه ، لە ھەيوان و تاق و ژۆر ؟ (۳۸)

ئەو غارى يارە ئىستە پز ئەغيارە ، يا نە خۆ
ھەر غارى يارە ، يا بووئە غارى مار و مۆر ؟ (۳۹)

(۳۸) واتە : بۆنى خۆشى سەلام و ھەوال پرسیم لە گەل خۆت ھەلگرە و بېبە و
بېگەبەنە بە حوجرە کەم کە تبادا ئەزىام و ، بزائە ھەيوان و تاق و ژۆرى
چىي ماوه و چىي نەماوه ؟

و ەك لە سۆزى شىعرەكانى پېشەو ەي نالىيەو ە بۆ خانەقا ، دەرکەوت
کەوا لەوئى خويندۆيە و ژەنگ بېن ھەر لەوئىش خويندنى تەواو کردبېن ،
لەم شىعرە و (لە تىگرای شىعرەکانىشەو ە) دەرئەكەوئى کە پاش بۆن
بە مەلايش خانەقاي بەجى نەهشتووە و نەچوئە ھىچ کوئى تر و ژئ و
شوئىنكى دياريشى لەوئى بوو ، بەلکو تا سولەيمانيشى بەجى ھىشتووە
ھەر لەوئى بوو و ، لەوانەبە ئەو ەش بگەبەن کە ژنى نەھىناو ە . بەلگەمان
بۆ ئەم بۆچۆنانەمان ئەو ەبە فەقئ تا فەقئ بېن ژۆرى تايبەتىي نىيە و
لەگەل فەقئىکانى تردا پىگەو ە ئەزىن . نالىيش ھەوالى ژۆر و ھەيوانى
ژۆر و تاقەكەى ئەپرسى . کەواتە ديارە ئەم ژۆرە ئەو ژۆرە نىيە
لەگەل فەقئىکانا تيا ژباو ە . ھەر ەو ە فەقئى کە بۆ بە مەلا ئەو
مژگەو ە بەجى دىلئى کە تيا خويندووە و ئەچىتە شوئىنكى کە و ژيانئى
نوئى دەست پىدەکا ، کەچى نالى سۆزىكى تەنانەت کەمىشى بۆ
ھەوارگەئى نوئى پاش خانەقاي ، ئەگەر بۆبېن ، دەرئەبۆو ە . دۆريشە
بلىيىن پاش بۆن بە مەلا بوو بە مەلاى خانەقا ، چونکە ئەو پىرسيارەمان
لئى ژاست ئەبىتتەو ە : ناخۆ مەلاکەى خانەقا چىي لئى ھات ؟ ھەر ەو ە
ئەگەر نالى پاش بۆن بە مەلا و بەر لە چۆنە دەرەو ەى لە کوردستان ،
خانەقاي بەجى ھىشتابە ، بەو ھەمۆ سۆزەو ە باسى لئى نەئەکرد ، ئەو
ھەمۆ سۆزە نىشانەى زامى نوئى لەبىرئەچو ەو ەبە .
ھەيوان و (اح) : ئەيوان و .

(۳۹) غار : ئەشکەوت . ئەغيار : بىگانە . مۆر : مۆرۆلە .

واتە : حوجرە کەم کە ئەوسا بۆ من و ھاوژىکانم و ەك ئەشکەوتەكەى
(ئەور) بو بۆ پىنھەمبەر (د.خ) و ئەبۆبەكرى ھاوژئى ، ئىستا پز بوو
لە بىگانە و کەسانى نەناس ، يا ھەر ەك جاران دۆست و برادەرى

زارم وه کو هیلال و نه حیفم وه کو خه یال !
 ئایا ده کهومه زار و به دلدا ده کهم خوطور ؟! (٤٠)

تیا به ، یا خود کهسی تیا نیبه ، چۆل و هۆله و مه گهر مار و میترۆله ی
 تیا بێ ؟

نالێ لهم پرسیاره بیدا ئیقتیباسی له به سه رهاتی کۆچ کردنی
 پێغه مبه ره وه کردوه له مه که وه بۆ مه دینه ، که چۆن له گه ل نه بۆ به کردا
 ماوه یه که خۆیان له نه شکهو تی (نه ور) داشارده وه تا کافره کان دۆر
 کهوتنه وه . ههروه ها وشه ی (غاری مار) ییش ئیشاره ته به وه که ماریک
 له وه نه شکهو تی نه ورده دا په نجه ی نه بۆ به کری که ست .

له نیوان (غار) و (یار) و (مار) و ، (مار) و (مۆر) دا جیناسی لاحتی و ،
 له نیوان (نه غیار) و (یار) دا طبیا ق هه به . له کۆکردنه وه ی (غار) و (مار) و
 (یار) بشدا ته ناسوب هه به .
 ئیسته (ک) : داخۆ .

(٤٠) زار : لاواز : ده م . هیلال : مانگی یه که شه وه . نه حیف : له ژ . خه یال :
 خه یال کردنه وه . سێ به ر . خوطور : تێ به ژین .

واته : لاواز بووم وه که مانگی یه که شه وه و ، وه که خه یال یا وه که سێ به ر
 له ژ بووم . پشێ به م له ژ و لاوازی به شه وه که نام به باری مه نه ته بۆ
 سه ره شانی که س ، چێ که م له ده می که سێکا نه بێ ته وه ناوی که م بێ تێ ، یا له
 دکی که سێکا بێ ریکم لێ بکاته وه . ئه م به بته ی نالێ له ژ بزی پێ شه وه ی
 شاه به تیه کانی ئه م قه سیده ی وه به تی . شو به اندنێکی به رز و بالای تیا دا
 به کاره ی ناوه . خۆی له لایه که وه تیا شو به اندوه به مانگی یه که شه وه له
 زه ردی و باریکی و چه ماوه بیدا . له لایه کی که شه وه خۆی تیا شو به اندوه
 به خه یال واته ماده ده ی نه ماوه و ، له م شو به اندنه وه داوا ئه کا که باسی
 بکه ن و بیری لێ بکه نه وه ، چونکه باس کردن و بێ ر لێ کردنه وه ی له ژ و
 لاوازیکی وه که ئه وه هێچی تێ ناچێ نه بۆ ده م و نه بۆ دل . *

هیلال (چر) و (ک) : خیلال . خیلال جه می خه لله ، که لێ مه عنای
 هه به . نه وه یان بۆ ئیره : ده سی بدا پۆشێکی تیا به تیه بێ ددانی بێ خاوی ن
 ئه که نه وه . (تۆ) و (ع ب) : ظیلال . ظیلال جه می ظیلله به مه عنا
 سێ به ر . زار (تۆ) : ژاز .

* کاتی به کا که حمه و کاک فاتیحه م سه لماند که خیلال راسته
 هیلال هه لێ به ئه م لایه ره چاپ کرا بوه به لām له سه ره تا که دا راست
 کرا وه ته وه مخیلال به شتی ده کو ترێ که ددانی بێ دا ژننه وه
 له زار ده نری به م جوۆره شیعه ره که هم له باری شکل و هم له
 باری محتوا وه جوانتر ده بی *

لهم شرحي دهردي غوربه ته ، لهم سۆزی هیجره ته
دل زهنگه بی به ئاو و به چاوا بکا عبور ! (۴۱)

ئایا مه قامی زوخسته ته لهم بهینه یتیموه ،
یا مه صلحه ته وه ققوفه تا یهومی نه فخی صۆر ؟ (۴۲)

حالی بکه به خوفیه : که ئهی یاری سهنگ دل
« نالی » له شهوقی تویه ده یترئ سهلامی دۆر ۰۰۰ (۴۳)

---

(۴۱) هەرچی ژان و تلانهوه و سوپی نالی ههیه لهم قهسیده بیدا ، ههمو
گوشتراوه به بیالهی لهم بهینهوه . وا نهبی ، زۆر زهحمه ته هونه رمه ند
بیر له وه بکاته وه دلی بی به ئاو و سه رکه وئ ، که ئاو سه رناکه وئ ، و
به چاویا یتیه زئ و یتیه وه بۆ نیشتمان ..

غوربه ته (گم) و (گم) و (من) : میخه ته . هیجره ته (گم) و (من) :
غوربه ته . (ت) : دۆر وه طه ن . (مز) : حه سه ره ته . زهنگه (گم) و (گم) و
(من) : وه خته . (ت) و (مز) : وه قته .

چاوا : له هه مو نو سه خه کانی به رده سه تمانا ، نو سه خه کای (من) نه بی ،
(چاوما) بو . ئیعه ئه ممان لا په سه ندتر بو .

(۴۲) زوخسته : زیکادان . ته وه ققوف : وه سه تان . چاوه ژوانج . یه وم :
زۆز . نه فح : فۆکردن . صۆر : شاخیکه له زۆزی قیامه تدا ئی سه رافیلی
فریسته ی مراندن و ژیا نده وه دۆ جار فۆی پیا ئه کا . به فۆی یه که م
هه مو زیندووان ئه سه رینج و ، به فۆی دۆه م هه مو سه ردووان زیندۆ
ئه کاته وه .

واته : ئاخۆ هه لی ئه وه ههیه لهم ماوه بیدا یتیموه بۆ سه له یمانج ، یا
باشتر وایه ئی زاده سه تین تا زۆزی قیامه ت که هه مو زینده وه ره له سه رای
مه حشه ردا خۆ ئه بنه وه و ئیعه ش له وئ به دیداری یه کتر شاد ئه بین و
خوا ییش تۆله ی له یه ک کردنمان له به دکار ئه سه تینج .

مه قامی زوخسته ته : (عم) و (گم) : مه جالی ها نه .

(۴۳) خوفیه : نه یینج . سهنگ دل : دل زه ق وه که به رد .

واته : به دزی شه وه به یاری دل زه ق بلج : له ئاره زۆی دیداری تۆه یه
نالی له دۆره وه سه لام ئه یترئ .

زەنگە بێ مەبەستی نالێ لەم بە نەیتێ هەوال و سەلام بۆ یار ناردنە
ئەوێ بێهەوێ بێ ئێم پارچە شیعەرەم بۆ مەسەلە یەکی گەلێ گشتی
تەرخان کردووێ کە سۆزی نیشتمانە و ، نامەوێ کاروباری تایبەتی
تێکەل بێت .. خۆ ناشکری هەر بە یە کجاری یارەکی پشت گوێ بخوا ،
بۆ یە وای بە (با) ئەلێ بە دزیبەوێ وای پێ بێت ..

باری (تۆ) و (عەب) و (اح) و (« پەراوێزی » من) : داری .

لە خۆتێندەوێ ئێم نامەی نالیبەوێ بۆ سالم ، بە ناشکرا بۆمان دەرئەکەوێ
کەوا مەبەستی نالێ تەنیا هەوال پرسینیکی عادی و دەر بۆینی سۆزی
نامۆ بەک نیبە بۆ ولانەکی . شیعەرەکی شیعریکی سیاسییە و ،
لەبەرئەوێش کە بۆ ولاتیکی ژێردەستە یار دوو ، شێوەی (زەمز) تیا
بەکارهێناوە . نالێ لە هەر شیعریکی دۆ پرسیار ئەکا . لە پرسیاریکیاندا
باری ژا بۆردۆ دینیتەوێ پێش چا و ئە پرسی ئاخۆ وەک خۆی ماوێ و ، لە
پرسیاری دۆهەمیشدا بەرامبەرەکی دانەنێ ، بەلام بە لای خراپتر ،
ئەک بەرو باشتر بۆن ، چونکە ئەزانێ (باشتر) لە داگیرکەر چاوە ژوانێ
ناکری . ژا بۆردۆ لەم شیعراندا سەردەمی حوکی (بەبە) و ، کاتی
پرسیاریش سەردەمی ژۆمییەکانە . کەواتە نالێ لایەنگری خۆی بۆ
سەردەمی بابانەکان دەرئەبۆت و ، ژێتێ چۆنی خراپتر بونی باری ژیانیش
بۆ سەردەمی ژۆمییەکان دانەنێ . ئەوێندە ی کە بیری خۆشیی سەردەمی
پێشۆ ئەکاتەوێ ، ژێتێ چۆنی ناخۆشییەکی گەلێ زیاتریش بۆ سەردەمی
ژۆمییەکان ئەخاتە پێش چا و . تەنانت پرسیار لە گۆزانی گەلێ شتی و
ئەکا کە زۆر دۆرە بە گۆزانی ژۆیمی سیاسێ بگۆزێن .

وەک هەر ژۆشنیریکی وریا و دۆربین ، هەست بە پە یوەندی نێوان
باری دەرۆنی خەلک و ژۆیمی سیاسێ ئەکا . ئەمەش بەوێدا دەرئەکەوێ
کە ئە پرسی ئاخۆ خەلک زەو قەکی جارانیان ماوێ و ، ژا بۆردن و
گەزان و سەیرانەکی ئەوسایان هەر ئەکەن یا نه ؟ فەقێ ئەچن بۆ
یاری کردن و ، ژەبازی و غارغارینی لاوان بەردەوامە ، یا لە سایە
ژۆیمی زەشی ژۆمییەکانەوێ تەمۆ شتی سۆراوە ئەوێ ؟! شێوەی زەمز
بەکارهێنانەکی ، وەک هۆبەک بۆ توانای دەر بۆینی مەبەست لە گەل
خۆ دەر باز کردنیشا لە چاوی زەق و گوێی قیتی خەفە و جل خوارەکان ،
بە سەرەتایەکی زیرەکانە ی دانانی جۆریکی نوێی ئەدەب دانەنێ لە زمانی
کورددا . ■

قه سیده‌ی «مستوره»

مستوره که حسناو و ئه‌دیه به حیسابن
هاته خه‌وم ئه‌مشه‌و به چ نازیک و عیتابن ! (۱)

سمع : گوئی لئین گرتن .

لولو : لولوء . لالا : له‌لاء ، تیشک دهره‌وه .

واته : دلۆپه فرمیتسکه‌کانی نالنج بئین که‌سن ، که‌س (گوئی) بان نادانسی و
لییان نابرسیته‌وه ، وه‌ک دانه‌ی مرواری له‌ چاوی دانه‌وه‌رین و به‌ناو خا‌کا
ژۆنه‌چن . مه‌گهر گوئی به‌سند کردنی تو ، نازیه‌که‌م ، گوئی له‌ گریانم
بئین و به‌زه‌یی پیا‌ما بیتته‌وه و ده‌ستخ به‌ چاوما بینخ و دانه‌به‌ک له‌و
مرواریه‌ که‌شانه‌ی فرمیتسکه‌ به‌ده‌سته‌وه بچن و (بیکژی) لیم ...

- ۲ -

لهم پارچه‌ شیعری نالیدا سه‌ره‌نای ئه‌ده‌بی ژۆه‌که‌ل‌راوی کوردی
به‌دی ئه‌کرێ که‌ تاییستاش داب و نه‌ربتی کۆمه‌لایه‌تی نه‌یه‌یتشه‌وه جینگای
خۆی له‌ ئه‌ده‌بیاتماندا بکاته‌وه و ، شیخ زه‌زای تاله‌بانی لئین دهرکه‌ی
که‌سی‌تر ئهم ژینگه‌یه‌ی نه‌گرتوه‌ته‌به‌ر . هه‌روه‌ها هه‌رچه‌ند ناشتوانی ئهم
پارچه‌ به‌ پارچه‌یه‌کی (هه‌جو) دابنری ، چونکه‌ تیکرا له‌ چوارچێوه‌ی پیا
هه‌ل‌وتن و شان و شکۆ پێدانا داژێژراوه‌ ، له‌ دیمه‌نیکی به‌دناو کردن و ئا‌پۆ
بردنیش بئین به‌ش نییه‌ ، نه‌خوازه‌لا که‌ به‌را‌به‌ر به‌یه‌کی له‌ میرچه‌کانی
ئهرده‌لان و تراوه‌ و ، ئه‌ویش له‌و که‌م که‌سانه‌یه‌ ناویان به‌ شیعری و
ئه‌ده‌به‌وه‌ دهرکردوه‌ . بۆیه‌ لهم ژۆوه‌شه‌وه‌ هه‌ر به‌ پارچه‌یه‌کی ژچه‌شکین
دانه‌نری و ، شیخ زه‌زا لهم مه‌یدانه‌شا به‌ قوتایی قوتابخانه‌ی نالنج ئه‌دریته
قه‌لهم .

وتنی شیعری‌وا له‌لایه‌ن خۆینده‌واریکی مزگه‌وته‌وه و ، پتر له‌ ۱۵۰
سال به‌ر له‌ ئهم‌ژۆ و ، له‌ شاریکی له‌ژاده‌به‌دەر داب و نه‌ربت ژاگر و
سه‌رپۆش له‌سه‌ری وه‌ک سه‌ندا و ، به‌را‌به‌ر به‌ میرچه‌کێک ، نیشانه‌ی
چاونه‌ترسان و بزپۆی و جه‌ساره‌تییکی بئین سنۆره‌ له‌ نالییه‌وه و ، به‌لگه‌ی
ئهو ناگری باخچێ گه‌ریبه‌یه‌ له‌ سینه‌یدا کله‌یه‌ی سه‌ندبۆ . بۆیه‌ ، به‌ زای
ئیمه‌ ، ئه‌بێن لهم ژۆوه‌وه‌ به‌ چاوی ژێز لئین گرتن و قه‌در زاینه‌وه‌ سه‌یری
بکری و ، وادابنری شتیکی نوێ و گرانه‌های خستوه‌ته‌ سه‌ر گه‌نجینه‌ی
ئه‌ده‌بی کورد .

ژازی بونی نالنج له‌ سه‌ندا و ، چچ له‌نیوان ئهو و (مه‌ستوره‌ خانم) دا

زۆی داوه و ، ئەم قەسیدەیهی بۆ وتوو و ، چ ئەنجامیکی لێ وەشاوئەوه ، دیار نییه . ئەوهی لیتمان ئاشکرایە تەنها ئەوەندەیه مەستۆرە ناوی (ماه شەرف خانم) و کچی (ابو الحسن بەگ) ناوی لەلەو شازادەکانی ئەردەلانە و لە ١٢٤٤ ی . ک (١٨٢٨ - ١٨٢٩ ی . ز) دا خوسرەو خان بە نیازی دڵدانەوهی ئەبولحەسەن بەگی ناوکی ماره‌ی کردوو (*) .
ئافره‌تیکی شاعیر و ئەدهب پەرور بووه .

جگه‌ له‌ نوسخه‌کانی بەرده‌ستمان ، ئەم پارچه‌ شیعره‌مان له‌ که‌شکۆلیکی تریشا دیه‌وه‌ ، دۆستی خۆشه‌ویستمان شتیخ موحمەد عەلی قەرەداغی به‌ کۆژی زانیاری کوردی فزۆشتبو . بۆ ئەم نوسخه‌یه‌ش ئیشاره‌تی (کش)مان داناوه . ئەو که‌شکۆله‌ تەنها ئەم قەسیدەیه‌ی نالیی تیدا بو .

(چر) له‌سه‌ر ئەم قەسیدەیه‌ی نۆسیوه‌ : « جواب و سوئالی جه‌زهره‌تی نالی له‌گه‌ل مەستۆره‌ی ژنی والی » . (گم)یش له‌سه‌ری نۆسیوه‌ : « نالی له‌و به‌ندی خواره‌وه‌یدا په‌لاماریکی زۆر ناشیرین و نازه‌وایانه‌ی بر دۆته‌سه‌ر بوژی ناودار و وێژه‌واتی پایه‌به‌رز که‌ ماه شەرف خانم (مەستۆره) ی کوردستانی خێزانی والی سنه‌یه‌ (*) » . (ک)یش به‌ « قصیده‌ احتمالية » واته‌ : قەسیدە‌ی شەیتانی بۆن ناوی هێناوه . له‌ (تو)یشدا له‌سه‌ری نۆسراوه‌ : « قصیده‌ در تملح مستوره‌ حرم والی سنندج در زمان فقیه‌ی در آنجا بخواب دیده‌است ، این است فرموده‌ » . واته‌ : قەسیدە‌یه‌که‌ له‌ پیاوه‌لدانی مەستۆره‌ی حەرمی والی سنەدا له‌ سه‌رده‌می فه‌تییه‌تیدا له‌وی له‌ خه‌ودا دیوبه‌ ، ئەمه‌ته‌ فه‌رمۆیه‌تی » . له‌ (عب)یشدا له‌سه‌ری نۆسراوه‌ : « قصیده‌ که‌ در تملح مستوره‌ زن والی گفته‌است » . واته‌ : ئەو قەسیدە‌یه‌ی له‌ پیاوه‌لدانی مەستۆره‌ی ژنی والیدا وتۆیه‌تی . له‌ (اح)یشدا له‌سه‌ری نۆسراوه‌ : « در خواب دیدن نالی رحمه‌ الله احتلام بدختر شاه سنه‌ ، بچه‌ نوع‌ گفتگو کرده‌اند » . واته‌ : له‌ خه‌وا بینینی شەیتانی بۆنی نالی ، به‌ژه‌حه‌مت بچ ، به‌ کچی شای سنه‌وه‌ ، چۆنیان گفتگو کردوو . (خا)یش له‌سه‌ر به‌شی یه‌که‌می نۆسیویه‌ « سوئال » و له‌سه‌ر به‌شی دوه‌می نۆسیویه‌ « جواب » .

(*) آیت الله آقای شیخ محمد مردوخ کردستانی ، تاریخ مردوخ ، جلد دوم ، صفحه ١٦١ ، بدون سال و محل طبع .
(*) بگه‌ژێره‌وه‌ بۆ ل ٦٨ - ٧٣ ی ئەم کتێبه‌ .

هاتۆم ، وتی ، عوقدهم ههیه ، قهط مومکینه وا بێ ؟
 ههیی تۆم ئه گهرم مه سئله حهل که ی به جهوابێ (٢)

له هه ندی به شی ئهم پارچه شيعره دا نالێ شپوه به کی ناته وای
 (ته رجيع به ند) و (ده وری به دۆباره کردنه وای وشه ی (قله شایب)
 به کاره پناوه .

(١) حه سنا : حه سناء ، ئافره تی جوان . عيتاب : لۆمه و گله یی .
 واته : مه ستۆره که به ئافره تیکێ جوان و ئه دبیبی دانه نین ، ئه مشه و
 هاته خوم ، به لام چۆن نازیکی به سهردا ئه کردم و چۆن به گله یی و لۆمه
 بۆ لیم ؟!

به چ نازیك و عيتابێ (خب) : به چ ناز و چ عيتابێ .
 (٢) عوقده : گری . وا : کراوه (مفتوح) . ئه گهرم : ئه گهر ئهم . مه سئله :
 پرس . داوا .

واته : له خهوما هاته لام و وتی گری و ئالۆزیه کم ههیه ، ئاخۆ
 له توانادا ههیه چار بکری و بکریته وه ، یا ئاخۆ زه وابه ههروا به چار
 نه کراوی و نه کراوه یی به مینیتته وه ؟! ئه گهر تۆ بتوانی ئهم پرسیاره م بۆ
 به کالایه بکریته وه ، ئه گهر بشی ئهم گریه م به وه لامی بۆ چار بکری که
 زاسته وخۆ جیبی خۆی بکری ، یا ئه گهر بیتو ئهم داوا به م چ به جیبی بکری ،
 ئه ب به هه یی تۆ .

دیاره گریکه کچیتێ و ، چاره کردن و کردنه وه که شی لاقه کردنی
 مه ستۆره خۆی و به ژن کردنیه تی .

له وشه ی (جهواب) دا ئیشاره تیکیش کراوه به وشه ی (جهوواب) ی
 عه ره ب واته (گه زال) که کینایه ئه بێ له هینه که ی پیاو که لی ره دا نالێ
 خۆیه تی .

له (وا بێ) دا له طافعت ههیه چونکه دۆ مه عنا ئه به خشی .

هاتۆم : ئه مه تیکستی ته نها (کش) ه . نوسخه کانی تر هه مۆیان :
 هات و . وتی (عم) و (گم) و (ک) و (عز) و (سو) و (عب) و
 (من) و (کش) : گوتی . قهط (گم) و (من) : قهت . (عز) و (کش) : قه د .
 هه یی تۆم ئه گهر (م) و (گم) : هه ر تۆ مه گهر . (عز) : هاتۆم . دیاره
 (ئه گهر) ه که ی به ژوه . (اج) و (خا) : ئه یی تۆم ئه گهر . (خب) : بیتو ئه گهر .
 مه سئله (م) و (گم) و (ک) و (تو) و (خا) و (خب) و (کش) : موشکیله .

هر مهسئله بيكرئى كه به تو شهرحى كرابين
مومكين نيينه كهس دهخلى بكا چين و خهطا بين (۳)

ئايننه به مابينه ده بين زهنگ نوما بين
(مهستوره) به مهستوره ده بين موهره گوشا بين (۴)

حل كهى (ت) : حل بين .

(۳) مهسئله بيكر : مهسئلهى بيكر ، ئهو بابتهى كهس زئى به ليكدانهوى
نه بردين . شهرح : ليكدانهوه . (به كالا كردنهوه) . چين و خهطا : ولائى
چين و ولائى خهتا و خوتهن .

واته : وهره تو چارى ئهم مهسئله به بكه و ليكى بدهوه ، چونكه هر
مهسئله به كى كهس زئى بين نه بردو كه تو به زيره كچ و تواناي خوت
ليكت دايتتهوه ، با ولائى چين و خهتا و خوتهن هلسى و هيرش بينى ،
كهس ناتوانن توخنى بكهوئ و خوى بدا له قهره .

(بيكر) ئيشاره ته بو كچيتتى مهستوره خانم و ، (شهرح) يش كينايه به له
به زن كردن و ، مه به ست له (دهخلى) يش لاقه كردنه . (خهطا) يش
ئيشاره تيكي بو معنای تاوان تيايه . مه به ستى نالچ ئهويه به زوبانى
مهستوره به بلن وهره تو لاقم بكه و بمكه به زن ، چونكه هر كچى كه
داوا له تو بكا بيكه يتهوه و تويش بيكه يتهوه ، كهسى تر ناتوانن تاوانى وا
بكا دهستى بو بهرئ .

شهرحى : ئهمه تيكتسى (عم) و (گم) و (تو) و (خا) به . نوسخه كانى تر
هه مو : (شهرح) . دياره مه به ست هر (شهرح) به . مومكين (عم) و (گم) :
لايق . خهطا : (عم) و (گم) : خهتا .
ئهم به يته له (من) دا نيينه .

(۴) ئايننه : ئاوينه . مابينه : ئاواوئ ، تيكهل به ئاو . زهنگ نوما : ئهوهى
تيشك بدانهوه . به مهستوره : بهم ئهستوره ، يا خود : به مهستوره ،
واته : به شتى داووشراو كه هينه كهى نالييه . موهره گوشا : سهرقاب
كراوه ، كينايه به له كچى به زن كراو .

واته : ئه بين (ئاوينه كهى) مهستوره خانم به شتىكى ئاواوئ و وهك ئاو
پاك بكرتتهوه تا زهنگ بدانهوه و ، سهرقابى مهستوره خويشى بهم شته
ئهستوره يا بهم شته شارراوه بهى نالچ بكرتتهوه ...

له نيوان (ئايننه) و (مايينه) دا جيناسى لايحق و ، له نيوان (مهستوره) و

نوکیکی ظریفه به نه صییی ظوره فا بی
 تعریفی ده کم ، به لکو له بۆ دهرده شیفا بی (۵)

ثم سیزه چیه میثلی سوها بی ، نه سوابی ؟
 دوززی که وه کو دوززی سه ما بی ، نه سبابی ؟ (۶)

(بهم نه ستوره) دا جیناسی ترکیب هه به .

نایینه به مایینه : ئمه له تیکستی تنها (خا) وه گراوه که نو سیویه
 (ماینه) . (چر) و (عز) و (من) و «پهراویزی» (خا) : نایینه بهم نایینه .
 (عم) و (گم) : ئاوینه بهم ئاوینه . (ت) و (عب) : نایینه بهم نایینه . (ک) :
 نایینه بهم نایینه . (اح) : نایینه بهم نایینه . (خب) و (کش) : نایینه بهم
 نایینه . له هه مۆ حالتکدا ئاشکرایه نالی مه بهستی له داژشتی
 (به ماینه) دا به جۆزی که وهك (بهم نایینه) بینه پیتش چاو ، وشه نارایج و
 پیشان دانی دۆ وشه (نایینه) پیکه وه و دروست کردنی جیناسیک بووه ،
 وهك له (مه ستوره به مه ستوره) دا ، نه گینا زانیویه کهس ناکه وینه نه و
 هه له وه نه زانی (بهم نایینه) واته (به مایینه) و (به مه ستوره) واته
 (بهم نه ستوره) . نو سیاره شاره زا کانیس هه بهم مه بهسته (به مایینه) یان
 به (بهم نایینه) نو سیوه ته وه . به مه ستوره (چر) : به مه ستوره . (عم) و
 (ت) و (ک) و (اح) و (خا) و (خب) : بهم نه ستوره . (تو) و (عز) و (عب) و
 (کش) : به ستوره ، بهم نه ستوره ، یا به مه ستوره . موهره گوشا بی
 (چر) و (ک) و (خب) : مهر شکابی . بۆ (موهری) و (موهره) ش
 ده ست نه دا . (ت) و (اح) : مهر کشا بی . نه میس هه (موهره) گوشا
 بی . (عز) : موهره شکابی . (تو) و (کش) : موهری شکابی . (عب) و
 (من) : مۆری شکابی .

(۵) نوکته : قسه یا بابتهی خوڤ . ظریف : خوڤ . ظوره فا : جهمی
 ظریفه ، واته مروی ژۆ خوڤ و خوڤ کردار و قسه خوڤ .

واته : نه و پر سیاره ئالۆزه ، یا نه و داوا به بابته تیکسی یا شتیکی ژۆر
 خوڤ و باشه ، خوا به نسیمی باشانی کا ! . بۆسی باس نه کم و
 لیکی نه ده مه وه ، به لکو بیی به درمانی دهرده ...
 به لکو (عم) و (خا) و (خب) : به لکه . (گم) : به لکی . دهرده (چر) و (عم) و
 (گم) و (ک) : دهردی .

(۶) سیزۆ : شتی نهینج . سوها : به کیکه له نه ستیره کانی حه وه واته
 به ئامانج نابینری . نه سبابی : نه سمرابی ، کون نه کرابی .

دو ککاني توحف ، کاني حيا ، کاني به قا بين
قوبيه له قيايي نوقه با بين ، نه قوپا بين (۷)

واته: نهو شته نه پنييه چيه که وهک نه ستيره ی سوها ون ونادياريه و ،
له بهر نه وهش ون و ناديارتي نيه که سواوه و فهوتاوه ، نه سواوه ، هيتشتا
ساغ و تازه به . . دوززيکی پرشنگداره له نه ستيره گه شه کاني ناسمان
نه چچ و هيتشتا نه شسمراوه . مه به ستي له و به دوز کاتيک پرشنگ
نه دانه وه بسمري و بکريته مل يا بکري به گواره . . مه به ستي مه ستوره له
(شته که ی) خو به تي .

لهم (نه کرانه مل) و (نه کرانه گوئ) په شدا که له (نه سمران) ی دوززه که وه
دوره که وئ ، نيشاره تيکی تري ناسک په يدا نه بين .

له نيوان (سيژر) و (دوزر) و ، له نيوان (سوها) و (سوا) و (سه ما) دا
جيناسی لحيق هيه . له نيوان (سه ما بين) و (نه سما بين) يشدا ، له سمر
شيوه نوسی کون به ديمهن ، طباق هيه .

دوززي که وه کو دوزري سه ما بين (عم) : دوززه ی وه کو دوززي که
سما بين . (گم) و (عز) و (عب) : دوززيکی . . تاد . (ت) و (تو) و (کشي) :
دوززي وه کو دوززيتي سه ما بين . (ک) : دوززي وه کو دوززي که سما بين .
(اح) : دوززي وه کو دوززيکی سه ما بين . (خا) : دوززي وه کو دوززي
سه ما بين . (خب) : دوززيکی په تيمی که سما بين . به گویره ی نهو
نوسخانه ی که وشه ی (سه ما) يان به (سما) نوسیوه ، معنای نيوه به يته که
وای لي ديتنه وه : دوززي وه کو دوزري سمر او وانه بين ، نه سمر بين .

(۷) توحف : جهمی توحفه يه واته ناياب و عه نتيکه . قوبيه : گومنز .
قياب : جهمی قوبيه يه . نوقه با : نوقه باء ، جهمی نه قيبه ، پله يه که له و
پلانه ی نه هلی ته سه وونی بين نه گمن .

واته : نهو شته چيه که وهک دوکاني عه نتيکه ناياب و گرانبه هايه و ،
کاني شهرم و شکو و حيا و ، کاني ژبانه چونکه مندا ل له وپوه
دوره چچ و سه رچاوه ی ناوی زينده گانيه و ، لو تکه که ی له گومزه ی
خاسانی خوا نه چچ نه و ونده بهرز و پيروز و ده ست بين نه گه يشتووه و که س
(پتي) پيا نه ناوه تا بقوپچ ؟ .

له نيوان (دوککان) و (کان) و (کانش) دا جيناسی ناقيص و ، له نيوان
(نوقه با بين) و (نه قوپا بين) يشدا جيناسی موحه ززه هيه .

دوککاني : نه مه تيکستی (عم) و (گم) و (عز) و (من) ه . نوسخه کاني تر

وهك خهيمه به پەردىكى دو ئەستۆنه به پا بى
سەر تىلەكى نەختى به نەزاكەت قەلەشاين (۸)

وهك هېمەتى سۆفى كە لەتو خەلوە خزاين
مەستۆر و عەزىزى شەرف و زىفەت و جا بى (۹)

هەمۆ بە بى (ى) ئىضافەن ، بەلام ديارە ھەر لەبەر زىتۆسى كۆن واين
نۆسيوہ . كانى (چر) و (ت) و (عب) و (اح) و (خا) و (خب) و (كش) بە
بى (ى) ئىضافە . ديارە لەمىشدا ھەر لەبەر زىتۆسى كۆن واين نۆسيوہ .
كانى : ئەمە تىكىستى (عم) و (گم) و (عز) و (من) . نۆسخەكانى تر ، (تو)
نەبى كە نۆسيوہ (كان) ، ھەمۆ نۆسيوانە : كان ، بەلام ديارە ھەلەيە .
نيوہ بەيتى دۆھمىش بە زىتۆسى نوئى لە (عب) و (من) دا واى لى دىتەوہ :

قوبەي نوقەبا بى ، لق و پا بى ، نەقوبابى

(۸) خەيمە : خىتوہ : ئەستۆن : ھەسۆن ، كۆلەكە ، ئەو دارەيە كە ئەدرىتە
ژيەر تەختەي دەوار . سەرتىلەك : لۆتكەي بەرزايى دەوار ، ئەو شوئەي
دەوار كە لای سەرەوہ ھەردۆ سەرەكەي دەوارەكەي تيا بەيەك ئەگەنەوہ .
نەزاكەت : ناسكى .

واتە : ئەو شتە وەك دەواری دۆ ھەسۆن واين (ھەسۆنەكانى ھەردۆ
زانی مەستۆرە خوئى) كە لای سەرتىلەكە كەيەوہ بەئاستەم درزى تى بۆين .
دو ئەستۆنە (عم) و (گم) : دو ئەستۆنى . سەرتىلەكى (چر) :
سەرتىلەگى . شىلەك : ئەو كەندە بچكۆلەيە لە جۆگەي دائەدزىن بۆ ئاو
ھەلگرتن بۆ سەرزەوئى . (عم) و (ت) و (ك) و (عز) و (تو) و (من) و (كش) :
سەرتەپلەكى . قەلەشاين (تو) : قەلەشاين . (من) : قلیشاين .

(۹) عەزىز : خاوەن دەسەلات بە جۆرئى كەس نەتوانى دەستى بۆ بەرى .
زىفەت : پایەبەرزى . جا : جاہ ، پایە .

واتە : ئەو شتە وەك ھېمەت و بەرەكەت و لى ھاتنى سۆفى واين كە
خۆى خزاندىتە كۆنى خەلوەت خانە و كەس نەيىنى و ، بەھۆى
شەرف و پایەي بەرز و شان و شكۆيەوہ كەس نەتوانى دەستى بۆ بەرى و
لە بەرچاوە نەبى . .

شەرف و (ك) : شەرف . بۆ عەطفیش و بۆ ئىضافەش دەست ئەدا .
زىفەت و (ك) : عىززەت . (كش) : زىفەت . بۆ عەطفیش و بۆ ئىضافەش
ئەگونجى .

يا كۆمهله زېوى بوخهلا دۆر له سهخا بى
موغلق به به خيلى ، به مه تل مشى مه لا بى (۱۰)

كاسىكى بلورنى نخونى له سهرا بى
نخىكى له بهر مه وچى له طافهت قله شابى (۱۱)

ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوہی لە (عم) و (گم) و (ت) و (اح) و (خا) و
(خب) دا لە شوێنی یە کتر دان .

(۱۰) بوخهلا : بوخهلا، جهمى به خيله واته ژژد و پاره پيس . سهخا : بهرچاو
فراوانى و به دەس و دەهەنە بى . موغلق : داخراو ، قوچاو . مشى
مهلا : كينايه به له نهكرانهوه و هيج لى نه بۆنهوه .

هيشتا مهستوره هەر له سەر پرسياره كەى ئەژوا و ورده ورده
نیشانه كانی دەرئەخا ، بۆنهوهی لى پرسراو هەلى پىنى چیه ، ئەلى : ئەو
شته چیه كه ئەلى كۆمهله زېوى بنیادهمی پاره پيسه كه هيجى له دەست
نەیتتهوه ، له بهر ژژدى دەرگا كەى داخرا بى وەك بلى مشى مهلايه
نوقاوه ، كەس بۆى ناکریتتهوه ؟!

سهخا (اح) و (« پەراوێزى » خا) : خهلا . خهلا : چۆلى . بهم پىته
ئەم نيوه بهیتە وا ئەخوینریتتهوه :

يا كۆمهله زېوى بوخهلا ، دۆر ، له خهلا بى

واته : له شوێنكى دۆر شاررا بىتهوه ، له چۆلبهك . به گوێرهی ئەم
نوسخانه له ئیوان (بوخهلا) و (خهلا) دا جیناسى نا قیص ئە بى .

(۱۱) بلور بى : شوشه بى . نخونى : سەر و نخون كراوه . سهرا بى : سهراو .
مهوج : شه بۆل .

واته : ئەوه چیه كه كاسه بهكى شوشه له سهراوێك سەر و نخون
كرا بىتهوه ، له بهر ناسكى له ژاده به دهري خوى تۆزىكى درزى برد بى ؟
ئەشتوانرئى (له سهرا بى) به (له سهرا بى) بخوینریتتهوه ، واته :
به سهروهه بى . بهم پىته نيوه بهیتە كه تىكرا صیغه تى (زېوه كەى) بهیتی
پیشق ئە بى .

كاسىكى (جر) : كاسىكه . (عم) : كاسه يكى . (گم) : كاسه يتى . بهلام
سەنگى بهیتە كه تىك ئەدا . بلورنى نخونى : ئەمە تىكستى (من) و (خا) به .
(جر) و (تو) : بلور بى نخون بى . بۆ (بلور بى) و (بلور بى) یش دەس ئەدا .
(عم) و (گم) : بلور بى و نخونى . (ت) : بلور بى نخونى . بۆ (بلور بى) و
(بلور بى) یش دەست ئەدا . (ك) و (عب) و (اح) : بلور بى و نخون بى .

ياخۆ پەلە بەفرىكى كە ئەصلەن ئەشكايى
قەندىلى مۇنير و گوزەرى ئاب و ھەوا بى (۱۲)

كام ئاب و ھەوا ؟ موعتەدىلى نەشۇ نوما بى
يەغنى لە وەسەط كانىيە گەرمىكى تىزايى (۱۳)

لەو كانىيەدا چۆزەرە زۆواسى زووابى
بەو چۆزەرە زۆواسە كەمىكى قەشايى (۱۴)

(عز) و (خب) : بىلۆرىن كە نخۆن بى . (كش) : بلۆرىنى نخۆن بى .
لە سەرايى (ت) و (عز) و (تو) و (عب) و (من) و (خب) و (كش) : لەسەر
ئايى . ھەر بە (لە سەرايى) ئەخوينرېتەو . لەبەر (من) و (كش) : وەكو .
(۱۲) قەندىل : چىاي قەندىل لە زۆزەلانى باكۆرى كوردستانى عىراق . مۇنير :
زۆناك كەرەو .

مەنئى ئەم بەيتە و دۆ بەيتى پاشەوہى يېكەوہ لېك ئەدەينەوہ .
كە ئەصلەن (من) : لە ئەصلاً . مۇنير و (عم) و (گم) و (ك) و (تو) و
(خا) و (خب) : مۇنيرى . (ت) و (عب) و (اح) : مۇنير . بۆ عەطفىش و بۆ
ئىضافەش دەست ئەدا . (من) : نەمىرى (؟) . گوزەرى (ت) و (عب) و
(اح) : گوزەر . ديارە (گوزەرى) يە .

(۱۳) موعتەدىل : گونجاو . فېنىك . نەشۇ نوما : يېگەيشتن . وەسەط :
ناوہ ژاست .

ئاب و (گم) ئاو و ! . نەشۇ نوما : ئەمە تېكىستى (خا) يە . نوسخەكانى تر
ھەمۆيان : نەشوو نوما . كانىيە گەرمىكى : ئەمە تېكىستى (عم) و (گم) .
(چر) و (عز) و (تو) و (عب) و (كش) : كانى گەرمكى ، بەلام سەنگى بەيتەكە
تېك ئەدا و (چر) خۆيشى لە پەراويزا نۆسيويە ئەبى (كانىيەوہ) بى .
(ت) و (ك) و (اح) و (خا) لەگەل ھەندى جياوازي زېتۆسدا : كانىيەكى
گەرمكى . (من) : كانىيە گەرمكى . ديارە (گەرمىكى) يە . (خب) :
كانىيەكى گەرمى . تىزايى : ئەمە تېكىستى (عم) و (گم) . نوسخەكانى تر
ھەمۆيان : زايى ، بۆيە ديارە ھەندىكيان لەنگ ئەبى .

(۱۴) واتە : ياخۆ ئەو شوپنە كامەيە كەس زچەى تيا نەشكاندووە و بەسەريا
نەزۆيشتووە ، لۆكەى بەرز و سېپى قەندىل ئاسا و گوزەرى ئاو و

يا قەصرى موعەللا كە لە ئاوينە كرابىن
يا غونچەيى نەشگوفتە كە ئاوى نەدرايى ؟! (۱۵)

يا گومبەدى نەزھەتگەھى تىو باخچەسە را بىن
ئەلوانى گولامىز و شەكەرپىزى تىابى ؟! (۱۶)

ھەواى لەبارە بۆ پىنگەبىشتن و گەورە بۆن ، چونكە لە ناوھەزاستى ئەو بەفرە
ساردەدا كانىيەكى گەرم تەقپوھ و ، بەو كانىيە گەرمە بەھار ھاتووھ و
چۆزەرە زۆواسىك زواوھ و ، بە زووانى ئەو چۆزەرە زۆواسەش كەمىك
لە بەلە بەفرە كە شەقى بردووھ ؟

مەبەست لە بەلە بەفر ئەمبەر و ئەوبەرى زانى سېپى مەستۆرەيە كە
شوئىنى بەرزى ھەيە شوپھاندۆيەتى بە قەندىل و شوئىنى نزمىشى ھەيە
كە (ئاو) و (ھەوا)ى پىپا ئەزوا و مايەي نەش و نومىاي منالە لە سكى
دايكدە . مەبەست لە (كانىي گەرم) و (چۆزەرە زۆواس) و (قلەشانەكەشى)
ئاشكرايە ..

لەو كانىيەدا (چر) و (عز) و (تو) و (عب) و (من) و (كش) : لەو كانىيەوھ .
زۆواسى (چر) و (ك) و (عز) و (تو) و (عب) و (من) و (كش) : زۆواسىكى .
(عم) : زۆواس . ديارە (زۆواسى)يە . (ت) : زۆواسكى . ديارە
(زۆواسىكى)يە . زووابىن (چر) و (ت) و (ك) و (تسو) و (عب) و (من) و
(كش) : دابى . بەو (ت) : لەو .

(۱۵) قەصرى موعەللا : كوشكى بەرز . نەشگوفتە : نەپشكۆتۆ .

واتە : ياخود ئەمە چىيە ئەلىي كوشكىكى بەرزە لە ئاوينە
دروست كراوھ ، يا خونچەيەكى نەپشكۆتووھ چونكە (ئاو) نەدراوھ تا
(پېشكۆى) ؟ ديارە ئەگەر خونچە ئاو نەدرئى ناپشكۆى ، بەلكو سىيسىش
ئەبىن و ئەمرئى ..

غونچەيىن (گم) : خونچەيىن . (من) : باخچەيىن .

(۱۶) گومبەد : گومەز . نەزھەتگەھ : شوئىنى زابواردن و سەيران . ئەلوان :
ھەمۆ زەنگ . گولامىز : گولنامىز ، تىكەل بە گول . شەكەرپىزى : ئەوھى
ئەوھندە شىرىن و خوئىش بىن شەكر لە بەرچاوى خەلك بېئىز زۆيىن .

واتە : ياخود ئەمە چىيە ئەلىي گومەزى جىنگاي سەيران و زابواردنە
لەناو باخچەيى كوشك و تەلار تىدا ، ھەمۆ جۆرە بۆن و تامىكى خوئىشواي
تىابە كە لە گولدا ھەيىن و شەكر لە بەرچاوى بنىادەم بېئىز زۆيىن ؟!

يا قورسى نمەك ھەروەكو مەزمەژ بە ضيا بى
جىي قەطرەيە ئاوينكى لەيتودا قەلەشاپى ؟! (۱۷)

يا گەردەكى گەردىكى كە شىرىن ھەلىدا بى
گەردى نمەكىن ، يەئنى گىيائى لىن نەژووابى (۱۸)

گومبەدى (چر) و (عم) و (گم) و (ت) و (ك) و (اح) و (خا) و (خب) :
گومبەدى . نەزھەتگەھى نىو (ت) و (خب) : نەزھەتگە لەنىسو « لەگەل
ھەندى وردە ھەلەى ئوسىنەودا » . ئەلوانى (ك) : ئەنواعى . گولامىز و
(عم) و (گم) : گولامىزى . (ت) و (ك) و (اح) و (خب) : گولامىز . بە
نىشانەى (شەكەر بىزى) دا ديارە (گولامىز و) وە . (عز) : گولامىز و .
نىوھى دۆھەمى ئەم بەيتە و بەيتى پىشەوھى لە (چر) و (ك) و (تو) و
(عب) و (من) و (كش) دا لەجىي بەكتردان .

(۱۷) قورسى نمەك : پارچە خوئ كە بۆبى بە كولۆ . ضيا : تىشك .

واتە : ياخود ئەمە چىيە خوئ ئەللى كولو خوئىيە وەك پارچە بەردى
مەزمەژ تىشك ئەدانەو و تەنھا جىي دكۆبى (ئار) لە ناوھەزاستە كەبدا درزى
بردووە ؟!

جىي (عم) و (ت) و (ك) و (اح) و (خا) و (خب) و (كش) : جىي . بۆ
(جىي) ىش دەست ئەدا . لەيتودا (چر) و (عب) و (من) و (كش) : لەناودا .

(۱۸) گەردەك : تەپۆلكەى بچكولەى سەر گرد . ھەلىدا بى : بەيدا بۆبى و
ھەلكەوتبى . نەكەين : خوئ و بەتام و خوئ . شۆرە زەوتى كە سەپت
بكاھو و گىيائى لىن نەژوئ .

مەئناى ئەم بەيتە و دۆ بەيتى پاشەوھى پىتەكەو لىك ئەدەبنەو .

مەبەست لە (گەردەك) و لە (گرد) و لە (گيا) ئاشكرايە ..

لەنىوان (گەردەك) و (گەردىك) و (گەردى) دا جىناسى ناقىص ھەيە .
لەنىوان (شىرىن) و (نەكەين) ىشدا تەناسوبىتىكى جوان ھەيە .

گەردەكى (گم) : ھەروەكو . شىرىن (چر) و (عم) و (گم) و (ك) و (تو) و
(عب) و (من) : تازە . گەردى (چر) و (ت) و (سو) و (عب) و (اح) و (خا) :
گرد . بۆ (گردو) و (گەردى) ىش ئەگونجى . (من) : گرد و .

دامتینی به نه نواعی گول و مل خه ملابین
 گه نخیکێ تیدا بێ که طیله سمی نه شکابن (۱۹)

حوققیکی زه زێ صافی له سه ر بانی نرابن
 نه ختیکی به صد سه نه تی (مانج) قله شابن ؟! (۲۰)

(۱۹) دامتین : داوین . خه ملابین : زازا بیتنه وه . گه نج : خه زینه . طیله سم :
 طه لیسم ، پارچه کاغه زێک یا پارچه میتالیکه جادو گهران چهند وشه و
 نه خش و خشته به کی لێ نه تۆسن گوا به بۆ چاوه زار و شتی وا باشه .
 کراوه به کینابه له زاز و نهینج و شتی بهی بێ نه براو .
 تیدابن (ت) و (اح) و (خا) : تیا بێ .

(۲۰) حوققیکی : حوققه به کی . حوققه : سندوقی بچکولانهی بۆن خوشتی و
 ورده شتی پتویستی ئافره ته . زه ز : زێز . مانج : وینه کیشیکی به ناوبانگی
 ئیرانی بووه .

واته : یاخود نه مه چیه گردۆلکه به که به سه ر گردۆلکه وه هه لکه وتبێ و
 دیعه نی زۆر جوان بێ ، گردۆلکه به کی به تام و خوی بێ ، سپێ بکاته وه و
 گیای لێ نه زۆی ، داوینه که ی به هه مۆ جۆره گولیکی جوان زازا بیتنه وه و ،
 گه نج تیکیشی تیا شاررا بیتنه وه کهس هیشتا دهستی بۆ نه بردبێ ، (مه شهۆره
 گه نجینه ته لیسمی هه به تا ته لیسمه که نه کرێنه وه گه نجینه که
 ده رنا هینزێ) ، قوتۆ به کی زێزی بێ گهردی به سه ره وه دانرابن ، تۆزێک
 له و قوتوه به هه زار زه حه مت به هونه رمه ندیکی وه که (مانج) درزیکی
 بچۆکی تی کرابێ ؟!

له م بابته ی (گه نج) و (طیله سم) هه دا ئیشاره تیکیش بۆ ئه و نه فسانه به هه به
 که ئه گنێ مار به سه ر گه نجه وه په که ئه کا . به به ستنه وه ی ئه و
 نه فسانه به شه وه به بابته ی ئه م به ته وه و ، له گه ل مه عنا لێدانه وه ی
 (گه نج) دا به و جۆره که (نالج) به زوبانی (مه ستۆره) وه مه به ستی بووه ،
 مه عناه که نوێ بۆ (مار) لێره دا په یدا نه بێ . له وشه ی (مانج) یشدا به
 په یوه ند له گه ل وشه ی (سه نه تی) ، ئیشاره تیکێ ناسک بۆ (مه نی) کراوه .
 زه زێ (چر) و (ت) و (عز) و (تو) و (عب) و (اح) و (خب) و (کش) :
 زه ز . دیاره (زه زێ) به . صافی (عم) و (گم) و (اح) و (خب) : صاف .
 دیاره (صافی) به . (عز) و (کش) : سورخ . سه نه تی (کش) : سه نه عت .
 دیاره ئه ویش هه ر (سه نه تی) به . بانی (اح) و (خا) : بان . دیاره (بانی) به .

یا زه ئسی یه تیمیکی که بئ بهرگ و نهوا بئ
غه لطان و سهراسیمه : نه دایک و نه بابئ (۲۱)

فیتسیکی سپج و توندی له کهلهی که لی نابئ
هیشتاکو له حق جیگهیی خاصی نه درابئ (۲۲)

چه سپیده وو خز ههروه کو بهر قالبی دابئ
نه ختیکی له بهر توندی یو سفتی قله شابئ ؟! (۲۳)

مانج (چر) و (تو) و (عب) و (من) : بانج . بانج : خوداوه ند . (کش) : بان .
دیاره ئه ویش هر (بانی) یه .

(۲۱) زه ئس : سهر . یه تیم : هه تیو . بئ بهرگ و نهوا : زۆت و لات و بئ ناز .
غه لطان : تیوه کلاو . سهراسیمه : سهرسام و داماو .
مه عنای ئه م بهینه و دۆ بهیتی پاشه وهی بیکه وه لیک نه دهینه وه .

یه تیمیکی که بئ (عم) و (گم) : هه تیو یکی که بئ . (ت) و (اح) : یه تیمی
که به بئ . غه لطان و (ک) و (کش) : غه لطان . دیاره ئه میش به (وه) وه یه .
دایک و (گم) : دایک و .

(۲۲) سپج و (عم) و (گم) و (ت) و (خا) و (خب) : سپجی . توندی (چر) و
(ت) و (ک) و (عب) و (اح) و (من) و (خا) و (خب) و (کش) : توند . دیاره
(توندی) یه . له حق (خا) : به حق .

(۲۳) چه سپیده : چه سپاوو پز به پز .

وانه : یاخود ئه مه چیه سهریکی زۆتی بئ کلاو و بئ نازی هه تیو یک ،
تۆشی دهر د و مهینه ت و سهرگهردانج بۆ بئ که سیتی نه بئ خزمه تیمیکی
بکا و ده سیتیکی پیا بیتی ، فیتسیکی سپج و توند و تۆلی نایسته سهر
خۆی - که وه ک سهری که چهل هیچ تۆکی پتوه نییه - ، فیتسه کهش
خز و پز به پزی سهره که بئ وه ک بلیی له قالب درابئ و ئه وه نه لۆس و
توند بئ به سهره که ، به ته واوچ نه یگر تبئ ، بۆیه تۆزیکی شه فی برد بئ !!
مه به ست له (سهر) و له (بئ تۆکی سهر) و له (فیتستی سپج) بئش
ناشکرا و دیارییه و له وه زیاتر زۆن کردنه وهی ناوی .

ههروه کو بهر (چر) و (تو) و (عب) و (من) : ههروه ک ئه بهر . ههروه ها
له (عز) و (کش) بئشدا به لام له گه ل هه ته به کدا له تۆسینه وهی (ههروه ک) دا

دورچیکى موجهوهر که همق حوسن و بها بى
دورچیکى مونهوهر که همق ئاوى صهفا بى (۲۴)

بهیضیکى شوتورمورغى کهوا تازه کرابى
وهك بهیضه بى بهیضا به ضیاوو به سهنا بى (۲۵)

به (هروه کو) . قالمى (ت) و (ك) و (اح) و (خا) و (خب) : قالمى . نه میس
هر (قالمى) به . توندی بو سفتى (عم) و (كم) و (اح) و (خا) و (خب) :
سفتى بو توندی .

(۲۴) دورچ : قوتویه که ژنان زیز و خشل و شتى گرانبه های خویانى تیا
هه نه گرن . موجهوهر : پز له گهوهر . حوسن : جوانى . بها :
زازاوه بى . مونهوهر : ژوناك . صهفا : بى گهردى و خاوتنى .

واته : یاخود ئههه چیه قوتویه کى پز له گهوهر هموى هر جوانى و
زازاوه بى بى؟! ئههه چیه دورچیکى ژوناك که همق لابه کى ئاویکی
خاوتن و بى گهردى بى وهك بلتی تهانهت خویشى ئاوه؟!
له نیتوان (دور) و (ئاو) دا تهناسوب هه به .

مونهوهر (چر) : مودهوهر . مودهوهر : خز . همق (خب) : پزى .

(۲۵) بهیضیکى : بهیضه بیکى ، هیلکه به کى . شوتورمورغى : وهك هى
و شتر مورغ . بهیضه : پهردهى بۆك . بهیضا : بهیضاء ، سپى . سهنا :
بهرزى و شکو .

واته : یاخود ئههه چیه له هیلکهى و شتر مورغ نهچى تازه کردیتى
هیشتا هه لمى ئاوسكى و شتر مورغه کى لى هه لسى وهك پهردهى بۆك
سپى و خاوهن شکو و بهرزى بى ؟

له نیتوان ههردق (بهیضه) و (بهیضا) دا جیناسى لایق و ، له نیتوان
(بهیضا) و (بهیضا) دا وشه ئاراییهك هه به ، له سهریکهوه له جیناسى
تەریکب و له سهریکی کهوه له جیناسى قەلب نهچى .

بهیضیکى (عم) : بهیضه بیکى . شوتورمورغى (عم) و (كم) و (ت) و (ك) و
(عز) و (تو) و (اح) و (خب) و (کش) : شوتورمورغ . سهنا (ت) : به صهفا .
(اح) و («پراوتزى» خا) : سبا . زهنگه مه بهست له تارىکایى بى .

خرچینکی موده ووهر ، به عسهل ئاوی درابن
نهختیکی له بهر حوسن و حهلاوهت قله شابن !؟ (٢٦)

یاخود وه کو خۆی شاهیده ، با وه صنفی وه هابن :
سیمین مه مکیکی هه که تازه هه لیدابن (٢٧)

یا تازه هه ناریکی که ناری گولی مابن
بێ درز و قلیش میلی شه مامیکی ته لا بێ (٢٨)

---

(٢٦) خرچینکی : خرچه به کی . خرچه : کاله کی نه که بۆ . عسهل : ههنگوین .
حهلاوهت : شیرینی .

واته : یاخود ئه و کاله که خرچه بێ نه که بشتوووه چیه له گهڵ
بێ نه که بشتنیشیا ئه وهنده شیرینه نه کتی به ههنگوین ئاودراوه و ، له بهر
شیرینییه له زاده به دهره که ی توژیکی به ئاسته م درزی بر دووه !؟
خرچینکی (عم) : خرچه یکی .

(٢٧) سیمین : سبچ وهك زیو . هه که : که ، زاراوه یه کی (گورانی) به .
مه عئای ئه م به یته و دۆ به یی پاشه وه ی پیکه وه لیکه ئه ده ی نه وه .
با (عم) و (گم) : بۆ . مه مکیکی هه که تازه : ئه مه تیکستی (عب) و
(تو) و (من) و (کش) . ئیمه ئه ممان هه لێ زارد چونکه چوار نوسخه
له سه ری هاوده نگ بۆن و ، وشه یه کیشه بۆ به که مجار نالی به کاری دیتن و ،
زاراوه یه کی ژه سه نی یه کێ له دیالیکته کوردیه کونه کانه و ، نالییش
عاده تیه تی وشه له زۆر دیالیکته وه ئه خوازی . (چر) : مه مکیکی بێ که تازه .
(عم) و (گم) و (عز) : مه مکیکی ته ز و تازه ی . (ت) و (اح) و (خا) :
مه مکیکی ته ز و تازه . (ک) : مه مکیکی وه کو تازه . هه لیدابن (تو) :
گولی دابن .

(٢٨) که نار : لیوار ، قه راخ . شه مام : شه مامه . ته لا : زیز .

که ناری گولی : ئه مه تیکستی ته نها (عم) و (گم) . نوسخه کانی تر
هه ندیکان (ی) یان له پاش (که نار) یا (گول) یا هه ردوکیان دانه ناوه و ،
هه ندیکان (گولی) یان به (گولی) نۆسیوه که ئه وهش به پیتی زینۆسی کون
دروسته . (ک) : که تازه و گولی . (عز) : که نار هه گولی . مابن (ت) :
دابن . ئه شگونجێ (که ناری گولی) به (که ناری گولی) بخوینێ ته وه واته :
که گولی هه ناری . قلیش (چر) و (عم) و (خا) : قلیش . (گم) : قه له ش .

بۆ تەجرەبە تا لەدژەتی شیرینی ئەدا بێ
نەختیکی وەکو دیدەیی دەرزی قەشایی ؟! (٢٩)

یاخۆ ، مەئەلا ، میثلی نە واییت و نە وای
مەشهور و خەفتی هەروەکو عەنقاوو وەفا بێ (٣٠)

ئەلا : ئەمە تیکستی تەنھا (خەب) . نوسخەکانی تر هەمۆیان : طەلا .
(٢٩) ئەدا : جێبەجێ کردن . دیدە : چار .

واتە : یاخود ئەو پرسیارە وەلام نەدراوە بەو شتانە نەشوبەتێن کە
تایستنا باسمان لێ کردن ، بەلکو شتە پرسیار لێ کراوە کە لەخۆیدا چۆنە
هەروا وەصفی بکەین ، بڵێین ئەو مەمکە سپییه زیویه کامەیه کە تازە و
تەژ هەلیداوە و دەرکەوتوو ؟ ئەو هەنارە تازە دەرکەوتوو کامەیه کە
هێشتا گوڵەکی نەوهریوه و بە قەراخیه وە ماوه ، درز و قلیشی تی نەبوو
و هەناری کە بارانی پایز لێی بدا و ، ئەلێی شەمامەیی زێژە ، تەنھا بۆ
تاقی کردنەوه و هەست کردن بە شیرینییهکی نەختیکی ئەوەندە کۆنی
دەرزیهک شەقی بردوو !

بە گۆڕەیی ئەم مەعنایه ، ئەوەی کە نالێ وێ گوايه شتە پرسیار
لیکراوە کە ، وەکو خۆی چۆنە وای وەصف ئەکا ، تەنھا بۆ زیاده‌وه‌وی بۆ .
ئەگینا ئەم جۆرە وەصف کردنەش هەر شوبهاندن بۆ .

ئەشتوانێ مەعناي نیهی یه‌که‌می به‌یتی یه‌که‌می ئەم سێ به‌یته‌ وای
لێ‌بده‌ینه‌وه بڵێین با وەکو مەستۆرە خۆی چۆنە وای وەصفی ئەو شتە
پرسیار لیکراوە بکەین و ئەو شتە به‌وشتانە بشوبهتێن کە لە مەستۆرە
خۆیدا دیارن . .

قا (چر) و (ت) و (عز) و (تو) و (من) و (خەب) و (کش) : وای . هەلەیه .
لەپیشانا (دا) بوو . (اح) : دا . قەشاکم : قەشاک . (من) : قلیشا .
(٣٠) مەئەلا : بۆنمۆنه . خەفتی : نادیار ، نەیتس . عەنقا : بالداریکی
ئەفسانەییە دەنگی هەیه و ژەنگی نییه .

واتە : یاخود ئەمە چیه نە وەکو ئەو شتانەیه پێشان شوبهاندمان
پێیان و ، نە وەکو ئەو شتانەیه پاشان شوبهاندمان پێیان . . شتیکی
بەناوبانگە ، کەچی لە بەرچاویش نییه وەکو پەله‌وه‌ری عەنقا و وەکو وەفا و
پیاوه‌تی لەبەرچاوبۆنی دۆستان کە خەلک باسیان ئەکەن و لە ژبانی‌شمانا
ژێمان تێیان ناکه‌وی .

صاحب زهز و زیوی که فریبی عوقلا بن
 ئیکسیری طه لای نه حمیری چند قطره له لا بن (۳۱)

دهعوی ئومهرا چهنده لهسر تهختی کرابن
 چند خوین که ژزایت و چ خوینی نه ژزاین (۳۲)

مه نهلا (ك) و (عز) و (تو) و (عب) و (من) و (كش) : مه نهلی . میثلی
 (ت) و (عب) و (اح) و (خا) و (خب) : میثل . دیاره نه میش ههر (میثلی) به .
 (۳۱) فریب : هه لئه له تاندن . ئیکسیر : مایه یه کی کیمیاییه نه لئین مس نه کا
 به زیز . طه لای نه حمیر : زیزێ سۆر .

واته : یاخود ئهمه چیه که خاوهنی زهز و زیویکه ته نانت پیاوی
 زیرهك و تیکه یشتویشی پهن هه لئه خه تهن و ، چند دلوپیک لهو شتهی
 لایه که لای خه لك نه وهندهی نهو ئیکسیره ، گرانه هایه ، که زیزێ
 سۆری پهن دروست نه بن . مه بهست له خوینی کچینهی که له کومه لگای
 کورده واریدا ژۆر به بایه خه و به نیشانهی سه ره برزی کچ نه درینه قه له م .
 زیوی که فریبی (چر) و (ك) و (تو) و (عب) : زیوی که فریب . نه میش
 ههر (فریبی) به . (ت) و (اح) و (خا) : زیویت و فریب . نه میش ههر
 (فریبی) به . (كش) : زیوی فریب . به پیتی ئهم نوسخه به نه بن (صاحب)
 به (صاحبی) و (فریب) یش به (فریبی) بخوینرینه وه .
 له م به یته وه تا داوای له (خب) دا نییه .

(۳۲) دهعوا : کیشه و ههرا . ئومهرا : جمعی ئهمیره واته پادشاه .
 واته : یاخود ئهمه چیه نه وهنده نایاب و به نرخه پادشاهان چند
 شهزبان لهسر تهخته که ی کردوو و ههر کامیان و بستویه خۆی لهسر
 تهختی دانیشن و ، چند خوین له شهزا لهسر نهو ژزاوه و ، نهو خۆی
 کهس نه یه توانیوه دهستی بۆ بهرێ و خوینی بژیزێ . مه بهست له (تهخت)
 لاشه ی مه ستوره و ، مه بهست له (خوین ژزاندنی) لاقه کردنیه تی . .

نه شکونجی مه عنای نیوه به تی دوه م نه وه پهن مه ستوره چند جار
 خوینی عاده تی مانگانه ی لئ ژزاین ، به لام خوینی کچینهی هیشتا لئ
 نه ژزاین .

ئومهرا (خا) : ئومهرای . چهنده (چر) : چند . بۆ (چهنده) و
 (چهندی) یش نه گونج . (عم) : چهندی . خوین که ژزایت و (عم) :
 خوینێ ژزایت و . (گم) : خوینێ ژزایت . نه میش ههر له گهل (و ی)
 عه طفا نه بن .

کئی بئی له جیهاندا چ گه دا ییت و چ شا بئ
 تهرکیکی وه ها ناسک و پز له ذذته تی .... !؟ (۳۳)

دیوانه که زانی که ده بئی عوقده گوشا بئ
 هستاوو گوتی : ئەشکی زه وانم به فیدا بئی ! (۳۴)

(۳۳) تهرک ، تهرهک : کچی نهکراوه . ئەشکونجی (تورک) بئ که کینایه به له
 نازدار و دلدار .

له باش نهو ههمۆ پرسیار و ناوونیشان هه لدا نه که (نالی) به زوبانی
 (مهستۆره) وه گیزایه وه ، نه م به یته نه بئ به پوخته ی پرسیاره که و ،
 به یته کانی پاشه وهش وه لایم پرسیاره کهن .

تهرکیکی : ئەمه تیکستی (اچ) و (« پراویزی » خا) به . (چر) و
 (ک) و (تو) و (عب) و (من) و (کش) : سیرۆکی . یا به مه عنای (نه ییبه کی)
 یا (سۆزه به کی) به ، واته : ناوکیکی ، که کینایه بئ له خوار ناوک ! . (عم) و
 (گم) : سمیتیکی . (ت) و (خا) : طورفه یکی . طورفه به شتی ئەلین
 نه وهنده ناباب بئ کهس وینه ی نه دبئ . نازک (عم) و (گم) : ناسک .

له گه ل نه وهش که ههمۆ نوسخه کانی به رده ستمان ، (خب) نه بئ ، نه م
 به یته یان تیابه و له بهر نه وه مهیدانی دانی نه پال که سیتیکی تر له نالی به ولاره ،
 ئیجگار ته سک نه ییته وه له زۆی زه خنه گردا ، ئیمه هیشتا هه ر به لای نه وه دا
 نه چین که هبی نالی نه بئ و شاعیریکی تر له لاره هاتبئ و داینا بئ و
 خستییته چوار چیه ی پارچه شیعه که وه و له گه ل به یته کانی که ی
 تی هه لکیش کرد بئ . به لکه ی نه م بۆ چۆنه شمان ئەمه به :

۱ - پرسیاره که تیکزا پزه له ته عبیری ناسکی نه ده بئ و مه جاز و کینایه و
 شو به اندانی زه وان بیژانه و ، به زه حمه ت له گه ل نه م زه قی و بئ به رده بییه دا
 نه م گونجی که له م به یته دا هیه .

۲ - پارچه شیعه که له دۆ بهش پتکهاتوه ، به شیتیکی پرسیار و به شیتیکی
 وه لام . نه گه ر بسلتین به یته که هبی نالییه ، نه بۆ له داوینی وه لامه که وه و
 به داوشتنیکی تر داینا به ، نه ک لیته دا که به جاری سیه ری پرسیاره که
 ههمۆ به تال نه کاته وه و هیهی تیا ناهیلی .

(۳۴) دیوانه : شیت . ده رویش . کینایه به له (هینه که ی) نالی . عوقده گوشا :

نهم صاحبی ته شریحه ده بی هه یئه تی چا بی ههم شاریح و ههم جاریح و موضیحه گوشا بی (۳۵)

گرئی کهره وه . کینایه به له وه لام دانه وه ی مهستوره و جی به جی کردنی داواکه ی . نهشکی زهوان : فرمیسک . کینایه به له (ناو) .

واته : که مهستوره له پرسیاره که ی بووه وه و (دیوانه کهم) تی گه بشت کهوا (کردنه وه ی نهم گرپییه ی خراوته نهستو ، راست بووه وه وتی : یاخوا (فرمیسکی زهوان) م به فوربانت بی ! .. تاد . پاشماوه ی قسه کانی له به یته کانی پاشه وه دا باس کراوه ..

له (چر) و (ک) و (خا) دا له سهر نهم به شه ی نهم بارچه شیعره نوسراوه : «جواب» واته : وه لام . (عم) یش نوسیویه : «وله فی الجواب» واته : هیی نالییه له وه لام دانه وه دا . (کم) یش نوسیویه : «ئه وه ی خواره وه شی جاریکی دیکه له وه لامیدا داناوه» . (ت) یش به یته پیشوی ، وه که دوا به یته ههمو بارچه شیعیلک ، به خه تی سۆر نوسیویه که واته نهمه قه سیده به کی تره . (تو) یش نوسیویه : «حضرت نالی خودش از زبان مستوره در جواب این قصیده را باز گفته» . واته : جهنابی نالی خۆی نهم قه سیده شی له وه لامدا به زوبانی مهستوره وه وتوه . به لام وانیه چونکه وه لامه که به ناوی نالی خۆیه وه به نه که به زوبانی مهستوره وه . (عب) یش نوسیویه : «جواب خود را از زبان مستوره چنین داده» واته : (نالی) وه لامی خۆی به زوبانی مهستوره وه واداره وه . نهمش هر هه له یه . (اح) یش هیچ نیشانه به کی جیا کردنه وه ی له نیتوان نهم دۆ به شه ی بارچه شیعره که دا دانه ناوه .

گوتی : نهمه تیکستی (عم) و (ک) و (عز) و (تو) و (عب) و (من) و (کش) ه . نوسخه کانی تر ههمو : وتی .

(۳۵) صاحبی ته شریح : خاوه نی لیکو کینه وه و لیکدانه وه و به کالاکردنه وه . هه یشت : دیهن . چا : چاک . شاریح : لیکده ره وه و به کالاکهره وه . جاریح : زه خنه گر و بریندارکهر . موضیحه گوشا : زۆن کهره وه ی لیکدانه وه . برینیک بگاته سهر ئیسک .

واته : وتی پرسیاره که ت پرسیاریکی قورس و گرانه و به ههمو کهس لیک نادریته وه ، که سیککی جوان و شوخ و لی هاتوی نهوی ، شت باش لیک بداته وه و پتی بکری به کالای بکاته وه و ، زه خنه گر بی و بتوانی زام بکا و ، زۆن کردنه وه کانی لیک بداته وه و برین بگه یه نینه سهر ئیسک .. بیتجه نهم دۆ مه عنایهش که بۆ هر کام له وشه کانمان باس کرد و ،

بۆ توند و زەق مەتنى مەتنى حوكمما بى
تەدقىقى ئەمىش سىز زە دەن خوفيە ئەدا بى (۳۶)

بەككىيان بەدىمەن مەنئى مەلایانە بۆ و ئەویان ناخی مەبەستەكەى
مەستۇرەى ئەپتىكا ، ئەم بەیتە گەلى ئىشارەتى تریشى تیاپە . بۆنمۇنە
(تەشریح) ئىشارەتە بۆ كىتیبى (تشریح الافلاك) كە كىتیبكى مەلایانە بە لە
زانستى ئاسمان شوناسیدا ، (بهاءالدین العالمی) دایناوہ . (هەبەت =
الهیة) یش زانستى ئاسمان شوناسى كۆنە . زاراوہى (هەبەتتى چاك)
لە حوجرەى فەقیدە بە كىتیبى زۆر چاكى زانستى هەبەت ئەلین .
(شاریح) یش بەوكەسە ئەلین لەسەر (مەتن) ى كىتیب ئەنۆس . ئەوہى
بزانین كە (مەتن) خۆیشى بە عەرەبچ واتە (بەت) . . (جاریح) یش كەسىكە
لە گەنۇگوى زانستیدا قەسى بەرابەرەكەى لەكەدار بكا . (مۆضحە) یش
زاراوەبەكى شەرە لە باسى (قیصاص) دا ، بە زامىك ئەلین ئىسكى
زامارەكەى دەرخستى . . سەرەزای ئەوہ كە لە كىتیبى حوجرەدا لە
چارچىوہى هەندى بابەتدا ، لەسەر هەندى وردە بابەت ئەنۆسرا (مۆضحە)
یا (مسئلة) یا (مەمە) یا شتى تری وا . كەواتە لە كۆكردنەوہى ئەم وشانەدا
تەناسوب هەبە و لە هەركامىكىشیاندا ، بەش بەحالى خۆى ، تەوریە
هەبە . لەنێوان (شاریح) و (جاریح) یشدا جیناسى لاحیق هەبە .

لەوانەبە ئەم بەیتە ئىشارەتیکىشى بۆ ئەو تیاپى كە نالى لە سەردەمى
لاوئیدا كۆزىكى شوخ و قۆز و بۆمىن بۆى ، چونكە لەلایەكەوہ ئەل
جى بەجى كەردنى داواكەى مەستۇرە كەسىكى وای ئەوئ و ، لە
سەرىكى كەشەوہ عەقل نایگى دەست بەو خىرى خواوہ بنى بۆ
كەسىكى تر .

(۳۶) مەتن : كىتیبى خۆیندىنى مەلایانە كە بەتەنھا خۆى راست نەكرىتەوہ و
پتوبىستى بە لىكەدانەوہ و لەسەر نۆسین بى . پەت . مەتىن : پتەو
توند . حوكمما : جەمى حەكىمە واتە فەیلەسوف و زۆرزان . تەدقیق :
وردەكارى . خوفيە : نەپتى . ئەدا : بەجى ھىتان .

واتە : ئەوہى ، با ئەوشتەى ، ئەم پەرسىارە لىكەدانەوہ یا ئەم شتە
بەكالا ئەكەتەوہ ، ئەبى لەبارەى توندى و زەقىيەوہ وەك تىكستى ئەو
كىتیبانە بى كە فەیلەسوفەكان نۆسبوانە ، یا وەك پەشتى ئەوان قایم و
پتەو بى . دىبارە وردەكردنەوہ و لىكەدانەوہى ئەمەش بە ھەمۆكەس
ناوترى و ئەبى بە دزییەوہ بكرى ، یاخود ئەم (لىكەدانەوہ) كارىكە ئەبى
بە نەپتى و لە شوئى تیاپەتیدا جى بەجى بكرى .

نهرم و خوش و موتیج وه کو به سطی ئوده با بئ
طولانی بو بهرجهسته وه کو دهستی دوعا بئ (۳۷)

شه و نایم و قائم ، عهله می بابی زهضا بئ
بئ دیده هه لستی به مهئل عینی عهضا بئ (۳۸)

له نئیوان (مهتن) و (حوکهما) و (تهدقیق) دا تهناسوب و ، له (مهتن) و
(تهدقیق) دا تهوریه ههیه . له هیتانی وشه ی (مهتن) و دانه پالی (توندی) و
(زه قی) یشدا بۆلای ، ئیشارت بۆ ئه و په یوهنده کراوه که له نئیوان (پشت) و
(تۆوی پیاو) دا ههیه . له (نهینیه تی) لیکدانه وه ی مهتن) یشدا ئیشارهت
به وه کراوه که جاران نهوانه ی بابه تیکی بابه خداریان ئه زانی ، به
هه مۆ که سیان نه نهوت و له چوارچێوه به کی ته سکدا نه بوایه که سیلن فیر
نه نه کرد .

(۳۷) موتیج : بهر هه مدار . به سط : به خشان . طولانی : درێژه دار .
بهرجهسته : دیار و ده رک و تو .

نالی له م به یته دا زۆ به کی تری به کالا که ره وه ی پر سیاره که ی مه ستۆره
لیک نه دا ته وه ، چونکه دیاره هه میشه له حاله تیندا نییه و باری جیا جیای
زۆره .. لێ ره دا نه ئی : نهرم بئ ، خوش به ده ست وه بئ ، بهر هه مدار بئ ،
وه که به خشان یکی زهوان بئ که ئه دب نۆسیبیتی .. درێژ بئ ، دیار و
هه ستاوه بئ وه کو دهستی که سیک که بۆ له خوا بازانه وه دهستی درێژ
کرد بئ ..

وشه ی (موتیج) زاراوه به کی عیلمی مه نطیق و ، وشه ی (به سط) یش
له زاراوه کانی به لاغه یه .

(۳۸) نایم : نۆستۆ . قائم : بیدار . هه ستاوه . عه له م : ئالا . بابی زهضا :
دهرگای زه زامه نندی و قه ناعت به وه ی خوا داویه . عینی عهضا :
ههروه که عاسا ، کینه به یه له کویری و بئ چاوی .

واته : ئاوه ی ئه م گری کویره یه نه کاته وه و چاری ئه م مه سه له یه نه کا
نه بئ به ده م خه ویشه وه بیدار بئ و هه ستابئ و ، له ده رگای قه ناعت و
زه زامه نیدا به هه رچێ خوا دای ، وه که ئالای قنج زاره ستابئ و ، کویره نه
هه ستن ههروه که عاسا ، شه لم کویرم نا پاریزم ، زێ بداته بهر ..

خۆ ئه گه ر مه به ست له (بابی زهضا) که یخو سه ره خانی ناکام بئ که
باشان مه ستۆره ی ماره کردووه و ، کوژی کیشی بووه ناوی (زهضا قولی)

مه‌جذبوی طوروق ، مورت‌عیشی لهرزش و تابی سالیك زه‌وشی مه‌سله‌کی زینگهی صوله‌حا بی (۳۹)

خان) بووه ، نه‌وه نه‌بی مه‌عنای به‌ینه‌که والی‌بده‌ینه‌وه که ئیشاره‌ته بۆ‌نه‌وه (هینه‌که‌ی) نالی وه‌ك نالایی قنچ له‌ ده‌رگای مالی باوکی زه‌ضا قولج خانسا وه‌ستابی بۆ‌نه‌وه‌ی نه‌هیتلی باوکی زه‌ضا قولج خان ، واته‌که‌بخوسره‌و خان ، ده‌رچن خۆی بگه‌یه‌نی به‌ مه‌ستوره و ماره‌ی‌کا یا نه‌گر ماره‌ی کردی بیگو‌یزینه‌وه . بۆ‌یه مه‌عنای به‌ینه‌که به‌م‌جۆره‌ لیک‌ئوده‌ینه‌وه چونکه‌ تیکرای پارچه‌ شیمه‌که‌ وانه‌گه‌یه‌نی که‌ کاتی نالی ئم «خه‌وه‌»ی دیوه ، مه‌ستوره‌ کچ بووه ، که‌ کچیش بۆ‌ ئیتر چن ئه‌کا له‌ مالی باوکی زه‌ضا قولج خاندای ؟ .

زینشی تی‌ئهن‌چن مه‌به‌ستی نالی له‌ (بابی زه‌ضا) ده‌رگای مه‌شه‌دی نیعام زه‌ضا بی و به‌ینه‌که‌ ئیشاره‌ت بی به‌ شیمه‌یه‌تی میره‌ ئه‌رده‌لانییه‌کانی سنه . که‌سیش بۆ‌ی نییه‌ بللی نالی ته‌شبییه‌ی وا چۆن ئه‌کا ؟ نه‌وی (هینه‌که‌ی) بشوبه‌یتنی به‌ ده‌ستی بۆ‌ له‌خواپازانه‌وه‌ دریزکراو ، بۆ‌ نه‌بی نه‌بشوبه‌یتنی به‌عه‌لمی قنچ‌کراوه‌ی ده‌رگای مه‌رقه‌دی نیعامیک ..

له‌نیوان (نائیم) و (قائیم)‌دا جگه‌ له‌ طبایقی به‌دیمه‌ن ، جناسی لاجقیش هه‌یه . ئیقتیباسیشه‌ له‌ حاله‌تی خواپه‌رستان که‌ پێیان‌ئه‌لێن (قائم بالیل) . له‌ کو‌کردنه‌وه‌ی (بی‌دیده‌) و (عه‌ینی عه‌صا)‌یشدا ته‌ناسوب هه‌یه‌ چونکه‌ عاسا هه‌ی کو‌ترانه‌ .

نائیم و (چر) : نائیم . دیاره‌ نه‌بی له‌گه‌ل (و)‌ی عه‌طفدا بی . زه‌ضا (عز) و (کش) : زه‌جا . بی‌دیده‌ هه‌لستی (ت) و (خا) : بی‌دیده‌ی هه‌ستی .

(۳۹) مه‌جذبویه : زنی جه‌ذبه‌ لی‌هاتۆ . جه‌ذبه‌ حاله‌تیکه‌ له‌و حاله‌تانه‌ی به‌سه‌ر په‌یزه‌وانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندیدا دین . طوروق : جهممی (طه‌ریقه‌)‌یه‌ که‌ ته‌ریقه‌تی نه‌هلی ته‌سه‌ووفه‌ ، یا جهممی (طه‌ریقه‌)‌ه به‌مه‌عنا زینگاو‌بان . مورت‌عیش : موچۆرکه‌ پیاها‌توو . لهرزش : لهرز . سالیك : نه‌هلی سولۆك به‌گو‌یره‌ی زئی و شوپینی نه‌هلی ته‌سه‌ووف . زئی‌گرتوه‌به‌ر . زه‌وش : زه‌وشت . مه‌سله‌ك : زینگا . صوله‌حا : جهممی صالحه‌ .

نالی له‌م به‌بته‌ و به‌تی پاشه‌وه‌دا پین‌شوبه‌یتراوه‌کانی له‌ جیهانی ته‌سه‌ووف وه‌ئه‌گرێ و ئه‌لێ : نه‌و شته‌ وه‌ك صۆنی جه‌ذبه‌ لی‌هاتۆ یا وه‌ك شیتی ناو‌کۆلان و زینگاو‌بان و ، وه‌ك لهرزو‌تادار له‌خۆشبیانا موچۆرکه‌ی به‌له‌شدا بی و ، نه‌و زینگایه‌ی گرتیته‌به‌ر که‌ چاکانی خوا هه‌مۆ گرتویانه‌ته‌به‌ر . مه‌به‌ستی له‌وه‌یه‌ چاکانی خوا هه‌مۆ نه‌و شته‌یان کردوه‌

فهرتيكي هه بئ : داخلي ميحراي زهجا بئ
چاويكي هه بئ : غهرقه بي فرميسكي بوكا بئ (٤٠)

زئي حورمهت و بي حورمهتي هه رگيز نه کوتا بئ
چه ند ئاوي زوايت و ، چ ئاوي نه زواي (٤١)

که نهو نه بهوي بيکا ..

له رزش و : نه مه تیکستی نه نها (اح) ه . نوسخه کانی تر هه مو :
له رزه وو . ئيمه ، له بهر هاوسه نکج له گه ل (مورته عيش) و (زهوش) نه ممان
لا به سه ندر بو . مه سه کی : نه مه تیکستی (عم) و (گم) و (عز) و (تو) و
(کش) ه . نوسخه کانی تر هه مو : مه سه ک . دياره له وانيشدا هه مه به ست
(مه سه کی) به .

(٤٠) فمق : تهوقه سه ر . غهرقه : غهرق ، نوم . بوكا : بوكاء ، گريان .

واته : نهو شته ته پله سه ريكي هه بئ له (ميحراي) ئاواتا ناييتيه
(زهوي) و ، (چاويكي هه بئ ، نه نها چاويك ، هه ميشه له (فرميسك) ي
گرياندا نوم بئ ..

له وشه ي (ميحراي زهجا) و (فرميسكي بوكا) دا تهوريه هه به .
هه روهك چۆن (غهرقه) ش ئيشاره تيكي بو (خهرقه) ئه هلي ته صووف
تيا به ، واته وهك چۆن نه وان خهرقه نه ده ن به كوليانا ، نه ميش
(فرميسكه كه ي) نه كا به خهرقه بو خۆي ..

غهرقه بي (تو) : غهرقه . نه بئ نه ميش (غهرقه بي) بئ نه گينا نيوه به يته كه
له نگ نه بئ .

نيوه کانی نه مه به يته له نوسخه کانی (عم) و (گم) و (ت) و (اح) و (من) و
(خا) دا به رودوان .

(٤١) حورمهت : حهرام .

واته : نهو شته هه رگيز زيکاي حهرام و بي حورمهتي نه کوتا بئته وه و ،
چه ند ئاوي زشتي ، به لام به جو ريكي وای نه زشتي ئابزوي بئ بچي .
نه شگونچي زسته ي (زئي حورمهت و) به زسته يه کی سه به خو
دانئين و مهعناي واپه ده نه وه : زيکاي ، زيکاي حورمهت بئ و ، به
زيکاي بي حورمهتيدا نه زويشتي .

حورمهت و (چر) و (ك) و (عب) و (کش) : حورمهت . بو (حورمهت و)
(حورمهتي) يش ده ست نه دا . (ت) و (عز) و (تو) و (من) : حورمهتي .

لەم ژینگە سەریشی کە بچن ، یەعنی کوژابن
گەردن کەچن بەرپیتە ، قەدەم زەنجە کە ، سا بن (٤٢)

تا گەرمزەوی ژینگەیی ظوگماتی بەقا بن
(ماء الخضر) ت قەطرە لەسەر قەطرە فیدا بن (٤٣)

چەند ئاوی (چەر) و (عەب) : چەن زۆی . (عز) : چەند ئاو .
(«بەراویزی» خا) : چەند ئاو کە .

(٤٢) قەدەم زەنجە کە : نازاری پیت بەدە . کینایە بە لە داوای هاتن لە کەسیکی
خاوەن پایە و زۆ و شوین .

واتە : دەسا فەرمۆ ، زەحمەت نەبن تەشریف پیتە ، ئەگەر لەم پیتاوەدا
هینە کەم سەریشی تیا بچن و بەدرئ بە کوشت ، هەر گەردن کەچی بەرپیتە و
ئامادە بە بۆ جێ بە جێ کردنی داواکەت و کردنەوێ گری کوێرە کەت .

نالێ بۆیە (سەرتیاچۆن) ی بە (کوژران) مەعنا لێداووەتووە ، تا لەو
حالتی بین کە مەعنا (سەر پیاچۆن) یش ئەگەینێ . . . هەروەها
(گەردن کەچی بەرپیتە) یش بن بەش نییە لە ئیشارەتییکی ناسک . . .

بەرپیتە (ت) و (اح) و («بەراویزی» خا) : سەر پیتە .

(٤٣) گەرمزەو : ئەوێ توند و تیژ زۆی بێژی . کەسێ زۆر پەلەیی بن بە
مەبەستی خۆی بگا . ظوگماتی بەقا : ئەو تاریکایییە سەرچاوەی ژبان و
مانەوێ بەرەو ئادەمیزادە . منداڵدانی ئافرەت . ماء الخضر : ئاوی
خضر ، ئەو ئاوەی حەزەرەتی خضر پێغەمبەر لێی خواردووەتووە و بۆیە
نامرئ . . . لێرەدا مەبەست لە (ئاوی مەلا خدری نالێ) خۆیەتی . قەطرە :
دلوپ .

ئەم بەیتە پەیوەندی بە بەیتی پیشوووەوە و مەعنا ئێوە تەواو ئەکا .
واتە : ئەو (شتە) گەردن کەچی بەرپیتە و سەریشی تیا بچن هەر ناگەزیتە
دواوە ، دەسا فەرمۆ وەرە ، تا بە تیژی و بە پەلە ژیکای ئەو تاریکستانییه
بگریتەبەر کە سەرچاوەی ژبانە و ئاوی ژبانی تیا بە ، یاخوا دلوپ دلوپ
ئاوی زیندەگانی ، یا (ئاوی مەلا خدرت) تا دوا دلوپ بە قوربان بچ و دوا
چۆزی بۆ تۆ بێزیتەو !

گەرمزەوی (چەر) : گەرمزەو . ئەمیش هەر (گەرمزەوی) یە . (گم) :
گەرمزەویی . (ت) و (کش) : کرمروی . ئەمیش هەر (گەرمزەوی) یە .
ژینگەیی : ئەمە تیکستی (ت) و (خا) یە . نوسخەکانی تر هەموو : (قەطرەیی) .

کڻي ٻي وه ڪو تو بهم شهوہ زهڻي به منا ٻي !
مهجڏوبه صيفت ، يهڻي صيله ي زهڻي تيدا ٻي ! (٤٤)

هم جاذيه وو قابيله ي ٺهڏ و عطا ٻي !
مستوره وو مهڏتي ، شبهه ي بادي صه با ٻي ! (٤٥)

مهستانه هه لسيت و به ڪوڙي زوقه با ٻي
ٺه بابزه نه گهرم و تهڙي ڪا به ڪه با ٻي (٤٦)

بهم پتيه معنای بهيته که وای لڻ ديتوه : تا تير ژويشتني ٺه و دلڙبه ٺاوه
هه ٻي که ڙيگای تاريخستاني سهراوه ي ژباني گرتوه ته بهر ، ٺاوي
زينده گانتي يا (ٺاوي مهلاخر خوي) ت ، دلڙپ دلڙپ به قوربان ٻي .

(٤٤) صيله ي زهڻ : به سر ڪردنه وي خزم و ڪه س و ڪار .

معنای ٺه بهيته و دڙ بهيتي پاشه وي پتيكه وه لڻ ٺهڏينه وه .

مهجڏوبه صيفت (اح) و (« بهراوڙي » خا) : مهجڏوبي صه فڇ يان
صه فڇ . (خا) : مهجڏوبي صيفت . دياره (مهجڏوبي صيفت) ه به
(ي) مهصده ريهت . (« بهراوڙي » خا) : مهجڏوب صيفت . دياره
ٺه ميس (مهجڏوبه صيفت) ه . صيله ي (چر) و (ڪ) و (عز) و (تو) و
(عب) و (من) و (ڪش) : صه لای (؟) . (خا) : صيله . دياره ٺه ٻي
(صيله ي) ٻي . تيدا (ت) و (تو) و (عب) و (من) : تيا .

(٤٥) جاذيه : ڙاڪيش . قابيله : وه گر . زه زامهڏ . ٺهڏ : وه گر تن .
عطا : دان .

جاذيه وو قابيله ي : ٺهه تتيڪستي (عز) و (خا) و (ڪش) ه . نوسخه ڪاني تر
هه ٺ : جاذيه ي قابيله ي . مستوره وو (ت) : مهستوره ي .

(٤٦) زوقه با : جهمي زه قيه وانه به ڪار . بابزه ن : شيشي ڪه باب .

ٺه سڀ بهيتهش ههروا معنای دڙ بهيته ڪي پتيش تو او ٺه ڪن .
وانه : ڪڻي ٻي ، وه ٺ ٺ ، بهم تاريخه شهوہ بهزه يي به مندا بيتوه و وه
ڙنه صوفڻي که شتيخ جهڏبه ي لڻ هينان و ڙايڪشاي ٻڙلای خوي ، ٻي
بهلامه و ، صيله ي زهڻي له بهر چار ٻي و ، هه هيتي ڙاڪيشاني
مني ٻي ٻڙلای خوي و هه شتيشم لڻ وه بگري و ٻڙ (وه گر تن و دان)

دهس بدا و كهلكى ئال وگوزى پتسوه بى ، شارراوه و نهينيش بى وه
 سروى بای سبه نان .. به کویرایی چاوی ناحز و یه دکار ، بى ترس و
 بى پهره وه كه سرخوش هه لسن بیت به ده مموه ، تا (شیش) هكی منیش
 (كه باب) یكى بداتى و بهو كه باب هه گرم و ته زى كاته وه ... به پتی ئم
 مه عناه (شیش) یش و (كه باب) یش هه ره كه شتن و (شته كه) جار یكیان
 له زۆ به كه وه كراوه به (شیش) و جار یكى كه له زۆ به كى تره وه كراوه به
 (كه باب) .

له وشه ی (زه حم) دا ئیشاره ت كراوه به (زه حم) ی ئافره ت و له
 وشه ی (مه ستوره) شدا ته وری به هه به .

ئم مه عناه كه ئیمه لیمان داوه ته وه له سه ر تیکستی زور به ی
 نو سه كه كانه . ئیمه لمان وایه نه گه ر له نو سه ی (عم) كه له جیاتى (گه رم و
 ته زى) نو سیوه (گرم برى) و نه توانی به (گه رمه به زى) بخو ینر یته وه -
 ئم زسته به وه برگرین و ، له نو سه كهانى تریش (كا به كه باب) كه بینین و
 نیو به یت به م جو ره پتکه وه بنیین :

ئم باب زنه گه رمه (یا : گه زه) به زى كا به كه باب

مه عناه كى جوان تر مان دیته ده ست كه له گه ل مه عناه به یته كانی
 پتسوه وه ش با شتر نه گونج ، چونكه مه عناه نیو به یته كه وای لى دیته وه :
 ئم (شیش) هه گه رمه یا گه زه ی من به پى به خشینى (كه باب) به زى بكا .
 به پتی ئم مه عناه ، مه عناه (شیش) و (كه باب) به كى نابى و جیا نه بن
 له به كه و (شیش) لای (نالچ) و (كه باب) لای (مه ستوره) نه بى . هه روا
 به پتی ئم مه عناه نه شتوانین (باب زه ن) له جیاتى (شیش) به (ده رگا
 کوته وه) مه عناه لى بده ینه وه ، واته : (كه باب) بدا به م (هینه) ی من كه
 ده رگا كه ی نه کو یتته وه .

به کو یرى زۆ به با بى (ت) و (عز) و (تو) و (عب) و (اح) و (من) و (كش) :
 کو یرى زه قیبان . گه رم و ته زى كا به كه باب (چر) : كرم تری كانی كبابى .
 (گم) : گه رم به رى كوانى كه بابى . (خا) : كرم تزی كانی كبابى . مه عناه
 هه چ كام له م نو سه خانه دیار نییه . (كش) : كرم .. تاد . دیاره یا (گه رم) و او ه
 یا (گه رمه) به .

له (عم) و (گم) دا نیو ه ی به كه مى ئم به یته و به یتى پتسو نییه و له
 نیو ه ی دۆ هه مى هه ردو كیان به یتىك پتکه اتو وه .

« فالتی » ! وږه هه زلیځکی که عاری شو عهرا بڼی
ژورځش مه که پیتی صفحهی هه ر له وځ و کیتابی (۴۷)

ته حریری خه یال و خه و نه گهر بیته حسابی ،
دهرویش و گدا شاه و ، ده بڼی شاه گدا بڼی (۴۸)

(۴۷) هه زل : گالته وگپ . عار : نه نگ و شور هڼی . صفحه : ژو ، لابه ژه .

نالتی پاش نه وهی ژوداوی خه وه کس و گفتوگوی نیوان خوی و
مه ستورهی هه مو گیز ایه وه و لڼ بووه وه ، به عاده تی شاعیران چاویکی
زه خنه نامیز به خویا نه گیز یته وه و ، نه وه له لم سڼ به یته ی دوا به شی
پارچه شیمره که یدا داوا له خوی نه کا واز له لم جوړه قسه بڼی جتیانه
بیڼی و ، به خوی نه لڼی بنیادهم به خه و خه یال نابڼی به هیچ و ، چاتریش
نه وه به له جیاتی قسه ی هیچ و پوچ شتی بلڼی و بنوسن که بو دواژوژی
پاش مردنی چاک بڼی .

واته : نالتی ! ژوی لابه ژه ی کتیب به و گالته وگپ و قسه ی هه له ق
مه له قانه ژش مه که روه که شاعیران شهرمیان لڼی دی . کتیب و دیوانی
شیمره به بابته ی وا به دناو نه بڼی و نابژوی بڼی نه چی . .

پیتی : (چر) و (عم) و (ک) و (تو) و (عب) و (من) و (خا) و (کشی) : بڼی .
هیچ (چر) و (خا) : هه ر .

نه م به یته له (من) دا دوا به یتي نه م پارچه شیمره به . وادیاره نازناوه کس
(نالتی) به هه له یدا بردوه .

(۴۸) ته حریر : نویسن .

واته : نه گهر بنیادهم حسابی خه و خه یال بکا و بنوسیته وه و
به تمای بڼی بیته دج ، نه بڼی گدا بڼی به پادشا و پادشاش بڼی به گدا و
هه مو شتی ناوه ژو بڼی ، که نه وه ش هه ر گیز نابڼی .

ته حریری (عم) و (گم) : تعبری . خه یال و (عم) و (گم) : خه یالی .
(ت) و (اح) : خه یال . بو (خه یال و) و (خه یالی) بش نه گونجی . بیته
(تو) و (عب) و (اح) و (من) و (کشی) : بیته . دهرویش و (تو) و (عب) و
(کشی) : دهرویش . بو (دهرویش و) (دهرویشی) بش نه گونجی . شاه و :
نوسخه کانی به رده ستمان هه مو نویسیوانه (شاه) ، به لام دیاره نه بڼی به
(و) ی عطفه وه بڼی .

وا چاکه خه یال و خهوت ئه سراری هودا بئ
 نهك به خشی سوررور و عهلم و بادی ههوا بئ ۰۰ (۴۹)

— ۳ —

خوشا زه ندى له دنیا بئ موبالات و موجه زرده بئ !
 به زۆز زیندهی جه ماعت بئ ، به شهو مات و موجه زرده بئ ! (۱)

ئهم بهینه له (عم) و (گم) دا دوا بهیتی بهشی پرسپاره که به . له (تو) و
 (کش) يشدا دوا بهیتی بهشی وهلامه ، واته له گهل بهیتی پاشه وه له جیتی
 به کتردان . له (من) يشدا له گهل بهیتی پيشق له جیتی به کتردان .
 (۴۹) ئه سراری هودا : زازی پهی بردن به راستج و زیکه دۆزینه وه بۆ لای
 خودا . سوررور : خوشتی . عهلم : ئالایج . باد : با . ههوا :
 ئاره زوبازتی .

واته : و اباشتره بیر له دۆزینه وهی زیکای راست ، زیکای لای خوا
 بکهینه وه ، نهك ههر خه ریکی باس کردنی زاواردن و (ئالایی هه لکراو) و
 شه کانه وهی به بای ئاره زوبازتی بئ .

خه یال و خهوت (عم) و (گم) : خه یالت له گهل . (ت) و (عب) و (اح) و
 (کش) : خه یال خهوت . بۆ (خه یال) و (خه یالی) يش دهست نه دا . (عز) و
 (من) : خه یالی خهوت . عهلم و (عم) و (گم) : عهلمی . (ت) و (اح) و
 (خا) : عهلم . بۆ عهطفیش و ئیضافهش ئه گونجی . بادی (چر) و (عب) و
 (اح) و (خا) و (کش) : باد . بۆ (بادو) و (بادی) يش دهست نه دا . ئه شگونجی
 له نه سلدا (باری) بۆ بئ و به هه لهی ئۆسیار گۆزایی . (گم) : بابی .

- ۱ -

ههی که ریکم بو ، چ پهیکر ؟ طهی کهری هوراز و لیژ
سینه پان و ، موچه کورت و ، شاه بهرز و ، گوئی دریز (۱)

- ۱ -

(۱) ههی : وشه ناگدار کردنه و دهریزی سرسامیه . پهیکر :
تیمثال . طهی کهر : زجی بز و ماندو نه بو . هوراز : بهره و ژوره . لیژ :
بهره و خواره . موچه : موچ ، دهست .

نالنج لهم پارچه شیمه بدا تعریفی گوژیژیکسی خوی ئهکا ، که
ژوژی له ژوژان بویهتی و ، دیاره سۆدیکسی زۆریشی بووه بۆی . ئهلی :
کهریکی زۆر چاکم ههبو .. چۆن کهری بو ! . تیکسماز و جوان
داژیزاو ، په بکهریک بو ، بهره و ژوره و بهره و خواره ی ههسو تهی
ئهکرد ، وهک گوژیژیکسی تر نه بو که ناتوان به بهره و ژورمه سهرکون و
له بهره و خواره دا بهژن .. تاد .

له کوکردنه وهی (طهی کهر) و (پهیکر)دا وشه ئاراییه کی جوان هه به ،
ههچهند ناگاته پلهی جیناس . له نیوان (هوراز) و (لیژ) و ،
(کورت) و (دریز) بشدا طباق هه به . له (گوئی دریز) بشدا تهوریه
هه به .

نالنج که لهم شیمه بدا وتویه «ههی که ریکم بو ..» و نه بو توه «من
که ریکم بو» ، چه ند مه بهستی بووه . به کهم : ئه کهر بیوتابه «من ..» تاد
له وان به ئه وهی ئه بخویتیته وه بسله میتنه وه ، چونکه بهر له تهواو کردنی
نیوه شیمه که ، معناکه باش نایهت .. دۆهه م : وشه «هه بکهر»

بن زك و جهبهت سپى ، كلك ميسر و دامنه سيا
يه ككه تاز و ، سى بز و ، دق باد و ، شش دانگ و دريژ (۲)

كلله وهك جهژدهى شهرابى پر نيشاط و تهژ دهماغ
شيرى نهژ ، ئاھوقى بهژ ، گورگى سهفر ، قهچى نهچيژ (۳)

مل عهلم ، شيرين قهلم ، ئاھق شكهم ، مهيمن قهدهم
سم خژ و كلك ميسر و ، مه نزل بز و ، عارهق نهژيژ (۴)

خوى له فارسيدا به نيسى كويت نه لىن و تالى گه باندنى لهم معنابه شى
مه بهست بووه . سيهم : «هه كمر» معنای بانگه وازيكيش نه گه بهنج و
نهمهش بز ئيره زور له چييه . چوارهم : دروست كردنى جژه
هاوناوازيه كيشى له نيتوان (هه كمر) و (به يكر) و (طه كمر) دا مه بهست
بووه . بزيه دياره نه وهى كه له (عم) و (گم) و (من) دا نوسراوه «من ..»
تاد ، هه له بهكى ئاشكرايه .

له ههق نوسخه كانى بهرده ستمانا نوسراوه (چ به يكر) . بهلام ئيمه
لامان وايه ئيمه هه لهى نوسياره و ژاسته كهى (چو به يكر) ، وانه :
وهك به يكر ، چونكه بهم جژه معناكه ژه سا دي .

(۲) بن زك : ژير سك . جهبهت : تهويل . دامنه : داوين ، بهشى خواروى
هه چوار بهل . سيا : ژهش . يه ككه تاز : به تهنها غاركهر ، وانه له
هه موان پيش كووتو . سى بز : بزمان ژاست نه بووه چييه . دق باد :
كرژ ، توند و تيكسمز او ، دوى خاو و خليچك . شش دانگ : بن كه و
كورتى . *

كلك ميسر (مز) : كلك و سهرو . سى بز و دق باد و شش دانگ و
(چر) : دق بز و سى باد و شش دانگ و . (عم) : سى بهژ و دق با و
شش دانگ و . (ك) : سى بهژ و شش دانگ و سى باد و . (من) :
سى بهژ و دق باد و شش دانگ و .

(۳) جهژده : كچه . تهژ دهماغ : به شوق . نهژ : نير : ئاھوقى بهژ : وهك
ئاسك له بزىنى تهختاندا . گورگى سهفر : وهك گورگ ژاكر له
سهفردا . قهچى نهچيژ : نهونده باش و گورج ، پتويست به قامچى
پيادان نه كردو .

(۴) مل عهلم : مل وهك تالاي بهرز . شيرين قهلم : قهواره زيخنه و
* چهند ئازايانه و زانايانه فهرموويانه ماناى (سى پر) نازانين

سهير نيه ماموستا و كورپ زاناکانى ماناى سى پريان نهزانيوه
چونكه ئهكهر له گوند پش بووين دهگل ژانست سهروو كاريان بووه
و كاريان به حهيوان نه بووه له شيوه موكرپانى دا بو يهكسم ←

زهرق و زهزراقى وهكو خاكستر ، نهما بى غوبار
 بهرق و بهزراقى وهكو پيروزه ، لاکين بى کرژ (۵)

سم وهکو يهشم و له يهشم و توکى پى دا سهرنگون
 چاو وهکو بيجاده يا دوشو چراغى شوعله رژ (۶)

رژک و پژک . ناھو شکم : ناوقه د باريک وهك ناوقه دى ناسك . مھمۆن
 قهدهم : بى به زرق و زۆزى . نهآين سالى مھمۆن ساليكى پز خير و
 بهرکهته . باخود پى وهك پى مھمۆن . كلک ئيستر : كلک وهك کلکى
 ئيستر . مهنزل پز : رژکاي دور و دريژ تهى کهر . عارهق نه رژ :
 مانلق نه بو .

له نيوان (عهلم) و (قهلم) و ، (خز) و (پز) دا جيناسى لاحيق ههيه .
 عارهق نه رژ (مز) : عانيق دريژ ، واته مل دريژ .

(۵) زهرق و زهزراقى : شين زهنگى . خاكستر : خۆله كهوه . بهرق و
 بهزراقى : شوق دانوه . کرژ : کرژى .

واته : شين کار بو وهك خۆله ميش ، بهلام توزه كهى نهوى پتوه نه بو .
 نه شيريسكايه وهك پيروزه ، بهلام بريسكانه وهكهى هبى نهوه نه بو
 کرژى پتوه بى .

له نيوان (زهرق و زهزراقى) و (بهرق و بهزراقى) دا جيناسى ناقيص
 ههيه .

له نيوه شيعرى يه كه مدا ئيشاره تيك به وتهى (کهر و خۆله ميش)
 کراوه .

لاکين (چر) و (کم) و (من) : نهما .

(۶) يهشم : يه کيکه له بهرده گرانيه هاکان ، نه تاشري . يهشم : خورجى .
 سهرنگون : ون . بيجاده : جوړه ياقوتیکه . ناقيق . موزوى کارهبا .
 شهو چراغ : گوهه رى شهو چراغ . شوعله رژ : تيشك بلاکوه وه .

واته : سمى کهره کم وهك بهردى يهشم وابو ، ساف و بى گهرد بو ، له
 توکى پيدا نوتم بو . چاوه کانيشى وهك بيجاده يا وهك گوهه رى
 شهو چراغ وابون دهو و بهرى خويان ژوناك نه کرده وه .

له (يهشم) و (بهشم) دا به له فظ جيناسى لاحيق و ، به معنا طبياق
 ههيه ، چونکه يه کم زرق و دژهه نهرمه . له کوکردنه وهى (پى) و

يانى کهر و ئيستر و شهسپ بر له برى سال به کار ده برى . يه کبر
 د و بره سى بر بهلام که سى سالى تعواو کرد وشى بر ده پتوه
 سال مھه سلهن د ملين نم شهسپه سى بر و شيرى سى مـاوه ،
 نهوه شيان چوار ساله و بهرازى د مرکروه .

گوئی دریژی بار و کورتان بهرز و ، پالانی بهزین
چوست و وریانر له گوئی کورتانی پالانی و گیتی (۷)

قانونی بابی زہذا و راضی بہ پوش و دُرک و دال
سالیکی صہر و تہہ ممول ، بورده بار و ہیچ نہ وئڑ (۸)

(سمر) يشدا ته ناسوب و طبيا قيش هديه ، لهو ژووهه که همدوکیان
دق ئندامی له شن و ، به کمیان نرم و دوه میان بهرزی ئه که به نښ .
دق (سز) : وهك . *

(۷) پالانچ (ی یکم) : نەسپی کوتەل . جاران لە هەندێ ناوچەیی کوردستان
 کە گەوهە پیاویک بەردایە نەسپێکی تا بێتی شوخ و جوانیان ئەهینا
 ئەیانزاندهوه ، جل و بەرگی مردووە کەیان ئەدا بەسەردا و بە
 گۆرانپەکی تاییەتی ئەیانلاندهوه و خەلکیش بۆی ئەکوێتە شین و
 شەپۆز . بەوهیان ئەوت کوتەل . پالان : کورتان . پالانچ (ی دوهم) :
 نەسپی گێژ کە بۆ سواری دەسەندا و هەر بۆ باربردن بەکارهێنرێ .

واټه : گوړپټو که کم گوړپټو ټيکي نه و نه ده چاک سو کورتاني به موزي لږ نه کړا و بارى زوري همل ته گرت (مه به ست له به موزي بار زوري به ي) .
نه سې کوله کي نه به زانده ، يا خود کورتانه کي به زين نه چو . زور له و
بنیاد مه گوځ کورت و گيژ و وټوانه وريانو يو که وه که نه سې بار بردن
وان و هر يو ئيش پېر کردن باشن .

له کوکر دنه‌وی همدۆ (بالانچ ادا طبیباق و جیناس و ، له کوکر دنه‌وی
(گۆی کووت) و (گۆی درۆژ) ادا طبیباق هه‌هه .

گوئی دریزی (جر) و (ك) : گوئی دریز و . گوئی کورانی پالائی و
گیز (جر) و (ح) : له صد ئیسانی همزه و گیز و ویز .

(۸) سالیکی صبر و تحممول : ډیگای سه برکون و باری مینست
هه لکرتی گرتوبه بهر . بورده بار ، باربردو ، خوژاگرتو . هیچ نه وژئ :
بې دهنک و گلپن نه کمر . قانعی بابی وضا : له دهرگای وژومانه دیدا
به بهشی خوی قنسات کردو .

زہذا و (چر) و (عم) و (مز) و (عب) و (من) : زہذا . (کم) و (گم) و (عب) و (امن) : نہیتر .

• یه شم رهنگی ره شه و سمی رهش بۆ هموو په کسمیک په سه نده .

عاقلي بق ناوی کەر بو ، قاطیعی رینگهی سەفەر
خۆش سلۆکتر بق له صد ویلداشی هەرزە و گیتز و ویتز (۹)

(صائم الدەر) ی به ژۆژ ، ئەمما به ژۆژۆی بێ نییەت
(قائم اللیل) ی سلۆک ، ئەمما سلۆکی بێ نویتز !! (۱۰)

چەندە پێم خۆش بق زوبانی حالی دەیوت « ئالیا »
هەردو حەیانین ، ئەتۆ گوێ کورت و ئەمنیش گوێ درێژ (۱۱)

(۹) قاطیعی ژینگهی سەفەر : ژینگهی سەفەری ئەبۆی . یاخود بۆبو به چەتهی
ژینگهی سەفەر ، مەبەست لەو یە ئەوەندە قیژدەو بو ، ئەتوت ژینگهی
سەفەر تالان ئەکا ، یاخود ژینگای سەفەر له ترسی ئەو ئەمابو ، واتە
ئەوەندە زۆ تهی ئەبۆ به هۆی ئەووە . خۆش سلۆکتر : زەوشت باشتر .
ویلداش : برادەر . *

ژینگهی (عم) و (کم) و (گم) و (ک) و (مز) و (اح) و (من) : ژینگە و .
خۆش سلۆکتر (ک) و (اح) : خۆش جلهوتر . ویلداشی (عم) و (گم) و
(ک) و (مز) و (اح) : ئینسانی .

(۱۰) صائم الدەر : ئەو هی بەدریژای سەل بەژۆژۆ بێ . نییەت : نیازی
ژۆژۆ گرتن . قائم اللیل : ئەو هی به شەو هیچ نەخەوێ . سلۆک : گرتنی
ژینگای سۆفییهتی .

نالچ کە ئەم زاراوانە ی کۆزی خواپەرستانی خواستوو و لێره دا
بەکاری هێناون ، تەنها مەعنا زمانیه کانی مەبەست بوو . ئەیهوێ بلی
گوێزێژە کەم بەدریژای سەل به ژۆژ هیچی نەئەخوارد ، چونکە هەر
خەریکی زەنجەدان بو و ماوه ی ئالیک خواردنی نەبو . بەژۆژۆ بو ، بەلام
فەرقی لەگەڵ ژۆژوووە وائدا ئەو بو ئیوارە نییەتی ژۆژۆی سەبەبنیی
نەئەهیتنا . به شەویش تا چەیانج به پێوه ئەوەستا ، سەری دانەنەواند ،
سلۆکی ئەکرد ، بەلام سلۆکە کە ی نویتزی لەگەڵ نەبو .

دۆریش نییه هەر مەبەستی پلار تێ گرتنی سۆفییه کان بۆین . . هەمو
ئەزانین داوتی لەگەڵیان نەکولاو .

ئەم شیعەرە لە نوسخەکانی (ت) و (مز) و (اح) دا نییه . وایزانین ئەوانە ی
ئەو نوسخەنە یان نۆسیوە تەو ، ئەو شیعەرە یان به بێ ئەدەبج زانیو به رابەر
بەژۆژوووە وان و شەو نوختی کیشانی خواناس ، بۆیه نەیاننۆسیوە تەو .
(۱۱) ئەم شیعەرە ی نالی هەستیکی بەرز ی (دل به گیانە وەرانا سۆتان) ی

* ویلداش پۆشەیه کی تورکی به و به مانای ئاوال و هاویری به .

تیا به . نالچ ، بهرا بهر بهم شیمره ی شایانی نهو به به به کهم هونرمه ندی
کوردی گیانه وهر دوست دانری .

چهنده (عم) و (کم) و (گم) : هینده . زوبانی حالی ده یوت (من) :
زوبانی حال که ده یگوت .

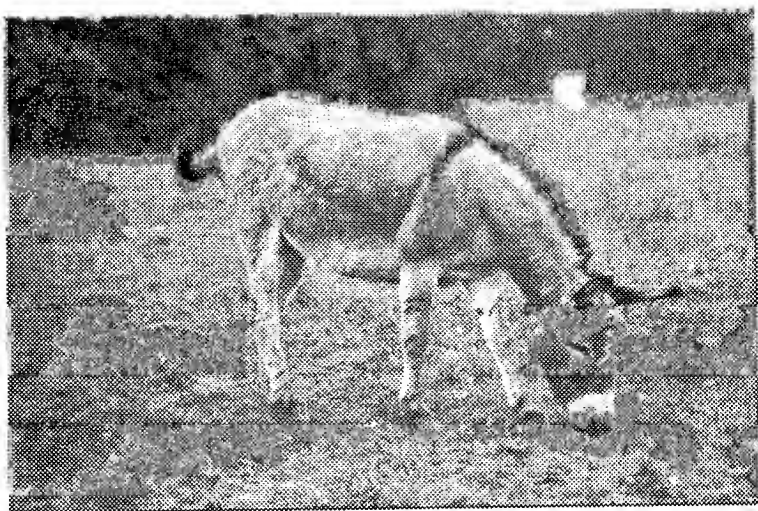

پاشکوی دودوم

(وینہ کان)

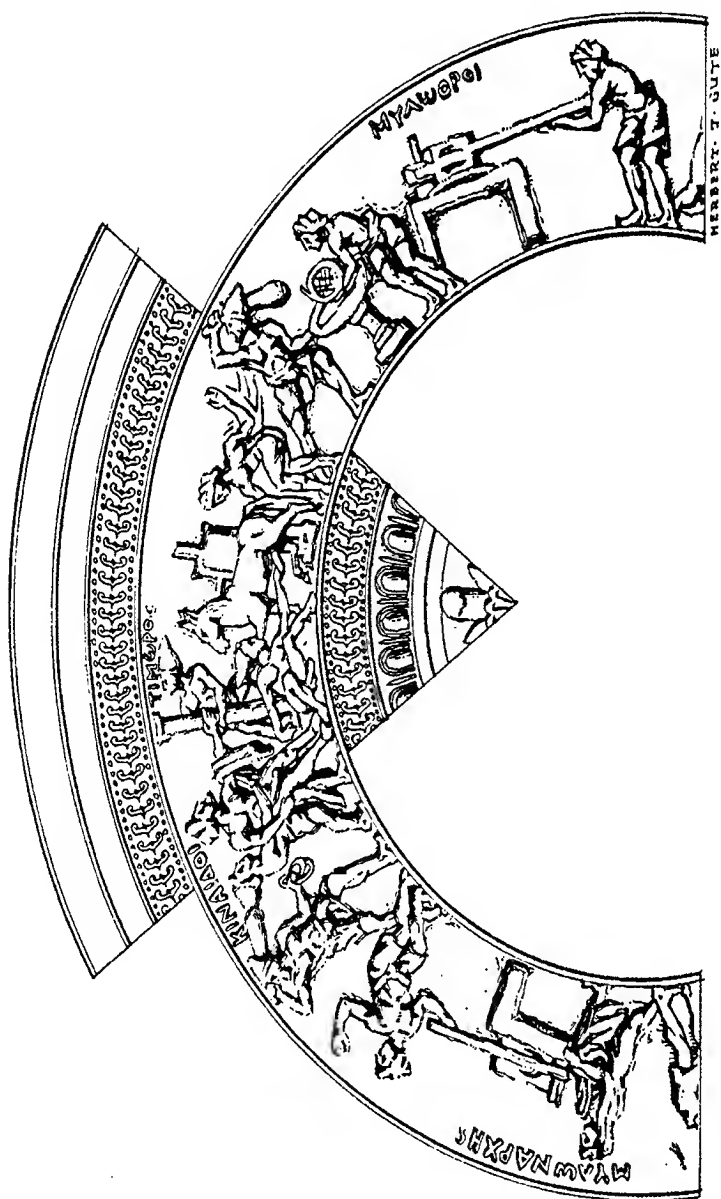

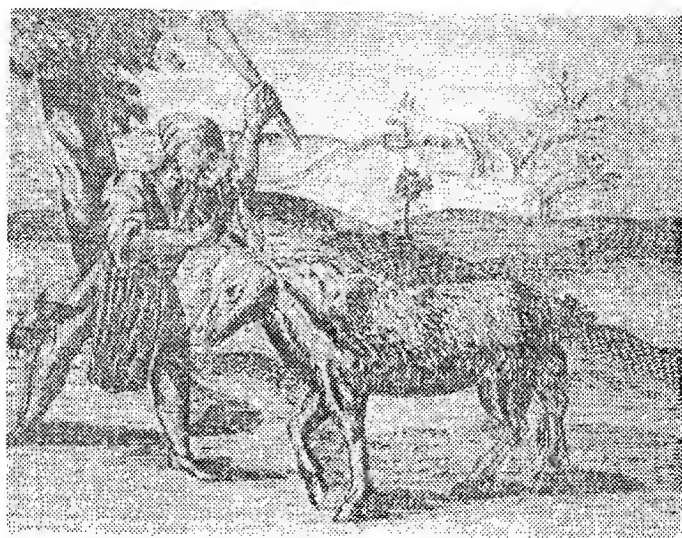
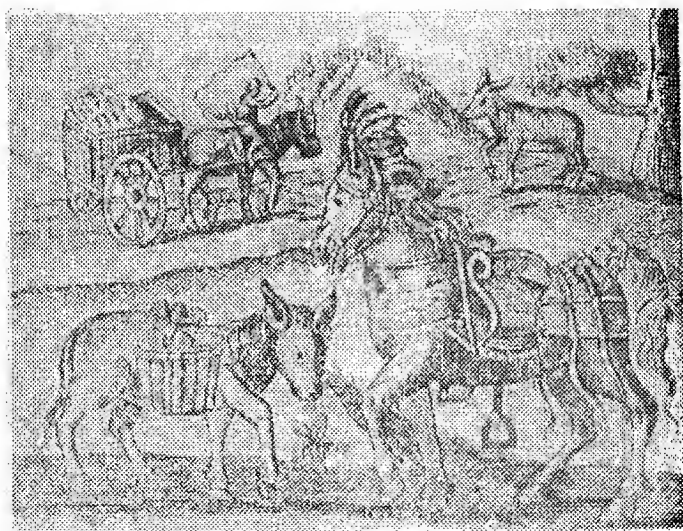

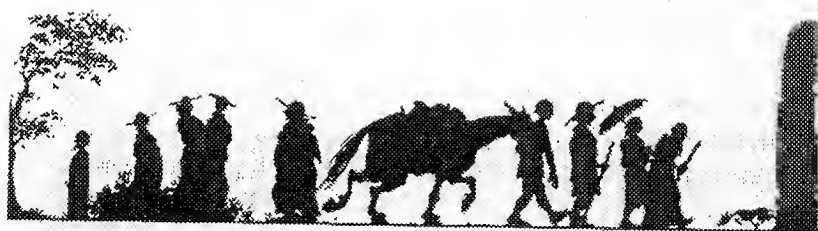
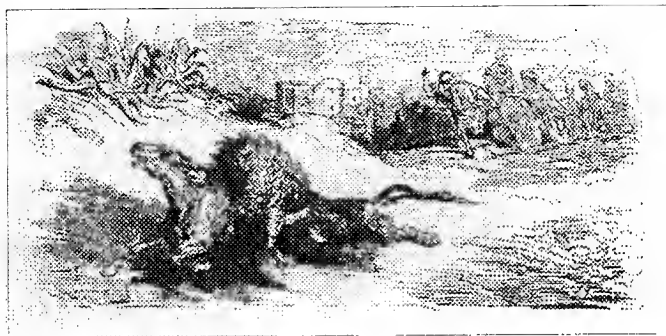

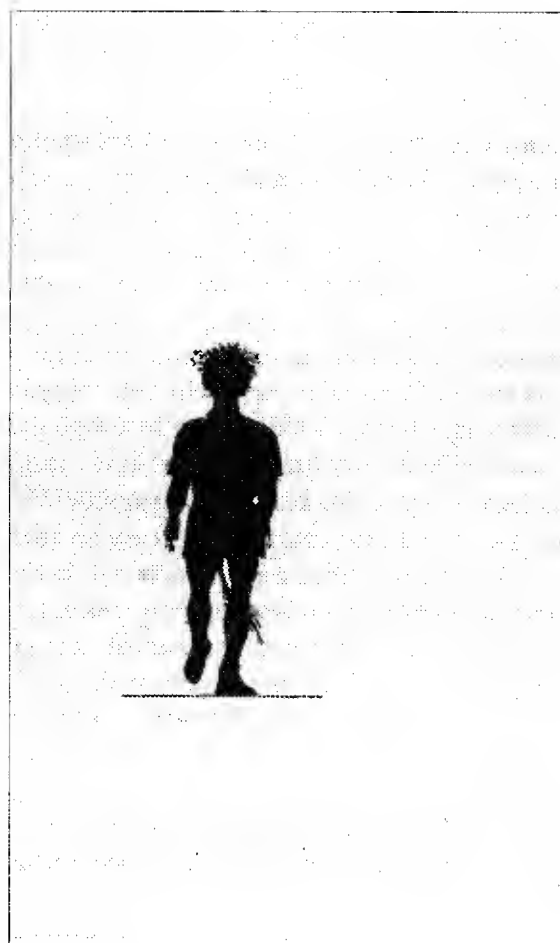

مەندىك لە بەرمەمەكانى دىكى نووسىم:

- ۱۹۹۴ - دياردە گەرايى تاراوگە (لىكۆلىنمەيەكە لە ژيانى پەنابەران)
دەزگای پەخشى «باران» لە ستۆكھۆلم.
- ۱۹۹۷ - نووسىن و بەرپرسىارى. لە بۆلوكراوكانى گۆقارى بىنين،
ئەمەريكا.
- ۱۹۹۸ - سۆفىستەكان چ ۱ ستۆكھۆلم، چ ۲ دەزگای چاپ و پەخشى
سەردەم ۲۰۰۰.
- ۱۹۹۹ - دىيائى شتە بچووكەكان. دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم.

شىعرو چىرۆك:

- ۱۹۸۹ - گۆرانييەك بۆ گوندە سووتاوەكان. كۆپنھاگن.
- ۱۹۹۴ - كۆمەلە شىعەرى (كۆپنھاگن!): كانون فرەنگ ايران.
- ۱۹۹۹ - كۆمەلە چىرۆكى (مەن و مەرەكان) لە بۆلوكراوكانى
مەلەبەندى لاوانى مېدىيا - سلىمانى.

